WYCHOWANIE DO WARTOŚCI

2

Podręcznik
dla liceów i techników

INSTYTUT PAPIEŻA JANA PAWŁA II W WARSZAWIE

WYCHOWANIE DO WARTOŚCI 2

Podręcznik
dla liceów i techników

Ks. Zdzisław Struzik

Podręcznik
dla liceów i techników

WYCHOWANIE DO WARTOŚCI

2

Instytut Papieża Jana Pawła II
Warszawa 2022

REDAKTOR NACZELNY
ks. dr hab. Zdzisław Struzik

RECENZENCI
ks. prof. dr hab. Zbigniew Marek SJ
dr hab. Piotr T. Nowakowski, prof. UR

REDAKTORZY PROWADZĄCY, OPRACOWANIE REDAKCYJNE
Aneta Tunderska
Tomasz Twardziłowski

KOREKTA
Elżbieta Salwocka

ZDJĘCIA
Archiwum Instytutu Papieża Jana Pawła II
https://pixabay.com
https://unsplash.com

KONCEPCJA GRAFICZNA SERII, PROJEKT OKŁADKI
Julia Wiśniewska
Andrzej Winiarek

SKŁAD I ŁAMANIE
Tomasz Twardziłowski

DRUK
Drukarnia Wydawnictwa Arka

© Copyright by ks. Zdzisław Struzik 2022
© Copyright by Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2022

ISBN Instytutu Papieża Jana Pawła II 978-83-67056-15-1
ISBN Wydawnictwa Naukowego UKSW 978-83-8281-157-5

Instytut Papieża Jana Pawła II
ul. Księdza Prymasa Augusta Hlonda 1 • 02-972 Warszawa
+48 22 213 11 90 • instytut@ipjp2.pl • ipjp2.pl

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
ul. Dewajtis 5, domek nr 2 • 01-815 Warszawa • +48 22 561 89 23
wydawnictwo@uksw.edu.pl • wydawnictwo.uksw.edu.pl

Instytut Papieża Jana Pawła II jest jednostką organizacyjną
Samorządu Województwa Mazowieckiego

SPIS TREŚCI

8 WYKAZ SKRÓTÓW

10 WSTĘP DO PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO DLA LICEÓW I TECHNIKÓW

40 WARTOŚĆ 1
Szczęście ludzkie jako wartość

52 WARTOŚĆ 2
Miłość jako fundamentalna wartość człowieka

62 WARTOŚĆ 3
Miłość do drugiego człowieka

72 WARTOŚĆ 4
Wartość wierności małżeńskiej

84 WARTOŚĆ 5
Wartość miłości rodzicielskiej

96 WARTOŚĆ 6
Wartość ojcostwa

108 WARTOŚĆ 7
Wartość tradycji rodzinnych

118 WARTOŚĆ 8
Przeszłość źródłem inspiracji międzypokoleniowej

130 WARTOŚĆ 9
Wartość historii w ojczyźnie

142 **WARTOŚĆ 10**
Wartość miłości do ojczyzny

154 **WARTOŚĆ 11**
Wartość godności człowieka

166 **WARTOŚĆ 12**
Wartość tolerancji

178 **WARTOŚĆ 13**
Otwartość na drugiego człowieka

188 **WARTOŚĆ 14**
Postawa akceptacji drugiego człowieka

198 **WARTOŚĆ 15**
Postawa poszukiwania wartości duchowych

208 **WARTOŚĆ 16**
Uczucia i emocje w życiu człowieka

218 **WARTOŚĆ 17**
Mądrość jako dar

228 **WARTOŚĆ 18**
Rozumność człowieka

238 **WARTOŚĆ 19**
Postawa szlachetna

248 **WARTOŚĆ 20**
Postawa wdzięczności

258 **WARTOŚĆ 21**
Rozwijanie własnych umiejętności i zdolności

272 **WARTOŚĆ 22**
Literatura w życiu człowieka

284 **WARTOŚĆ 23**
Umiejętność pracy w zespole

294 **WARTOŚĆ 24**
Relacje w środowisku pracy

304 **WARTOŚĆ 25**
Odwaga w życiu i w pracy

314 **WARTOŚĆ 26**
Współdziałanie z naturą

326 **WARTOŚĆ 27**
Bogactwo odkrywania świata

336 **WARTOŚĆ 28**
Dobro wspólne materialne i duchowe

346 **WARTOŚĆ 29**
Wartość współpracy międzynarodowej

358 **WARTOŚĆ 30**
Wartość pokoju międzynarodowego

368 **BIBLIOGRAFIA**

WYKAZ SKRÓTÓW

AL	Franciszek, *Adhortacja apostolska Amoris laetitia* (19.03.2016)
AM	Benedykt XVI, *Adhortacja apostolska Africae munus* (19.11.2011)
CV	Benedykt XVI, *Encyklika Caritas in veritate* (7.07.2009)
DCE	Benedykt XVI, *Encyklika Deus Caritas est* (25.12.2005)
DiM	Jan Paweł II, *Encyklika Dives in Misericordia* (30.11.1980)
DV	Jan Paweł II, *Encyklika Dominum et Vivificantem* (18.05.1986)
DWCH	Sobór Watykański II, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim* [*Gravissimum educationis*] (28.10.1965)
EG	Franciszek, *Adhortacja apostolska Evangelii Gaudium* (24.11.2013)
EiA	Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Ecclesia in Africa* (14.09.1995)
EiE	Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Ecclesia in Europa* (29.06.2003)
EiMO	Benedyk XVI, *Adhortacja apostolska Ecclesia in Medio Oriente* (14.09.2012)
EV	Jan Paweł II, *Encyklika Evangelium vitae* (25.03.1995)
FC	Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Familiaris consortio* (22.11.1981)
FR	Jan Paweł II, *Encyklika Fides et ratio* (14.09.1998)
FT	Franciszek, *Encyklika Fratelli tutti* (3.10.2020)
JP	Jan Paweł II, *List apostolski Juvenum Patris* (31.01.1988)
KDK	Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*] (7.12.1965)
KKK	Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego* (2002)

KNSK Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła* (2005)

LA Jan Paweł II, *List do artystów* (4.04.1999)

LdR Jan Paweł II, *List Gratissimam sane do rodzin z okazji Roku Rodziny 1994* (2.02.1994)

LE Jan Paweł II, *Encyklika Laborem exercens* (14.09.1981)

LF Franciszek, *Encyklika Lumen fidei* (29.06.2013)

LS Franciszek, *Encyklika Laudato si'* (24.05.2015)

MeM Jan XXIII, *Encyklika Mater et Magistra* (15.05.1961)

NMI Jan Paweł II, *List apostolski Novo millennio ineunte* (6.01.2001)

PS Jan Paweł II, *List apostolski Parati semper* (31.03.1985)

RH Jan Paweł II, *Encyklika Redemptor hominis* (4.03.1979)

SA Jan Paweł II, *Encyklika Slavorum Apostoli* (2.06.1985)

SpS Benedykt XVI, *Encyklika Spe salvi* (30.11.2007)

SRS Jan Paweł II, *Encyklika Sollicitudo rei socialis* (30.12.1987)

VC Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Vita consecrata* (25.03.1996)

VSpl Jan Paweł II, *Encyklika Veritatis splendor* (6.08.1993)

Skróty ksiąg biblijnych oraz wszystkie cytaty zostały zaczerpnięte z: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia*, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2012.

Fragmenty z Katechizmu Kościoła Katolickiego pochodzą z: Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2002.

WSTĘP DO PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO DLA LICEÓW I TECHNIKÓW[1]

I. WARTOŚCI OGNIWEM INTEGRUJĄCYM

Czynniki polityczne, gospodarcze i ideowe spowodowały, że w Europie zaczęły pojawiać się plany zinstytucjonalizowania współpracy między państwami. Było to możliwe dzięki podobnej strukturze kulturowej, filozoficznej i politycznej, opartej na zbliżonych systemach wartości. Dziedzictwo duchowe i moralne kultury europejskiej opiera się przecież na niepodzielnych i uniwersalnych wartościach: godności, wolności, równości i solidarności[2]. Wspólnotę państwową buduje się na zasadach demokracji oraz praworządności. I choć obserwujemy dziś tendencję do redukowania religii w życiu społecznym, która w cień usuwa religijne źródła historii Europy, nadal sięga się po jej spuściznę kulturową i humanistyczną. Poszczególne systemy wartości, które kształtowały się w danych epokach historycznych, wskazują na jedność kultury, która jest podstawą formowania się tożsamości europejskiej[3].

1.1. EDUKACJA AKSJOLOGICZNA WYZWANIEM DLA SZKOŁY

Elementem scalającym i jednoczącym państwa Europy jest przynależność do europejskiej kultury prawnej, a więc pewien stały stosunek społeczeństwa do prawa, które podobnie rozpoznaje normy i zasady postępowania[4]. Przez wieki powstawania państw europejskich ich indywidualne prawa formowały się, powiedzielibyśmy „nasycały się", określonymi wartościami, budowały się na religii i kulturze chrześcijańskiej. W Europie podobnie rozumiano tzw. „rządy prawa", których zadaniem była służba człowiekowi i ochrona jego godności.

Błędem byłoby utożsamienie prawa z porządkiem religijnym, systemem norm moralnych czy obyczajowością. A jednak wychowanie w określonej kulturze, tu kulturze europejskiej, „ustawia" wartości niejako w pewnej hierarchii.

---

1 Niniejsze wprowadzenie jest poszerzoną wersją *Wprowadzenia do Programu wychowawczego opartego na wartościach według nauczania Jana Pawła II*. Por. Z. Struzik, *Program wychowawczy oparty na wartościach według nauczania Jana Pawła II*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

2 Por. EiE 108-112.

3 Por. F. Gołembski, *Kulturowe aspekty integracji europejskiej*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.

4 Por. R. Tokarczyk, *Współczesne kultury prawne*, Oficyna A Wolters Kluwer Business, Warszawa 2012.

Dzisiejszy obraz Europy jest wynikiem kilku etapów formowania się prawa. Pierwszym z nich była recepcja prawa rzymskiego, która wprowadziła autonomię reguł prawnych wobec innych systemów regulujących stosunki między ludźmi. Jednocześnie w Europie postawa wobec świata, poczucie dobra i zła, poczucie sprawiedliwości, stosunek do życia etc. (a więc czynniki kształtujące świadomość prawną) były silnie zdeterminowane przez chrześcijaństwo[5]. Do XVIII wieku rozwijające się różnorodne nurty teorii prawa nie kwestionowały norm prawa pozytywnego. Raczej, mając zaplecze w postaci nakreślonych przez chrześcijaństwo wartości: sprawiedliwości, wolności, odpowiedzialności za życie, próbowały odpowiedzieć na pytanie: jak formułować ustawodawstwo prawne, aby najlepiej oddawało powszechnie przyjmowane wartości.

Rewolucja francuska (1789-1799) dokonała zmian w kwestii prawa, zdecydowanie odrzuciwszy w sferze funkcjonowania państwa wymiar religijny; choć wyrosła na mocnym fundamencie kultury chrześcijańskiej, pozbawiła płaszczyzny sacrum dotychczasowe definicje wartości: wolności, sprawiedliwości i braterstwa[6]. Francuska Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela, mimo iż odrzuciła Boga i religię z życia publicznego, nadal sytuowała człowieka w centrum relacji pomiędzy państwem a społeczeństwem. W swoich założeniach broniła praw człowieka, które określała jako naturalne i nieprzedawnione.

W ostatnich kilkudziesięciu latach kultura prawna Europy krytykowana jest za swój nadmierny liberalizm i aksjologiczny indyferentyzm, czyli obojętność i niestałość wobec wartości uniwersalnych. Jednak z drugiej strony u podstaw zmian prawa, dokonywanych w obrębie państw Europy, leży poszanowanie wartości związanych z godnością osoby, z przestrzeganiem praw człowieka, z wprowadzaniem międzynarodowych mechanizmów, które zapewniłyby bezpieczeństwo i podniosłyby standard życia.

Funkcjonowanie państw europejskich opiera się na pewnym określonym modelu instytucji, której główną normą, jak się wydaje, jest „jedność w różnorodności". Realizuje się ją w oparciu o zasady solidarności i pomocniczości. W obliczu głębokich przemian, jakie dotykają cywilizację europejską, konieczny jest powrót do edukacji aksjologicznej. Wychowanie do wartości będzie odzwierciedleniem aksjologii, jeśli będzie przebiegać we wszystkich środowiskach, w których funkcjonuje człowiek, począwszy od rodziny, przez szkołę, miejsce pracy i Kościół.

---

5 Por. M. Safjan, *Prawo, wartości i demokracja*, „Chrześcijaństwo – Świat – Polityka. Zeszyty Społecznej Myśli Kościoła" 2008, nr 1(5), s. 5-23.

6 Por. tamże, s. 9.

Będzie to możliwe, jeżeli wykształcenie i wychowanie człowieka oprze się na jednakowym rozumieniu wartości: życia, solidarności, wolności, prawdy, miłości, braterstwa i pokoju.

1.2. CZYM SĄ WARTOŚCI?

Podstawowa sprawność, w jaką powinien być „wyposażony" człowiek, to umiejętność wartościowania, poznawania siebie, swoich emocji i reakcji oraz odpowiedzialność za siebie i innych.

Zanim zadamy sobie pytanie, jakimi wartościami kieruje się w życiu Europejczyk i jakie wartości są konieczne w procesie integracji europejskiej, należałoby zapytać, czym jest wartość?

Najbardziej ogólna i dość powszechnie funkcjonująca definicja, określa wartość jako to, co jest cenne i ważne dla jednostki i społeczeństwa, a co prowadzi do jej integralnego rozwoju, dzięki czemu osiąga się pełnię człowieczeństwa. Najkrótsza, a zarazem najgłębsza definicja „wychowania do wartości", którą podaje Jan Paweł II to kształtowanie własnego człowieczeństwa. „W wychowaniu bowiem chodzi o to, ażeby człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem – o to, ażeby coraz bardziej «był», a nie tylko więcej «miał» – aby więc poprzez wszystko, co «ma», co «posiada», umiał bardziej i pełniej być człowiekiem – to znaczy, ażeby również umiał bardziej «być» nie tylko «z drugim», ale także i «dla drugich»"[7].

Powstanie aksjologii – nauki o wartościach zawdzięczamy filozofii XX wieku. Nie oznacza to jednocześnie, że filozofowie nie interesowali się tą problematyką dużo wcześniej. Wśród wartości estetycznych najbardziej interesowano się muzyką, rzeźbą, architekturą czy malarstwem. Filozofia XIX wieku, podążając za myślą Dawida Hume'a i Augusta Comte'a, sprowadziła wartości wyłącznie do sfery wyrażania uczuć spowodowanych kontaktem z rzeczą i wynikających stąd stopni zadowolenia bądź rozczarowania i zawodu. Konsekwentnie uważano, że wartości należą do sfery przeżyć psychicznych, co uzewnętrznia się w postaci uczuciowego stosunku do konkretnych przedmiotów[8]. Zaszeregowanie wartości do sfery przeżyć subiektywnych

---

7 Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury. Przemówienie w UNESCO*, Paryż, 2.06.1980, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, wybór tekstów i oprac. red. M. Radwan, S. Wylężek, T. Gorzkuła, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Rzym–Lublin 1988, s. 58.

8 Por. A. Siemianowski, *Szkice z etyki wartości*, Prymasowskie Wydawnictwo Gaudentinum, Gniezno 2006.

automatycznie wykluczało aksjologię z obszaru nauki obiektywnej, doświadczalnie sprawdzalnej.

Nowe spojrzenie na wartości, jako nie subiektywne, ale obiektywne doświadczenie, przyniosła dopiero w XX wieku szkoła fenomenologiczna. Okazało się, że błędne poglądy i teorie zniekształcają sposób pojmowania wartości w procesie wychowania człowieka. I tak na przykład racjonaliści, ponieważ nie przyjmują istnienia sfery ducha, niewłaściwie interpretują emocjonalne odczuwanie wartości. Dla naturalistów wartości są wyłącznie subiektywnym, a przez to fałszywym dodatkiem do obiektywnego świata natury. Nihiliści z kolei twierdzą, że wartości nie istnieją w ogóle, ponieważ obiektywne są jedynie ludzkie potrzeby i dążenia.

Jednak bardziej niebezpieczne od błędnych pojęć i teorii uniemożliwiających prawidłowe rozumienie wartości są niewłaściwe postawy i zachowania. Brak zdefiniowanej obiektywnej hierarchii wartości prowadzi do kierowania się w życiu własnymi, subiektywnymi normami postępowania i zasadami działania, które odczytują dobro, sprawiedliwość, wolność, prawdę wyłącznie w sferze własnych potrzeb i korzyści. Wartości rozpoznajemy w kontekście doświadczenia, które często nazywa się przeżywaniem. Nietypowość tego doświadczenia polega na tym, że podczas poznania każdej obiektywnej wartości człowiekowi towarzyszy uczucie wzruszenia. Doświadczenie to jest spotęgowane osobistym przeżywaniem i całym spektrum odczuć i skojarzeń, które w tej samej chwili się ujawniają. Warto przywołać tu refleksję fenomenologów, którzy mówią o emocjonalnej intuicji wartości, o emocjonalnej percepcji[9]. Nie oznacza to, że poprzez odczuwanie wartości zaprzeczamy ich obiektywności i powszechności.

Jeżeli zatem przyjmiemy papieskie personalistyczne spojrzenie na człowieka, wówczas samo doświadczenie aksjologiczne również musi zostać zdefiniowane całościowo z rozumową, emocjonalną i duchową sferą poznawczą człowieka. Samo poznanie racjonalne czy też samo tylko przeżycie emocjonalne pozbawia właściwego spojrzenia na wartości. Wartości muszą zostać rozpoznane w kontekście całej psychofizycznej sfery człowieka. Rozpoznawanie wartości, doświadczanie wartości i wychowywanie do wartości są przeżyciami złożonymi i zróżnicowanymi w zależności od typu wartości. Dlatego inaczej określamy wartości estetyczne, utylitarne, moralne, materialne czy też wartość przeżyć duchowych i konkretnych czynów.

9 Por. tamże, s. 57.

Z uwagi na różnorodność wartości, nasuwa się kolejna klasyfikacja – ze względu na sam przedmiot, który staje się nosicielem wartości. Jak zauważamy, mogą to być przedmioty indywidualne, żywe lub martwe, osobowe lub nieosobowe, wytworzone przez człowieka, przez naturę, nawet przez konkretne wydarzenia. Możemy więc mówić o wartości życia, o wartości relacji z rodzicami, o wartości kontaktów z przyrodą nieożywioną, o wartości kultury, o wartości poematu literackiego czy wartości heroicznych czynów bohaterów wojennych.

1.3. PERSONALISTYCZNE UJĘCIE JANA PAWŁA II

Personalistyczne ujęcie Jana Pawła II przypomina, że pośród tej różnorodności to człowiek jest wartością samą w sobie. Dodatkowo, sam jest ich nosicielem i twórcą. Wartość osoby nie ulega zmianie w zależności od jej postępowania. Oszust, złodziej czy morderca nadal zachowuje swoją wartość, pomimo negatywnej oceny jego czynów. Człowiek jako wartość ontyczna nie ma nigdy swego negatywnego bieguna. Inaczej jest z wartościami kwalitatywnymi, które charakteryzują się dwubiegunowością: sprawiedliwość – niesprawiedliwość; uczciwość – nieuczciwość; pokora – pycha.

Współczesnym problemem w procesach wychowania jest odejście od wartości uniwersalnych, które kształtują osobowość człowieka oraz jego relacje z innymi ludźmi. Coraz trudniejsze staje się urzeczywistnienie wartości obiektywnych, które nie zależą od preferencji i subiektywizmu. Fundamentem papieskiego spojrzenia na wychowanie jest godność człowieka. Człowiek jest zawsze podmiotem, jest takim dobrem, które nie może być traktowane jak przedmiot użycia czy zaspokajania przyjemności. Ta integralna wizja człowieka jest podstawą wychowania aksjologicznego. Mamy żyć i wzrastać w człowieczeństwie poprzez niekończące się uświadamianie sobie, kim jesteśmy i kim być powinniśmy? Papieska koncepcja wychowania z góry zakłada, że proces wychowawczy rozpoczyna się już w momencie poczęcia i ukierunkowany jest na cel nadrzędny, celem tym jest – w wymiarze religijnym – odnajdywanie i rozwijanie w sobie obrazu i podobieństwa do Boga.

Wychowanie jest więc zadziwiającym procesem, który nieodłącznie wiąże się z rozpoznawaniem i kierowaniem się w codziennym życiu wartościami. Pięć podstawowych wartości, jakie wyróżnia Jan Paweł II to: życie, prawda, miłość, wolność, sprawiedliwość. Można przyjąć, że na ich podstawie mówi się o innych, bardziej szczegółowych wartościach. Sama aksjologia, jako proces wychowania do wartości, wymaga zaangażowania osoby – samowychowania oraz zaangażowania wspólnoty, która prowadzi i porządkuje proces wychowawczy dzieci, młodzieży, jak również dorosłych.

1.4. NORMY W WYCHOWANIU

Według Karola Wojtyły istnieją pewne stałe normy, które pozwalają na sformułowanie zasad wychowawczych. Jedną z nich jest wartość wolności, która w zależności od procesów wychowawczych czy samowychowania pozwala na wypowiadanie siebie poprzez swój czyn – w sposób wolny[10]. Wychowanie do wolności to kształtowanie umiejętności bycia wolnym dla wartości. Drogą wychowania do wolności będzie właśnie rozwijanie systemu motywacyjnego oraz kształtowanie umiejętności dokonywania wyborów. Właściwą normą będzie takie wychowanie, które rozwija poczucie odpowiedzialności i umożliwia odpowiedzialne działania. Według Karola Wojtyły odpowiedzialność za siebie przenosi się na odpowiedzialność wobec drugiego i odwrotnie. „Człowiek dlatego bywa odpowiedzialny za swe czyny i dlatego przeżywa odpowiedzialność, ponieważ posiada zdolność odpowiadania wolą na wartość. Zachodzi powinność odniesienia się do przedmiotu wedle jego prawdziwej wartości, a w parze z nią rodzi się odpowiedzialność za przedmiot pod kątem jego wartości – czyli krótko mówiąc: odpowiedzialność za wartość"[11]. Jan Paweł II w nauczaniu o wychowaniu opiera się na sumieniu ludzkim, które zawsze przypomina człowiekowi, że istnieją prawdy i wartości moralne najwyższej rangi[12].

Te wartości są niejako zdeponowane w naturze człowieka, w jego człowieczeństwie. Dzięki temu sumienie podpowiada, co jest najważniejsze, najgodniejsze i najwartościowsze. Wyższość i dominacja sfery duchowej w człowieku sprawiają, że jest on w stanie poświęcić nawet swoje życie dla wyższych wartości.

Niezmienne normy moralne, możliwe do rozpoznania przez sumienie człowieka, w niczym nie ograniczają wolności. Wręcz przeciwnie, normy te stanowią o jego godności. Kiedy człowiek je zna, przestrzega ich i broni, wtedy staje w prawdzie i wyraża przez tę prawdę swoją wolność[13]. Więcej, można powiedzieć, że normy uniwersalne wpływają na osobowość i są drogą

---

10 Por. K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, red. T. Styczeń, W. Chudy, J.W. Gałkowski, A. Rodziński, A. Szostek, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2020, s. 201.

11 Tamże, s. 207.

12 „Stanowczy głos sumienia zawsze przypomina człowiekowi, że istnieją prawdy i wartości moralne, dla których musi być gotów nawet oddać życie. W wyznawaniu, a nade wszystko w ofierze życia oddanego za wartości moralne, Kościół dostrzega to samo świadectwo o tej prawdzie, która jest już obecna w stworzeniu, a w pełni jaśnieje na obliczu Chrystusa […]". VSpl 94.

13 „[…] obrona absolutnie niezbywalnych wymogów, jakie wypływają z osobowej godności człowieka, jest drogą do wolności i warunkiem samego jej istnienia". Tamże, 96.

do wolności, a nawet są warunkiem istnienia wolności. Bez nich człowiek nie może być wolny. Bez norm następuje w ludzkim sumieniu zamieszanie moralne, czyli brak hierarchii wartości, brak ideałów, co prowadzi do utrwalenia się sumienia błędnego (bardziej lub mniej zawinionego). Dzieje się tak, dlatego że w życiu moralnym nie ma pustych przestrzeni. Jan Paweł II uważał, że „[...] trzeba pilnie odkryć na nowo istnienie wartości ludzkich i moralnych, należących do samej istoty i natury człowieka, które wynikają z prawdy o człowieku oraz wyrażają i chronią godność osoby: wartości zatem, których żadna jednostka, żadna większość ani żadne państwo nie mogą tworzyć, zmieniać, ani niszczyć, ale które winny uznać, szanować i umacniać"[14].

Istniejące wartości ludzkie i moralne mają charakter uniwersalny, powinny być przyjęte i stosowane w każdej społeczności, która pragnie swojego ustawicznego rozwoju. W wolnych społeczeństwach muszą istnieć wartości, które zabezpieczają najwyższe dobro każdego człowieka, a wszelkie przemiany ekonomiczne powinny służyć kształtowaniu świata bardziej ludzkiego i sprawiedliwego[15].

Sprawiedliwy i ludzki świat to najbardziej upragnione i nieustannie poszukiwane środowisko życia ludzkiego. Człowiek zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym instynktownie do niego dąży. Świat, ludzki i sprawiedliwy, jest zaplanowany przez Boga Stwórcę. W tym planie wszyscy pełnią określone role, funkcje; wypełniają określone obowiązki, zadania[16]; a relacje międzyludzkie są prawidłowe.

1.5. PODMIOTY W WYCHOWANIU

Wychowanie jest dynamicznym procesem, na który składa się wiele czynników wzajemnie siebie warunkujących, a szczególne znaczenie mają najważniejsze podmioty: wychowanek i wychowujący. Można też uwzględnić znaczenie środowiska, w jakim dokonuje się proces wychowawczy. Są nimi: rodzina, szkoła, ojczyzna – naród – państwo, Kościół oraz wspólnoty parafialne, a także środki społecznego przekazu. Każda z tych grup dodaje swoją część do kompleksowej formacji osobowej. Skoro więc wychowanie do wartości kształtuje relacje człowieka wychowywanego z innymi ludźmi, to w szerszej perspektywie tą samą zasadą objęte zostaną nie tylko szkoła, miejsce

14 EV 71.

15 Por. Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone w Parlamencie*, Warszawa, 11.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2012, s. 1085.

16 Por. Hi 7,1; 1 Kor 9,7; 2 Tm 2,3n.

pracy i wszystkie grupy społeczne, ale naród, państwo, a jeszcze szerzej relacje i stosunki między państwami.

Aby budować społeczeństwo sprawiedliwe, moralne, zintegrowane konieczny jest powrót do wartości uniwersalnych, które porządkują funkcjonowanie człowieka w społeczeństwie, jego relacje z innymi, a ostatecznie jego szczęście i poczucie spełnienia.

1.6. WARTOŚĆ ŻYCIA

Wartość życia i godność człowieka stanowią fundamentalne dobro. Życie jest wartością, którą zawsze należy afirmować i chronić od poczęcia do naturalnej śmierci, ponieważ jest darem.

Objawienie chrześcijańskie rzuca nowe światło na tożsamość człowieka, którego godność wypływa z racji stworzenia go na obraz i podobieństwo Boga[17]. Kresem życia człowieka nie jest wędrówka tu, na ziemi, ale wezwanie do wspólnoty z Bogiem w wieczności. Stąd konieczna jest wdzięczność za wartość życia, poprzez którą nawiązuje się relacje: miłości, sprawiedliwości i solidarności z innymi osobami.

Wychowanie powinno pogłębiać przyrodzoną człowiekowi wrażliwość na wyjątkowość życia. Nie powstało ono bowiem z racji naukowych eksperymentów, ale decyzji miłującego Boga, która we wszystkich wymiarach przekracza człowieka. „Człowiek jest powołany do pełni życia, które przekracza znacznie wymiary jego ziemskiego bytowania, ponieważ polega na uczestnictwie w życiu samego Boga. Wzniosłość tego nadprzyrodzonego powołania ukazuje wielkość i ogromną wartość ludzkiego życia w jego fazie doczesnej. Życie w czasie jest bowiem podstawowym warunkiem, początkowym etapem i integralną częścią całego i niepodzielnego procesu ludzkiej egzystencji”[18]. Zasadami postępowania wynikającymi ze zrozumienia wartości życia będą konkretne działania realizowane we wszystkich grupach społecznych, w których funkcjonuje człowiek[19].

Normą dla wartości życia jest szacunek dla życia we wszystkich jego wymiarach, szacunek dla każdego człowieka: rozmówcy, wychowawcy, ucznia, podwładnego, sąsiada, chorego i upośledzonego, nieznajomego, wyznawcy innej religii, członka innej społeczności. Ochrona życia to również sprzeciw wobec wszelkich używek, które pozornie miałyby służyć zadowoleniu

17 „A wreszcie rzekł Bóg: Uczyńmy człowieka na Nasz obraz, podobnego Nam” (Rdz 1,26).
18 EV 2.
19 Por. VSpl 50.

i poprawie ludzkiej egzystencji, a które docelowo niszczą organizm. Troska o życie to również takie postępowanie, które nie naraża siebie i innych na niepotrzebne niebezpieczeństwo: lekkomyślne uprawianie sportów ekstremalnych, prowadzenie auta pod wpływem alkoholu, brak kompetencji specjalistów z różnych dziedzin, zaciąganie kredytów obciążających całą rodzinę jedynie na zaspokojenie własnych zachcianek.

Wartość życia, która u młodego człowieka zacznie realizować się w drobnych przejawach szacunku i miłości bliźniego, takich jak ustąpione miejsce w autobusie czy bezinteresowna pomoc, niewątpliwie w życiu dorosłym objawi się jako dojrzała i zdecydowana postawa walki o godność człowieka.

1.7. WARTOŚĆ SOLIDARNOŚCI

Człowiek jest istotą społeczną, co oznacza, że do realizacji własnego powołania i poczucia spełnienia potrzebuje drugiej osoby, wspólnoty, społeczeństwa, w którym mógłby się rozwijać i realizować siebie. Osoba nigdy nie egzystuje poza społeczeństwem. Takie życie jest niejako wymogiem jej natury. Solidarność[20] to znaczy jeden za drugiego, silniejszy za słabszego, mądrzejszy za „mniej mądrego", ale każdy z tą samą mocą wykorzystuje talenty, zdolności i sprawności, którymi obdarzył go Bóg (natura), a które ma obowiązek rozwijać ze względu na innych. Fundamentem solidarności jest współpraca, zarówno w odniesieniu do relacji między jednostkami, jak i narodami.

Wartość ta pozwala przekroczyć indywidualizm, wzajemną nieufność czy przedmiotowe traktowanie człowieka jako taniej siły roboczej. Kluczowe dla zasady solidarności jest przekroczenie bariery „moje – twoje", „nasze – obce" oraz poszukiwanie punktów możliwego porozumienia. Solidarność zmusza niejako do odkrywania wartości człowieka i zastanowienia, co nas łączy, aby móc dążyć do wspólnego dobra. Zaangażowanie w działalność na rzecz doczesnego świata oznacza zawsze służbę konkretnemu człowiekowi, a nie bezimiennej masie, którą zwykło się nazywać „zasobami ludzkimi". Zasada solidarności staje się równocześnie gwarantem dobra wszystkich i dobra jednostki. „Potrzebna jest dziś nowa wyobraźnia miłosierdzia, której przejawem będzie nie tyle, i nie tylko skuteczność pomocy, ale zdolność bycia bliźnim dla cierpiącego człowieka, solidaryzowania się z nim, tak aby gest pomocy nie był odczuwany jako poniżająca jałmużna, ale jako świadectwo braterskiej wspólnoty dóbr"[21].

---

20 Por. SRS 39.
21 NMI 50.

Wartość solidarności uczy odpowiedzialności, powszechnego braterstwa oraz umiejętności rezygnacji z osobistych celów. Solidarność jest właściwym odczytaniem sprawiedliwości i miłości.

„Miłość we wzajemnych stosunkach między ludźmi nie jest czymś gotowym. Jest ona naprzód zasadą czy też ideą, do której ludzie muszą niejako podciągnąć swe postępowanie, jeżeli chcą – czego chcieć powinni – uwolnić je od nastawienia użytkowego, czyli konsumpcyjnego względem innych osób”[22].

1.8. WARTOŚĆ PRAWDY I WOLNOŚCI

„Wiara w możliwość poznania prawdy mającej wartość uniwersalną nie jest bynajmniej źródłem nietolerancji; przeciwne, stanowi nieodzowny warunek szczerego i autentycznego dialogu między ludźmi”[23].

Poznanie ludzkie ze swej natury dąży do prawdy, czyli do uzyskania rzetelnej, obiektywnej, informacji o swoim przedmiocie. Według definicji wywodzącej się od Arystotelesa, a znanej ze sformułowań św. Tomasza z Akwinu, prawda to intencjonalna zgodność rozumu (intelektu) z rzeczą. Prawda i wolność są to dwie wartości, które nawzajem się warunkują i przenikają, a miejscem ich spotkania jest osoba. Do takiego stwierdzenia upoważnia przede wszystkim relacyjny charakter prawdy i wolności.

Wolność spełnia się wtedy, gdy kieruje się na zewnątrz samej siebie, ku jakiejś wartości, jakiemuś dobru, gdy je wybiera i urzeczywistnia. Pierwszym dobrem wolności jest prawda. Wierność wobec prawdy oznacza wierność „przede wszystkim dla prawdy o ludzkiej wolności, o jej naturze, o warunkach spełnienia wolności. [...] Żadna prawda nie może stać się prawdą dla człowieka i prawdą człowieka, jeśli za taką nie uzna jej jego wolność. [...] Tak więc to, że ja wierzę w posiadaną przeze mnie prawdę, wcale nie upoważnia mnie do przekreślania cudzej wolności. Aby wolność spełniła się w akcie uznania prawdy, drugi musi sam być przekonany, że to, co mu podaję, jest prawdą. [...] Im więcej jest między nami prawdy, tym więcej jest między nami wolności”[24].

Na poziomie rodziny rozpoznawanie prawdy i wolności ujawnia się poprzez poczucie własnej wartości. Na poziomie szkoły wspólne uczenie się i zdobywanie wiedzy pomaga w urzeczywistnianiu prawdy.

---

22 K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2015, s. 31-32.

23 FR 92.

24 J. Tischner, *Myślenie według wartości*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2011, s. 200-201.

Na poziomie działań państwowych i międzynarodowych jest to umiejętność tworzenia prawa, które w służbie wolności człowieka będzie realizowało zasadę miłości bliźniego i sprawiedliwości.

1.9. WARTOŚĆ KULTURY OJCZYSTEJ I EUROPEJSKIEJ

Dziedzictwo kultury narodowej stanowi część tożsamości człowieka. Rozwija poczucie przynależności do Ojczyzny i jej kultury. Daje to możliwość odnalezienia swojego miejsca we wspólnocie, za czym idzie poczucie spełnienia i własnej wartości. „Nie można zaprzeczyć, że człowiek istnieje zawsze w ramach określonej kultury, ale prawdą jest też, że nie wyraża się on cały w tej kulturze. Zresztą sam fakt rozwoju kultur dowodzi, że w człowieku jest coś, co wykracza poza kulturę. To «coś» to właśnie ludzka natura: to ona jest miarą kultury i to dzięki niej człowiek nie staje się więźniem żadnej ze swych kultur, ale umacnia swoją osobową godność, żyjąc zgodnie z głęboką prawdą swego bytu”[25].

Chrześcijaństwo nadało kształt Europie, zaszczepiając w niej pewne podstawowe wartości. Europa, która dała światu ideał demokracji i praw człowieka, czerpie swe wartości z kultur poszczególnych państw europejskich wyrosłych z chrześcijaństwa. O prawdziwości i obiektywności tych wartości świadczy fakt, że tak różne kulturowo narody zdołały się zintegrować i potrafią wspólnie pracować z myślą o dobru człowieka[26].

1.10. WYCHOWANIE DO WARTOŚCI PRZEZ DIALOG

Z wychowaniem wiążą się prawda i wolność. Działania wychowawcze, jakie należy podejmować, inspirowane są szacunkiem dla życia ludzkiego. W tym celu papież Jan Paweł II wzywał do dialogu. Jest on trudny, ale możliwy. Ludzie są zdolni do tego, aby przezwyciężać podziały, konflikty interesów, nawet sprzeczności, zwłaszcza wtedy, gdy każda ze stron jest przekonana, że broni słusznej sprawy. Dialog wymaga otwartości i uznania różnic, tego, co dzieli bez rezygnacji z tego, o czym się wie, że jest dobre i słuszne. Z tego bowiem rezygnować nie wolno. Fałszywy i nietrwały byłby pokój oparty na kłamstwie, nawet w imię pozornego dobra. Tym bardziej, że sumienie człowieka bywa zniekształcone przez różne systemy społeczno-polityczne i ideologiczne. Budowanie pokoju oznacza również uznanie społecznej solidarności oraz propagowanie równej godności każdego człowieka.

---

25 VSpl 53.
26 Por. EiE 108.

Podstawowym podmiotem wychowującym jest Bóg. Tę prawdę przekazuje nam papież Jan Paweł II. Poszukując źródła prawa wychowawczego, sięga do Księgi Rodzaju. Bóg stworzył człowieka, „ulepił" go z nicości i przeznaczył do życia. Bóg jako wychowawca przejawia się więc w życiu człowieka poprzez akt stwórczy. Na tym poziomie wychowanie człowieka realizuje się również poprzez autorytet Boga i Jego Świętość. Człowiek ma być święty tak, jak święty jest Bóg. To On przekazał człowiekowi jasny i trwały nakaz: „Bądźcie płodni i rozmnażajcie się, abyście zaludnili ziemię i uczynili ją sobie poddaną" (Rdz 1,28).

To polecenie kierowane jest przez Boga do wszystkich ludzi i przyjmuje charakter przekazywania autorytetu i władzy oraz mocy stwarzającej i prawa do wychowania. Rodzice otrzymują od Boga mandat wychowawczy i na tej podstawie mają niezbywalne prawo do wychowywania dzieci. Rodzice stają się więc współuczestnikami mocy stwórczej Boga, a przez to biorą na siebie odpowiedzialność za wychowanie. W dziele stworzenia mają swój udział nie tylko rodzice, ale i inne podmioty wychowujące. Są więc nimi: szkoła, Kościół i inne instytucje. Zadaniem podmiotów wychowujących jest prowadzenie młodego człowieka ku głębszemu człowieczeństwu.

Praca wychowawcza, mimo iż rozpoczyna się w domu rodzinnym, znajduje swoje uzupełnienie w szeroko rozumianym pojęciu kultury. W jego ramach mieści się również szeroki dostęp do wiedzy i nauki. Wiedza jest związana z moralnością, powinna być tworzona i przekazywana ze względu na dobro człowieka. Trzeba więc zabiegać o edukację dziecka i tak nią kierować, aby w przyszłości mogła pozostawać w służbie życia.

Zdaniem Jana Pawła II dzieci i młodzież to grupa, która szczególnie szuka powiązania swojego życia z prawdą. Z chrześcijańskim ideałem życia należałoby więc trafiać szczególnie do młodzieży. Wydaje się, że młodzież jest dzisiaj bardzo wrażliwa na wszystkie naturalne, przyrodzone, humanistyczne właściwości osoby ludzkiej. Jan Paweł II postuluje więc pedagogikę personalistyczną, chrześcijańską. Papież przejmuje ideę wychowania od kard. Stefana Wyszyńskiego[27], kiedy zwraca się do wychowawców i opiekunów z przesłaniem o tym, że ideałem nowoczesnego wychowania powinno być odważne przyznanie się do Ewangelii Chrystusowej, wyznawanie jej przed ludźmi, w szkole, przed kolegami; uruchomienie własnego serca, aby „nabrzmiało" miłością społeczną i służbą, aby w życiu kierować się wartościami: miłości, sprawiedliwości, pokoju i wolności.

---

27 Por. Z. Struzik, *Obrona wolności narodu Księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski w 100. rocznicę odzyskania niepodległości 1918-2018*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Chcąc mieć wpływ na młodzież, zdaniem Ojca Świętego, należałoby zaapelować do niej na wstępie, nie tyle nawet wartościami narodowymi, socjologicznymi, pedagogicznymi czy nawet tradycjami, prawdami nieomylnymi podanymi przez Chrystusa, ale trzeba apelować do człowieczeństwa, do osobowości. W wychowaniu chrześcijańskim należy jak najmocniej podkreślić to: „Ecce homo [Oto człowiek]" (J 19,5), aż Chrystus Człowiek ukształtuje się w młodych. Owocne więc będzie przypomnienie im, że są ludźmi i ukazanie wszystkich naturalnych, ale wielkich właściwości człowieczeństwa.

Współczesne problemy, na jakie napotyka się, pracując z dziećmi i młodzieżą, to przede wszystkim ucieczka od autorytetów i brak dyscypliny. Niektórzy wychowawcy twierdzą, że wśród współczesnej młodzieży zanika rozumienie, co to jest praca nad sobą, przezwyciężanie siebie, samoograniczenie, wyrzeczenie, ofiara; zanika postawa służby, pomocy, uczynności, koleżeńskości. I jest w tym cząstka prawdy. Młodzież jednak nie jest i nigdy nie była zła. Jest tylko zagubiona i czasem rozpaczliwie szuka autorytetu, poprzez różne formy buntu (wyzywające ubranie, farbowanie włosów, lekceważące zachowanie). Swoim postępowaniem upomina się o osobę, która ją poprowadzi, wskaże drogę, zainspiruje. Nie w każdej dziedzinie i nie zawsze rolę tę mogą spełnić rodzice. Wychowawcy i nauczyciele powinni wpisać się w tę właśnie lukę wychowawczą. Aby wychowanie odniosło skutek, musi się zawsze łączyć z cierpliwą nadzieją. Nadzieja wydłuża perspektywy procesu wychowawczego. Wszystkiego sami nie zrobimy – ani przez szeptanie do ucha, ani w najlepszej rodzinie, ani też w szkole najbardziej oddanej młodzieży. Nadzieja w wychowaniu otwiera oczy wszystkim – rodzinie, narodowi i państwu – na dalekie cele, o których zawsze trzeba pamiętać. Wychowujemy przecież dla przyszłości, również dla własnej przyszłości. To oni, wkraczając w dorosłe życie, pragną wnieść swój wkład w budowanie cywilizacji pokoju. To młodzi dostarczają nowych rozwiązań starych problemów.

Jan Paweł II świadomy potencjału, jakim dysponują ludzie młodzi, kieruje do nich wezwanie: „Nie lękajcie się. [...] Przyszłość znajduje się w waszych sercach. [...] Musicie być ludźmi, którzy głęboko zaufali człowiekowi i którzy głęboko zaufali wielkości ludzkiego powołania: powołania, które ma być wypełniane w duchu poszanowania prawdy, godności i nienaruszalności praw osoby ludzkiej"[28]. Kto inny, jak nie nauczyciele mogą nauczyć młodzież ufności

28 Jan Paweł II, *Pokój i młodzi idą razem. Orędzie na XVIII ŚDP – 1985 r.*, Watykan, 1.01.1985, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 4, *Konstytucje apostolskie. Listy motu proprio i bulle. Orędzia na światowe dni*, red. P. Ptasznik i in., Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 716-717.

człowiekowi. Formacja młodzieży jest więc ściśle powiązana z formacją własną. Mądrzy i roztropni wychowawcy muszą odwołać się nie tylko do miłości zawodu i pracy, ale do miłości Boga. Jeśli te trzy prawdy: wiara, nadzieja, miłość są zharmonizowane, wtedy wychowanie jest możliwe i skuteczne. Słowo nauczyciela, wychowawcy, zwłaszcza gdy jest poparte przykładem, zaczyna wiele znaczyć.

Wydaje się więc, pisze papież, że zadaniem nauczyciela musi być przezwyciężenie w sobie autokratyzmu, który jest największą przeszkodą w dotarciu do młodzieży. Należy tworzyć atmosferę przyjaźni dla młodych serc, atmosferę współpracy. „Idźmy do młodzieży: oto pierwszy i podstawowy wymóg wychowawczy”[29]. Oznacza to uczestniczenie w jej życiu, sprawach, problemach, a przede wszystkim rozumienie. Proces wychowania należy rozpocząć od zrozumienia młodych. Zrozumieć i kochać to niezrównana formuła pedagogiczna. Miłość domaga się, aby w procesie wychowania rozwijać człowieczeństwo, przekazywać życiowe mądrości, umiejętności.

Podsumowując powyższe wskazania, można stwierdzić, że wartości są niewątpliwie elementem konstytuującym osobowość człowieka. Równocześnie, ponieważ naturą osoby jest życie i działanie w społeczeństwie i dla społeczeństwa, wyznawane wartości stanowią trwały fundament dla wszelkich wspólnot, również dla kultury prawa każdej społeczności państwowej.

II. ZAŁOŻENIA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Celem programu wychowawczego[30] jest przygotowanie materiału dydaktycznego do procesu formacyjnego i wychowawczego uczniów wszystkich klas szkoły średniej.

2.1. CEL PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Naturalnym obowiązkiem człowieka jest przekazywanie formacji z jednego pokolenia – starszego, na drugie – młodsze. Obowiązek ten wynika niejako z natury ludzkiej i zostaje rozpoznany przez społeczeństwo oraz jest wypełniany sukcesywnie, stosownie do etapu rozwoju człowieka. Na przestrzeni tysięcy lat kształtowania się różnych kultur i przekazywania ich swoim sukcesywnie następującym pokoleniom, można zaobserwować tendencje do odkrywania naturalnych wartości potrzebnych do ciągłości życia, do poczucia bezpieczeństwa i możliwości rozwoju. Odkrywane w ten sposób podstawowe wartości: wolność, sprawiedliwość, pokój, bezpieczeństwo, prawda i solidarność – powoli,

29 JP 14.
30 Por. Z. Struzik, *Program wychowawczy…*, dz. cyt., s. 9-14.

ale systematycznie wpływały na umacnianie się określonych społeczności. Człowiek na przestrzeni tysięcy lat starał się budować zorganizowane struktury rodzinne, plemienne i narodowe. Niektórym społecznościom udało się dojść do utworzenia narodu charakteryzującego się jednym językiem, jedną historią, religią i świadomością wspólnoty. Spojrzenie na historię świata pozwala zyskać przeświadczenie, że u podstaw antropologicznych człowieka leży umiejętność odkrywania wartości oraz zdolność kierowania się nimi. Do odkrywania wartości, podtrzymywania ich w świadomości i kultywowania, niejako naturalną formą przekazu stawało się wychowanie. Z czasem wychowanie stało się kształceniem, przekazywanym i zdobywanym dzięki zorganizowanym formom szkolnictwa.

Można zauważyć, że fundamentem formacji, edukacji i kształcenia, we wszystkich zakresach, jest postawa życzliwości, jako przejaw miłości i poszanowania drugiego człowieka. Każda cywilizacja, czyli zorganizowana społeczność ludzka, wymaga kształtowania należących do niej przedstawicieli – jednostek ludzkich tak, by kierowali się zasadą czynienia dobra. Dobro to – przekazywane dzieciom i młodzieży – jest podstawą egzystencji, rozwoju, postępu i wzajemnego doskonalenia. Kształtuje ono i utrwala świadomość indywidualną i społeczną oraz świadczy o pięknie ludzkiego życia i działania.

Człowiek dobry, szlachetny, wychowany i wykształcony dąży do osiągnięcia szczęścia i pragnie tym szczęściem podzielić się z innymi ludźmi, a nawet dzielić swoją radość z otaczającym go światem, z całą przyrodą ożywioną i nieożywioną.

Proces wychowania i kształcenia przyspiesza rozwój osobowości, pozwala na przyswojenie podstawowych wartości: prawdy, dobra, piękna, sprawiedliwości, miłości i solidarności oraz stwarza możliwość racjonalnego i harmonijnego rozwoju. Wszystkie wielkie cywilizacje powstawały i rozwijały się dzięki niestrudzonemu wysiłkowi wychowawczemu i formacyjnemu. Współczesny świat, ze względu na intensywny rozwój kultury, środków przekazu oraz narastającą globalizację, wymaga coraz lepszych programów wychowawczych uwzględniających wszystkie podstawowe wartości życia ludzkiego.

2.2. PODMIOTOWOŚĆ W PROGRAMIE WYCHOWAWCZYM

Program wychowawczy oparty na koncepcji, która angażuje dogłębnie dobrą wolę, może być realizowany tylko przy świadomym i wolnym udziale tych wszystkich, którzy w nim uczestniczą. Nie może być nikomu narzucony, na zasadzie celów i zadań pomijających dobro człowieka. Dla urzeczywistnienia go z całą wiernością, szkoła powinna móc liczyć na jedność intencji i stałość

w przekonaniu do tegoż programu, który będzie realizowany przez wszystkich członków wspólnoty szkolnej[31].

W sensie ogólnym podmiotem programu wychowawczego jest człowiek jako taki, ponieważ wymaga on nieustannego samowychowania i samokształcenia w każdym momencie swego życia. Wychowanie nigdy się nie kończy, ponieważ stale pytamy o sens naszego istnienia i działania. Z chwilą wyznaczenia sobie określonych działań następuje konieczność poszukiwania adekwatnych środków do realizacji zamierzonych celów. Aby osiągnąć cele ogólne, społeczne oraz indywidualne, osobowe, musimy wejść na drogę poszukiwania właściwych metod i programów wychowawczych.

Podstawowym zadaniem w metodologii wychowania jest poznawanie własnego „ja" i poznawanie drugiego człowieka, rozumianego jako „dar" dany dla nas i dla drugich[32].

Wzajemne poznawanie się człowieka z człowiekiem, a także porozumiewanie się jednostki ze społeczeństwem rozpoczyna nieustanny dialog. Obie strony muszą realizować się wzajemnie, personalnie na siebie oddziaływać, wzajemnie się kształcić i odnosić obopólne korzyści moralne. Nie ma w tym dialogu żadnej dominacji, wyniosłości jednego podmiotu nad drugim. Wychowywany i wychowujący mają tę samą godność, wartość indywidualną. Ich wzajemne relacje charakteryzują się poszanowaniem, brakiem jakiejkolwiek agresji, zmuszania czy poniżania. Jedynym motywem wychowującego jest miłość do wychowanka oraz pragnienie dobra, poparte autorytetem, ale nigdy nienadużywanym.

W sensie szczegółowym podmiotem programu wychowawczego i całego procesu wychowawczego jest uczeń szkoły średniej.

Wszechstronny rozwój ucznia powinien znajdować się w centralnym punkcie pracy edukacyjnej. Uczeń jest podmiotem, który podlega procesowi wychowania, a jednocześnie, jako byt rozumny, sam siebie wychowuje poprzez samokształcenie. Wszystkie inne podmioty wychowujące pełnią wobec niego funkcje pomocnicze, wspierające, dostarczając odpowiednich treści wychowawczych oraz przykładów procesów wychowawczych, poddanych kryterium prawdy.

Szczególną rolę w wychowaniu pełni środowisko rodzinne, z którego uczeń pochodzi. Rodzice mają pierwsze i podstawowe prawo do wychowywania

31 Por. Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego, *Religijny wymiar wychowania w szkole katolickiej*, w: *Służyć wzrastaniu w prawdzie i miłości. Wybór dokumentów Kościoła na temat szkoły katolickiej i wychowania*, red. J. Poniewierski, Wydawnictwo AA, Kraków 2009, s. 431-476.

32 „[...] każdy urzeczywistnia siebie przez bezinteresowny dar z siebie samego". LdR 16.

swoich dzieci[33]. Otrzymują to prawo poprzez fakt zrodzenia. Jest ono niepowtarzalne, jedyne, pełne i autonomiczne.

W sensie specjalnym podmiotem programu wychowawczego jest pedagog, wychowawca klasy, moralnie i zawodowo odpowiedzialny za swoich uczniów. Każdy wychowawca kształtuje swoich podopiecznych zgodnie z własnym sumieniem, uformowanym wcześniej i zweryfikowanym przez własne doświadczenie życiowe. Dzieje się tak dlatego, że to człowiek wychowuje człowieka, w atmosferze miłości i zgodnie z prawdą.

W procesie wychowawczym mamy do czynienia ze zjawiskiem psychologicznym, w którym wzajemnie oddziałują na siebie ludzie o różnych osobowościach. Wyszczególnione podmioty: uczeń, wychowawca oraz rodzice ucznia, tworzą środowisko przyjazne i dobre dla kształtowania nowej, młodej indywidualności i osobowości. W procesie oddziaływania należy uwzględnić także inne środowiska i zbiorowości: dalszą rodzinę, społeczność szkolną, grupę podwórkową, miejscowość, region z własną kulturą, państwo oraz część świata, w której młody człowiek żyje.

2.3. PRZEDMIOTOWOŚĆ W PROGRAMIE WYCHOWAWCZYM

Program opiera się na założeniach filozoficznych, psychologicznych (psychologia rozwojowa dziecka) i dydaktycznych, zawartych między innymi w *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*[34], dokumentach Kościoła Katolickiego[35], *Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym*[36], *Konwencji o prawach dziecka*[37].

Wszystkie wyżej wyszczególnione źródła są zbiorem autorytatywnym, który powstał na podstawie doświadczeń oraz został sformułowany normatywnie, dla dobra jakie ma przynosić proces wychowawczy. Dobro procesu wychowawczego jest najważniejszym czynnikiem ukierunkowanym na człowieka. Powszechność źródeł – osiągnięcia naukowe pedagogiki i dydaktyki, państwowe akty prawne, nauczanie Kościoła, literatura fachowa oraz praktyka

---

33 „Zadanie wychowania wypływa z najbardziej pierwotnego powołania małżonków do uczestnictwa w stwórczym dziele Boga: rodząc w miłości i dla miłości nową osobę, która sama w sobie jest powołana do wzrostu i rozwoju, rodzice tym samym podejmują zadanie umożliwienia jej życia w pełni ludzkiego. Przypomniał o tym II Sobór Watykański". FC 36; por. DWCH 3.

34 *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483, ze zm.

35 *Pismo Święte*, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, *Kodeks Prawa Kanonicznego*, dokumenty nauczania papieskiego.

36 *Ustawa z dnia 25.02.1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, tekst jedn. Dz.U. 2020, poz. 1359.

37 *Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r.*, Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526, ze zm.

pedagogiczna – mogą i powinny gwarantować właściwą przedmiotowość procesu wychowawczego. One są gwarantem poprawności, celowości i skuteczności.

Przedmiotowość procesu wychowawczego nie może pod żadnym pozorem wprowadzać w błąd, nie może mieć także charakteru eksperymentalnego. Tylko nauka pewna (dydaktyka i pedagogika), moralnie słuszna, sprawdzona i oparta na wartościach może być zaproponowana wychowywanemu człowiekowi. Ze względu na godność, osobowość, niepowtarzalność i unikalność życia ludzkiego proponowane wychowanie realizuje się tylko raz i pozostawia niezatarty ślad w człowieku.

Z tego też powodu do proponowanych programów wychowawczych należy podchodzić z wielką ostrożnością, kierując się wiedzą i doświadczeniem, a przede wszystkim dobrem wychowanka.

W programie wychowawczym, wychodząc od aksjologii (wartości) – wyszczególniono w prospektach części z wybraną literaturą, wskazaną w podstawie programowej jako lektury szkolne dla poszczególnych poziomów nauczania[38]. Wybrano jedynie fragmenty z obowiązujących lektur, aby pedagogom wskazać ścieżkę poszukiwania wartości zawartych w literaturze szkolnej, ale także w innych utworach literackich i dziełach sztuki.

2.4. TREŚĆ PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Treścią opracowanego programu wychowawczego są wartości ogólnoludzkie: filozoficzne, intelektualne, moralne i informacyjne, które są niezbędne do odkrywania sensu życia ludzkiego i postępowania zgodnie z normami moralnymi przyjętymi w naszej kulturze narodowej i chrześcijańskiej[39].

Program zakłada budowanie relacji, dostosowanej do wieku ucznia. Zaproponowany podział uwzględnia systematyczny rozwój osobowości ucznia

---

38 *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14.02.2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej*, Dz.U. 2017, poz. 356.

39 „Kształtowanie się jest procesem duchowym wywołanym przez rozbudzony głos wartości urzeczywistnionych w wysoce wartościowych i przy tym różnorodnych dobrach kulturalnych: poznawczych, religijnych, moralnych i estetycznych, a nawet użytecznościowych i hedonistycznych". M. Boczar, *Wartości w kulturze czynnikami ukierunkowującymi edukację (w kontekście pedagogiki B. Nawroczyńskiego)*, w: *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, red. T. Kukołowicz, M. Nowak, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1997, s. 157-158; por. B. Nawroczyński, *Zasady nauczania*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1987, s. 90.

(od poziomu nauczania 1 do 4), jego wzrastanie, dojrzewanie fizyczne i psychiczne oraz postęp w rozumieniu otaczającego świata i siebie samego.

Wartości omówione w części relacja „ja – społeczność" mają za zadanie pomóc ukształtować postawę życzliwości względem innych ludzi. Człowiek z natury jest bytem społecznym, jest częścią społeczności, w której żyje, w niej się rodzi, rozwija, dorasta, uczy się i kształtuje oraz buduje krąg relacji społecznych, takich jak: nauka, praca, pełnienie określonych ról społecznych, wypełnianie zadań zgodnych z wykształceniem i powołaniem. Od społeczności człowiek otrzymuje poczucie bezpieczeństwa, gwarancje bytowe i ekonomiczne, zabezpieczenie społeczne i zdrowotne. Relacja „ja – społeczność" nieustannie trwa, powoduje wzajemny rozwój, wspólne doskonalenie się, a celem tej relacji są osiągane i wprowadzane w życie wartości.

W części relacja „ja – ty" program kształtuje poprawne i moralnie dobre postawy wobec drugiego człowieka spotykanego w rodzinie, w szkole, w grupach rówieśniczych, podczas wypoczynku. Poziom, zakres, intensywność i celowość relacji „ja – ty", świadczą o sposobie realizacji własnego życia. Ta relacja wpływa na uspołecznienie się, zbudowanie środowiska opartego na akceptacji, zaufaniu i pozytywnych związkach uczuciowych.

Relacja „ja – wobec samego siebie" pomaga w poprawnym poznawaniu swoich zalet, a także słabości charakteru, ukazuje możliwości samodoskonalenia się i budowania osobowości nakierowanej na dobro, sprawiedliwość, prawdę, piękno i miłość[40]. W procesie wychowania te podstawowe wartości powinny być przez ucznia (wychowanka) rozpoznane, wewnętrznie zaakceptowane, a następnie podtrzymywane przez całe życie.

2.5. FORMA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Program wychowawczy zbudowany jest w sposób logiczny, z zastosowaniem zasad ogólnie przyjętych w literaturze popularnonaukowej. Specyfika przedmiotu wymaga wykorzystania wiedzy oraz doświadczenia, które są stosowane w programach nauczania obowiązujących w szkolnictwie polskim. Formę zastosowaną w niniejszym programie, w pewnym sensie, można uważać za rodzaj konspektów skoncentrowanych wokół danych wartości. Na każdy poziom edukacji zaproponowano 30 tematów, dotyczących konkretnych wartości. Niektóre wartości są tematycznie bardzo zbliżone do siebie i tworzą bloki, które

40 Por. H. Słotwińska, *Samokształcenie i samowychowanie elementami autoformacji*, „Paedagogia Christiana" 2007, nr 1(19), s. 65-81.

grupują się wokół jakiegoś szerszego zagadnienia, np. światopoglądu, relacji międzyludzkich, pracy, zabawy czy sportu.

Każda z opracowanych wartości zawiera stałe elementy:

- I. Prospekt wartości: 1.1. Cel ogólny, 1.2. Cel szczegółowy, 1.3. Cel wychowawczy, 1.4. Proponowane tematy, 1.5. Zadania dla ucznia, samowychowanie, 1.6. Zadania dla rodziców, 1.7. Zadania dla szkoły, wychowawcy, 1.8. Sposób realizacji, 1.9. Osiągnięcia, efekty, 1.10. Zagrożenia;
- II. Wybrana literatura z komentarzem;
- III. Nauczanie: 3.1. Nauczanie filozoficzne, 3.2. Nauczanie dydaktyczne i pedagogiczne, 3.3. Nauczanie psychologiczne;
- IV. Nauczanie religijne: 4.1. Teolog, 4.2. Nauczanie papieskie, 4.3. Pismo Święte, 4.4. Katechizm Kościoła Katolickiego;
- V. Literatura.

Każdy z tematów stanowi konspekt lekcji, według którego nauczyciel może przeprowadzić zajęcia o wybranej wartości. Punkt „Wybrana literatura z komentarzem" prezentuje fragment lektury szkolnej z danej klasy z komentarzem. Następnie podano komentarze do tematu z perspektywy filozoficznej, dydaktycznej, pedagogicznej i psychologicznej. Nauczanie religijne zawiera krótkie wprowadzenie teologiczne, cytaty z Pisma Świętego oraz z nauczania Kościoła, dotyczące prezentowanej wartości. Ostatni punkt każdej wartości stanowi Literatura.

2.6. MIEJSCE REALIZACJI PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Wychowanie obejmuje całe – bliższe i dalsze – środowisko, w którym żyje uczeń: dom rodzinny, szkołę, pracę, miejsca rozrywki, środki masowego przekazu itd. Każde z tych środowisk intensywnie oddziałuje na wychowanka i stwarza możliwość dynamicznego współdziałania, a to współdziałanie jest jednocześnie wychowaniem.

Ze względu na dydaktyczno-wychowawczy charakter programu szkoła jest miejscem jego realizacji, natomiast przestrzeń oddziaływania będzie rozciągnięta na wszystkie wspomniane sfery życia i działalności ucznia.

Szkoła jako jeden z głównych „wychowawców" powinna organizować, we współpracy z innymi podmiotami wychowującymi, odpowiednie pola oddziaływania, zachowując swoje kompetencje i odpowiedzialność. Szczególnym polem współpracy dla szkoły powinna być rodzina ucznia, ponieważ w rodzinie dokonuje się podstawowe wychowanie, i to właśnie na rodzinie spoczywają główne i zasadnicze prawa wychowawcze[41].

41 „Bezpośrednimi wychowawcami w stosunku do swoich dzieci pozostają zawsze na pierwszym miejscu rodzice". LdR 16.

III. METODOLOGIA

Ogólnym metodologicznym założeniem programu wychowawczego jest spójny projekt pracy wychowawczo-dydaktycznej z młodzieżą każdej klasy szkoły średniej. Program przewidziany jest do realizacji na lekcjach. W tym celu przygotowano 30 tematów (wartości). Do poszczególnych zagadnień podawane są lektury dla każdej klasy oraz literatura przedmiotu (m.in. dokumenty nauczania papieskiego, publikacje fachowe, prasa).

3.1. ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Pedagog realizujący program wychowawczy może dowolnie wybrać zaproponowane tematy, zredukować je lub zmienić, uwzględniając możliwości czasowe, percepcję uczniów, sugestie rodziców oraz materiały dydaktyczne, jakimi dysponuje. Uczniowie mogą wprowadzać do programu wychowawczego swoje sugestie, pomysły i innowacje w zależności od aktualnych zainteresowań i potrzeb. Dynamiczna współpraca pomiędzy nauczycielem a uczniem ma uczynić z programu wychowawczego skuteczne narzędzie formacji moralnej i intelektualnej, realizowanej na terenie szkoły oraz w środowisku rodzinnym i społecznym.

Rodzice powinni włączyć się w realizację programu wychowawczego, aby proces wychowawczy następował w sposób integralny. Na początku roku szkolnego pedagog dostarczy rodzicom ogólne założenia i treść programu ze szczególnym uwzględnieniem tych części, które dotyczą praktycznej jego realizacji w domu rodzinnym.

W ramach omawiania poszczególnych wartości, program wychowawczy proponuje odrębne zadania dla każdej z grup, do której jest adresowany:

- Zadania dla ucznia, samowychowanie;
- Zadania dla rodziców;
- Zadania dla szkoły, wychowawcy.

Zadania dla ucznia polegają na zapoznaniu się z odpowiednimi dla omawianej wartości normami i zasadami postępowania. Uczeń stara się je usystematyzować i realizować w życiu codziennym.

Zadania dla rodziców polegają na wspólnej z dzieckiem realizacji założeń programu wychowawczego w środowisku domowym, przy wsparciu nauczycieli, podejmujących tę pracę na terenie szkoły. Rodzice bądź opiekunowie czynnie uczestniczą w całym procesie wychowawczym. Powinni oni ze szczególnym zaangażowaniem i poświęceniem pracować wychowawczo ze swoim wychowankiem.

Zadania dla nauczycieli i wychowawców obejmują również dyrekcję szkoły, dydaktyka, pedagoga, psychologa, opiekuna na wycieczce lub wypoczynku wakacyjnym, czyli tych wszystkich, którzy mają przygotować, zaproponować i realizować program wychowawczy w trakcie nauki ucznia w szkole.

3.2. SPÓJNOŚĆ PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Przy omawianiu kolejnych wartości można zaproponować jeden lub więcej tematów do realizowania w ramach jednostki lekcyjnej.

W każdym temacie wyróżniamy normy[42], które potwierdzają rozpoznaną wartość lub wartości, ich akceptację, czyli przyjęcie za swoje oraz ich praktyczne zastosowanie. Sposób postępowania ma charakter normatywny i autorytatywny i jego źródłem jest prawodawca pozytywny lub prawo naturalne, które człowiek rozpoznaje jako podstawę swojego życia indywidualnego i społecznego. Bez stosowania tych norm trudno sobie wyobrazić jakiekolwiek współistnienie i współdziałanie ludzi. Bez stosowania ogólnie przyjętych norm dochodzi najczęściej do patologii zachowań, do powstawania negatywnych subkultur, do walki społecznej, a niekiedy do konfliktu zbrojnego. W zorganizowanych społecznościach źródłem norm jest władza ustawodawcza, która, respektując prawo naturalne, swoim autorytetem ustanawia normy (konstytucja, prawo cywilne) i zobowiązuje do ich stosowania.

Do norm, wynikających z wartości, należy dostosować odpowiednie zasady postępowania[43], dzięki którym czyny ludzkie – formalne (wewnętrzne) i materialne (zewnętrzne) – otrzymują hierarchię wartości, zostają poddane moralnej ocenie oraz skutecznie oddziałują. W procesie wychowania człowiek uczy się zasad, przyjmuje je za swoje i wprowadza w życie. Im więcej

---

42 „Teza, w której treści zawarte jest prawo rządzące jakimiś procesami; podstawa, na której coś się opiera, reguła [...]. Normy postępowania, uznane przez kogoś za obowiązujące". Hasło *Zasada*, w: *Słownik języka polskiego*, t. 3, red. M. Szymczak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 995; por. także: „Norma moralna, norma etyczna, ogólna reguła postępowania, obowiązująca w społeczeństwie – we wzajemnych stosunkach między ludźmi. Norma moralna może mieć charakter ogólnoludzki [...] może też być normą obowiązującą tylko w danym społeczeństwie [...]. Normy moralne, podobnie jak normy prawne, są przykładem norm aksjologicznych, uzasadnia się je za pomocą odpowiednich ocen". Hasło *Norma moralna*, w: W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2007, s. 264-265.

43 „Ustalona, ogólnie przyjęta zasada; reguła, przepis, wzór; w etyce: zasada postępowania, dyrektywa wyznaczająca obowiązek określonego zachowania się w danej sytuacji przez odwołanie się do odpowiednich ocen i wartości moralnych". Hasło *Norma*, w: *Słownik języka polskiego...*, dz. cyt., s. 389-390.

tych zasad będzie funkcjonowało, tym społeczeństwo będzie reprezentować wyższą kulturę, łatwiej się będzie wszystkim żyło i pracowało. Powiększać się będzie także zakres poczucia bezpieczeństwa, a norma sprawiedliwości będzie powszechnie stosowana.

Zarówno normy, jak i zasady postępowania (działania) wzajemnie się przenikają i uzupełniają w procesie realizacji odpowiednich wartości. Wartości, normy oraz zasady postępowania tworzą zwarty, wewnętrznie spójny system.

3.3. CEL WYCHOWANIA W PROGRAMIE WYCHOWAWCZYM

Realizując proces wychowawczy, należy precyzyjnie określić cele podejmowanych działań, aby osiągnąć zamierzony skutek. W procesie wychowawczym, na szczególnych zasadach, dokonuje się wymiana idei i wartości. Młody człowiek – wychowywany przez rodziców, przy pomocy szkoły, wychowawcy, środowiska – ma odkrywać, poznawać i realizować wartości ludzkie. Ma rozpoznawać, kim jest i do czego dąży.

3.4. WYCHOWANIE DO WARTOŚCI

W procesie wychowawczym podjętym świadomie i przyjętym dobrowolnie[44], zawsze występują określone cele. Dąży się do osiągnięcia postulowanych wyników, określonego ideału wychowawczego, którym jest „dobrze wychowany człowiek". Treść wychowania zamyka się w sferze życia psychicznego i duchowego człowieka, dlatego przy formułowaniu celów wychowywania konieczne jest posługiwanie się pojęciami abstrakcyjnymi. Nie zawsze możliwe jest zweryfikowanie tych pojęć w praktyce, w doświadczeniu wychowawcy, wychowanka oraz obserwatora. Weryfikacja może następować w dużym odstępie czasu. Człowiek wychowywany może nosić w sobie wpojone i zaakceptowane ideały, ale z różnych powodów na co dzień ich nie ujawniać. Duże znaczenie mogą mieć zewnętrzne okoliczności, wszelkiego rodzaju przymus. Często dochodzi do ujawnienia się ideałów dopiero w ekstremalnych warunkach, np. miłość do ojczyzny ujawnia się w czasie wojny obronnej danego kraju.

Cele wychowania bywają przedmiotem kontrowersji o charakterze ideologicznym i politycznym. Rodzice czy dziadkowie mają tendencje do przekazywania treści wychowawczych w sposób uznany tylko przez

44 W przypadku dziecka i młodzieży zakładamy, że jego akceptacja procesu wychowawczego i zawartych w tym procesie ideałów, dokonuje się w oparciu o domniemanie zgody. Dziecko ufa rodzicom, najpierw potencjalnie, a kiedy dorasta, uznaje autorytet swoich rodziców potwierdzony ich miłością.

siebie, nie uwzględniając rozwoju psychicznego i socjologicznego dziecka, który następuje w nim z biegiem lat.

W celach wychowawczych zawsze są zawarte jakieś określone założenia światopoglądowe, ideowo-moralne i społeczno-polityczne. Każda religia wychowuje swoich wyznawców na podstawie własnej tradycji i własnych treści. Nie zawsze wyznawcy danego światopoglądu reprezentują postawy tolerancji i pluralizmu wyznaniowego.

Z kolei założenia ideowo-moralne zakładają osiągnięcie wpływów w wychowaniu danej grupy ludzi i rozwój określonej ideologii, która ma służyć umocnieniu i zdobyciu władzy jednego człowieka nad drugim. Ideologia nie kieruje się prawdą czy dobrem powszechnym, ale dąży do stworzenia takiego kodeksu moralnego, który ubezwłasnowolnia jednostkę i każe jej służyć z bezgranicznym zaufaniem. Tak powstają wszelkiego rodzaju subkultury, niekiedy przeciwne zorganizowanym społecznościom, sprzeczne z podstawowymi prawami moralnymi, agresywne w swoim działaniu, niekiedy samoniszczące się.

Cele społeczno-polityczne zmieniają się i w każdym systemie politycznym są inne. Partie i ugrupowania społeczne walczą o zdobycie władzy, która pozwala rządzić, sterować gospodarką, wpływać na bogacenie się określonej grupy społecznej, organizują struktury życia społecznego i politycznego, aby zdobytą władzę za wszelką cenę utrzymać.

Cele i założenia niniejszego programu są ściśle skorelowane z założeniami programu wychowawczego szkoły opracowanego przez MEiN[45]: „U podstaw programu wychowawczego leży również określona filozofia, lecz tym razem jest to filozofia człowieka, czyli antropologia. Oznacza to, że nauczyciele, autorzy programu, tworzą swoje dzieło, nie tylko wykorzystując

45 „Od roku szkolnego 2017/2018 w przedszkolach i szkołach realizowana jest nowa podstawa programowa. Począwszy od wychowania przedszkolnego, celem kształcenia jest rozwijanie u młodych ludzi świadomości i postaw społecznych oraz obywatelskich. Uczniowie uczą się, że wszyscy ludzie mają równe prawa, niezależnie od tego, gdzie się urodzili, jak wyglądają, jaką religię wyznają, jaki mają status materialny. Poznają także metody i sposoby postępowania w sytuacji zagrożenia zdrowia i życia [...]. Warto również wspomnieć, że od roku szkolnego 2017/2018 nastąpiło połączenie programu wychowawczego i programu profilaktyki w jeden dokument – program wychowawczo-profilaktyczny szkoły, uchwalany przez radę rodziców w porozumieniu z radą pedagogiczną. Jego celem jest wspieranie wychowanków we wszechstronnym rozwoju ukierunkowanym na osiągnięcie pełni dojrzałości fizycznej, emocjonalnej, intelektualnej, duchowej i społecznej". Ministerstwo Edukacji i Nauki, *Działania edukacyjno-wychowawcze w szkołach*, 17.01.2019, „Serwis Rzeczypospolitej Polskiej", [online] https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/dzialania-edukacyjno-wychowawcze-w-szkolach [dostęp: 31.08.2022].

rozeznanie, kim są konkretne dzieci – uczniowie ich szkoły i jakie są ich potrzeby. Pisząc swój program wychowawczy, nauczyciele muszą mieć także rozeznanie, kim jest człowiek i ku czemu powinien zmierzać jego rozwój”[46].

Antropologia zaproponowana w programie wychowawczym opiera się na współpracy wszystkich podmiotów (ucznia, wychowawcy, rodziny, środowiska), działających w ramach określonej filozofii. W tym wypadku proponuje się filozofię chrześcijańską.

3.5. CEL NADRZĘDNY

Celem nadrzędnym programu wychowawczego jest „osiąganie przez ucznia pełni rozwoju osobowego, przebiegającego w sprzyjającym mu środowisku wychowawczym”[47].

Mówiąc o celu nadrzędnym, należy wskazywać na wartości z zachowaniem ich hierarchii: miłość, dobro, sprawiedliwość, piękno, pokój. Wartości te są osiągane w trakcie całego życia człowieka – od urodzenia aż do śmierci. Konieczne jest spojrzenie na człowieka, uwzględniające wszystkie etapy jego rozwoju: dzieciństwo, wiek młodzieńczy, dojrzałość oraz wiek starczy. Na każdym z tych etapów życie człowieka ma określoną wartość, godność. Należy mówić o osiągnięciach, celach, czyli wartościach rozpoznanych, zaakceptowanych i wprowadzanych w życie na określonym jego etapie. W tym przypadku – w wieku młodzieńczym, szkolnym.

3.6. CELE OGÓLNE

Dla ułatwienia procesu wychowawczego można rozróżniać w osobowości ucznia wielorakie sfery: sferę fizyczną, uczuciowo-emocjonalną, intelektualną, sferę woli i sferę duchową. W odniesieniu do każdej z tych sfer wyznaczamy cele ogólne, czyli: rozwój fizyczny[48]; rozwój zdolności postrzegania

---

46 *Ministerstwo Edukacji Narodowej o programie wychowawczym szkoły*, red. J. Dobrzyńska, „Biblioteczka Reformy” nr 37, Ministerstwo Edukacji Narodowej. Biuro Administracyjne, s. 28.

47 Dokument MEiN mówi o celu jako procesie: „osiąganie przez ucznia pełni rozwoju osobowego, przebiegające w sprzyjającym mu środowisku wychowawczym. Na rozumienie tego celu wpływają osobiste poglądy i filozofia życiowa człowieka”. Niewątpliwie, wychowywanie jest procesem rozciągniętym w czasie. Zakładamy tutaj czas określony trwaniem nauki w szkole podstawowej i średniej. Proces ten jest dynamiczny, rozwijający się poprzez wzajemne przenikanie się relacji międzyludzkich pomiędzy podmiotami. Niemniej jednak mówiąc o celu, powinniśmy założyć etap zakończony, a w tym wypadku – „osiągnięcie rozwoju osobowego” na etapie szkolnym. Por. tamże, s. 31.

48 „Proces zachodzenia zmian we wzroście i ciężarze ciała oraz w różnicowaniu się i funkcjonowaniu tkanek i organów ustroju; poziom rozwoju fizycznego określa się przez pomiar

i kojarzenia[49]; rozwój emocjonalny[50]; rozwój intelektualny[51]; rozwój moralny[52]; rozwój woli[53]; rozwój duchowy[54]; rozwój społeczny[55].

---

wagi i wzrostu ciała, a także na podstawie kostnienia nasad kości długich nadgarstka lub mutacji głosu, wyrzynania się zębów i in." Hasło *Rozwój fizyczny*, w: W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 343.

49 „Zdolność, możliwość uzyskania spodziewanych wyników przy wykonywaniu danych czynności w określonych warunkach zewnętrznych [...], zdolności mają charakter ogólny [...]. Do zdolności ogólnych zalicza się: spostrzegawczość, sprawność myślenia, wyobraźnię, pamięć, uwagę oraz sprawność motoryczną. Rozwój zdolności zależy od wrodzonych właściwości układu nerwowego, od wpływu kształcenia i wychowania, m.in. od rozwoju pozytywnej motywacji, zainteresowań i postaw oraz od własnej aktywności jednostki". Hasło *Zdolność*, w: W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 463.

50 „Środowisko wychowawcze stymuluje rozwój dziecka, dostarczając mu odpowiedniej wiedzy emocjonalnej i umożliwiając trening odpowiednich umiejętności emocjonalnych. Może to robić, organizując jego doświadczenia i dostarczając mu wzorców reagowania emocjonalnego oraz za pośrednictwem przekazu werbalnego". A. Matczak, *Zarys psychologii rozwoju*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2003, s. 153.

51 Rozwój intelektualny opiera się na zdolnościach umysłu, posługując się rozumem, człowiek jest zdolny do poznawania świata i dokonywania operacji myślowych. W procesie rozwoju intelektualnego człowiek gromadzi wiedzę, którą następnie stosuje w relacjach osobowych i społecznych. Działanie rozumowe opiera się na prawdzie odkrytej przez intencjonalną zgodność umysłu poznającego z przedmiotem poznawanym. Rozwój intelektualny dokonuje adaptacji struktur poznawczych (schematów i operacji) do wymagań środowiska. Por. Hasło *Intelekt*, w: W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 145; A. Birch, *Psychologia rozwojowa w zarysie. Od niemowlęctwa do dorosłości*, tłum. J. Łuczyński, M. Olejnik, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 41.

52 „Proces stopniowych zmian zachodzących we wrażliwości moralnej dziecka: w jego stosunku do dobra i zła, do własnych czynów i ich skutków oraz do spraw innych ludzi". Hasło *Rozwój moralny*, w: W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 343.

53 „Wola, w psychologii zdolność do realizacji określonych czynności, zamiarów i zadań, a zarazem powstrzymywania się od innych". Hasło *Wola*, w: W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 440.

54 Rozwój duchowy dotyczy pierwiastka duchowego człowieka, który jest źródłem dynamizmu, a wyraża się w sprawczości, odpowiedzialności, samostanowieniu i sumieniu. Wszystkie te przymioty mogą się realizować w pełnej wolności, która dąży do prawdy, a ta z kolei prowadzi do dobra. Można powiedzieć, że miarą rozwoju duchowego człowieka jest dobro, jakie wprowadza on w życie. Por. I. Mroczkowski, *Osoba i cielesność. Moralne aspekty teologii ciała*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2008, s. 65. Z punktu widzenia teologii postęp duchowy zmierza do coraz większego zjednoczenia z Chrystusem. Zjednoczenie to jest nazywane zjednoczeniem „mistycznym", ponieważ jest ono uczestnictwem w misterium Chrystusa przez sakramenty – „święte misteria" – a w Nim, w misterium Trójcy Świętej. Por. KKK 2014.

55 Rozwój społeczny dotyczy zmian, które przychodzą wraz z wiekiem ucznia, a dotyczą prawidłowej relacji jednostki z otoczeniem, opartej na równowadze pomiędzy przystosowaniem się do społeczności, a oddziaływaniem jednostki na tę społeczność. Można w tym wypadku mówić o procesie „socjalizacji", która prowadzi do poznania i zastosowania sposobów zachowania się przyjętych w danym społeczeństwie. Takie przystosowanie i jednocześnie czynny udział w życiu społecznym prowadzić ma do rozwoju form życia

3.7. CELE SZCZEGÓŁOWE

Do każdego z wymienionych etapów i aspektów rozwoju osobowości ucznia można wprowadzić cele szczegółowe, oparte na: zdolnościach, umiejętnościach, sprawnościach, poznawaniu, gotowości, poszukiwaniu, zainteresowaniach i aktywności. Każdy człowiek jest inny, niepowtarzalny i wyjątkowy. Jest obdarzony różnorakimi zdolnościami, które, mimo że czasami są podobne, różnią się swoim zakresem i intensywnością. Ta bogata osobowość człowieka skłania do wyszukiwania celów szczegółowych dostosowanych w procesie wychowania do indywidualnych potrzeb.

O celach szczegółowych można mówić także na terenie szkoły. Szkoła, pomimo że ma ustaloną strukturę działania, może i powinna dostosowywać się do środowiska, w którym funkcjonuje. Poszczególne szkoły dysponują własną charakterystyką wychowawczą związaną z realizowanym przesłaniem, na przykład z tytułem szkoły, jej założycielem czy patronem. Przesłanie może dotyczyć profilów kształcenia ogólnego, zawodowego, a nawet może skupiać się na określonych specjalizacjach. Ministerstwo Edukacji i Nauki określa cele szczegółowe w następujący sposób: „Nauczyciele powinni wybrać takie cele szczegółowe, które w danej szkole jawią się jako szczególnie ważne i zostały wyłonione w wyniku diagnozy pracy szkoły. Szkoła [...] powinna skupić wysiłki na tych wybranych celach”[56].

3.8. CELE WYCHOWAWCZE

Cele wychowawcze wyznaczają odpowiednie zadania wychowawcze, czyli działania szkoły, wychowawcy, rodziców i środowiska. W osiąganiu określonych celów należy stosować odpowiednie środki działania, uwzględniając wiele czynników, okoliczności, a także odpowiednią strategię działania. Przy realizacji celów wychowawczych zaangażowana jest cała wiedza dydaktyczna i doświadczenie wychowawcze podmiotów wychowujących. Poszczególne podmioty muszą ze sobą współpracować i wzajemnie się uzupełniać, nieustannie szukając ideału wychowania, który ma być wprowadzany w życie. Cele wychowawcze mogą być osiągane albo nie. W przypadku braku osiągnięć należy weryfikować zadania wychowawcze i ponownie dostosowywać je do powstałej sytuacji wychowawczej, tak jednostkowej danego ucznia, jak i zbiorowej sytuacji środowiska uczniowskiego. Ministerstwo Edukacji i Nauki zadania wychowawcze

---

zbiorowego, do zaspokajania potrzeb i tworzenia kultury. Por. A. Birch, *Psychologia rozwojowa...*, dz. cyt., s. 15 i 154; hasło *Społeczeństwo*, w: W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 364.

56 *Ministerstwo Edukacji Narodowej o programie...*, dz. cyt., s. 34.

określa w następujący sposób: „Zadania zależeć będą od wielu czynników, m.in. od umiejętności wychowawczych nauczycieli, ich cech osobowościowych, zainteresowań, ilości czasu, który są w stanie poświęcić na przygotowanie zajęć. Przede wszystkim jednak zadania muszą odpowiadać wiekowi uczniów, czyli powinny być dopasowane do poziomu ich dojrzałości psychicznej”[57].

3.9. REALIZACJA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Program wychowawczy powinien być realizowany przy wzajemnej zgodzie, porozumieniu, współpracy wszystkich podmiotów: uczniów, rodziców, wychowawców oraz instytucji, takich jak wspólnoty wyznaniowe, organizacje społeczne, młodzieżowe (np. harcerstwo, skauting), sportowe, organizacje samorządowe oraz inne instytucje funkcjonujące legalnie w Rzeczypospolitej Polskiej.

3.9.1. REALIZACJA W SZKOLE

Przygotowany, udokumentowany i zastosowany w szkole program wychowawczy powinien zostać zaproponowany uczniom danej klasy w wersji papierowej lub elektronicznej, wzbogacony o wyczerpujący komentarz wychowawcy.

Konfrontacja propozycji programu wychowawczego z rzeczywistością ma uwzględnić możliwości szkoły, możliwości i zdolności uczniów, ramy czasowe, kondycję psychofizyczną wszystkich podmiotów oraz środki materialne pozostające w ich dyspozycji.

Środowisko szkolne ma swój niepowtarzalny charakter, klimat i własną strukturę. Można także wyróżnić opinie o danej szkole, na przykład: „Ta szkoła wychowuje dobrze, a w tamtej są nieustanne problemy wychowawcze”. Po zakończonym procesie wychowania szkolnego, absolwent szkoły wydaje opinię, często utożsamia się z wartościami przekazywanymi w szkole, wspomina czasy szkolne z sentymentem, z uznaniem wyraża się o wychowawcach i nauczycielach.

3.9.2. REALIZACJA W KLASIE

Podstawowym miejscem oddziaływania i realizacji programu wychowawczego jest klasa, czyli zespół uczniów o podobnych wiekowo cechach rozwojowych, zorganizowanych w grupach zainteresowań i podejmujących wspólne działania. Zespół, jakim jest klasa, ma za zadanie wspólnie zdobywać formację moralną, wiedzę w zakresie poszczególnych przedmiotów oraz umiejętności niezbędne

57 Tamże, s. 39.

w życiu człowieka. Zarówno w każdej grupie społecznej, jak i w zespole klasowym mają miejsce różnorakie relacje koleżeńskie, charakteryzujące się dynamizmem, towarzyszącymi im emocjami, wzajemnym oddziaływaniem, wykonywaniem wspólnych zadań, pracą, wysiłkiem intelektualnym, a także obejmujące rekreację, zabawę i sport. Wszystkie te elementy mają charakter wychowawczy i określają środowisko, w którym dokonuje się wychowanie. Pedagog sprawuje pieczę nad środowiskiem klasowym, posługując się wiedzą i autorytetem, kieruje całym zespołem, z uwzględnieniem cech indywidualnych każdego z wychowanków.

3.9.3. GRUPY ZAINTERESOWAŃ

Na początku roku szkolnego uczniowie w klasie zostają podzieleni na poszczególne grupy zainteresowań, by podejmować wspólne działania. Każda z grup powinna wykazać zainteresowanie danym tematem (wartością) i we właściwy sobie sposób wspólnie go przygotowywać, realizować, przedstawiać, omawiać, a nawet inscenizować i filmować. Zakłada się pełną dowolność przy wyborze zainteresowań i sposobie ich realizacji. Powinny one jednak uwzględniać perspektywę przyszłego wyboru kierunku rozwoju.

W niniejszym programie wychowawczym opartym na wartościach proponowane są następujące grupy zainteresowań:

- dyscyplinarna (samorząd klasowy) – współpraca z dyrekcją oraz rodzicami, kontrola pracy poszczególnych grup, koordynacja działań;
- filozoficzna – prezentacja podłoża filozoficznego tematu;
- teologiczna – prezentacja wartości religijnych zawartych w temacie;
- filmowo-medialna – wyszukiwanie i prezentowanie materiałów filmowych, radiowych, ilustrujących omawiany temat (wskazane również tworzenie własnych materiałów tego typu);
- historyczna – przedstawianie podłoża historycznego określonego tematu;
- informacyjna – wzbogacanie tematu o najnowsze dane (na przykład legislacja dotycząca danego zagadnienia w różnych krajach, opinia społeczna na dany temat, publikacje prasowe);
- literacka – prezentacja utworów literackich związanych z tematem, również własnych (wskazana współpraca z polonistą i grupą teatralną);
- muzyczna – wzbogacenie lekcji utworami muzycznymi;
- naukowa – w zakresie nauk przyrodniczych i ścisłych: analiza i prezentacja osiągnięć nauki, a także historii nauki w omawianym temacie (w tym zakresie wskazana ścisła współpraca z grupą historyczną);
- psychologiczno-socjologiczna – prezentacja zagadnień psychologicznych i socjologicznych, a także zmiany postrzegania tych zagadnień w określonym

temacie na przestrzeni dziejów (w tym zakresie również wskazana jest ścisła współpraca z grupą historyczną), opracowywanie i analiza ankiet oraz badań socjologicznych;
- sportowo-turystyczna – tworzenie gier i zabaw związanych z tematem, proponowanie i planowanie tras wycieczek;
- teatralna – uatrakcyjnianie lekcji przez odgrywanie przedstawień teatralnych (skecze, scenki, teatr alternatywny), również według własnego pomysłu.

W zależności od zainteresowań, liczby uczniów oraz możliwości materialnych, do grup mogą należeć zespoły: dwu-, trzy-, cztero- i wieloosobowe.

Wychowawca będzie przygotowywał i ukierunkowywał poszczególne zespoły na zdobywanie odpowiednich materiałów i ich selekcję, tak by mogły zaprezentować swoje osiągnięcia na forum klasy czy szkoły. Konieczna będzie współpraca z rodzicami, przy odpowiednim doborze materiału, a także jego ewentualnej selekcji i korekcie.

3.9.4. REALIZACJA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO W DOMU RODZINNYM

Rodzice ucznia bądź jego opiekunowie mają za zadanie poznać zaproponowany program wychowawczy, przekazać na jego temat swoje uwagi, propozycje oraz dokonać odpowiedniej korekty. Tematy omawiane na lekcjach powinny być przemyślane, przedyskutowane i – jeśli to możliwe – realizowane w domu rodzinnym. Rodzice powinni być w stałym kontakcie ze szkołą, ze wszystkimi podmiotami wychowującymi, a w szczególny sposób współpracować z wychowawcą klasy. Okresowo należy przeprowadzać ankiety anonimowe wśród rodziców, ściśle związane z treściami zawartymi i wprowadzanymi przez program wychowawczy.

1. SZCZĘŚCIE LUDZKIE JAKO WARTOŚĆ

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Pragnienie szczęścia jest wpisane w naturę człowieka. Szczęśliwa osoba jest trwale zadowolona z życia, emanuje pogodą ducha i optymizmem, buduje pozytywne relacje z otoczeniem i częściej otrzymuje pomoc od innych. Przekłada się to na dobre funkcjonowanie jednostki w rodzinie, w środowisku pracy oraz w społeczeństwie.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój osobisty.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność przeżywania szczęścia.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Rozwijanie poczucia odpowiedzialności za własne szczęście i umiejętności dzielenia się nim z innymi.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Czym jest dla mnie szczęście?
– Czy dobra materialne mogą być źródłem szczęścia?
– Jak można osiągnąć prawdziwe szczęście?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

– Szczęście ma wymiar jednostkowy i społeczny.
– Szczęście można osiągnąć przy zachowaniu hierarchii wartości.
– Składowymi dobrostanu są m.in. duchowość oraz poczucie sensu życia, wartości i cele życiowe.
– Im człowiek szczęśliwszy, tym lepiej myśli nie tylko o sobie, lecz także o innych.
– Poczucie szczęścia wzbudza pozytywne nastawienie do innych osób.

→ *ZASADY*

– Jestem odpowiedzialny za własne szczęście.
– Odważnie przyjmuję trudności życiowe.
– Własne szczęście buduję na nieprzemijalnych wartościach, nie zaś na ulotnych dobrach materialnych.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

– Miłość małżeńska i rodzicielska gwarantują pełną afirmację, zadowolenie i zachwyt nad pięknem życia.
– Rodzice dbają o to, by ich potomstwo było szczęśliwe.
– Zachowywanie podstawowych norm moralnych daje większą szansę na szczęśliwe życie.

→ *ZASADY*

– Przeprowadzam dziecko przez niepokoje wewnętrzne i trudne wydarzenia.
– Wychowuję do miłości i odczuwania szczęścia.
– Wzbudzam zainteresowanie bogactwem życia oraz zadowoleniem z istotnych sfer życia: zdrowia, pracy, związków z innymi, czasu wolnego.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

– Szczęście jednych ludzi wpływa na szczęście innych.
– Kultura określa sposoby definiowania i wyrażania szczęścia.
– Atmosfera radości stymuluje rozwój intelektualny w procesie wychowania.

– Szczęście wraz z towarzyszącymi emocjami sprzyja współpracy między ludźmi.

→ *ZASADY*

– Rozmawiam z młodzieżą o tym, jak reaguje na to, co ją spotyka.
– Wspieram wychowanków w poszukiwaniu drogi do prawdziwego szczęścia.
– Staram się poznawać i rozumieć uczniów.
– Dbam o dobrą atmosferę w szkole.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Proponuję uczniom lekturę wierszy ze zbioru *Potrzebne do szczęścia* autorstwa księdza Jana Twardowskiego. Na jej podstawie staramy się wywnioskować, co człowiekowi może pomóc w integralnym rozwoju i osiągnięciu szczęścia. Omawiamy wszystkie propozycje. Następnie wraz z uczniami zastanawiamy się nad stwierdzeniem, że sami jesteśmy odpowiedzialni za swoje szczęście. Rozmawiamy o tym, że na drodze do osiągnięcia szczęścia pojawiają się różne wydarzenia, emocje, wzloty i upadki, będące naturalną częścią życia. Nie powinno to jednak hamować młodego człowieka w wyznaczaniu sobie kolejnych celów do realizacji i w decydowaniu o ścieżce rozwoju do pełni człowieczeństwa.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Dążenie do szczęścia jest wpisane w ludzką egzystencję. Młodzież wie, że nie istnieje żadna recepta na szczęście, trzeba się o nie zatroszczyć. Uczniowie uczą się odpowiedzialności za własne życie i dobrostan psychiczny. Mają wysokie poczucie własnej wartości. Wyznaczają cele do realizacji i stawiają sobie wymagania. Chętnie korzystają z uroków życia w sposób odpowiedzialny i potrafią dzielić się swoim szczęściem z innymi.

1.10. ZAGROŻENIA

Współczesny świat bezkrytycznie lgnie do każdej rzeczy, która może dać przyjemność. Jednak nie wszystkie dobra dają człowiekowi szczęście. Dużo ludzi błądzi, bo doświadcza pozorów szczęścia związanego ze stanem posiadania. Z czasem przeradza się to w rozgoryczenie, gdyż człowiekowi towarzyszy pragnienie, aby posiadane dobra trwały zawsze, a w rzeczywistości one przemijają. W pogoni za tym, co tak trudno uchwytne, należy zachować ostrożność i swoje nadzieje na szczęście wiązać z wartościami, które nie są ulotne.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

LALKA

– Powiedz mi pan – rzekła – czy to wielka przyjemność dorabiać się majątku?

– Nie – odparł Wokulski po chwilowym namyśle.

– Ale wydawać przyjemnie?

– Nie wiem.

– Nie wiesz pan? A jednak cuda opowiadają o pańskim majątku. Mówią, że masz pan ze sześćdziesiąt tysięcy rocznie...

– Dziś mam znacznie więcej, ale wydaję bardzo mało.

– Ileż?

– Z dziesięć tysięcy.

– Szkoda. Ja w roku zeszłym postanowiłam wydać masę pieniędzy. Plenipotent i kasjer zapewniają mnie, że wydałam dwadzieścia siedem tysięcy... Szalałam, no – i nie spłoszyłam nudów... Dziś, myślę sobie, zapytam pana: jakie robi wrażenie sześćdziesiąt tysięcy wydanych w ciągu roku? ale pan tyle nie wydajesz. Szkoda. Wiesz pan co?... Wydaj kiedy sześćdziesiąt... no – sto tysięcy na rok i powiedz mi pan: czy to robi sensację i jaką? Dobrze?...

– Z góry mogę pani powiedzieć, że nie robi.

– Nie?... Więc na cóż są pieniądze?... Jeżeli sto tysięcy rubli rocznie nie daje szczęścia, cóż go da?...

– Można je mieć przy tysiącu rubli. Szczęście każdy nosi w sobie.
– Ale je skądsiś bierze do siebie.
– Nie, pani.
– I to mówi pan, taki człowiek niezwykły?
– Gdybym nawet był niezwykłym, to tylko przez cierpienia, nie przez szczęście. A tym mniej nie przez wydatki.

↑ B. Prus, *Lalka*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 389.

KOMENTARZ

W przytoczonym fragmencie pozytywistycznej powieści *Lalka* jej autor, Bolesław Prus (1847-1912), wskazuje stosunek do szczęścia jako istotny aspekt ludzkiego życia. W tym kontekście szczególnie interesująca jest przemiana Stanisława Wokulskiego. Bohater, niegdyś skupiony na pomnażaniu majątku, gdy zakochał się w Izabeli Łęckiej, zmienił swoje podejście do szczęścia. Zrozumiał, że choć różnie definiowane, to ono nadaje sens życiu, dlatego jest przekonany, że każdy nosi je w sobie.

Szczęścia można doświadczać na różne sposoby. Jedni wiążą je z miłością, a inni z dobrami materialnymi. To od nas bowiem zależy czy jest w nas radość, czy umiemy cieszyć się życiem i czerpać z niego pełnymi garściami. Są ludzie, których pragnienia wzrastają i zawsze będzie im czegoś brakowało do tego, aby czuli się szczęśliwi.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Szczęście było jedną z podstawowych kategorii w starożytnych koncepcjach etycznych. Arystoteles uważał szczęście za działanie zgodne z naturą. Według Epikura człowiek jest odpowiedzialny za własne szczęście i nieszczęście. Erich Fromm zauważył, że „szczęście człowieka polega dzisiaj na «zabawieniu się». Zabawić się to zaspokoić użyciem i «spożyciem» przeróżnych dóbr. Pochłania się wszystko: widowiska, jedzenie, napoje, papierosy, ludzi, odczyty, książki, filmy. Świat jest jednym wielkim przedmiotem naszego łaknienia, wielkim jabłkiem, pełną butelką, wielką piersią; my jesteśmy tymi, którzy ssą, wiecznie na coś czekają, mają na coś nadzieję – i wiecznie są z czegoś niezadowoleni”[1].

Według Władysława Tatarkiewicza „doświadczenie zdaje się wskazywać, że łatwiej już jest nauczyć ludzi, by byli dobrzy, niż nauczyć ich, by byli

1 E. Fromm, *O sztuce miłości*, tłum. A. Bogdański, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2008, s. 90.

szczęśliwi. Kto chce koniecznie uszczęśliwiać ludzi, rzadko cel swój osiąga; natomiast może nie raz uszczęśliwić ludzi niejako mimochodem, choć sobie tego za cel nie stawia. Przede wszystkim może to osiągnąć, jeśli jest sam szczęśliwy, bo wtedy oddziaływa pośrednio na szczęście innych, wytwarza atmosferę, która ogarnia i ich. Ze szczęściem jest jak z brzozą: zasadzić ją trudno, ale zasieje się sama, jeśli są inne brzozy w pobliżu”[2].

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Potoczne pojmowanie szczęścia odnosi się do pomyślnego zrządzenia losu, powodzenia w sytuacjach życiowych i podejmowanych przedsięwzięciach. W głębszym rozumieniu chodzi jednak o stałe uczucie satysfakcji, pełne pogody ducha i optymizmu spojrzenie na świat i własne życie. Chodzi tu nie tyle o krótkotrwałe momenty uniesienia, ile raczej o stan satysfakcji z całości życia ludzkiego. Doświadczanie radości i zadowolenia wraz z przekonaniem, że własne życie jest dobre, sensowne i wartościowe składają się na dobrostan psychiczny jednostki, gdyż szczęście wiąże się z poczuciem spełnienia.

2 W. Tatarkiewicz, *O szczęściu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 559-560.

Przekroczenie tradycyjnego pojmowania roli ucznia pozwala docenić go jako człowieka przepełnionego radością życia, mającego prawo do wyrażania swojego szczęścia w środowisku szkolnym i poza nim. Szkoła bowiem nie tylko wprowadza uczniów w świat wiedzy, ale powinna również dbać o ich harmonijny rozwój intelektualny, etyczny, emocjonalny, społeczny i fizyczny. W procesie wychowawczym kładzie się nacisk na kształtowanie umiejętności budowania trwałych więzi, przyjaźni i zaufania, które oddziałują na poczucie szczęścia. Ono z kolei stymuluje do aktywności, poszerza horyzonty myślenia, wpływa na otwartość, innowacyjność i kreatywność.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Według Bogdana Wojciszke „oceny satysfakcji i szczęścia w dużym stopniu zależą od pewnych prawidłowości rządzących wartościowaniem zdarzeń, z których najważniejsze są reguły kontekstu, adaptacji, dystansu, asymetrii czasowej oraz zasada głosząca, że zło jest silniejsze od dobra”[3]. W szerszej perspektywie oznacza to, że „Człowiek może na stałe podnieść swoje poczucie szczęścia poprzez angażowanie się w różne aktywności związane z polepszaniem swoich relacji z ludźmi, wykształcanie zaradności, unikanie ruminacji, martwienia się i narzekania, oraz dbanie o swoje ciało i duchowość. Szczęście ma rozległe konsekwencje – poprawia relacje społeczne oraz stan zdrowia fizycznego i psychicznego, a także zwiększa osiągnięcia życiowe”[4].

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Jako dzieci Boże otrzymaliśmy prawo do uczestnictwa w radości nieskończonej z Bogiem, który jest pełnią szczęścia i celem ostatecznym, do którego dążymy w naszej ziemskiej pielgrzymce. Jest to wystarczająca zachęta do radości wynikającej z wiary i nadziei, że czeka nas wieczne szczęście.

Szukając szczęścia już tu na ziemi, należy kierować się rozsądkiem, aby ostrożnie i wytrwale odróżniać szczęście prawdziwe od pozornego. Czasami bowiem dążymy do szczęścia związanego z tym, co materialne, a pomijamy dobra duchowe. Żadne dobra nie są w stanie uszczęśliwić człowieka, który wewnątrz nie jest szczęśliwy. W poszukiwaniu nieprzemijającego szczęścia

3 B. Wojciszke, *Psychologia społeczna*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2021, s. 251.
4 Tamże, s. 274.

chodzi natomiast o wszystko, co nas doskonali i sprawia, że ubogacamy się wewnętrznie na drodze do zjednoczenia z Bogiem.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Szczęście osiąga się przez ofiarę. Nie szukajcie na zewnątrz tego, co możecie znaleźć wewnątrz. Nie oczekujcie od innych tego, co potraficie sami, czym macie być i co macie czynić. Nie odkładajcie na jutro budowy nowego społeczeństwa, w którym będą się mogły spełnić najwznioślejsze marzenia, a wy staniecie się twórcami własnej historii.

↑ Jan Paweł II, *Szczęście osiąga się przez ofiarę. Homilia Jana Pawła II w Camagüey podczas pielgrzymki na Kubę*, 23.01.1998, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/homilie/kuba_23011998.html [dostęp: 31.08.2022].

Prawdy i ukazywanej przez nią miłości nie można produkować, można je tylko przyjąć. Ich ostatecznym źródłem nie jest i nie może być człowiek, lecz Bóg, czyli Ten, który jest Prawdą i Miłością. Zasada ta jest bardzo ważna dla społeczeństwa i dla rozwoju, ponieważ ani jedna, ani druga nie mogą być tylko wytworami człowieka; samo powołanie do rozwoju osób i narodów nie opiera się po prostu na ludzkich decyzjach, ale jest wpisane w plan uprzedni w stosunku do nas i będący dla nas wszystkich obowiązkiem, który powinien być w sposób

wolny przyjęty. To, co nas poprzedza, i co nas stanowi – odwieczna Miłość i Prawda – wskazują nam, co jest dobrem i na czym polega nasze szczęście. A więc wskazują nam drogę do prawdziwego rozwoju.

↑ CV 52.

Można mieć niewiele, a żyć intensywnie, zwłaszcza gdy jesteśmy w stanie odkryć inne przyjemności i odnajdywać satysfakcję w braterskich spotkaniach, usługiwaniu, w realizowaniu swoich charyzmatów, w muzyce i sztuce, w kontakcie z naturą, w modlitwie. Szczęście wymaga umiejętności ograniczenia pewnych potrzeb, które nas ogłuszają, i pozostawania w ten sposób otwartymi na wiele możliwości, jakie daje nam życie.

↑ LS 223.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Szczęśliwi, których droga nieskalana,
którzy postępują według Prawa Pańskiego.
Szczęśliwi, którzy zachowują Jego upomnienia,
całym sercem Go szukają,
którzy nie czynią nieprawości,
lecz kroczą Jego drogami.
Ty na to dałeś swoje przykazania,
by pilnie ich przestrzegano.
Oby moje drogi były niezawodne
w przestrzeganiu Twych ustaw!
Wtedy nie doznam wstydu,
gdy zważać będę na wszystkie Twe przykazania.
Będę Ci dziękować szczerym sercem,
gdy się zaprawię do wyroków Twej sprawiedliwości.
Przestrzegać będę Twych ustaw,
nie opuszczaj mnie nigdy!

↑ Ps 119,1-8.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Obiecane szczęście stawia nas wobec decydujących wyborów moralnych. Zaprasza nas do oczyszczenia naszego serca ze złych skłonności i do poszukiwania nade wszystko miłości Bożej. Uczy nas, że prawdziwe szczęście nie polega ani na bogactwie czy dobrobycie, na ludzkiej sławie czy władzy, ani na żadnym ludzkim dziele, choćby było tak użyteczne jak nauka, technika czy sztuka,

ani nie tkwi w żadnym stworzeniu, ale znajduje się w samym Bogu, który jest źródłem wszelkiego dobra i wszelkiej miłości [...].

↑ KKK 1723.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Encyklika Caritas in veritate*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

Czapiński J., *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2021.

Franciszek, *Encyklika Laudato si'*, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Fromm E., *O sztuce miłości*, tłum. A. Bogdański, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2008.

Jan Paweł II, *Osiem sposobów na szczęście. Jan Paweł II o Ośmiu błogosławieństwach*, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2005.

Jan Paweł II, *Szczęście osiąga się przez ofiarę. Homilia Jana Pawła II w Camagüey podczas pielgrzymki na Kubę*, 23.01.1998, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/homilie/kuba_23011998.html [dostęp: 31.08.2022].

Kołakowski L., *Czy Pan Bóg jest szczęśliwy i inne pytania*, wybór Z. Mentzel, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2009.

Kremówka papieska o smaku szczęścia, wybór M. Kuca, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2011.

Prus B., *Lalka*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

Tatarkiewicz W., *O szczęściu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.

Twardowski J., *Potrzebne do szczęścia*, wybór J. Twardowski, A. Iwanowska, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2015.

White N., *Filozofia szczęścia. Od Platona do Skinnera*, tłum. M. Chojnacki, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.

Wojciszke B., *Psychologia społeczna*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2021.

Żywczok A., *Wychowanie do radości życia*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2004.

2. MIŁOŚĆ JAKO FUNDAMENTALNA WARTOŚĆ CZŁOWIEKA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Miłość jest najwyższą postacią relacji osobowych. Każdy człowiek ma w sobie nieskończoną zdolność do miłości. Może kochać i wzrastać w miłości, która wydobywa i powiększa dobro, jest odpowiedzią na życiowe powołanie. Miłość przejawia się w pełnym troski działaniu na rzecz siebie samego, najbliższych, przyjaciół, a nawet całego społeczeństwa.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowo-społeczny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Kształtowanie postawy miłości i budowanie relacji opartych na miłości.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Rozwój człowieczeństwa.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Czym jest miłość?
– Dlaczego miłość jest konieczna?
– Jak budować cywilizację miłości?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

– Człowiek potrzebuje innych osób, aby kochać i być kochanym.
– Każdy ma w sobie nieskończoną zdolność do miłości.
– Miłość dopełnia wolność i odpowiedzialność poprzez budowanie więzi międzyosobowych.

→ *ZASADY*

– Próbuję odkrywać miłość w sobie i w innych.
– Czuję się odpowiedzialny za drugiego człowieka.
– Dbam o dobro osoby kochanej.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

– Miłość to najważniejsze pragnienie i potrzeba życiowa.
– Kochać to znaczy troszczyć się o drugiego człowieka.
– Nauczymy miłości, tylko w takim stopniu, w jakim sami ją znamy.
– Rodzice uczą miłości własnym przykładem.

→ *ZASADY*

– Otwarcie okazuje uczucia, rozwijam się i uczę miłości.
– Dbam o zaspokojenie potrzeby miłości w rodzinie.
– Jako rodzic ofiaruje swoje siły, zdrowie i czas, aby dziecko czuło się kochane.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

– Potrzeby miłości nie da się niczym zastąpić.
– Każdy może kochać i wzrastać w miłości.
– Miłość to „serce edukacji”[1].

→ *ZASADY*

– Uczę miłości do siebie oraz miłości do bliźniego.
– Kształtuję w uczniach poczucie odpowiedzialności za siebie i innych.

---

1 M. Łopatkowa, *Pedagogika serca*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1992, s. 43.

- Miłość do uczniów wyrażam poprzez wysiłek, służenie im uśmiechem, pracą, czasem, siłą i wytrwałością.
- Przedstawiam przykłady prawdziwej ludzkiej miłości.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie zastanawiają się, co oznaczają poniższe przysłowia dotyczące miłości:
- „Kochać, a nie być kochanym, najnieszczęśliwszym jest stanem".
- „Mówi się trudno i kocha się dalej".
- „Dosyć ten bogaty, kto miłość posiada".
- „Człowiek bez miłości jak świeca bez knota".

Dyskusję dotyczącą różnego pojmowania miłości można moderować pytaniami pomocniczymi:
- Po czym poznać, że się kocha lub jest się kochanym?
- Czy łatwo jest kochać?
- Czy miłości trzeba się uczyć?

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Człowiek może wyrazić siebie w sposób najpełniejszy tylko poprzez miłość. Wie, że miłość wydobywa i powiększa dobro, jest odpowiedzią na życiowe powołanie. Dzięki niej człowiek podejmuje różnorodne działania na rzecz osób kochanych, grup czy społeczeństwa. Jest świadomy, że miłością były inspirowane najpiękniejsze przejawy ludzkiej działalności twórczej: dzieła literackie oraz wytwory kultury i sztuki. Uczeń próbuje odkrywać miłość w sobie i w innych. Zwraca uwagę na różnice w przeżywaniu miłości między kobietą i mężczyzną. Zdaje sobie sprawę, że nie ma prawdziwej miłości bez odpowiedzialności za osoby kochane.

1.10. ZAGROŻENIA

Można się zastanawiać, czy miłość nadal jest fundamentalną wartością we współczesnym świecie przesiąkniętym egoizmem i materializmem. Zagrożeniem w realizacji tej wartości może być postawa zniechęcenia, wyrażająca się błędnym przekonaniem, że miłość jest zarezerwowana tylko dla osób, których heroiczne czyny znacznie przewyższają nasze możliwości. Należy jednak pamiętać, że wszędzie możemy spotkać osoby o otwartych sercach. Warto podejmować choćby najmniejsze akty życzliwości wobec otaczających nas osób oraz uczyć się miłości do siebie i innych.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

LALKA

„Cóż ja robię złego – myślał Wokulski – że się kocham?... Może trochę za późno, ale przez całe życie nie pozwalałem sobie na podobny zbytek. Kochają się miliony ludzi, kocha się cały świat czujący, dlaczegóż mnie jednemu miałoby to być zabronione? Jeżeli zaś ten zasadniczy punkt ma rację bytu, to ma ją wszystko, co robię. Kto się chce żenić, musi posiadać majątek, więc – zdobyłem majątek. Musi zbliżyć się do wybranej kobiety – ja też zbliżyłem się. Musi troszczyć się o jej byt materialny i chronić od nieprzyjaciół – a ja robię jedno i drugie. Czy zaś w tym dobijaniu się o szczęście skrzywdziłem kogo? czy zaniedbuję obowiązków względem społeczeństwa i bliźnich?... Ach, ci kochani bliźni i to społeczeństwo, które nigdy nie troszczyło się o mnie i stawiało mi wszelkie przeszkody, a zawsze upomina się o ofiary z mojej strony... Lecz właśnie to, co oni dziś nazywają szaleństwem, popycha mnie do pełnienia jakichś fikcyjnych obowiązków. Gdyby nie ono, siedziałbym dziś jak mól w książkach i kilkaset osób miałoby mniejsze zarobki. Więc czego oni chcą ode mnie?” – pytał sam siebie w rozdrażnieniu.

↑ B. Prus, *Lalka*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 208.

KOMENTARZ

Protagonista *Lalki* Bolesława Prusa (1847-1912), Stanisław Wokulski, jest bohaterem nowoczesnym, skupionym na nauce i pracy, ale to miłość dostarcza mu motywacji do działania. Jest zauroczony Izabelą Łęcką od ich pierwszego spotkania w teatrze. Uważa ją za najpiękniejszą kobietę na świecie i jest w stanie zrobić wszystko, aby ją uszczęśliwić. Pomimo gotowości do największych poświęceń dla ukochanej, Izabela nie odwzajemnia jego uczuć. Potrafi za to filtrować i wykorzystać dla własnych celów. Miłość nie jest jednak przelotnym uczuciem. To wartość dająca siłę do przezwyciężania trudności i dawania siebie w darze.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Filozoficzne koncepcje miłości są ściśle związane koncepcjami na temat człowieka. O tym, jak zagadnienie miłości jest ważne dla myśli filozoficznej, świadczy bogactwo terminologiczne uwzględniające wielość rodzajów miłości i specyfikę każdego z nich. W języku greckim wyróżniano: *eros* (pożądliwość płciowa, pragnienie), *storge* (czułość, przywiązanie), *filia* (przyjaźń, serdeczność), *filanthropia* (życzliwość, uprzejmość, humanitaryzm), *filadelfia* (miłość braterska), *filostorgia* (czułość, tkliwość, serdeczność, miłość płciowa) oraz *agape* (miłość małżeńska, braterska, miłość do Boga). W języku łacińskim mówiono o następujących rodzajach miłości: *amor* (miłość zmysłowa, do ojczyzny, bliskich, ale też żądza, pragnienie, popęd), *caritas* (przywiązanie, szacunek, uznanie) oraz *dilectio* (upodobanie, przywiązanie)[2].

W starożytnej Grecji miłość utożsamiano z pozytywną energią kierującą całym kosmosem, ze źródłem harmonii i ładu w życiu ludzi i zwierząt. Według Platona miłość to zakorzenione w ludzkiej naturze dążenie do poznania doskonałego piękna i dobra, kluczowe dla kształtowania moralności i wychowania. Dla Arystotelesa, miłość – rozumiana jako cnota dążąca do piękna i dobra oraz fundament pozostałych cnót – była źródłem doskonałości moralnej oraz kluczowym czynnikiem życia społecznego. Za sprawą chrześcijaństwa wyłoniła się zupełnie nowa koncepcja miłości. Według niej źródłem miłości jest Bóg, który sam jest miłością i z miłości stworzył wszystkie byty[3].

---

2 Por. F. Drączkowski, *Miłość. I. Aspekt semantyczny*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 12, red. S. Wilk, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2008, k. 1122-1123.

3 Por. A. Gudaniec, *Miłość (aspekt filozoficzny)*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 592-594.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Nauczyciel nie tylko przekazuje wiedzę, ale także wychowuje. Fundamentem wychowania jest obdarowywanie miłością, która jako moralna zasada postępowania wobec wychowanka przejawia się w afirmacji jego osoby. To miłość tworzy warunki dla rozwoju uczniów, a powołanie nauczycielskie opiera się na właściwym rozumieniu miłości do podopiecznych. Wychowawca, kierując się miłością, odpowiedzialnością, sprawiedliwością i profesjonalizmem dba o okazywanie wzajemnego zaufania, serdeczności, dobroci, solidarności. W przyjaznej, rodzinnej i pełnej optymizmu atmosferze wychowawczej troszczy się o integralny rozwój ucznia na drodze do osiągnięcia pełnej dojrzałości[4].

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Bogdan Wojciszke, w ślad za Robertem J. Sternbergiem, wyróżnia trzy składniki miłości: intymność, namiętność i zobowiązanie. Namiętność oznacza pragnienie zjednoczenia z przedmiotem miłości wraz z towarzyszącym pobudzeniem fizjologicznym. Kluczowa dla trwałości relacji miłosnej intymność wiąże się z przeżywanymi z otwartością i wzajemnością uczuciami rodzącymi się w atmosferze

4 Por. M.F. Szymańska, *Miłość wychowawcza*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, dz. cyt., s. 599.

bliskości między osobami. Z kolei zaangażowanie obejmuje sferę wolitywną i podejmowane decyzje, szczególnie zaś te, które wiążą się z ujawnieniem i obdarowaniem drugiej osoby miłością oraz mające na celu podtrzymanie relacji[5].

Specyfiką psychologicznych koncepcji miłości jest koncentracja na emocjach i osobistych przeżyciach towarzyszących relacjom międzyosobowym, w których istotną rolę odgrywa indywidualność i niepowtarzalność tworzących je osób. Według Ericha Fromma „miłość jest możliwa, jedynie wtedy, gdy dwoje ludzi komunikuje się ze sobą z samej głębi swej istoty, to znaczy, jeżeli każde z nich przeżywa siebie do samej głębi swej istoty. Jedynie w takim przeżyciu mieści się ludzka rzeczywistość, jedynie tu jest to, co naprawdę żywe, jedynie tu jest źródło miłości"[6].

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Zgodnie z chrześcijańską koncepcją miłości jej źródłem jest sam Bóg, który jest Miłością (por. 1 J 4,16) i najwyższym dobrem. Człowiek jest powołany do miłowania Boga oraz do miłowania bliźniego zaś ze względu na Niego, gdyż

5 Por. B. Wojciszke, *Psychologia miłości. Intymność, namiętność, zaangażowanie*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2009, s. 10-19.

6 E. Fromm, *O sztuce miłości*, tłum. A. Bogdański, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2008, s. 104.

stworzenie jest odbiciem Jego dobroci. On bowiem z miłości stworzył i stwarza wszystkie byty, a trwając w miłości, trwamy w Nim samym.

Zostaliśmy przez Boga obdarzeni pragnieniem miłości i każdego dnia uczymy się, co to znaczy kochać. Potrzebujemy do tego relacji, wspólnoty, komunii z drugim człowiekiem i Bogiem. Udzielany przez Ducha Świętego dar miłości Bożej uzdalnia nas bowiem do miłowania i wchodzenia w relację z Ojcem w Jezusie Chrystusie, przez którego uczynił nas swoimi dziećmi. To miłość zaprowadziła Jezusa na krzyż, gdzie złożył siebie w ofierze za nas, najpełniej odpowiadając na miłość Ojca. Dzięki Eucharystii, czyli sakramentowi miłości, uczestniczymy w tej odpowiedzi i doświadczamy nieskończonej miłości Boga.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Człowiek nie może żyć bez miłości. Człowiek pozostaje dla siebie istotą niezrozumiałą, jego życie jest pozbawione sensu, jeśli nie objawi mu się Miłość, jeśli nie spotka się z Miłością, jeśli jej nie dotknie i nie uczyni w jakiś sposób swoją, jeśli nie znajdzie w niej żywego uczestnictwa.

↑ RH 10.

Miłość – *caritas* – zawsze będzie konieczna, również w najbardziej sprawiedliwej społeczności. Nie ma takiego sprawiedliwego porządku państwowego, który mógłby sprawić, że posługa miłości byłaby zbędna. Kto usiłuje uwolnić się od miłości, będzie gotowy uwolnić się od człowieka jako człowieka.

↑ DCE 28.

Mówiliśmy wielokrotnie, że aby kochać innych, trzeba najpierw pokochać samego siebie. Jednak „Hymn o miłości" mówi, że miłość „nie szuka własnych interesów", albo „nie szuka tego, co jest jego". Wyrażenie to jest również używane w innym tekście: „Niech każdy ma na oku nie tylko swoje własne sprawy, ale też i drugich!" (Flp 2,4). W obliczu tak wyraźnego stwierdzenia Pisma Świętego trzeba unikać przyznawania pierwszeństwa miłości dla samych siebie, jakby była szlachetniejsza niż dar z siebie dla innych. Pewien priorytet miłości do samych siebie może być rozumiany tylko jako uwarunkowanie psychologiczne, gdyż ten, kto nie potrafi kochać samego siebie napotyka trudności w miłowaniu innych: „Kto jest zły dla siebie, czyż będzie dobry dla innych? [...] Nie ma gorszego człowieka niż ten, który jest sknerą dla siebie samego" (Syr 14,5-6).

↑ AL 101.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Miłość cierpliwa jest,
łaskawa jest.
Miłość nie zazdrości,
nie szuka poklasku,
nie unosi się pychą;
nie jest bezwstydna,
nie szuka swego,
nie unosi się gniewem,
nie pamięta złego;
nie cieszy się z niesprawiedliwości,
lecz współweseli się z prawdą.
Wszystko znosi,
wszystkiemu wierzy,
we wszystkim pokłada nadzieję,
wszystko przetrzyma.

↑ 1 Kor 13,4-7.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Miłość ożywia i inspiruje praktykowanie wszystkich cnót. Jest ona „więzią doskonałości" (Kol 3,14); jest *formą cnót*; wyraża je i porządkuje między sobą; jest źródłem i celem ich chrześcijańskiego praktykowania. Miłość usprawnia i oczyszcza naszą ludzką zdolność miłowania. Podnosi ją do nadprzyrodzonej doskonałości miłości Bożej.

↑ KKK 1827.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Encyklika Deus caritas est*, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2006.

Borda M., Solecki R., *Duchowość chrześcijańska w procesie wychowania*, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie Wydawnictwo Naukowe, Kraków 2018.

Drączkowski F., *Miłość. I. Aspekt semantyczny*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 12, red. S. Wilk, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2008, k. 1122-1123.

Franciszek, *Adhortacja Amoris laetitia*, Wydawnictwo M, Kraków 2016.

Fromm E., *O sztuce miłości*, tłum. A. Bogdański, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2008.

Gudaniec A., *Miłość (aspekt filozoficzny)*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 592-599.

Jan Paweł II, *Encyklika Redemptor hominis*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2009, s. 5-76.

Łopatkowa M., *Pedagogika serca*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1992.

Miłość niejedno ma imię. Myśli i przysłowia o miłości, wybór B. Grabowska, Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników, Włocławek 2001.

Prus B., *Lalka*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

Styczeń T., *Urodziłeś się, by kochać*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1993.

Szymańska M.F., *Miłość wychowawcza*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 599-604.

Wojciszke B., *Psychologia miłości. Intymność, namiętność, zaangażowanie*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2009.

Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2015.

Wrońska K., *Osoba i wychowanie. Wokół personalistycznej filozofii wychowania Karola Wojtyły-Jana Pawła II*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.

3. MIŁOŚĆ DO DRUGIEGO CZŁOWIEKA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Miłość do drugiego człowieka wyraża się w działaniu. Służy rozwojowi człowieczeństwa i wprowadza je w świat dobra, prawdy i piękna. Opiera się na poznaniu osoby kochanej i zrozumieniu, w jaki sposób można zatroszczyć się o jej szczęście.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowo-społeczny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Kształtowanie postawy dojrzałej miłości.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Rozwój człowieczeństwa.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Czym jest dojrzała miłość?
- Jak budować cywilizację miłości?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

- Miłość wymaga poznania drugiej osoby.
- Człowiek może kochać w sposób konkretny tylko tych, których zna i tylko na tyle, na ile ich rozumie.
- Człowiek, który kocha w sposób dojrzały, potrafi dostrzec i uznać ograniczenia swojej miłości.

→ *ZASADY*

- Angażuję się w różne akcje mające na celu pomoc innym.
- Dbam o czyste intencje nakierowane na dobro drugiego człowieka.
- Uczę się miłości do siebie samego i do bliźniego.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

- Miłość do drugiego człowieka można okazywać zarówno czynem, słowem, jak i modlitwą.
- Od atmosfery domu rodzinnego w dużej mierze zależy, jakie zachowania będą przejawiali młodzi ludzie.
- Miłość jest darem z siebie, czasami wymaga ofiary.
- Miłość wymaga gotowości do przebaczenia.

→ *ZASADY*

- Staram się zrozumieć, w jaki sposób mogę zatroszczyć się o dobro córki/syna.
- Dbam o miłość małżeńską, rodzicielską i empatyczne zachowanie względem innych ludzi.
- Wprowadzam młodego człowieka w świat dobra, prawdy i piękna, jednocześnie uznając niedoskonałość swojej rodzicielskiej miłości.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

- Człowiek jest powołany do miłości.
- Od miłości zależy rozwój i odkrywanie siebie.
- Dojrzała miłość wymaga nieustannej pracy nad sobą, poznawania własnych słabości i podejmowania określonych działań by się zmieniać i rozwijać.

→ *ZASADY*

- W pracy wychowawczej zwracam uwagę na potrzeby uczniów.
- Staram się zauważać dobro.
- Przedstawiam przykłady dojrzałej miłości bliźniego.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie przygotowują pracę pisemną na temat osoby, która ich zdaniem potrafiła dojrzale kochać drugiego człowieka. Proszę, aby szczególną uwagę zwrócili na cechy, jakimi charakteryzowały się opisane postacie oraz na wartości, jakimi się kierowały.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Człowiek może wyrazić siebie w sposób najpełniejszy przez miłość. Uczeń kształtuje w sobie postawę dojrzałej miłości, która realizuje się poprzez budowanie więzi, okazywanie troski i zainteresowania, opiekę nad drugą osobą, dbałość o jej rozwój, udzielanie pomocy. Dba o czyste intencje nakierowane na dobro drugiego człowieka. Uczy się miłości siebie samego i innych. Zdaje sobie sprawę, że nie ma prawdziwej miłości bez odpowiedzialności. Wykazuje nieustanną gotowość do troski o dobro drugiego człowieka i nie pozostaje obojętny na los i cierpienie innych.

1.10. ZAGROŻENIA

Zagrożeniem dla młodego człowieka może stać się błędne pojmowanie miłości i mylenie jej z zauroczeniem. Współcześnie tworzą się wirtualne miłości, które często okazują się iluzją, są jedynie namiastką rzeczywistych uczuć. W telewizji i w prasie młodzieżowej najbardziej zaakcentowany jest seksualny wymiar miłości, który opiera się na przedmiotowym traktowaniu drugiej osoby. Także łatwo dostępna pornografia stanowi ogromne niebezpieczeństwo z uwagi na prezentowany zniekształcony obraz miłości i uprzedmiotowienie, a w dłuższej perspektywie również zniewolenie. Młody człowiek narażony na te zagrożenia może zapomnieć o tym, że nie ma miłości bez odpowiedzialności.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

LUDZIE BEZDOMNI

– Widzisz... Ja jestem z motłochu, z ostatniej hołoty. Ty nie możesz mieć wyobrażenia, jaki jest motłoch. Nie możesz nawet objąć tego dalekim przeczuciem, co leży w jego sercu. Jesteś z innej kasty... Kto sam z tego pochodzi, kto przeżył wszystko, wie wszystko... Tu ludzie w trzydziestym roku życia umierają, bo już są starcami. Dzieci ich – to idioci.

– Ale cóż to ma do nas?

– Przecie to ja jestem za to wszystko odpowiedzialny! Ja jestem!

– Ty... odpowiedzialny?

– Tak! Jestem odpowiedzialny przed moim duchem, który we mnie woła: „nie pozwalam!". Jeżeli tego nie zrobię ja, lekarz, to któż to uczyni? Tego nikt...

Tylko ty jeden?

– Otrzymałem wszystko, co potrzeba... Muszę to oddać, com wziął. Ten dług przeklęty... Nie mogę mieć ani ojca, ani matki, ani żony, ani jednej rzeczy, którą bym przycisnął do serca z miłością, dopóki z oblicza ziemi nie znikną te podłe zmory. Muszę wyrzec się szczęścia. Muszę być sam jeden. Żeby obok mnie nikt nie był, nikt mię nie trzymał!

↑ S. Żeromski, *Ludzie bezdomni*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 153.

KOMENTARZ

Główny bohater powieści Stefana Żeromskiego (1864-1925) pt. *Ludzie bezdomni*, doktor Tomasz Judym, to wywodzący się z biednej rodziny marzyciel, człowiek uczuciowy i wrażliwy, zbuntowany przeciwko krzywdzie społecznej. Niesienie pomocy biednym było dla niego obowiązkiem moralnym. W ten sposób pragnął zrealizować pozytywistyczne wartości wyrażające się w pracy organicznej i w pracy u podstaw. Niemożność pogodzenia miłości z wymagającym zawodem

sprawiła, że odrzucił miłość łączącą go z Joanną Podborską. Dla wyższych idei postanowił zrezygnować z własnego szczęścia, życia rodzinnego i domowego ciepła. Poświęcił się całkowicie potrzebującym. Tę niełatwą decyzję poprzedziła walka wewnętrzna, którą bohater toczył przez wiele miesięcy.

Miłość do drugiego człowieka wymaga poświęceń i wyborów. Jest to wybór, który pociąga za sobą dalekosiężne konsekwencje i dlatego ważne jest, by został podjęty w pełnej wolności, po rozważeniu różnych aspektów.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Miłość, obok poznania i wolności, jest podstawowym aktem osobowym człowieka, który, aktywizując jego życie uczuciowe, wprowadza go w nowy stan egzystencji, wnika głęboko w strukturę bytu i czyni go podmiotem relacji[1]. „Miłość osobowa jest aktem wolnym, w pełni świadomym, angażującym i od wewnątrz jednoczącym cały podmiot ludzki, ponieważ ten własną mocą wybiera dobro

1 Por. A. Gudaniec, *Miłość (aspekt filozoficzny)*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 595-596.

jako odpowiednią dla siebie doskonałość. Właściwym źródłem miłości osobowej, od której zależą wszystkie ludzkie akty miłości, w tym zmysłowe akty upodobania, jest konieczna naturalna miłość woli w stosunku do dobra jako takiego”[2].

Miłość do drugiego człowieka wyraża się w konkretnym działaniu, które jest aktem woli. Nie poprzestając jedynie na wyobrażeniach, prowadzi do poznania i wytworzenia autentycznej więzi między osobami. W konsekwencji kieruje do zjednoczenia podmiotu z przedmiotem miłości, gdyż jest ona aktem jednoczącym, a zarazem doskonalącym i umożliwiającym spełnienie się człowieka jako bytu osobowego.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Wychowując młodych ludzi, warto zwracać uwagę na ich postawy względem siebie i innych. „Miłość wychowawcza – wartość pedagogiczna, która przyjmuje postać moralnej zasady postępowania wychowawcy wobec wychowanka; przejawia się w afirmacji osoby wychowanka i animacji go do urzeczywistniania właściwych wartości, okazywaniu przyjaźni, solidarności z nim, serdeczności, dobroci, trosce o jego integralny rozwój i pełnię człowieczeństwa, a także we wzajemnym zaufaniu i budowaniu przyjaznej atmosfery wychowawczej”[3]. Szkoła stanowi idealną przestrzeń do promowania takich zachowań jak: uczynność, działanie na rzecz innych, empatia i wrażliwość na los innych, które są częścią miłości do drugiego człowieka.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Miłość to moc, która potrafi przenosić góry. Wytworzenie silnej więzi emocjonalnej i duchowej łączącej ludzi, którzy są sobie bliscy, szczególnie zaś spokrewnieni, potwierdza, że każdy pragnie miłości, chce kochać i być kochanym. „Miłość jest nierozerwalnie związana z domeną życia społecznego. Jeżeli kochać znaczy mieć pełne miłości nastawienie wobec wszystkich, jeżeli miłość jest cechą charakteru, musi ona występować nie tylko w związkach człowieka z własną rodziną i przyjaciółmi, lecz także wobec tych, z którymi człowiek utrzymuje kontakty poprzez swoją pracę, zajęcie, zawód. Nie ma «podziału pracy» między miłością wobec osób bliskich a miłością wobec obcych. Przeciwnie, warunkiem istnienia pierwszej jest istnienie drugiej”[4].

---

2 Tamże, s. 596.
3 M.F. Szymańska, *Miłość wychowawcza*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, dz. cyt., s. 599.
4 E. Fromm, *O sztuce miłości*, tłum. A. Bogdański, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2008, s. 128.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Miłość do drugiego człowieka może mieć różne formy. Może to być miłość małżeńska, rodzicielska, braterska, przyjacielska. Jest ona podstawą życia naturalnego i nadprzyrodzonego. Według św. Jana Apostoła „jeśliby ktoś mówił: «Miłuję Boga», a brata swego nienawidził, jest kłamcą, albowiem kto nie miłuje brata swego, którego widzi, nie może miłować Boga, którego nie widzi" (1 J 4,20). Wynika stąd, że nie można odłączyć miłości Boga od miłości do bliźniego. Miłujemy bliźniego ze względu na Boga, uzdalnia nas do tego Jego miłość rozlana w naszych sercach przez Ducha Świętego (por. Rz 5,5). Miłość do drugiego człowieka – żony, męża, brata, siostry, przyjaciela czy szeroko pojmowanego bliźniego – bywa czasem bardzo trudna, wymaga wielkiego wysiłku i wyrzeczeń. Jednak działamy w imię miłości ze względu na samego Chrystusa (por. Mt 25,35-46). Pomni na słowa: „Wszystko, co uczyniliście jednemu z tych braci moich najmniejszych, Mnieście uczynili" (Mt 25,40b) przybliżamy się w ten sposób do samego Boga.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Jezus nade wszystko swoim postępowaniem, całą swoją działalnością objawiał, że w świecie, w którym żyjemy, obecna jest miłość. Jest to miłość czynna, miłość, która zwraca się do człowieka, ogarnia wszystko, co składa się na jego człowieczeństwo. Miłość ta w sposób szczególny daje o sobie znać w zetknięciu z cierpieniem, krzywdą, ubóstwem, w zetknięciu z całą historyczną „ludzką kondycją", która na różne sposoby ujawnia ograniczoność i słabość człowieka, zarówno fizyczną, jak i moralną. Właśnie ten sposób i zakres przejawiania się miłości nazywa się w języku biblijnym „miłosierdziem".

↑ DiM 3.

Jedynie służba bliźniemu otwiera mi oczy na to, co Bóg czyni dla mnie i na to, jak mnie kocha. Święci – myślimy na przykład o błogosławionej Teresie z Kalkuty – czerpali swoją zdolność do miłowania bliźniego, zawsze na nowo, ze spotkania z Chrystusem Eucharystycznym, a to spotkanie nabierało swego realizmu i głębi właśnie dzięki jej posłudze innym. Miłość Boga i miłość bliźniego są nierozłączne: są jednym przykazaniem. Obydwie te miłości jednak czerpią życie z miłości pochodzącej od Boga, który pierwszy nas umiłował.

↑ DCE 18.

Podczas gdy miłość pozwala nam wyjść z naszych ograniczeń, to zazdrość prowadzi nas do skupienia się na sobie. Prawdziwa miłość docenia osiągnięcia innych, nie odczuwa ich jako zagrożenia i uwalnia się od gorzkiego smaku zazdrości. Akceptuje fakt, że każdy ma różne dary i różne drogi życiowe. Zatem dąży do odkrycia własnej drogi do szczęścia, pozwalając innym, aby znaleźli swoje szczęście.

↑ AL 95.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

My miłujemy [Boga],
ponieważ Bóg sam pierwszy nas umiłował.
Jeśliby ktoś mówił: „Miłuję Boga", a brata swego nienawidził, jest kłamcą,
albowiem kto nie miłuje brata swego, którego widzi,
nie może miłować Boga, którego nie widzi.
Takie zaś mamy od Niego przykazanie,
aby ten, kto miłuje Boga,
miłował też i brata swego.

↑ 1 J 4,19-21.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Na pytanie, jakie jest pierwsze przykazanie, Jezus odpowiada: „Pierwsze jest: Słuchaj, Izraelu, Pan Bóg nasz, Pan jest jeden. Będziesz miłował Pana, Boga swego, całym swoim sercem, całą swoją duszą, całym swoim umysłem i całą swoją mocą. Drugie jest to: Będziesz miłował swego bliźniego jak siebie samego. Nie ma innego przykazania większego od tych" (Mk 12,29-31).

Święty Paweł Apostoł przypomina o tym: „Kto... miłuje bliźniego, wypełnił Prawo. Albowiem przykazania: Nie cudzołóż, nie zabijaj, nie kradnij, nie pożądaj, i wszystkie inne – streszczają się w tym nakazie: Miłuj bliźniego swego jak siebie samego! Miłość nie wyrządza zła bliźniemu. Przeto miłość jest doskonałym wypełnieniem Prawa" (Rz 13,8-10).

↑ KKK 2196; por. 2822.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Encyklika Deus caritas est*, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2006.

Borda M., Solecki R., *Duchowość chrześcijańska w procesie wychowania*, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie Wydawnictwo Naukowe, Kraków 2018.

Dziewiecki M., *Miłość pozostaje. Pedagogika miłości dla rodziców, wychowawców i wychowanków*, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2001.

Franciszek, *Adhortacja Amoris laetitia*, Wydawnictwo M, Kraków 2016.

Fromm E., *O sztuce miłości*, tłum. A. Bogdański, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2008.

Jan Paweł II, *Encyklika Dives in Misericordia*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2009, s. 77-139.

Jan Paweł II, *Siła miłości. Spotkanie z korpusem dyplomatycznym*, Manila, 18.02.1981, w: tegoż, *Nauczanie papieskie, IV, 1, 1981*, red. F. Kniotek, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 1989, s. 190-192.

Łopatkowa M., *Pedagogika serca*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1992.

Półtawska W., *Eros et iuventus*, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2009.

Sławiński S., *Dojrzewać do miłości*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1998.

Szymańska M.F., *Miłość wychowawcza*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 599-604.

Wojciszke B., *Psychologia miłości. Intymność, namiętność, zaangażowanie*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2009.

Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2015.

Wrońska K., *Osoba i wychowanie. Wokół personalistycznej filozofii wychowania Karola Wojtyły-Jana Pawła II*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.

Żeromski S., *Ludzie bezdomni*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

4. WARTOŚĆ WIERNOŚCI MAŁŻEŃSKIEJ

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Wierność małżeńska to jeden z warunków trwałości małżeństwa i rodziny. Jako konsekwentne wywiązywanie się z przysięgi małżeńskiej i dobrowolnie przyjętych w niej zobowiązań zakłada odpowiedzialne dysponowanie własną wolnością, dojrzałość w relacji ze współmałżonkiem i stałość w dochowaniu danego słowa.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój moralny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Zrozumienie i przekształcanie własnych uczuć w decyzje woli. Umiejętność tworzenia relacji międzyludzkich opartych na miłości.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Rozwój człowieczeństwa i więzów wspólnoty między osobami. Umiejętność tworzenia więzi rodzinnych. Dojrzewanie do miłości małżeńskiej.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Czy wierzę w szczęśliwe małżeństwo?
- Kryzys rodziny a kryzys cywilizacji. W jakim stopniu sami małżonkowie mają wpływ na swoje życie, a jak kształtuje je otoczenie?
- Jaki jest związek pomiędzy wiernością a miłością?
- Jaką wartość ma w moim życiu dane słowo?
- Czym jest wierność danemu słowu w małżeństwie?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

- Osoba spełnia swoje powołanie poprzez bezinteresowny dar z siebie samej.
- W pojęcie daru wpisany jest wymiar powinności.
- Tożsamość człowieka, oparta na zdolności do życia w prawdzie, miłości i wierności otwiera go na życie w komunii osób.

→ *ZASADY*

- Relację miłości buduję na wzajemnym, bezinteresownym darze z siebie.
- Wolność nie jest dla mnie swobodą czynienia czegokolwiek.
- Zastanawiam się nad moimi zadaniami w rodzinie.
- Jako człowiek dojrzały fizycznie i duchowo mogę przekazać życie i być za nie odpowiedzialny.
- Swoją rodzinę traktuję z szacunkiem i jestem jej wdzięczny za dar życia.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

- Rodzina jest wspólnotą osób zjednoczonych w miłości.
- Wierność i uczciwość małżeńska stanowią o trwałości związku.
- Miłość rodziców związanych małżeństwem na całe życie jest źródłem szczęścia rodzinnego.

→ *ZASADY*

- Tłumaczę i ukazuję, na czym polega prawdziwe człowieczeństwo.
- Nie stosuję prawa panowania silniejszego nad słabszym.
- Kocham i szanuję życie własne i moich dzieci.
- Nieustannie podtrzymuję i umacniam moją relację ze współmałżonkiem, aby nasz związek wzrastał w jedności, miłości i wierności.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

- Naturalne prawo do życia każdego człowieka jest podstawą relacji międzyosobowych.
- Szkoła uczestniczy w procesie wychowania młodej osoby na zasadzie pomocniczości.
- Miłość nadaje wychowaniu właściwy kierunek i sens.

→ *ZASADY*

- Wspieram rodziców w procesie wychowania, szanując ich prawa i przekonania.
- W procesie edukacji ukazuję wartość wierności podjętym zobowiązaniom.
- Zachęcam uczniów do zaangażowania się w inicjatywy promujące budowanie więzi rodzinnych.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Proponuję uczniom, aby z przygotowanych na tablicy plansz wybrali te, które charakteryzują dobre małżeństwo. Proponowane hasła to: miłość, wierność, uczciwość, odpowiedzialność, troska, honor, zaufanie, przebaczenie, cierpliwość. Na planszach można umieścić także inne wartości. Warto przygotować również kilka pustych plansz do zagospodarowania przez kreatywnych uczniów. Zachęcam uczestników do uzasadnienia dokonanego wyboru i włączam w dyskusję inne osoby. Na koniec dokonujemy podsumowania rezultatów wspólnej pracy.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń wie, że przymierze małżeńskie daje początek rodzinie, a rodzicielstwo pociąga za sobą odpowiedzialność za nowe życie, gdyż rodzina jest wspólnotą życia i miłości. Rozumie, iż życie rodzinne polega na byciu razem i na wierności powziętym zobowiązaniom. Podstawą relacji rodzinnych jest afirmacja człowieka, która dotyczy jego ludzkiej godności. W rodzinie osoby wzajemnie uczą się człowieczeństwa i w pełni je realizują w przestrzeni bezinteresownego daru. Młody człowiek buduje relacje społeczne w oparciu o wartości przekazywane i praktykowane w rodzinie.

1.10. ZAGROŻENIA

Zdarza się, że małżonkowie nie są wierni przysiędze małżeńskiej. Kryzys wierności wiąże się z utratą zaufania, brakiem zainteresowania drugą osobą, oddzielnym spędzaniem wolnego czasu. Doświadczenie zdrady tworzy ranę, a samo małżeństwo nabiera charakteru kontraktu. Cierpi na tym życie małżeńskie i rodzinne, następują głębokie zmiany w relacjach rodziców z dziećmi. Wskutek tak trudnych doświadczeń w przyszłości młody człowiek może nie być zdolny do życia we wspólnocie osób, jaką jest rodzina. Realne jest ryzyko unikania odpowiedzialności za przekazywane życie i wychowanie potomstwa. Nastolatek może zacząć pojmować rodzinę jako zbiorowość ograniczającą jego autonomię i wolność[1].

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

POTOP

Gniew i nuda przeleciały błyskawicą po obliczu Bogusława.

– Carolus – rzekł – podpisze *pacta conventa*, jako i poprzednicy podpisywali, a po jego śmierci obierzem sobie, kogo zechcem... choćby tego Radziwiłła, który się z Billewiczówny narodzi.

Miecznik stał przez chwilę jakoby olśniony tą myślą, na koniec podniósł rękę w górę i zakrzyknął z wielkim zapałem:

– *Consentior!...*

– Tak i ja myślę, że się waść zgadzasz, choćby potem tron dziedziczny w naszej rodzinie miał zostać – rzekł ze złośliwym uśmiechem książę. – Tacyście wszyscy!... Ale to rzecz późniejsza. Tymczasem trzeba, żeby układy do skutku

1 Por. Z. Struzik, *Tworzenie i trwałość wspólnoty małżeńskiej*, w: tegoż, *Przewodnik dla narzeczonych i małżeństw. Narzeczeństwo jako przygotowanie do małżeństwa i rodziny w nauczaniu Jana Pawła II*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2012, s. 71.

doszły... Rozumiesz waszmość, panie stryjcu? – Trzeba, jako żywo trzeba! – powtórzył z głębokim przekonaniem miecznik.

– Dojść zaś mogą dlatego, że wdzięcznym jestem jego szwedzkiemu majestatowi pośrednikiem, a wiesz, waszmość, z jakowych przyczyn?... Oto, Carolus ma jedną siostrę za de la Gardie, a drugą, księżniczkę biponcką, jeszcze panną, i tę chce za mnie wydać, aby się z domem naszym skoligacić i gotową partię mieć na Litwie. Stąd jego dla mnie powolność, do której go i wuj elektor nakłania.

– Jakże to? – spytał zaniepokojony miecznik.

– Tak, mości miecznikuu, że za waszego gołąbka oddałbym wszystkie księżniczki biponckie, razem z księstwem nie tylko Dwóch, ale i wszystkich na świecie Mostów. Jeno mi drażnić szwedzkiej bestii nie wypada, za czym udaję powolne dla ich rokowań ucho; ale niech jeno traktat podpiszą, zobaczymy!

– Ba! to gotowi nie podpisać, gdy się dowiedzą, żeś się wasza książęca mość ożenił?

– Mości miecznikuu – rzekł z powagą książę – posądziłeś mnie o nieszczerość dla ojczyzny... Ja zaś, jako prawy obywatel, pytam cię teraz: mamli prawo dla swej prywaty dobro Rzeczypospolitej poświęcić?

Pan Tomasz słuchał.

– Więc co będzie?

– Pomyśl sam waszmość: co ma być?

– Dla Boga, widzę już, że ślub musi być odłożony, a przysłowie mówi: „Co się odwlecze, to i uciecze".

– Ja serca nie zmienię, bom na całe życie pokochał, a i to trzeba waszmości wiedzieć, że wiernością samą cierpliwą Penelopę mógłbym zawstydzić.

Miecznik przeląkł się jeszcze bardziej, bo właśnie całkiem przeciwne o wierności książęcej miał mniemanie, które i reputacja powszechna potwierdzała, książę zaś jakby na dobitkę dodał:

– Ale masz wasza mość słuszność, że jutra swego nikt nie pewien: mogę zachorzeć, ba! nawet zbiera mi się na jakowąś obłożnicę, bom wczoraj tak zdrętwiał, że mnie ledwie Sakowicz odratował; mogę umrzeć, zginąć na wyprawie przeciwko Sapieże, a co będzie mitręgi, molestowań, zmartwień, tego by na wołowej skórze nie spisał.

– Na rany boskie, radź mości książę!

– Co ja poradzę? – odrzekł ze smutkiem książę – chociaż sam bym rad, ażeby klamka jak najprędzej zapadła.

– Otóż, żeby zapadła... Wziąć ślub, a potem co będzie, to będzie...

↑ H. Sienkiewicz, *Potop*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 798-799.

KOMENTARZ

Wykreowani przez Henryka Sienkiewicza (1846-1916) bohaterowie *Potopu* – książę Bogusław Radziwiłł i miecznik rosieński Tomasz Billewicz – snują plany matrymonialne, które mógłby umocnić sojusze polityczne. W rozmowie pojawia się też wątek uczuć Bogusława pod adresem podopiecznej miecznika, Oleńki Billewiczówny, która konsekwentnie odrzuca zaloty księcia, ten jednak nie zamierza się poddać. Porównuje swoją stałość uczuć do wierności Penelopy, żony Odyseusza, tytułowego bohatera eposu greckiego przypisywanego Homerowi (VIII wiek przed Chr.). Kobieta ta, dzięki swojej miłości, oddaniu, cierpliwości, wytrwałości, stała się archetypem i symbolem wierności małżeńskiej. Władca Itaki z żoną i synem Telemachem wiedli szczęśliwe życie. Sielankę przerwała wyprawa na wojnę trojańską. Zwycięstwo dzięki podstępowi Odyseusza pociągnęło za sobą konsekwencje w postaci wieloletniej tułaczki pełnej przygód i niebezpieczeństw. Przez cały ten czas Penelopa z nadzieją oczekiwała na powrót małżonka, dochowując wierności i unikając podchodów ze strony natarczywych zalotników. Ostatecznie doczekała się powrotu ukochanego.

Motyw wierności przejawia się w wielu dziełach literackich, gdyż problem pozostawania wiernym sobie, komuś innemu lub podjętym zobowiązaniom dotyczy każdego człowieka. Szczególnym przypadkiem wierności jest przymierze małżeńskie, które jednoczy męża i żonę miłością trwałą, stałą, nieodwołalną.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Dochowanie wierności małżeńskiej jest powinnością moralną wynikającą z prawa naturalnego. Od zarania ludzkości rodzice biorą odpowiedzialność za stworzenie właściwych warunków do bytowania rodziny i wychowanie potomstwa. Czynią to przede wszystkim poprzez tworzenie wspólnoty, w której panują: czułość, wzajemny szacunek, przebaczenie, wierność i bezinteresowna służba. To z kolei jednoczy rodzinę, a wychowanie w wartościach jawi się jako zadanie naturalne, niewymuszone, radosne. Przekazywanie na tym etapie wartości, takich jak honor, odwaga, lojalność, dochowywanie wierności przyjętym zobowiązaniom, w wymiarze egzystencjalnym kształtuje osobowość człowieka, obywatela dla dobra społecznego. Dotyczy to także wierności wobec siebie, innych osób, wobec zdolności i talentów, co dokonuje się wtedy, gdy małżonkowie są wierni przysiędze małżeńskiej, a jako rodzice dochowują wierności rodzinie i swoim dzieciom.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

W procesie wychowania postawę wierności urzeczywistnia się przez rozwój moralny, internalizację wartości. Wierność cechuje osobę dojrzałą, która, dokonując wolnych wyborów, poważnie traktuje przyjęte zobowiązania, szanuje siebie i innych[2]. Wychowanie do wierności może wiązać się m.in. z pracą nad formowaniem i wychowywaniem sumienia, wyrabianiem postawy stałości, jako istotnego czynnika warunkującego właściwe formowanie charakteru, oddaniem przyjętym prawdom i wartościom, kształtowaniem poczucia odpowiedzialności wobec siebie i drugiego człowieka, wyrabianiem postaw gotowości do wypełniania zobowiązań i konsekwencji w ich realizowaniu.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Wierność małżeńska jest dyspozycją psychiczną, która stanowi jednocześnie dar, wyzwanie i zobowiązanie. Z tego względu dochowanie wierności może jawić się jako jedno z najtrudniejszych zadań jakie stoją przed małżonkami. Ich lojalność, przywiązanie i konsekwencja nie ograniczają się jedynie do deklaracji, lecz wyrażają się w postępowaniu, obejmującym wykluczenie osób trzecich nie tylko ze sfery stosunków płciowych, lecz również szerzej – ze sfery więzi i uczuć. Wierność zapewnia odpowiednie warunki do rozwoju miłości. Wymaga zaangażowania siebie bez reszty, oddania i zaufania współmałżonkowi.

Dla dochowania wierności w związku nieodzowna jest dojrzałość emocjonalna i świadomość wolności podejmowanego wyboru ze wszystkimi konsekwencjami takiej drogi życia[3]. Zakłada zaufanie, że współmałżonkowie pragną swojego dobra i podejmują działania w celu jego urzeczywistnienia, budując trwałe więzi duchowe, psychiczne i fizyczne.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

W sakramencie małżeństwa mężczyzna i kobieta przyjmują na siebie zobowiązanie do miłości, wierności i uczciwości. Święty Paweł Apostoł zaznacza, że wierność stanowi jeden z „owoców ducha" z miłością, radością, pokojem, cierpliwością, uprzejmością, dobrocią, łagodnością i opanowaniem (por. Ga 5,22). Wierność małżeńska jest odblaskiem wierności Boga wobec

2 Por. D. Żukowska-Gardzińska, *Wierność małżeńska*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 1320.

3 Por. Z. Struzik, *Tworzenie i trwałość wspólnoty małżeńskiej*, w: tegoż, *Przewodnik dla narzeczonych i małżeństw...*, dz. cyt., s. 67.

narodu wybranego, która skonkretyzowała się w miłości Chrystusa do Kościoła, który jest Jego oblubienicą. Bóg zawsze dochowuje wierności swoim obietnicom.

W wierności przykazaniom na pierwszym miejscu ujawniają się miłość i posłuszeństwo, rozumiane jako wierność konkretnym przykazaniom moralnym[4]. Te z kolei odzwierciedlają się w relacji małżeńskiej, w której możliwe jest dochowanie wierności wobec zamysłu Boga również na płaszczyźnie cielesnej i duchowej. Wierność tę cechują: trwałość, pewność, stabilność, nieodwołalność, wytrwanie w podjętym postanowieniu[5].

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Dawanie świadectwa bezcennej wartości nierozerwalności i wierności małżeńskiej jest jednym z najcenniejszych i najpilniejszych zadań małżonków chrześcijańskich naszych czasów. Dlatego wraz ze wszystkimi Braćmi, którzy brali udział w Synodzie Biskupów, pochwalam owe liczne pary małżeńskie, które choć napotykają na niemałe trudności, to jednak zachowują i rozwijają dobro nierozerwalności, wypełniając w ten sposób pokornie i odważnie powierzone

4 Por. Z. Struzik, *Trwałość małżeństwa i rodziny zawarta w zgodzie małżeńskiej*, w: *Spotkania małżeńskie. Materiały formacyjne. Zeszyt 16*, oprac. J. Grzybowski, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2010, s. 113.

5 Por. Z. Struzik, *Rodzina źródłem cywilizacji życia*, w: *Ewangelia życia a utylitaryzm w nauczaniu Jana Pawła II* (Sympozja Instytutu Papieża Jana Pawła II w Warszawie, t. 1), red. Z. Struzik, D. Żukowska-Gardzińska, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2008, s. 93-105.

im zadanie; zachęcam je, aby były w świecie „znakiem" – maleńkim i cennym znakiem, niekiedy poddanym próbie, lecz zawsze odnawiającym się – tej niestrudzonej wierności, z którą Bóg i Jezus Chrystus miłują wszystkich ludzi i każdego człowieka.

↑ FC 20.

Rodzina to instytucja pośrednicząca między jednostką a społeczeństwem i nic nie może jej całkowicie zastąpić. Jej podstawą jest przede wszystkim głęboka więź międzyosobowa pomiędzy mężem i żoną, oparta na uczuciu i wzajemnym zrozumieniu. Z tego względu otrzymuje obfitą pomoc Bożą w sakramencie małżeństwa, z którym wiąże się prawdziwe powołanie do świętości. Oby w życiu dzieci więcej było chwil, w których między rodzicami panuje harmonia i uczucie, niż momentów niezrozumienia albo obojętności, ponieważ miłość między ojcem i matką daje dzieciom wielkie poczucie bezpieczeństwa i uczy je, jak piękna jest wierna i trwała miłość.

↑ Benedykt XVI, *Rodzina niezastąpionym dobrem dla narodów. Homilia Benedykta XVI wygłoszona podczas czuwania modlitewnego w Walencji – podróż na Światowe Spotkanie Rodzin*, 8.07.2006, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/homilie/walencja_czuwanie_08072006.html [dostęp: 31.08.2022].

Bądźmy szczerzy i rozpoznajmy znaki rzeczywistości: osoba zakochana nie planuje, że związek ten może być tylko na jakiś okres czasu, kto intensywnie przeżywa radość zaślubin, nie myśli o czymś przelotnym; osoby towarzyszące celebracji związku pełnego miłości, chociaż jest ona krucha, mają nadzieję, że będzie mogła ona trwać; dzieci nie tylko chcą, aby ich rodzice się kochali, ale także, aby byli wierni i zawsze byli razem. Te i inne znaki wskazują, że w samej naturze miłości małżeńskiej jest otwarcie na wymiar definitywny. Związek, który krystalizuje się w obietnicy małżeństwa na zawsze, jest czymś więcej niż formalnością społeczną czy pewną tradycją, bo ma swoje zakorzenienie w spontanicznych skłonnościach człowieka. A dla wierzących, jest to przymierze zawierane przed Bogiem, wymagające wierności.

↑ AL 123.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

I przystąpili do Niego faryzeusze, a chcąc Go wystawić na próbę, pytali Go, czy wolno mężowi oddalić żonę. Odpowiadając, zapytał ich: „Co wam przykazał Mojżesz?". Oni rzekli: „Mojżesz pozwolił napisać list rozwodowy i oddalić". Wówczas Jezus rzekł do nich: „Przez wzgląd na zatwardziałość serc waszych napisał wam to przykazanie. Lecz na początku stworzenia Bóg stworzył ich jako mężczyznę i kobietę: dlatego opuści człowiek ojca swego i matkę i złączy się ze swoją żoną, i będą oboje jednym ciałem. A tak już nie są dwojgiem, lecz jednym ciałem. Co więc Bóg złączył, tego niech człowiek nie rozdziela". W domu uczniowie raz jeszcze pytali Go o to. Powiedział im: „Kto oddala swoją żonę, a bierze inną, popełnia względem niej cudzołóstwo. I jeśli żona opuści swego męża, a wyjdzie za innego, popełnia cudzołóstwo".

↑ Mk 10,2-12.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Związanie się na całe życie z drugim człowiekiem może wydawać się trudne, a nawet niemożliwe. Tym ważniejsze jest głoszenie Dobrej Nowiny, że Bóg nas kocha miłością trwałą i nieodwołalną, że małżonkowie mają udział w tej miłości, że Bóg ich prowadzi i podtrzymuje oraz że przez swoją wierność mogą oni być świadkami wiernej miłości Boga. Małżonkowie, którzy z pomocą łaski Bożej dają to świadectwo, często w bardzo trudnych warunkach, zasługują na wdzięczność i wsparcie wspólnoty eklezjalnej.

↑ KKK 1648; por. 1644; 1654.

V. LITERATURA

Anderson C., Granados J., *Wezwani do miłości. Wprowadzenie do teologii ciała Jana Pawła II*, tłum. M. Romanek, Centrum Myśli Jana Pawła II, Warszawa 2011.

Barnes R., Barnes R., *Jak zbudować trwałe małżeństwo. Czy jesteś prawdziwym przyjacielem swojego współmałżonka?*, tłum. A. Jankowiak, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2008.

Benedykt XVI, *Rodzina niezastąpionym dobrem dla narodów. Homilia Benedykta XVI wygłoszona podczas czuwania modlitewnego w Walencji – podróż na Światowe Spotkanie Rodzin*, 8.07.2006, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/homilie/walencja_czuwanie_08072006.html [dostęp: 31.08.2022].

Franciszek, *Adhortacja Amoris laetitia*, Wydawnictwo M, Kraków 2016.

Goleman D., *Inteligencja emocjonalna*, tłum. A. Jankowski, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań 2012.

Gudaniec A., *Miłość (aspekt filozoficzny)*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 592-599.

Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Familiaris consortio*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. M. Romanek, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 89-213.

Jan Paweł II, *List Gratissimam sane do rodzin z okazji Roku Rodziny 1994*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, red. P. Ptasznik i in., Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 358-399.

Rodzina – bezcenny dar i zadanie, red. J. Stala, E. Osewska, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2006.

Rodzina na przełomie wieków, red. K. Majdański, Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 2000.

Sienkiewicz H., *Potop*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Struzik Z., *Rodzina źródłem cywilizacji życia*, w: *Ewangelia życia a utylitaryzm w nauczaniu Jana Pawła II* (Sympozja Instytutu Papieża Jana Pawła II w Warszawie, t. 1), red. Z. Struzik, D. Żukowska-Gardzińska, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2008, s. 93-105.

Struzik Z., *Trwałość małżeństwa i rodziny zawarta w zgodzie małżeńskiej*, w: *Spotkania małżeńskie. Materiały formacyjne. Zeszyt 16*, oprac. J. Grzybowski, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2010, s. 109-118.

Struzik Z., *Tworzenie i trwałość wspólnoty małżeńskiej*, w: tegoż, *Przewodnik dla narzeczonych i małżeństw. Narzeczeństwo jako przygotowanie do małżeństwa i rodziny w nauczaniu Jana Pawła II*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2012, s. 61-79.

Świrko-Pilipczuk J., *Wartości i cele kształcenia ogólnego*, w: F. Bereżnicki, *Dydaktyka kształcenia ogólnego*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2001, s. 43-120.

Zadykowicz T., *Wierność*, w: *Encyklopedia nauczania moralnego*, red. J. Nagórny, K. Jeżyna, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2005, s. 573-575.

Żukowska-Gardzińska D., *Wierność małżeńska*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 1319-1321.

5. WARTOŚĆ MIŁOŚCI RODZICIELSKIEJ

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Miłość rodzicielska (macierzyńska, ojcowska), jako akt najbardziej doskonalący człowieka, wiąże się z darem przekazywania nowego życia i z braniem odpowiedzialności za nie. W ten sposób tworzy się rodzina – szczególna wspólnota, która realizuje swoje powołanie w wymiarze duchowym i społecznym.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny. Rozwój emocjonalny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznawanie własnej sfery uczuciowej.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Identyfikowanie się z naturalną rolą wyznaczoną przez płeć.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Rodzicielstwo jako zaszczyt, godność i odpowiedzialność.
- Rola uczuć w naszym życiu.

- Naturalne pochodzenie człowieka i jego przeznaczenie do pełnienia określonej roli: ojca, matki, dziecka.
- Więzi biologiczne, emocjonalne, uczuciowe i społeczne między rodzicami i dziećmi.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

- Rodzina jest wspólnotą, w której w sposób naturalny przekazuje się wartości.
- Rodzice i dzieci żyją i rozwijają się w ciągłym dialogu.
- Miłość jest podstawową wartością, która tworzy relację pomiędzy rodzicem a dzieckiem.

→ *ZASADY*

- Uznaję autorytet rodziców.
- Staram się spędzać dużo czasu z rodzicami i uczyć się od nich pozytywnych działań.
- Poprzez konkretne gesty i zachowania okazuję rodzicom miłość i wdzięczność.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

- Rodzicielstwo jest dla kobiety i mężczyzny darem i zadaniem.
- Miłość rodzicielska łączy się z odpowiedzialnością prokreacyjną i wychowawczą.
- Zarówno ojciec, jak i matka są w takim samym stopniu odpowiedzialni za wychowanie dzieci.
- Miłość wyraża się poprzez okazywanie czułości i postawę otwartą na życie.

→ *ZASADY*

- Rodzice biorą odpowiedzialność za każde poczęte życie.
- Rodzice kochają swoje dziecko i przez całe życie pragną jego dobra.
- Rodzice są świadomi, że mają największy wpływ na charakter i osobowość dziecka.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

- Szkoła i wychowawca przyjmują na siebie część godności rodzicielskiej przez wypełnianie funkcji wychowawczej i nauczycielskiej.
- Podobnie jak rodzice, szkoła bierze odpowiedzialność za swoich wychowanków.

– Wychowanie w szkole odbywa się z poszanowaniem praw i władzy rodzicielskiej.

→ *ZASADY*

– Traktuję wychowanka jak swoje dziecko.
– Biorę odpowiedzialność za wychowywanego i kształtowanego przeze mnie młodego człowieka.
– Jestem świadomy odpowiedzialności i staram się towarzyszyć relacji pomiędzy rodzicami i dzieckiem.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Nauczyciel inicjuje rozmowę z uczniami na temat cech idealnych rodziców. W rozmowie mogą pomóc przygotowane wcześniej karty zawierające przykładowe pozytywne cechy rodziców, które można wykorzystać w dwóch wariantach. W wariancie pierwszym będą to duże karty przypinane do tablicy w ramach pracy grupowej. W wariancie drugim będą to natomiast zestawy do indywidualnej pracy uczniów. Na koniec nauczyciel zachęca młodzież do podsumowania pracy, ze zwróceniem szczególnej uwagi na to, jaką rolę w procesie wychowania odgrywa miłość rodzicielska.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Istnieje właściwa, rozwijająca się i trwała więź pomiędzy rodzicami i ich dzieckiem. Młody człowiek doświadcza miłości od ojca i matki oraz rozpoznaje

i rozumie, na czym polega godność rodziców, którzy są dla niego wzorem miłości i odpowiedzialności. Relacje w rodzinie pogłębiają się i utrwalają. Konflikty w domu i w szkole rozwiązywane są na drodze dialogu, we wzajemnym poszanowaniu zaangażowanych stron.

1.10. ZAGROŻENIA

W okresie dorastania łatwo jest o konflikty związane z brakiem porozumienia między rodzicami i dzieckiem. Często zbuntowany młody człowiek kwestionuje autorytet rodziców. Może występować jednostronna albo wzajemna agresja pod różnymi postaciami. Niekiedy, z uwagi na zabieganie i zapracowanie dorosłych członków rodziny oraz brak odpowiedzialnego planowania czasu, spotkania rodziców i dziecka mogą być przypadkowe, krótkotrwałe, a przez to osłabiać łączące ich więzi.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

NIE-BOSKA KOMEDIA

ORCIO

Zdawało mi się, że się przechadza po wielkiej i szerokiej ciemności, sama bardzo biała,
i mówiła:
Ja błąkam się wszędzie,
Ja wszędzie się wdzieram,
Gdzie światów krawędzie,
Gdzie aniołów pienie,
I dla ciebie zbieram
Kształtów roje,
O dziecię moje!
Myśli i natchnienie.
I od duchów wyższych,
I od duchów niższych
Farby i odcienie,
Dźwięki i promienie
Zbieram dla ciebie,
Byś ty, o synku mój!
Był, jako są w niebie,
I ojciec twój
Kochał ciebie.

↑ Z. Krasiński, *Nie-Boska komedia*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 26.

KOMENTARZ

Główną postacią *Nie-Boskiej komedii* Zygmunta Krasińskiego (1812-1859) jest hrabia Henryk (Mąż). Jest to zagubiony duchowo bohater tragiczny. Jego wierna, aczkolwiek niekochana żona Maria umiera w domu dla obłąkanych. Ich syn Orcio, utalentowany poeta, tęskni za utraconą matką. Potrafi jednak nawiązać kontakt ze światem nadprzyrodzonym i to daje mu ukojenie w bólu. Podczas wizyty na grobie rodzicielki, w dziesiątą rocznicę jej śmierci, Orcio ma wizję, w której matka zwraca się do niego pełnymi troski słowami, zapewniając go o swojej miłości, a także o tym, że pragnie dla niego szczęścia oraz tego, by kochał go również ojciec.

Miłość rodzicielska jest warunkiem prawidłowego rozwoju człowieka. Niezależnie od wieku dziecko pragnie miłości bardziej niż innych dóbr. Choćby nawet miało wszystko, nie będzie szczęśliwe, gdy nie zazna miłości w rodzinnym domu. Takie długotrwałe „zanurzenie" w miłości rodziców ma nie tylko ubogacić jego duszę, lecz również dać mu duchową siłę, by w przyszłości samo umiało dawać i przyjmować miłość. Miłość rodzicielska nie posiada jednego oblicza.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Macierzyństwo i ojcostwo to dwie fundamentalne formy realizacji człowieczeństwa. Mężczyzna i kobieta, obdarowując się wzajemną miłością i współpracując z naturalnym popędem płciowym, budują wspólnotę osób, której wymiar społeczny i moralny jest nie do przecenienia.

Miłość rodzicielska – jako szczególny wymiar relacji międzyosobowych – ma kluczowe znaczenie dla wychowania. Nowego bytu osobowego – człowieka – nie da się inaczej powołać do pełni życia, jak tylko w miłości. Tylko miłość rodzicielska stwarza warunki do godnego i pełnego rozwoju człowieczeństwa. Doświadczenie tego daru w dzieciństwie zaowocuje w dalszym życiu, gdy młody człowiek postanowi założyć własną rodzinę[1].

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Rodzice dysponują pełnią praw i obowiązków wychowawczych. Ich miłość okazywana potomstwu jest podstawowym gwarantem, że właściwie wypełniają

1 Por. Z. Struzik, *Przyszłość ludzkości idzie przez rodzinę*, w: *Miłość i życie. Małżeństwo i rodzina w budowaniu cywilizacji miłości* (Sympozja Instytutu Papieża Jana Pawła II w Warszawie, t. 13), red. M. Ryś, Z. Struzik, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2015, s. 18.

swoje zadania. Miłość rodzicielska jest z zasady odwzajemniana przez potomstwo, zarówno w okresie dzieciństwa, dojrzewania, jak i po osiągnięciu pełnoletniości. Syn czy córka, doceniając wielkość daru życia, wysiłek i oddanie, okazują wdzięczność rodzicom. W realizacji tej odpowiedzialności rodzicielskiej nieodzowne jest wsparcie ze strony pedagogów i wychowawców w poczuciu solidarności i odpowiedzialności za młode pokolenie[2].

Miłość matki daje poczucie bezpieczeństwa, możliwość schronienia, utulenia, zrozumienia w każdej sytuacji. Do matki zawsze można się udać i uzyskać przebaczenie. Jej wrażliwość, delikatność, inteligencja emocjonalna oraz umiejętność wysłuchania są wzorcem wartościowych postaw dla dziecka. Z kolei miłość ojca zachęca do przekraczania siebie, stawia wyzwania i zadania, stymuluje rozwój, pokazuje zasady i normy, uczy odpowiedzialności, wyrabia odwagę i hart ducha. Obie te miłości dopełniają się i służą rozwojowi młodego pokolenia.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Wraz z przekazywaniem życia, rodzice otrzymują prawo i jednocześnie obowiązek wychowywania dzieci. Jest to prawo pierwotne i niezbywalne, wyklucza się tu zastępstwo, scedowanie na inne osoby czy instytucje, z racji wyjątkowej relacji miłości łączącej rodziców i dzieci. To miłość rodzicielska jest normą całego procesu wychowania, nadaje mu kształt i kierunek. Bezinteresowny dar z siebie, ożywiający miłość rodziców, staje się wzorem i zasadą dla dzieci, które,

2 Por. tamże.

wychowując się w atmosferze miłości, uczą się szacunku i troski o innych. Jednym z najważniejszych elementów procesu wychowania jest zatem przykład rodziców, którzy powinni przekazać swojemu dziecku najlepsze wzorce postępowania[3].

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Źródłem wszelkiej miłości jest Bóg, który sam jest Miłością i z miłości stworzył i wciąż stwarza wszystkie byty. Komunia Osób Boskich w Trójcy Świętej jest wzorem dla relacji rodzinnych. Jest to miłość doskonała, prawdziwa, wierna i nierozerwalna. Wobec tej prawdy rodzice powinni uświadamiać potomstwu, że wszyscy jesteśmy dziećmi Ojca, braćmi Jezusa Chrystusa i świątynią Ducha Świętego[4].

Mężczyzna i kobieta, stając się jednym ciałem (por. Rdz 2,24), wyrażają wobec siebie pełnię osobowego oddania i miłość, która służy rodzicielstwu

3 Z. Struzik, *Wychowanie do czystości*, w: *Stworzeni do miłości. Wokół Jana Pawła II teologii ciała* (Sympozja Instytutu Papieża Jana Pawła II w Warszawie, t. 3), red. A.J. Najda, Z. Struzik, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2011, s. 52-53.

4 Por. tamże, 39.

jako źródło nowego życia. W ten sposób dziecko, będące ciałem z ich ciała, potwierdza wzajemną miłość rodziców i ją przedłuża[5]. Miłość rodziców jest normą, która nadaje kierunek całemu procesowi wychowawczemu[6]. Na rodzicach spoczywa obowiązek wpajania dzieciom wartości, kształtowania w nich cnót, okazywania szacunku. Wszystko to ma służyć umacnianiu w nich darów łaski Bożej, a także dawaniu świadectwa, że są autentycznymi świadkami Jezusa Chrystusa.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Prawo-obowiązek rodziców do wychowywania jest czymś istotnym i jako taki związany jest z samym przekazywaniem życia ludzkiego; jest on pierwotny i mający pierwszeństwo w stosunku do zadań wychowawczych innych osób, z racji wyjątkowości stosunku miłości łączącej rodziców i dzieci; wyklucza zastępstwo i jest niezbywalny, dlatego nie może być całkowicie przekazany innym, ani przez innych zawłaszczony. Nie można zapominać, że poza tymi cechami, charakteryzującymi zadanie wychowawcze rodziców, najgłębszym i określającym je elementem jest miłość ojcowska i macierzyńska, która znajduje w dziele wychowawczym wypełnienie doskonałej służby życiu: miłość rodzicielska od początku staje się duszą, a przez to i normą, która inspiruje i nadaje kierunek całej konkretnej działalności wychowawczej, ubogacając ją tak cennymi owocami miłości, jak czułość, stałość, dobroć, usłużność, bezinteresowność i duch ofiary.

↑ FC 36.

Ojciec i matka wypowiedzieli przed Bogiem całkowite „tak", stanowiące podstawę łączącego ich sakramentu. Dlatego też, aby wewnętrzna więź rodziny była pełna, jest konieczne, by wypowiedzieli również „tak" wyrażające akceptację dzieci poczętych albo adoptowanych, obdarzonych własną osobowością i charakterem. Będą one dzięki temu dalej wzrastać w atmosferze akceptacji i miłości, a można mieć nadzieję, że po osiągnięciu odpowiedniej dojrzałości swoim „tak" odpłacą się tym, którzy dali im życie.

↑ Benedykt XVI, *Rodzina niezastąpionym dobrem dla narodów. Homilia Benedykta XVI wygłoszona podczas czuwania modlitewnego w Walencji – podróż na Światowe Spotkanie Rodzin*, 8.07.2006, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/homilie/walencja_czuwanie_08072006.html [dostęp: 31.08.2022].

5 Por. K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2015, s. 52.
6 Por. FC 36.

Z tym spojrzeniem, na które składają się wiara i miłość, łaska i zaangażowanie rodziny ludzkiej i Trójcy Świętej, rozważamy rodzinę, którą słowo Boże powierza w ręce mężczyzny, kobiety i dzieci, aby tworzyli komunię osób, która byłaby obrazem jedności między Ojcem, Synem i Duchem Świętym. Działalność wychowawcza i pomnażająca życie jest z kolei odbiciem stwórczego dzieła Ojca. Rodzina jest wezwana do wspólnej, codziennej modlitwy, czytania słowa Bożego i komunii eucharystycznej, aby rozwijać miłość i coraz bardziej stawać się świątynią, w której mieszka Duch Święty.

↑ AL 29.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Słuchaj ojca, który cię zrodził,
i nie gardź swą matką, bo jest staruszką.
Nie sprzedawaj – nabywaj prawdę,
mądrość, karność i rozwagę.
Raduje się ojciec sprawiedliwego,
kto zrodził mądrego, się cieszy.
Weseli się twój ojciec i matka,
twa rodzicielka będzie szczęśliwa.

↑ Prz 23,22-25.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Rodzina jest podstawową komórką życia społecznego. Jest naturalną społecznością, w której mężczyzna i kobieta są wezwani do daru z siebie w miłości i do przekazywania życia. Autorytet, stałość i życie w związkach rodzinnych stanowią podstawy wolności, bezpieczeństwa i braterstwa w społeczeństwie. Rodzina jest wspólnotą, w której od dzieciństwa można nauczyć się wartości moralnych, zacząć czcić Boga i dobrze używać wolności. Życie rodzinne jest wprowadzeniem do życia społecznego.

↑ KKK 2207.

V. LITERATURA

Bajda J., *Rodzina miejscem Boga i człowieka. Wokół zagadnienia integralnego powołania rodziny*, Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 2005.

Benedykt XVI, *Rodzina niezastąpionym dobrem dla narodów. Homilia Benedykta XVI wygłoszona podczas czuwania modlitewnego w Walencji – podróż na Światowe Spotkanie Rodzin*, 8.07.2006, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/homilie/walencja_czuwanie_08072006.html [dostęp: 31.08.2022].

Bergmann W., *Sztuka rodzicielskiej miłości*, tłum. U. Poprawska, Wydawnictwo WAM, Kraków 2012.

Franciszek, *Adhortacja Amoris laetitia*, Wydawnictwo M, Kraków 2016.

Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Familiaris consortio*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. M. Romanek, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 89-213.

Kądziołka W., *Dialog źródłem wychowania w rodzinie*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2012.

Kiliszek E., *Rodzina wobec zagrożeń, rodzina wobec szans. Socjopsychopedagogika rodziny. Studium rodziny pełnej*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2019.

Krasiński Z., *Nie-Boska komedia*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

Łęcicki G., *Małżeństwo i rodzina w nauczaniu oraz doświadczeniu Kościoła*, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia, Sandomierz 2011.

Miras J., Bañares J.I., *Małżeństwo i rodzina. Wprowadzenie teologiczne*, tłum. B. Jakubowski, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2009.

Pulikowski J., *Jak budować więzi w rodzinie?*, Wydawnictwo Fides, Kraków 2011.

Rodzina – bezcenny dar i zadanie, red. J. Stala, E. Osewska, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2006.

Struzik Z., *Przyszłość ludzkości idzie przez rodzinę*, w: *Miłość i życie. Małżeństwo i rodzina w budowaniu cywilizacji miłości* (Sympozja Instytutu Papieża Jana Pawła II w Warszawie, t. 13), red. M. Ryś, Z. Struzik, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2015, s. 13-30.

Struzik Z., *Wychowanie do czystości*, w: *Stworzeni do miłości. Wokół Jana Pawła II teologii ciała* (Sympozja Instytutu Papieża Jana Pawła II w Warszawie, t. 3), red. A.J. Najda, Z. Struzik, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2011, s. 47-56.

Szczerek S., *Posługa rodzinie w nauczaniu Jana Pawła II*, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia, Sandomierz 2006.

Świdrak E., *Świadomość wychowawcza we współczesnej rodzinie*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2013.

Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2015.

Zdrowa i mocna rodzina fundamentem społeczeństwa, red. J. Stala, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, Kraków 2019.

6. WARTOŚĆ OJCOSTWA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Ojcostwo łączy się integralnie z macierzyństwem. Jest to podstawowa forma istnienia, życia i działania rozumiana jako rola społeczna i powołanie, wyrażające się w charakterystycznych postawach, przekonaniach i uczuciach, budujących szczególną więź z potomstwem.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznawanie własnej sfery uczuciowej.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Identyfikowanie się z naturalną rolą społeczną wyznaczoną przez płeć.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Czym jest ojcostwo?
- Czego potrzebuję od ojca?

- Rola rodzinnych więzów krwi w rozwoju społecznym i emocjonalnym.
- Relacja z ojcem w życiu dorastającego człowieka.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

- Ojciec i jego dziecko budują relację opartą na miłości, zaufaniu i dialogu.
- Ojciec jest najistotniejszym – obok matki – wychowawczym punktem odniesienia dla dziecka.
- Ojciec odpowiada za przekazywanie wartości.

→ *ZASADY*

- Okazuję ojci miłość i szacunek.
- Uznaję autorytet ojca.
- Czerpię dobre wzorce z postępowania ojca.
- Ufam ojcu, że kocha mnie i pragnie mojego dobra.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

- Ojcostwo jest zarazem darem i wyzwaniem.
- Ojcostwo wiąże się z przekazywaniem daru życia w środowisku miłości.
- Ojciec, solidarnie z matką, odpowiada za prawidłowe kształtowanie właściwych postaw moralnych dziecka.
- Podstawą relacji pomiędzy ojcem a dzieckiem jest miłość.

→ *ZASADY*

- Przyjmuję odpowiedzialność za wychowanie dzieci na każdym etapie ich rozwoju.
- Zapewniam mojej rodzinie bezpieczeństwo.
- Buduję trwałe więzi rodzinne.
- Przez dawanie dobrego przykładu własnym życiem kształtuję u dziecka pożądane postawy.
- Poświęcam dziecku czas stosownie do jego potrzeb.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

- Zadaniem szkoły jest przedłużenie roli wychowawczej i nauczycielskiej rodziców.
- Wychowawca uczestniczy w roli ojcowskiej rodzica.
- Wychowanie potomstwa zgodnie z własnymi przekonaniami jest prawem rodziców, które szkoła musi uszanować.

→ *ZASADY*

- Przyjmuję odpowiedzialność za wychowanie powierzonych dzieci z poszanowaniem przekonań rodziców.
- Wzmacniam autorytet rodzica z poszanowaniem potrzeb i uczuć dziecka.
- Współpracuję z rodzicami na rzecz rozwoju dziecka.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Pogadanka na temat „Mój wymarzony dzień z ojcem". Każdy uczestnik opowiada o tym, kim jest jego ojciec, jak lubi spędzać z nim czas, czego nauczył się dzięki swojemu ojcu. Warto wskazać uczniom na potrzebę wdzięczności za dobro, którego doświadczają od swoich ojców na co dzień.

Filmy do obejrzenia i dyskusji:

- *Jutro będziemy szczęśliwi* (ang. *Two Is a Family*), reż. Hugo Gélin, Francja 2016.
- *Życie jest piękne* (wł. *La vita e bella*), reż. Roberto Benigni, Włochy 1997.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Między ojcem i dzieckiem istnieją specyficzne, trwałe więzi krwi i uczuciowe. Ojciec jest dla dziecka autorytetem i wzorem postępowania, ma wpływ na jego rozwój emocjonalny. Dziecko potrzebuje wsparcia i zrozumienia na każdym etapie rozwoju. W okresie dorastania, pełnym konfliktów i kwestionowania autorytetów, warto rozwiązywać te sytuacje przez szczerą rozmowę, we wzajemnym poszanowaniu oraz dzięki świadomości, że fundamentem tej szczególnej relacji łączącej ojca i dziecko jest miłość.

Nowe wyzwania stawiane mężczyznom i kultura konsumpcjonizmu powodują, że dzieciom brakuje ojców, bo najczęściej są zapracowani i nie mają czasu na opiekę. Są gośćmi we własnym domu. Zadaniem ojca nie jest zastępowanie matki, ale uzupełnianie się z jej rolą wychowawczą. Ich zadania są inne. Zadaniem ojca wobec syna jest ukazywanie cech męskich i przygotowanie go do roli ojca i męża. Zadaniem ojca w stosunku do córki jest zapewnienie jej, że jest piękna i wyjątkowa.

1.10. ZAGROŻENIA

W dobie kryzysu ojcowie z deficytem wzorców męskości mogą mieć problem z przekazaniem odpowiednich wartości własnemu potomstwu. Brak porozumienia między ojcem i dorastającym dzieckiem przybiera niekiedy postać konfliktów międzypokoleniowych. Może przy tym występować jednostronna albo wzajemna agresja. Zbuntowany młody człowiek kwestionuje autorytet ojca. Spotkania rodzica z dzieckiem są przypadkowe i nie prowadzą do budowania autentycznej więzi. Czasem też dziecko wychowuje się bez ojca. Sytuacje te pozbawiają dorastającego człowieka naturalnego autorytetu przekazującego wartości.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

STARA BAŚŃ

Hengo parę razy spojrzał ku niej; dziewczę zarumienione cofnęło się nieco, lecz wnet, odzyskawszy śmiałość, na pierwsze miejsce wróciło. Niemiec wziął nieznacznie z ławy jeden z pierścieni i na palcu go potrzymawszy przeciw oknu, wyciągnął ku dziewczynie.

– Niech to będzie mój gościniec za gościnę – rzekł, podając go pięknej córce Wisza, która zmięszana, dumnie spoglądając, cofnęła się i potrząsnęła głową.

– Przyjmijcie go, on wam szczęście przyniesie – rzekł Niemiec.

Nie mówiąc nic, nie posuwając ręki, dziewczyna cofnęła się powoli. Ojciec na nią spojrzał, potrząsła głową i skryła się za inne. Hengo więc podał

go drugiej siostrze, która zapłonąwszy mocno, rękę wyciągnęła fartuszkiem okrytą i podarek z radością przyjęła. Wnet bratowe i czeladź skupiły się około niej, aby to cudo oglądać. Szybko pobiegły z nim do komory, do matki. Słychać było szeptanie długie, jakby gniewne, a po chwili, wyszła obdarowana, w końcu fartuszka niosąc zawinięty kawałek bursztynu ciemnego. Spojrzała na ojca, który głową skinął, i nic nie mówiąc, na ławie go przed Niemcem położyła.

– Weź to! – rzekł Wisz. – Nam się za gościnę podarków brać nie godzi.

Z uśmiechem Hengo zabrał bursztyn, obejrzał go i wpuścił do worka, który miał pod suknią. Nim to jednak uczynił, splunął nań nieznacznie, aby czary odpędzić.

↑ J.I. Kraszewski, *Stara baśń*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – De Agostini Polska, Wrocław 2003, s. 23-24.

KOMENTARZ

Józef Ignacy Kraszewski (1812–1887) w *Starej baśni* przenosi czytelników w czasy Piasta – legendarnego protoplasty dynastii Piastów. W przytoczonym fragmencie ukazuje wartość ojcostwa osadzoną w kontekście kultury słowiańskiej. Niemcy Hengo i jego syn Gerda chcą się odwdzięczyć za gościnę okazaną zgodnie z obyczajem przodków przez kmiecia Wisza i jego żonę Jagę. Autorytet władzy ojcowskiej jest tu wyraźnie podkreślony przez uzgadnianie z głową rodziny decyzji na temat przyjęcia podarku przez córki gospodarza.

Miłość ojcowska różni się od miłości matczynej. Cieszy się autorytetem i odznacza się troską o przekazanie potomstwu wartości w procesie wychowania, któremu towarzyszy niekiedy stanowczość typowa dla epoki, w jakiej powstał utwór. Ojcostwo w wymiarze odpowiedzialności przejawia się w wypełnianiu powierzonych obowiązków, dotrzymywaniu danego słowa czy gotowości do ponoszenia konsekwencji własnych wyborów i zachowań. To także troska o los innych – rodziny, grupy, społeczeństwa, środowiska, świata oraz dbanie o wspólne dobro.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Człowiek nie zatrzymuje się jedynie na popędzie rozrodczym, który pozwala przedłużyć gatunek, lecz przyjmuje wyrażającą się w rodzicielstwie odpowiedzialność za swoje potomstwo. W tradycyjnym ujęciu filozoficznym ojcostwo (Platon, Arystoteles, filozofia chrześcijańska) jawi się jako posłannictwo, wynikające z natury zadanie metafizyczne zarezerwowane dla mężczyzny, stąd

przez wiele wieków dominował w wielu kulturach patriarchalny model rodziny, umocniony przez autorytet religii. Dla filozofów greckich i rzymskich ojciec jest wzorem cnót, który kształtuje swoje potomstwo przez dawanie własnego przykładu jako głowa rodziny (łac. *pater familiae*) i wzorowy, aktywny społecznie obywatel, dbający o to, by wychować w karności nowe pokolenie. Filozofowie chrześcijańscy natomiast podkreślają, że ojcostwo ludzkie czerpie swoje wzorce z ojcostwa Boga.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Ojcostwo jest zarówno rolą, jak i postawą, której celem jest wychowanie potomstwa. Według Zofii Kubińskiej jest ono zespolone z naturą mężczyzny tak samo, jak macierzyństwo jest zespolone z naturą kobiety[1]. Dziecko potrzebuje ojca takiego, który byłby przewodnikiem, wzorem do naśladowania, nauczycielem, który udzieli lekcji życia. Do roli tej trzeba jednak stopniowo dojrzewać zarówno w wymiarze psychicznym, jak i duchowym. Wiąże się to z przyjmowaniem coraz większej odpowiedzialności za realizację zadań i obowiązków, ćwiczenie się w panowaniu nad własnymi popędami. Osiągnięcie dojrzałości w tym względzie jest podstawą właściwej relacji z kobietą-matką, dzieckiem, społeczeństwem.

1 Por. Z. Kubińska, *Ojciec ukazujący walory wychowawcze rekreacji fizycznej w rodzinie*, w: *Rekreacja w rodzinie*, red. U. Parnicka, Towarzystwo Krzewienia Kultury Fizycznej, Warszawa 2003, s. 20-25.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Ojcostwo zakłada komplementarność rodziców przekładającą się na współpracę oraz zgodność pedagogiczną ojca i matki, szczególnie w trzech wymiarach[2]. Pierwszym wymiarem jest zaangażowanie ojca w wychowanie dziecka, zwłaszcza we wczesnych okresach rozwoju, i budowanie trwałej więzi zapewniającej poczucie bezpieczeństwa i stymulującej rozwój. Drugim wymiarem jest dostępność ojca, zakładająca jego obecność lub przynajmniej umożliwienie dzieciom dostępu do niego, i troska o odpowiedni klimat emocjonalny. Trzecim wymiarem natomiast jest odpowiedzialność, rozumiana jako rozwój zasobów fizycznych (kapitał materialny), psychologicznych i społecznych dostępnych dla dziecka oraz organizowanie i planowanie jego życia.

Zgodnie z koncepcją „niezbędnego ojca" rola ojców jest szczególnie istotna w kształtowaniu tożsamości płciowej potomstwa w procesach modelowania i identyfikacji zarówno poprzez działania świadome, jak i nieświadome czy takie, które pozornie nie mają celu wychowawczego. Kluczowe w tym względzie jest zarówno pozostawanie w harmonijnej relacji z matką dzieci, jak i poszerzanie wiedzy oraz rozwój umiejętności, w tym również technik wychowawczych, aby ojcostwo realizowało się adekwatnie do zmian rozwojowych dziecka i jego aktualnych potrzeb[3].

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Ojcostwo jest podstawową formą istnienia, życia i działania mężczyzny. Odzwierciedla ono relację między Ojcem a Synem w Trójcy Świętej. Relacja ta jest dla ojcostwa ziemskiego źródłem i wzorem, obejmującym miłość i komunię osób, czego dowodzą liczne wypowiedzi nowotestamentowe (por. Rz 8,5; Ga 4,6; Ef 3,14; 1 J 4,7-8.16)[4]. Ojcostwo ludzkie podlega ograniczeniom materii, czasu i niedoskonałości, dlatego też ważne jest, aby osadzone było w ojcostwie Boskim, które jest duchowe, wieczne i doskonałe. Z ojcostwa Boga człowiek może czerpać wzór i siłę do tego, by kochać i być odpowiedzialnym za założoną przez siebie rodzinę oraz by otrzymywać należny szacunek, który został usankcjonowany w czwartym przykazaniu Dekalogu (por. Pwt 5,16), podkreślającym jednocześnie komplementarność ojcostwa z macierzyństwem.

---

2 Por. B. Lachowska, *Ojcostwo. III. W psychologii*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 14, red. E. Gilewicz i in., Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2010, k. 437-438.
3 Por. tamże.
4 Por. E. Ozorowski, *Teologia ojcostwa*, „Rocznik Teologii Katolickiej" 2009, nr 8, s. 19.

Teologia zwraca uwagę także na wymiar duchowy ojcostwa, widoczny przede wszystkim w rozmaitych przejawach formacji w pozarodzinnych relacjach międzyludzkich, a więc związanych z wychowankami, alumnami czy wszelkimi innymi osobami pozostającymi na drodze rozwoju duchowego. Jako szczególny przejaw kierownictwa duchowego, także w tym wymiarze, ojcostwo wiąże się z odpowiedzialnością, wsparciem i miłością na wzór Boga Ojca, a także z troską o właściwy rozwój duchowych dzieci na drodze ku duchowej dojrzałości.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Mężczyzna, ukazując i przeżywając na ziemi ojcostwo samego Boga (por. Ef 3,15), powołany jest do zapewnienia równego rozwoju wszystkim członkom rodziny. Spełni to zadanie przez wielkoduszną odpowiedzialność za życie poczęte pod sercem matki, przez troskliwe pełnienie obowiązku wychowania dzielonego ze współmałżonką, przez pracę, która nie rozbija rodziny, ale utwierdza ją w spójni i stałości, przez dawanie świadectwa dojrzałego życia chrześcijańskiego, które skutecznie wprowadza dzieci w żywe doświadczenie Chrystusa i Kościoła.

↑ FC 25.

Ukazując i żyjąc na ziemi ojcostwem samego Boga (por. Ef 3,15) jesteście powołani do zapewnienia osobistego rozwoju wszystkim członkom rodziny, kolebki i najskuteczniejszego środka humanizacji społeczeństwa, miejsca spotkania wielu pokoleń. Przez dynamikę stwórczą Słowa Bożego niech wzrasta wasze poczucie odpowiedzialności, prowadząc do rzeczywistego zaangażowania w Kościele! Potrzebuje on przekonanych i skutecznych świadków wiary, krzewiących pojednanie, sprawiedliwość i pokój, wnoszących swój entuzjastyczny i odważny wkład w przekształcenie środowiska życia i społeczeństwa jako całości. Jesteście tymi świadkami poprzez waszą pracę, pozwalającą na stałe zapewnienie środków do życia dla siebie i waszej rodziny. Co więcej, przez hołd składany tą pracą Bogu, jesteście powiązani z odkupieńczym dziełem Jezusa Chrystusa, który nadał pracy wybitną godność, pracując własnymi rękoma w Nazarecie.

↑ AM 53.

Widzimy więc, w jakim sensie miłość potrzebuje prawdy. Jedynie kiedy jest oparta na prawdzie, miłość może przetrwać w czasie, przezwyciężyć ulotność chwili, pozostać mocna, by wspierać wspólną drogę. Jeśli miłość nie ma odniesienia do prawdy, podlega zmienności uczuć i nie wytrzymuje próby czasu. Natomiast prawdziwa miłość jednoczy wszystkie wymiary naszej osoby i staje się nowym światłem na drodze prowadzącej do życia wielkiego i pełnego. Bez prawdy miłość nie może dać trwałej więzi, nie potrafi wyprowadzić naszego „ja" z jego izolacji ani uwolnić go od przemijalności, by budować życie i przynosić owoc.

↑ LF 27.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Dzieci, bądźcie posłuszne w Panu waszym rodzicom, bo to jest sprawiedliwe. Czcij ojca twego i matkę – jest to pierwsze przykazanie z obietnicą – aby ci było dobrze i abyś długo żył na ziemi. A wy, ojcowie, nie pobudzajcie do gniewu waszych dzieci, lecz wychowujcie je w karności, napominając, jak chce Pan.

↑ Ef 6,1-4.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Ojcostwo Boże jest źródłem ojcostwa ludzkiego; jest podstawą czci rodziców. Szacunek dzieci – niepełnoletnich lub dorosłych – dla ojca i matki karmi się naturalnym uczuciem zrodzonym z łączącej ich więzi. Tego szacunku domaga się przykazanie Boże.

↑ KKK 2214; por. 2222; 2223.

V. LITERATURA

Augustyn J., *Ojcostwo. Aspekty pedagogiczne i duchowe*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Benedykt XVI, *Posynodalna adhortacja apostolska Africae munus*, 19.11.2011, [online:] https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20111119_africae-munus.html [dostęp: 31.08.2022].

Cordes P.J., *Zagubione ojcostwo*, tłum. J. Koźbiał, Wydawnictwo Bernardinum, Pelplin 2005.

Człowiek – osoba – płeć, red. M. Wójcik, Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 1998.

Dąbrowska Z., *Ojcostwo jako wartość – studium empiryczne*, „Małżeństwo i Rodzina" 2003, nr 4, s. 3-13.

Franciszek, *Encyklika Lumen fidei. O wierze*, Wydawnictwo M, Kraków 2014.

Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Familiaris consortio*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. M. Romanek, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 89-213.

Kraszewski J.I., *Stara baśń*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – De Agostini Polska, Wrocław 2003.

Kubińska Z., *Ojciec ukazujący walory wychowawcze rekreacji fizycznej w rodzinie*, w: *Rekreacja w rodzinie*, red. U. Parnicka, Towarzystwo Krzewienia Kultury Fizycznej, Warszawa 2003, s. 20-25.

Lachowska B., *Ojcostwo. III. W psychologii*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 14, red. E. Gilewicz i in., Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2010, k. 437-438.

MacDonald G., *Wzorowy ojciec*, Towarzystwo Krzewienia Etyki Chrześcijańskiej, Kraków 1991.

McDowell J., Wakefield N., *Zadziwiający wpływ tatusia*, tłum. M. Lipska, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2009.

Mierzwiński B., *Istotna rola mężczyzny we wspólnocie życia rodzinnego*, t. 1-3, Spółdzielnia Inwalidów Polkarton, Wrocław 1988.

Mierzwiński B., *Mężczyzna istota nieznana*, Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna Adam, Warszawa 1999.

Oblicza ojcostwa, red. D. Kornas-Biela, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2001.

Ozorowski E., *Teologia ojcostwa*, „Rocznik Teologii Katolickiej" 2009, nr 8, s. 18-24.

Pronzato A., *W ramionach Ojca*, tłum. L. Sędzimir, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2004.

Pulikowski J., *Jak wygrać ojcostwo? Instrukcja obsługi*, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2005.

Pulikowski J., *Szczęście mężczyzny*, Inicjatywa Wydawnicza Jerozolima, Poznań 2018.

Pulikowski J., *Warto być ojcem. Najważniejsza kariera mężczyzny*, Inicjatywa Wydawnicza Jerozolima, Poznań 2010.

Risé C., *Sztuka ojcostwa*, tłum. A. Soćko, Wydawnictwo W drodze, Poznań 2012.

Smith M., *Między ojcem a synem. Dzielenie się wiarą, umacnianie więzi i stawanie się mężczyzną*, tłum. B. Majczyna, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.

Sobór Watykański II, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim* [*Gravissimum educationis*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2002, s. 314-324.

Tytko M., *Filozofia ojcostwa*, „Pedagogia Ojcostwa" 2012, nr 2, s. 119-132.

Wright H.N., *Tatusiowa córeczka, czyli o niezwykłym wpływie ojca na osobowość córki*, tłum. A. Nizińska, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 1993.

7. WARTOŚĆ TRADYCJI RODZINNYCH

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Tradycje rodzinne obejmują wszystko to, co zostało wytworzone w przeszłości i żyje nadal w rodzinie. Pozwalają przekazywać wartości, normy, zasady i wzory zachowań. Wiążą się z wydarzeniami, postaciami, zwyczajami, obyczajami i instytucjami. Przekazywane są z pokolenia na pokolenie, ponieważ są ważne dla rodziny.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność funkcjonowania w środowisku rodzinnym zgodnie z praktykowanymi tradycjami.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie prawidłowych relacji rodzinnych.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Rola tradycji w przekazywaniu wartości i norm.
– Kształtowanie cywilizacji miłości w rodzinie.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

– Tradycji nie dziedziczy się jako czegoś gotowego, lecz wymaga ona zaangażowania.
– Tradycja jest procesem przekazywania i przyjmowania wartości.
– Elementy zaczerpnięte z przeszłości są ważne dla teraźniejszości i przyszłości.

→ *ZASADY*

– Szanuję i uznaję przeszłość.
– Doskonalę swoje człowieczeństwo z poszanowaniem tradycji.
– Kształtuję w sobie postawę służby i ofiarności.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

– Rodzina jest podstawową komórką społeczną.
– Rodzina jest wspólnotą życia i miłości.
– Rodzice są nieodzowni dla prawidłowego przekazywania tradycji w rodzinie.

→ *ZASADY*

– Jestem odpowiedzialny za przekazywanie tradycji w mojej rodzinie.
– Dbam o kultywowanie tradycji w rodzinie.
– Troszczę się o prawidłowy rozwój u moich dzieci postawy szacunku do tradycji.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

– Przekazywanie tradycji zakłada istnienie relacji międzyludzkich.
– Człowiek poznaje swoje dziedzictwo kulturowe w relacji do przodków.
– Oryginalność tradycji buduje tożsamość kulturową danej społeczności.

→ *ZASADY*

– Pomagam uczniom w budowaniu świadomości na temat roli tradycji w rodzinie.
– Współpracuję z rodzicami w przygotowaniu młodzieży do funkcjonowania w społeczeństwie opartym na tradycji.
– Wspieram rozwój postawy szacunku do starszych pokoleń jako istotnego ogniwa w procesie przekazywania tradycji.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizujemy pogadankę na temat tradycji przekazywanych w rodzinie. Uczniowie opowiadają, jakie tradycje kultywowane są w ich rodzinach. Opisują swoje obyczaje, przedstawiają obowiązujące zasady, dzielą się swoimi spostrzeżeniami.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

W okresie dojrzewania człowiek poszukuje drogi i rozeznaje swoje powołanie życiowe. Wspiera go w tym rodzina, gdzie uczy się miłości, braterskich relacji z innymi i ofiarności względem drugiej osoby. Przez socjalizację, modelowanie oraz kultywowanie rozmaitych tradycji, obyczajów przyswaja wartości ważne dla rodziny i społeczeństwa, do których należy. Szanuje te tradycje, rozumie ich duchowy wymiar i jest gotowy przekazywać je następnym pokoleniom.

1.10. ZAGROŻENIA

Istnieje zagrożenie, że młody człowiek nie będzie brał udziału w kultywowaniu tradycji i obyczajów w rodzinie i społeczeństwie. Będą go interesowały o tyle, o ile będzie czerpał z nich korzyść. W jego postawie może zacząć dominować egoizm i brak szacunku wobec tradycji, które uznawać będzie za nieaktualne, nieżyciowe, niepraktyczne.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

POTOP

Bogusław rządził jak samowładny monarcha w Taurogach i w całych przyległych Prusach elektorskich, w których częstym bywał gościem, więc wszystko było na jego rozkazy. Miasta dostarczały na skrypty pieniędzy, wojsk, szlachta pruska z ochotą zjeżdżała koleśno i konno na uczty, karuzele i łowy. Bogusław wskrzesił nawet na cześć swej damy zaniechane już wówczas gonitwy rycerskie w szrankach.

Pewnego razu sam wziął w nich czynny udział i przybrany w srebrną zbroję, a przepasany błękitną wstęgą, którą panna Aleksandra musiała go przewiązać, zwalił z konia czterech najprzedniejszych rycerzy pruskich, piątego Ketlinga, a szóstego z kolei Sakowicza, choć ten siłę miał tak olbrzymią, że karety, uchwyciwszy za koło, w biegu zatrzymywał. I co za zapał powstał w tłumie widzów, gdy następnie srebrny rycerz, klęknąwszy przed swą damą, brał z jej rąk wieniec zwycięstwa. Okrzyki brzmiały na podobieństwo grzmotu dział, wiewały chustki, kłaniały chorągwie, on zaś uniósł przyłbicy i patrzył w jej zapłonioną twarz swymi ślicznymi oczyma, przyciskając jednocześnie do ust jej ręce.

Innym razem, gdy wśród parkanów rozwścieczony niedźwiedź zażerał się z psami i wszystkie z kolei rozciągnął, książę, przybrany tylko w lekką szatę hiszpańską, skoczył do środka z oszczepem i skłuł nie tylko srogą bestię, ale i trabanta, który widząc chwilę niebezpieczeństwa, poskoczył mu na ratunek.

Panna Aleksandra, wnuczka starego żołnierza, wychowana w tradycjach krwi, wojny i czci dla przewag rycerskich, nie mogła się oprzeć na widok tych czynów podziwowi, a nawet uwielbieniu, nauczono ją bowiem z małego uważać męstwo za pierwszy niemal przymiot męża.

↑ H. Sienkiewicz, *Potop*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 778.

KOMENTARZ

Jeden z bohaterów *Potopu* Henryka Sienkiewicza (1846–1916), książę Bogusław Radziwiłł, nieustannie i na różne sposoby zabiegał o względy Oleńki Billewiczówny. Świadomy odziedziczonych przez nią tradycji rodzinnych i wychowania jakie otrzymała, starał się ją oczarować, poruszyć to, co zostało zapisane głęboko w jej sercu, i w ten sposób utorować drogę dla swojej miłości.

Pielęgnowanie obyczajów, przekazywanych w rodzinie z pokolenia na pokolenie nadawało życiu i codzienności określony porządek. Wynikało z szacunku do dziedzictwa przodków i było dowodem narodowej wspólnoty. Do takich elementów tradycji należały: staropolska gościnność względem przybyszów,

kodeks rycerski, etykieta dworska, służba w obronie wiary i ojczyzny, pielęgnowanie cnót. Zachowywanie tradycji rodzinnych skłania do tego, by szczególnym szacunkiem otaczać osoby starsze i cieszące się poważaniem ogółu. Ważnym elementem obyczajowości była również kultura słowa i wypowiedzi. Wpajanie tych zwyczajów od maleńkości czyniło życie społeczne bardziej uporządkowanym, gdyż każdy znał swoje miejsce i wiedział, w jaki sposób należy się zachować.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Termin tradycja (łac. *traditio*) oznacza ‘wręczenie’, ‘oddanie’, ‘wyjaśnienie’, ‘sprawozdanie’, ‘przekazywanie’, ‘podanie’). Od zarania ludzkości praktykowanie tradycji rodzinnych służy przekazowi określonych treści, szczególnie zaś wartości istotnych dla jednostek i społeczeństwa. Tradycje gromadzą, porządkują i utrwalają ważne osiągnięcia, historie, wydarzenia, osoby, działania. Ich praktykowanie umacnia więzi rodzinne, kształtuje tożsamość kulturową jednostek i zbiorowości, ułatwia komunikację oraz integruje społeczeństwo.

Poza umacnianiem wspólnoty i utrwalaniem przeszłości, tradycje stymulują do dalszego rozwoju, gdyż określają, to co jest dobre, warte naśladowania oraz

to, co jest niedozwolone i naganne. W trudnych czasach tradycje są źródłem ulgi, pomagają przetrwać i napawają nadzieją, przygotowując grunt pod nową przyszłość, uwzględniającą przeszłość rodziny, pokolenia, narodu.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Tradycja jest zawsze czyjaś. Potrzebny jest podmiot, który tradycję tworzy, utrwala, ochrania i przekazuje. W szczególny sposób tradycja przekazywana jest w rodzinie. Prawidłowo funkcjonująca rodzina powinna być dla jej członków oparciem i schronieniem, przekazywać normy i wartości. Wraz z innymi członkami powinna stanowić jedność, która opiera się na miłości, zaufaniu i szacunku do dziedzictwa starszych. W środowisku rodzinnym powinniśmy rozwijać się i doskonalić, przyjmując obrzędy i obyczaje przodków, a także dając od siebie to, co najlepsze. W tym procesie ważne jest wsparcie ze strony pedagogów i wychowawców, którzy – jako kolejne po rodzicach autorytety w życiu młodego pokolenia – odgrywają istotną rolę w funkcjonowaniu i umacnianiu tradycji.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

W ujęciu psychologicznym w zmianach, których sami członkowie rodziny są autorami, ważną rolę odgrywa wprowadzanie do życia rodzinnego trwałych wzorców, które można nazwać zwyczajami czy rytuałami rodzinnymi, a które z czasem mogą przekształcić się w tradycje rodzinne. W rodzinach, w których jest więcej pozytywnych rytuałów i tradycji, jest też więcej szczęścia i bliskości, są one również bardziej odporne na kryzysy wewnętrzne i wszelkiego rodzaju zakłócenia z zewnątrz.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

W teologii Tradycji przypisuje się tak ważne znaczenie jak Pismu Świętemu, a więc Słowu Objawionemu przez samego Boga, i Nauczycielskiemu Urzędowi Kościoła. Tradycja apostolska zawiera wszystko, co Jezus Chrystus przekazał ustnie apostołom, i czego nauczyli się od Niego, patrząc na Jego cuda i styl życia, a co nie zostało odnotowane w Ewangeliach, i co zostało przekazane pierwszym gminom chrześcijańskim. Tradycja eklezjalna obejmuje to, co w procesie historycznym wzbogaca treści i formy życia religijnego, a co wyrastało ze zrozumienia i przeżycia prawd wiary, ze Słowa Objawionego, z natchnień Ducha Świętego. W Kościele zostało to uznane za zgodne z całym depozytem wiary chrześcijańskiej.

Wszystko, co religijne, opiera się na tradycji. Religijność stanowi istotny element tradycji rodzinnych, gdyż wiąże się z nią obrzędowość roku liturgicznego. Regularne praktykowanie tradycji rodzinnych, szczególnie tych związanych z Bożym Narodzeniem i Wielkanocą, przyczynia się do budowania jedności między rodzicami i dziećmi oraz pozostałymi członkami rodziny, szczególnie zaś starszymi pokoleniami, dodatkowo wzmacnia proces przekazywania wartości.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Kochać rodzinę to znaczy umieć cenić jej wartość i możliwości, i zawsze je popierać. Kochać rodzinę to znaczy poznać niebezpieczeństwa i zło, które jej zagraża, aby móc je pokonać. Kochać rodzinę to znaczy przyczyniać się do tworzenia środowiska sprzyjającego jej rozwojowi. Zaś szczególną formą miłości wobec dzisiejszej rodziny chrześcijańskiej, kuszonej często zniechęceniem, dręczonej rosnącymi trudnościami, jest przywrócenie jej zaufania do siebie samej, do własnego bogactwa natury i łaski, do posłannictwa powierzonego jej przez Boga.

↑ FC 86.

Temat obecnego VI Światowego Spotkania Rodzin: «Rodzina szkołą wartości ludzkich i chrześcijańskich», przypomina o tym, że środowisko rodzinne jest szkołą człowieczeństwa i życia chrześcijańskiego dla wszystkich jej członków i wywiera dobroczynny wpływ na poszczególne osoby, Kościół i społeczeństwo. Faktycznie rodzina jest powołana do tego, by żyć wzajemną miłością i prawdą, pielęgnować je, umacniać szacunek, sprawiedliwość, lojalność i współpracę, ducha służby i otwartości na innych, zwłaszcza słabszych. Chrześcijańska rodzina, która winna „objawiać wobec wszystkich żywą obecność Zbawiciela w świecie i prawdziwą naturę Kościoła" (*Gaudium et spes*, 48), musi być przeniknięta obecnością Boga, składać w Jego ręce codzienne sprawy i prosić Go o pomoc, aby należycie wypełniała swoją nieodwołalną misję.

↑ Benedykt XVI, *Rodzina szkołą wartości ludzkich i chrześcijańskich. Przesłanie do uczestników spotkania rodzin w Meksyku*, 15.01.2009, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/meksyk_15012009.html [dostęp: 31.08.2022].

Rodzina przechodzi głęboki kryzys kulturowy, podobnie jak wszystkie wspólnoty oraz więzi społeczne. W przypadku rodziny kruchość więzi staje się szczególnie poważna, ponieważ chodzi o podstawową komórkę społeczeństwa, o miejsce, gdzie człowiek uczy się współżycia w różnorodności i przynależności do innych oraz gdzie rodzice przekazują dzieciom wiarę. Istnieje tendencja, by widzieć małżeństwo jako czystą formę uczuciowej gratyfikacji, którą można ustanowić w jakikolwiek sposób oraz zmienić zależnie od wrażliwości każdego.

Jednakże nieodzowny wkład małżeństwa w życie społeczne przekracza poziom uczuciowości i potrzeb danej pary. Jak nauczają francuscy biskupi, nie rodzi się ono „z miłosnego uczucia, z definicji ulotnego, lecz z głębi zobowiązania przyjętego przez małżonków, którzy godzą się, by wejść w pełną komunię życia".

↑ EG 66.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Oznajmię ci wszystkie moje polecenia, prawa i nakazy, jakich masz ich nauczyć, aby je wypełniali na ziemi, którą Ja im daję na własność. Przeto starajcie się wypełniać wszystko, co wam nakazał Pan, Bóg wasz: Nie odstępujcie od tego ani na prawo, ani na lewo. Idźcie dokładnie drogą wyznaczoną wam przez Pana, Boga waszego, byście mogli żyć, by dobrze wam się wiodło i byście długo przebywali na ziemi, którą macie posiąść.

↑ Pwt 5,31b-33.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

W okresie dzieciństwa szacunek i życzliwość rodziców przejawiają się przede wszystkim w trosce i uwadze, jaką poświęcają oni wychowywaniu swoich dzieci, *zaradzaniu ich potrzebom materialnym i duchowym*. W miarę wzrastania dzieci ten sam szacunek i to samo poświęcenie skłaniają rodziców do wychowywania ich do prawidłowego używania rozumu i wolności.

↑ KKK 2228.

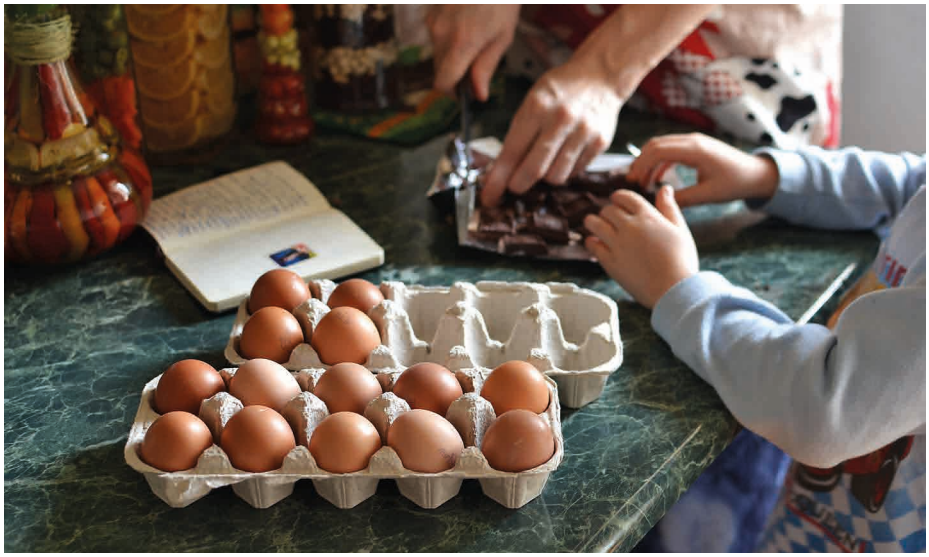

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Rodzina szkołą wartości ludzkich i chrześcijańskich. Przesłanie do uczestników spotkania rodzin w Meksyku*, 15.01.2009, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/meksyk_15012009.html [dostęp: 31.08.2022].

Czynniki dezintegracji współczesnej rodziny polskiej. Studium socjologiczne, red. W. Majkowski, Wydawnictwo Księży Sercanów, Kraków 1997.

Dodziuk A., *Nasze rodzinne dobre obyczaje. O pozytywnych nawykach, rytuałach*, Instytut Psychologii Zdrowia Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Warszawa 2010.

Franciszek, *Adhortacja Evangelii Gaudium*, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2014.

Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Familiaris consortio*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. M. Romanek, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 89-213.

Janke A., *Pedagogika rodziny na progu XXI wieku*, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2004.

Kawula S., Bragiel J., Janke A., *Pedagogika rodziny*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2000.

Kawula S., *Kształty rodziny współczesnej. Szkice familiologiczne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005.

Sienkiewicz H., *Potop*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

Opieka i wychowanie w rodzinie, red. C. Kępski, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2003.

Rodzina fundamentem społeczeństwa, narodu i państwa, red. S. Kowolik, Fundacja Krzewienia Katolickiej Nauki Społecznej, Tarnowskie Góry 2004.

8. PRZESZŁOŚĆ ŹRÓDŁEM INSPIRACJI MIĘDZYPOKOLENIOWEJ

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Czerpanie z dorobku wcześniejszych pokoleń, korzystanie z osiągnięć cywilizacji jest cenną lekcją przenikania się kultur i źródłem inspiracji. Współpraca międzypokoleniowa może być skutecznym narzędziem zaspokajania potrzeb różnych grup i rozwiązywania lokalnych problemów, wymaga jednak otwarcia się na potrzeby innych, wrażliwości, szacunku dla doświadczeń i oczekiwań drugiej strony.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowo-moralny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Formowanie dialogu międzypokoleniowego.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie relacji międzypokoleniowych.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Czego uczy nas przeszłość?
– Dziedzictwo kulturowe – co przekażemy młodszym pokoleniom?
– Propagowanie pokoleniowej wymiany wiedzy i doświadczeń.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

– Relacje międzypokoleniowe są podstawą funkcjonowania każdego społeczeństwa.
– Programy międzypokoleniowe dążą do wymiany zasobów i procesu uczenia się pomiędzy młodszymi i starszymi generacjami. Wymiana wiąże się z korzyściami indywidualnymi i społecznymi.
– Dialog jest podstawą skutecznej komunikacji i porozumienia międzypokoleniowego.
– Czerpiąc z przeszłości, kształtujemy przyszłość.

→ *ZASADY*

– Szanuję historię i tradycję.
– Angażuję się w działania o charakterze rozrywkowym, wspólną pracę społeczną na rzecz porozumienia międzypokoleniowego.
– Uważnie słucham osób starszych, które przekazują mi swoje doświadczenia i wiedzę.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

– „Każde pokolenie ma prawo do swego stylu życia, zainteresowań, do swego towarzystwa i rozrywek, każde reprezentuje inne wartości i może wiele dać z siebie dla wspólnego dobra. Ważne jest to tym bardziej w rodzinie. W stosunkach między pokoleniami potrzebna jest kultura, takt i sztuka dyplomacji, na pierwszym miejscu jest zdrowy rozsądek i sprawiedliwość, bo tam, gdzie są one naruszone nieuchronnie dochodzi do pretensji i konfliktów”[1].
– Kształtowanie relacji międzypokoleniowych wytwarza w młodzieży poczucie własnej tożsamości z rodziną i społeczeństwem.
– „Życie osób starszych ułatwia nam zdanie sobie sprawy z hierarchii wartości ludzkich; ukazuje ciągłość pokoleń [...]. Osoby starsze ponadto mają charyzmat przekraczania barier między pokoleniami, zanim one zaistnieją”[2].

1 B. Szatur-Jaworska, P. Błędowski, M. Dzięgielewska, *Podstawy gerontologii społecznej*, Oficyna Wydawnicza Aspra, Warszawa 2006, s. 63.
2 FC 27.

→ *ZASADY*

- Działanie międzypokoleniowe opieram na wzajemności. Wykazuję się tolerancją i zrozumieniem dla młodych.
- Uczę poczucia odpowiedzialności za dorobek przodków.
- Rodzice i dziadkowie przekazują młodym całą historię rodzinną, wiążąc ją ze środowiskiem lokalnym i wydarzeniami historycznymi.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

- „W rodzinie ludzkiej jesteśmy dziś wszyscy wzajemnie od siebie zależni i odpowiedzialni, jedni od drugich. Trzeba więc solidarności międzypokoleniowej”[3].
- W dialogu między pokoleniami istotna jest ciągłość wiedzy i pamięci, przekazywana w szczerych rozmowach. Do tego potrzebne jest nawiązanie prawdziwych relacji, poznanie się i ciekawość innych.
- Pełne zdobycie kompetencji właściwego interpretowania świata i rozumienia siebie nie jest możliwe bez spotkań międzygeneracyjnych.

→ *ZASADY*

- Promuję ogólnoludzkie wartości i postawy społeczne poprzez integrację i twórczą współpracę młodszych i starszych.
- Dbam o budowanie właściwego wizerunku starości.
- Organizuję spotkania międzypokoleniowe w szkole.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Praktycznym wymiarem dialogu międzypokoleniowego jest zaangażowanie uczestników w opracowywanie programu i poczucie wpływu na jego przebieg i rezultaty. Nie tylko starsi uczą młodych, ale dorośli i starsi uczą się również od swoich dzieci i wnuków. Jednym z pomysłów może być przeprowadzenie kampanii społecznej na rzecz wolontariatu osób z różnych pokoleń. Celem takiego działania jest integracja i twórcza współpraca młodszych i starszych.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młodzież angażuje się w działania na rzecz porozumienia międzypokoleniowego. Takie działania opiera na wzajemności. Wykazuje się tolerancją i zrozumieniem dla osób starszych, ich przeżyć oraz poglądów. Chętnie słucha i jest ciekawa wiedzy i doświadczenia swoich rodziców i dziadków.

3 Benedykt XVI, *Papież do nowych ambasadorów przy Watykanie*, Rzym, 15.12.2011, [online:] https://www.gosc.pl/doc/1032778.Papiez-do-nowych-ambasadorow-przy-Watykanie [dostęp: 31.08.2022].

1.10. ZAGROŻENIA

Coraz częściej mówi się o dyskryminacji ze względu na wiek. Panujący kult młodości niesie ze sobą brak akceptacji starości. Dialog międzypokoleniowy staje się wyzwaniem naszych czasów. Pełne zdobycie kompetencji właściwego interpretowania świata i rozumienia hierarchii wartości nie jest możliwe bez spotkań międzypokoleniowych.

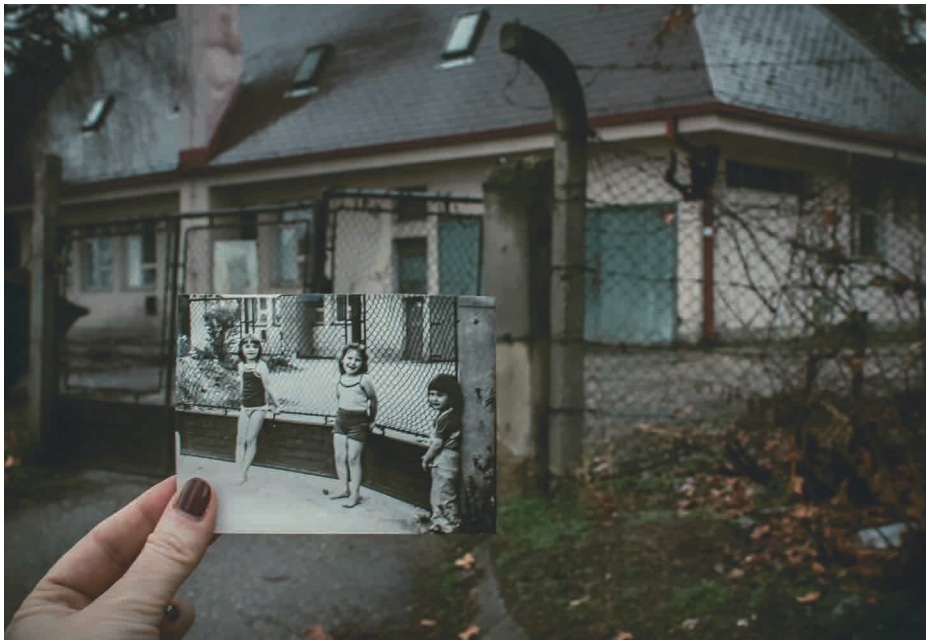

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

DO MŁODYCH

Szukajcie prawdy jasnego płomienia,
Szukajcie nowych, nieodkrytych dróg!
Za każdym krokiem w tajniki stworzenia
Coraz się dusza ludzka rozprzestrzenia
I większym staje się Bóg!

Choć otrząśniecie kwiaty barwnych mitów,
Choć rozproszycie legendowy mrok,
Choć mgłę urojeń zedrzecie z błękitów,
Ludziom niebiańskich nie zbraknie zachwytów,
Lecz dalej sięgnie ich wzrok.

Każda epoka ma swe własne cele
I zapomina o wczorajszych snach:
Nieście więc wiedzy pochodnię na czele
I nowy udział bierzcie w wieków dziele,
Przyszłości podnoście gmach!

Ale nie depczcie przeszłości ołtarzy,
Choć macie sami doskonalsze wznieść:
Na nich się jeszcze święty ogień żarzy,
I miłość ludzka stoi tam na straży,
I wy winniście im cześć!

Ze światem, który w ciemność już zachodzi
Wraz z całą tęczą idealnych snów,
Prawdziwa mądrość niechaj was pogodzi –
I wasze gwiazdy, o zdobywcy młodzi,
W ciemnościach pogasną znów!

↑ A. Asnyk, *Do młodych*, [online:] https://lektury.gov.pl/lektura/do-mlodych [dostęp: 31.08.2022].

KOMENTARZ

Adam Asnyk (1838-1897) w utworze *Do młodych*, nazywanym „manifestem pozytywistów", apeluje o poszukiwanie nowych dróg, przekonując przy tym, że rozwój i postęp opierają się na odkryciach przeszłości, dlatego przodkom należy się szacunek.

Każde pokolenie zmienia świat, bo pisze na nowo swoją historię. Doświadczenia przeszłości mogą jednak stać się inspiracją do korzystnych zmian w teraźniejszości. Bez spojrzenia w przeszłość trudno jest bowiem zrozumieć, kim jesteśmy, co tu robimy i dlaczego, co zawdzięczamy przodkom. Czerpanie z dorobku naszych dziadków, korzystanie z osiągnięć cywilizacji stanowi cenną lekcję.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Każde pokolenie jest nośnikiem własnych wartości, których wymiana stanowi istotny łańcuch żywego przekazu prawdy, wiary i mądrości. Doświadczenia przeszłości mogą stać się inspiracją do korzystnych zmian w teraźniejszości, zgodnie ze starożytną maksymą: *Historia magistra vitae est* – „Historia jest nauczycielką życia".

Dialog, będący podstawowym problemem ludzkiej egzystencji, umożliwia komunikację i umacnia relacje międzyludzkie[4]. Szczególnie zaś dialog międzypokoleniowy, odnoszący się do komunikacji między młodymi i starszymi, daje możliwość czerpania ze skarbca przeszłości i stanowi źródło inspiracji. Dzieje się tak dlatego, że przodkowie zgromadzili już bogaty bagaż przeżyć. Wynika stąd, że w procesie inspiracji nowego pokolenia ważną rolę odgrywa pamięć rozumiana jako zdolność gromadzenia i przechowywania rezultatów procesów poznania zmysłowego i umysłowego oraz ich przywoływania.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Drogą dialogu międzypokoleniowego odbywa się transmisja tradycyjnych wartości egzystencjalnych. Do tego dialogu zaproszona jest zarówno rodzina, jak i środowiska społeczne, w których funkcjonuje młodzież. Instytucja szkoły jest w tym aspekcie szczególnie ważna i może uczestniczyć w projektach

4 Por. W. Buczek, *Dialog*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 250.

integrujących młodzież o różnych potrzebach edukacyjnych z osobami starszymi ze środowiska lokalnego.

Istnieją ciekawe inicjatywy związane z łączeniem generacji, np. tworzenie wspólnych przestrzeni dla domu opieki senioralnej i akademików studenckich oraz zajęcia dla uczniów szkoły podstawowej i uniwersytetu trzeciego wieku, które odpowiadają na bieżące potrzeby społeczności.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Wiele nurtów we współczesnej psychologii bazuje na analizie doświadczeń z przeszłości. Są one różne – dobre, miłe, związane z pozytywnymi stanami emocjonalnymi, sukcesami, ale też trudne i bolesne, związane z negatywnymi stanami emocjonalnymi, własnymi niepowodzeniami, zadaną krzywdą. Przeszłości nie można już zmienić, można zmienić do niej własny stosunek, a z każdego doświadczenia – dzięki zdolności do refleksji, uczeniu się na błędach i wyciąganiu wniosków – można czerpać inspirację do budowania przyszłości.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Wspólnota Kościoła to zgromadzenie widzialne, istniejące w określonym kontekście historycznym, miejscu i czasie. Jednocześnie Kościół ma wymiar duchowy, wielopokoleniowy i ponadczasowy. Trwa w czasie, ale równocześnie dziedziczy przeszłość i przygotowuje przyszłość dla następnych pokoleń[5]. Każdy człowiek, będący w Kościele, staje się dzięki wszystkim pokoleniom niejako „dziedzicem", otrzymuje w tej wspólnocie swego rodzaju „talenty", wszystko, co jest depozytem wiary trwającym w Kościele. Wszystkie doświadczenia, tworzące tożsamość, człowiek powinien pomnażać, rozwijać je w sobie. Powinny się one stać dla niego również źródłem inspiracji. Ponadto każdy członek Kościoła jest zobowiązany do poświęcania się na rzecz wspólnoty, w której żyje, do rozwijania jej, kształtowania, dawania świadectwa innym.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Pragniemy przyjąć w całej rozciągłości te wszystkie wartości, które narody słowiańskie wniosły i wnoszą do duchowego dziedzictwa Kościoła i ludzkości. Świadomy tego wspólnego bogactwa, cały Kościół wyraża swoją duchową solidarność z nimi i potwierdza własną odpowiedzialność za Ewangelię, za dzieło zbawienia,

5 Por. KKK 1880.

które i dzisiaj zgodnie ze swym posłannictwem ma urzeczywistniać w całym świecie aż po krańce ziemi. Pragniemy sięgać do przeszłości, aby w jej świetle zrozumieć obecną rzeczywistość i odgadnąć przyszłość. Posłannictwo Kościoła jest bowiem zawsze skierowane z niewzruszoną nadzieją ku przyszłości.

↑ SA 31.

Zapytajmy jeszcze raz: w czym możemy pokładać nadzieję? W czym nie możemy pokładać nadziei? Przede wszystkim musimy stwierdzić, że postęp sumaryczny jest możliwy tylko w zakresie materialnym. Tu, w coraz lepszym poznaniu struktur materii i w pojawiających się w związku z tym coraz bardziej doskonałych wynalazkach, jawi się oczywiście ciągłość postępu mającego na celu coraz większe panowanie nad naturą. Natomiast w sferze świadomości etycznej i decyzji moralnej nie ma podobnej możliwości sumowania, z prostego powodu, że wolność człowieka jest wciąż nowa i wciąż na nowo musi decydować. Nie są one nigdy po prostu podejmowane za nas przez innych – w takim bowiem przypadku nie bylibyśmy już wolni. Wolność zakłada, że przy podejmowaniu fundamentalnych decyzji każdy człowiek, każde pokolenie jest nowym początkiem. Oczywiście, nowe pokolenia muszą budować na wiedzy i doświadczeniu tych, które je poprzedzały, jak też mogą czerpać ze skarbca moralnego całej ludzkości.

↑ SpS 24.

Jaki świat chcemy przekazać tym, którzy będą po nas, dorastającym dzieciom? Pytanie to dotyczy nie tylko w sposób wyizolowany środowiska, ponieważ nie można podnieść tej kwestii w sposób fragmentaryczny. Kiedy zastanawiamy się nad światem, jaki chcielibyśmy pozostawić, myślimy przede wszystkim o jego ogólnej orientacji, jego sensie, jego wartościach. Jeśli nie pulsuje w nich to podstawowe pytanie, to nie sądzę, aby nasze niepokoje ekologiczne mogły doprowadzić do istotnych efektów. Ale jeśli pytanie to jest zadawane odważnie, to prowadzi nas nieuchronnie do wielu innych bardzo bezpośrednich pytań: Po co przechodzimy przez ten świat? Po co się narodziliśmy? W jakim celu pracujemy i walczymy? Dlaczego ta ziemia nas potrzebuje? Nie wystarczy więc powiedzieć, że musimy się niepokoić o przyszłe pokolenia. Trzeba zdać sobie sprawę, że stawką jest nasza godność. To my sami, jako pierwsi, jesteśmy zainteresowani w przekazywaniu takiej planety, gdzie ludzkość, która przyjdzie po nas, mogłaby zamieszkać. To dramat dla nas samych, bo odwołuje się do sensu naszej bytności na tej ziemi.

↑ LS 160.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Nie gardź opowiadaniem mędrców,
a przyłóż się do ich przypowieści,
albowiem od nich nauczysz się biegłości,
i jak trzeba pełnić służbę u władców.
Nie odsuwaj się od opowieści starców,
albowiem i oni nauczyli się ich od swoich ojców;
od nich i ty nauczysz się rozumu,
by w czasie potrzeby dać odpowiedź.

↑ Syr 8,8-9.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Społeczność jest grupą osób powiązanych w sposób organiczny zasadą jedności, która przekracza każdą z nich. Społeczność, zgromadzenie widzialne i zarazem duchowe, trwa w czasie; dziedziczy przeszłość i przygotowuje przyszłość. Każdy człowiek staje się dzięki niej „dziedzicem", otrzymuje „talenty", które wzbogacają jego tożsamość i których owoce powinien pomnażać. Słusznie więc każdy człowiek jest zobowiązany do poświęcania się na rzecz wspólnot, do których należy, i do szacunku wobec władz troszczących się o dobro wspólne.

↑ KKK 1880.

V. LITERATURA

Asnyk A., *Do młodych*, [online:] https://lektury.gov.pl/lektura/do-mlodych [dostęp: 31.08.2022].

Benedykt XVI, *Encyklika Spe salvi*, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2007.

Benedykt XVI, *Papież do nowych ambasadorów przy Watykanie*, Rzym, 15.12.2011, [online:] https://www.gosc.pl/doc/1032778.Papiez-do-nowych-ambasadorow-przy-Watykanie [dostęp: 31.08.2022].

Buczek W., *Dialog*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 249-255.

Franciszek, *Encyklika Laudato si'*, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Familiaris consortio*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. M. Romanek, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 89-213.

Jan Paweł II, *Encyklika Slavorum Apostoli*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2009, s. 215-252.

Kądziołka W., *Dialog źródłem wychowania w rodzinie*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2012.

Kozielecki J., *Koncepcje psychologiczne człowieka*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2000.

Rosenberg M.B., *Edukacja wzbogacająca życie. Porozumienie bez przemocy przyczynia się do poprawy wyników nauczania, redukuje konflikty i wzbogaca wzajemne relacje między uczniami i nauczycielami*, tłum. A. Mills, Jacek Santorski & Co Agencja Wydawnicza, Warszawa 2006.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Szacka B., *Czas przeszły, pamięć, mit* (Współczesne Społeczeństwo Polskie Wobec Przeszłości, t. 3), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006.

Szatur-Jaworska B., Błędowski P., Dzięgielewska M., *Podstawy gerontologii społecznej*, Oficyna Wydawnicza Aspra, Warszawa 2006.

SAAL IV

9. WARTOŚĆ HISTORII W OJCZYŹNIE

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Odkrywanie wartości historii w ojczyźnie pozwala doświadczyć budowanej przez pokolenia wspólnoty narodowej, dla której ogniwem jednoczącym i spajającym są wartości narodowo-patriotyczne. To także poszanowanie prawdy historycznej, umiejętność analizy zachodzących zjawisk i przemian społecznych, branie odpowiedzialności za kształt ojczyzny, a także budowanie jej kultury i trwanie w niej.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Rozwój umiejętności wykorzystywania w codziennym życiu wiedzy historycznej na temat ojczyzny.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Wychowanie w duchu miłości i szacunku do ojczyzny, uwzględniające ważne wydarzenia, które miały miejsce na przestrzeni dziejów.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Dlaczego poznawanie historii mojej ojczyzny jest ważne?
– Pielęgnowanie pamięci historycznej ojczyzny jako obowiązek patriotyczny.
– Wydarzenia historyczne, które mogą stanowić wizytówkę ojczyzny w świecie.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

– Każdy jest odpowiedzialny za swoją ojczyznę.
– Dziedzictwo historyczne stanowi część tożsamości człowieka.
– Historia, obok tradycji, jest istotnym czynnikiem narodowotwórczym.

→ *ZASADY*

– Poznaję historię mojej ojczyzny.
– Odczuwam dumę z dziedzictwa historycznego mojej ojczyzny.
– Rozumiem znaczenie patriotyzmu.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

– Rodzie są źródłem wiedzy na temat przodków.
– Rodzice są odpowiedzialni za nauczenie dzieci szacunku do historii ojczyzny.
– Poznawanie historii ojczyzny wspiera przekazywanie wartości w procesie wychowania.

→ *ZASADY*

– Własnym postępowaniem uczę, co oznacza szacunek do historii ojczyzny.
– Ukazuję przykłady poświęcenia Polaków dla dobra narodu.
– Rozbudzam zainteresowanie dziejami ojczyzny.
– Pielęgnuję pamięć o ważnych wydarzeniach historycznych – narodowych, lokalnych i rodzinnych.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

– Historia jest zasadniczym elementem procesu wychowania[1].
– Szkoła odpowiada za kształtowanie tożsamości historycznej.
– Wiedza na temat dziejów ojczyzny służy budowaniu jej przyszłości.
– Ukazywanie wartości historii w ojczyźnie wzmacnia postawę patriotyczną.

---

1 Por. A. Szarkowska, *Świadomość i pamięć historyczna*, w: *Terror i konspiracja. Młodzież wobec indoktrynacji komunistycznej 1945–1956*, red. E.J. Kryńska, Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie, Białystok 2004, s. 21.

→ *ZASADY*

- Wspieram kształtowanie tożsamości historycznej i tożsamości narodowej.
- Zachęcam uczniów do zaangażowania się w inicjatywy związane z wydarzeniami historycznymi.
- Uczę manifestowania postawy patriotycznej.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

W odkrywaniu wartości historii w ojczyźnie mogą pomóc wyjazdy, poszerzające wiedzę uczniów, na przykład do miejsc pamięci, a także przybliżanie sylwetek bohaterów, którzy zapisali się w historii ojczyzny. Można przy tym skorzystać z bogatej oferty profesjonalnych przewodników oraz z różnych form edukacji muzealnej. Popularnością cieszą się wystawy interaktywne wykorzystujące nowoczesne techniki, rekonstrukcje historyczne czy lekcje muzealne, na które można zapisać uczniów w celu przybliżenia historii danego miasta lub regionu.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Poznawanie korzeni i dziedzictwa historycznego rozwija w młodych ludziach poczucie przynależności do ojczyzny. Kształtowana w poszanowaniu dla prawdy

tożsamość historyczna pozwala zrozumieć własne miejsce w narodzie, a przez to również w szeroko pojmowanej wspólnocie ludzkiej. Obcowanie z historią ojczyzny budzi fascynację jej bogactwem i miłość wyrażającą się w postawie patriotycznej. Uczeń potrafi rozmawiać na temat wartości historii ojczyzny i promować ją za granicą, dzieląc się własnym dziedzictwem.

1.10. ZAGROŻENIA

Brak wiedzy o dziejach własnej ojczyzny i historycznie ukształtowanej tożsamości może zagrażać poczuciu patriotyzmu. Osoba taka nie identyfikuje się z ojczyzną, a nawet z miejscem zamieszkania. Nie szuka inspiracji i wzorców postępowania w dziedzictwie historycznym. Z drugiej zaś strony skupianie się na określonych aspektach historii, na przykład na klęskach, może prowadzić do kompleksów, zobojętnienia czy zniechęcenia. Wybiórcze traktowanie wątków dziejowych może również przerodzić się w postawę nacjonalistyczną, przejawiającą się wrogością wobec innych narodów podszytą zaszłościami historycznymi.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

GLORIA VICTIS

Róż dzikich, traw, paproci pełna była polana bardzo rozległa, wyniosłymi drzewami zewsząd otoczona, na którą wiatr wleciał i wnet po niej uwijać się począł z szybkością nadzwyczajną, wznosząc się i opadając, badając, szukając, na różne tony szumiąc:

– Co się tu działo? Co się tu, na tej polanie, działo? Coś osobliwego, coś nadcodziennego dziać się tu musiało! Czuję krew! O! długo, przedługo ziemia wydaje z siebie woń krwi swych dzieci, ludzi! Słyszę jęki! O, długo, przedługo powietrze trzyma pod obliczem nieba jęki dzieci jego, ludzi! Tu był bój jakiś i tu były zgony! Tu były rany, tętenty koni, krzyki! Mówcie, drzewa kochane, opowiadajcie, mówcie!

Drzewa milczały, tylko po ich gałęziach przebiegł dreszcz lekki, krótki, jakby z zimna nagłego powstały, co dziwne było w ten ciepły dzień letni.

A właśnie w tej chwili wiatr z gwałtownością u niego niezwykłą, z szumem namiętnym zapytywać począł:

– A toż co? A to co jest takiego? Tego natura nie uczyniła! To uczyniły ręce ludzkie? Tu nigdzie natura pagórków nie usypywała! Ten usypany jest przez ludzi! Kto? Po co? Dlaczego? A tenże krzyżyk na pagórku, wśród liliowych dzwonków, Boże, jak mały, prosty, biedny! – Co znaczy? Mówcie, drzewa, o mówcie, błagam!

Wtedy dąb wyniosły i silny, któremu kępa zwisających w dół gałęzi czyniła brodę długą, brzoza wysmukła i cała w długich, ku ziemi opadających warkoczach, świerk wyprostowany, w hełmie z iglicą strzelistą na szczycie, odpowiedzieli chórem przyciszonym szumów:

– To jest mogiła!

– Taka wielka, taka wielka, taka wielka mogiła! – zadziwił się wiatr.

Brzoza westchnęła:

– A krzyżyk tak mały!

A dąb zagadał:

– Śpi w niej wiele serc mężnych, spalonych na ołtarzu...

– Wiele serc, a krzyżyk jeden – zadziwił się znowu wiatr.

A brzoza znowu westchnęła:

– I taki mały, biedny!

Wyprostowany świerk potrząsnął hełmem zdobnym w strzelistą iglicę i przemówił:

– Jam najwyższy w tym lesie, najdalej widzę, wiem: są na ziemi bohaterzy wieńczeni i nie wieńczeni, mający pomniki i ich nie mający.

Nabożnie wiatr wyszeptał pytanie:

– Jestże to mogiła bohaterów?

– Bezimiennych – odpowiedział świerk.

A dzwonki liliowe, gęsto dokoła krzyżyka rosnące, cicho zadzwoniły:

– Pomarłych młodo, młodo...

– I w mękach – szepnęła róża dzika u szczytu pagórka rosnąca, przy czym od rubinowego serca swego oderwała płatek jeden i na pagórek go rzuciła.

Upadł płatek do motyla podobny na trawy wysokie, a róża westchnęła:

– Ja jedna kwiaty na tę mogiłę rzucam. Co lata, od pół stulecia prawie, rzucam na nią wonne płatki moje, ja jedna!

Tu znowu odezwały się dzwonki liliowe:

– A my dzwonimy pacierz żałobny. Co lato, od pół stulecia prawie, wydzwaniamy nad tą mogiłą pacierz żałobny... my jedne!

↑ E. Orzeszkowa, *Gloria victis*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2019, s. 6-7.

KOMENTARZ

Eliza Orzeszkowa (1841-1910) w tytule noweli *Gloria victis*, napisanej z zamiarem upamiętnienia bohaterów powstania styczniowego (22 stycznia 1863 – październik 1864), nawiązuje do antycznego zawołania: *Vae victis!* – „Biada pokonanym", przekuwając je w zawołanie pełne wdzięczności i nadziei: *Gloria victis!* – „Chwała zwyciężonym". Autorka w formie dialogu między wiatrem

a leśną roślinnością upamiętnia czyn patriotyczny, wysławia heroizm powstańców i jego historyczną wartość. Utwór został osadzony na kanwie klęski powstańców toczących boje w Lasach Horeckich na Polesiu wiosną 1863 roku. Niewielki oddział powstańczy pod dowództwem Romualda Traugutta zostaje rozbity przez przeważające siły rosyjskie. Leśna polana stała się miejscem wiecznego spoczynku tych, którzy poświęcili swe życie dla ojczyzny. O tych wydarzeniach przypomina mogiła zwieńczona małym krzyżem.

Poznawana z poszanowaniem prawdy wartość historii w ojczyźnie odgrywa istotną rolę w formacji moralnej i duchowej młodego pokolenia. Rozwój pamięci historycznej wspierają przybierające różne formy pomniki (od staropolskiej formy słowa „pamiętać" – „pomnieć"), które mają za zadanie upamiętniać wydarzenia historyczne bądź osoby.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Ulotność życia jednostki i całych pokoleń włącza się w ciąg procesów historycznych, które kumulują ludzkie doświadczenia, osiągnięcia, kulturę materialną i duchową. Pamięć historyczna przekazuje kolejnym pokoleniom dziedzictwo, które wytworzyły minione pokolenia. Dzięki temu zakorzenieniu kształtuje się samoświadomość człowieka. Własna tożsamość i suwerenność umacniają się pośród rozmaitych doświadczeń dziejowych. Znajomość historii ojczyzny pozwala lepiej rozumieć teraźniejszość i budować doskonalszą przyszłość[2].

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Proces przekazywania młodemu pokoleniu wartości historii ojczyzny przez rodziców i pedagogów, wynikający z doświadczenia wspólnoty, ma na celu poszerzanie wiedzy o wydarzeniach minionych po to, aby rozumieć otaczający świat i wyciągać wnioski na przyszłość. Bogate dzieje ojczyzny dostarczają powodów do dumy, ale też do refleksji nad przyczynami porażek czy nad niechlubnymi wydarzeniami[3]. Historia ojczyzny jest bowiem żywa, tworzą ją pokolenia współczesne i zapisują się na jej kartach dla nadchodzących pokoleń.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Postawa patriotyczna jest odmianą tożsamości społecznej, wyraża się w przywiązaniu i przychylnym stosunku do własnego narodu rozumianego jako grupa odmienna od innych grup społecznych. Człowiek doświadcza samego siebie jako członka tej grupy i utożsamia się z nią, zaspokajając potrzebę bezpieczeństwa[4]. Szczególnie istotny jest tu motyw przynależności do danej wspólnoty, w tym przypadku ojczyzny i narodu[5]. Odczuwanie pozytywnych emocji pod adresem ojczyzny i więź z nią wzmacnia obserwacja otoczenia, w którym jednostka zamieszkuje lub – w przypadku emigrantów – za którym tęskni. Kluczowe jest

---

2 Por. S. Kowalczyk, *Subiektywno-podmiotowe wartości narodowo-patriotyczne*, w: K. Chałas, S. Kowalczyk, *Wychowanie ku wartościom narodowo-patriotycznym*, t. 2, *Naród. Ojczyzna. Patriotyzm. Państwo. Pokój*, Wydawnictwo Jedność, Lublin – Kielce 2006, s. 85.

3 Por. Z. Drzymała, *Czy współczesna szkoła ma szansę być wspólnotą wychowującą?*, w: *Wychowanie integralne w teorii i w praktyce pedagogicznej*, red. D. Bis, M.L. Opiela, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2013, s. 266.

4 Por. B. Wojciszke, *Psychologia społeczna*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2011, s. 540, 545.

5 Por. A. Rybicka, *Psychologiczne oblicza patriotyzmu*, „Refleksje. Pismo Naukowe Studentów i Doktorantów WNPiD UAM" 2018, nr 17, s. 120.

tu posługiwanie się językiem ojczystym, kultywowanie tradycji i obyczajów oraz zgłębianie historii ojczyzny obejmującej wydarzenia i doświadczenia wraz z towarzyszącą temu krytyczną refleksją[6].

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

W teologii całe dzieje ludzkości są zarazem historią urzeczywistniania się Bożych planów, począwszy od raju rozumianego jako prapierwotna ojczyzna będąca darem Stwórcy, poprzez osadzoną na motywie wybrania i dążenia do Ziemi Obiecanej obecność Boga w dziejach narodu izraelskiego, aż po przyjście Chrystusa, które zmieniło optykę postrzegania tego wybrania na bardziej uniwersalistyczną, zaczęto pojmować nowy lud Boży w wymiarze eschatologicznym jako pielgrzymujący do ojczyzny w niebie (por. Flp 3,20). Tu, na ziemi, jesteśmy jedynie gośćmi w drodze do ostatecznego celu, który przewyższa ojczyznę ziemską (Hbr 11,13-14).

Kościół naucza, jak ważna jest pamięć o wydarzeniach historycznych, o przeszłości i przodkach, szczególnie w kontekście wielkich dzieł Bożych dokonujących się w życiu jednostek, pokoleń i całych narodów. Pamięć ta pobrzmiewa w wielu hymnach i pieśniach pochwalnych śpiewanych podczas sprawowania liturgii. Motywem przewodnim tych utworów jest wdzięczność za Opatrzność Bożą, udzielane łaski i Boże prowadzenie przez dziejowe zawirowania.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Człowieka bowiem nie można do końca zrozumieć bez Chrystusa. A raczej: człowiek nie może siebie sam do końca zrozumieć bez Chrystusa. Nie może zrozumieć ani kim jest, ani jaka jest jego właściwa godność, ani jakie jest jego powołanie i ostateczne przeznaczenie. [...] I dlatego Chrystusa nie można wyłączać z dziejów człowieka w jakimkolwiek miejscu ziemi. Nie można też bez Chrystusa zrozumieć dziejów Polski – przede wszystkim jako dziejów ludzi, którzy przeszli i przechodzą przez tę ziemię. Dzieje ludzi! Dzieje narodu są przede wszystkim dziejami ludzi. A dzieje każdego człowieka toczą się w Jezusie Chrystusie.

↑ Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św. odprawionej na placu Zwycięstwa*, Warszawa, 2.06.1979, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2012, s. 22-23.

6 Por. tamże, s. 121.

Każde pokolenie powinno wnosić wkład w ustalenie przekonującego ładu wolności i dobra, który byłby pomocny dla przyszłego pokolenia jako wskazówka, jak właściwie korzystać z wolności ludzkiej, a w ten sposób dałby, oczywiście w granicach ludzkich możliwości, pewną gwarancję na przyszłość.

↑ Sps 25.

Jedynie z historycznej prawdy o faktach będzie mogło się zrodzić wytrwałe i permanentne dążenie, by zrozumieć siebie nawzajem i mieć odwagę wypracowania nowej syntezy dla dobra wszystkich. W rzeczywistości „proces pokojowy jest zaangażowaniem, które trwa w czasie. Jest to cierpliwe dzieło poszukiwania prawdy i sprawiedliwości, szanujące pamięć ofiar i otwierające krok po kroku wspólną nadzieję, silniejszą niż zemsta". Jak powiedzieli biskupi Konga w odniesieniu do powtarzającego się konfliktu, „nie wystarczą porozumienia pokojowe na papierze. Trzeba będzie pójść dalej, uwzględniając żądanie prawdy o źródłach tego powtarzającego się kryzysu. Ludzie mają prawo wiedzieć, co się stało".

↑ FT 226.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Wychwalajmy mężów sławnych
i ojców naszych w kolejności ich pochodzenia.
To Pan stworzył wielką tę chwałę,
wspaniałą swą wielkość od wieków.
[...]
Wszyscy ci przez pokolenia byli wychwalani
i stali się dumą swych czasów.
Niektórzy spomiędzy nich zostawili po sobie imię,
tak że opowiada się ich chwałę,
ale są i tacy, o których nie pozostała pamięć,
zginęli, jakby wcale nie istnieli,
byli, ale jak gdyby ich nie było,
a dzieci ich po nich.
Lecz także ci są mężami czcigodnymi,
których dobre czyny nie zostały zapomniane;
pozostały one wraz z ich potomstwem,
dobrym dziedzictwem są ich następcy.
Potomstwo ich trzyma się przymierzy,
a dzięki nim – ich dzieci.

Potomstwo ich trwać będzie na wieki,
a chwała ich nie będzie wymazana.
Ciała ich w pokoju pogrzebano,
a imię ich żyje w pokoleniach.
Narody opowiadać będą ich mądrość,
a zgromadzenie głosić ich chwałę.

↑ Syr 44,1-2.7-15.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Nie istnieje nic, co nie zawdzięczałoby swego istnienia Bogu Stwórcy. Świat zaczął się wtedy, gdy został wydobyty z nicości słowem Boga; wszystkie istniejące byty, cała natura, cała historia ludzka zakorzeniają się w tym pierwotnym wydarzeniu; ono jest początkiem, który tworzy świat i zapoczątkowuje czas.

↑ KKK 338.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Encyklika Spe salvi*, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2007.

Drzymała Z., *Czy współczesna szkoła ma szansę być wspólnotą wychowującą?*, w: *Wychowanie integralne w teorii i w praktyce pedagogicznej*, red. D. Bis, M.L. Opiela, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2013, s. 263-268.

Franciszek, *Encyklika Fratelli tutti*, Wydawnictwo M, Kraków 2020.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św. odprawionej na placu Zwycięstwa*, Warszawa, 2.06.1979, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2012, s. 20-25.

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2005.

Jaroszyński P., *Europa bez Ojczyzn?*, Dom Polski, Warszawa 2002.

Jaśniewicz B., *O wychowanie ku wartościom narodowo-patriotycznym w edukacji szkolnej*, „Meritum" 2016, nr 3(42), s. 7-11.

Kowalczyk S., *Patriotyzm*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 729-734.

Kowalczyk S., *Subiektywno-podmiotowe wartości narodowo-patriotyczne*, w: K. Chałas, S. Kowalczyk, *Wychowanie ku wartościom narodowo-patriotycznym*, t. 2, *Naród. Ojczyzna. Patriotyzm. Państwo. Pokój*, Wydawnictwo Jedność, Lublin – Kielce 2006, s. 67-91.

Kultura polska. Silva rerum, red. R. Cudak, J. Tambor, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 2006.

Orzeszkowa E., *Gloria victis*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2019.

Rybicka A., *Psychologiczne oblicza patriotyzmu*, „Refleksje. Pismo Naukowe Studentów i Doktorantów WNPiD UAM" 2018, nr 17, s. 119-131.

Szarkowska A., *Świadomość i pamięć historyczna*, w: *Terror i konspiracja. Młodzież wobec indoktrynacji komunistycznej 1945-1956*, red. E.J. Kryńska, Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie, Białystok 2004, s. 21-24.

Wojciszke B., *Psychologia społeczna*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2011.

10. WARTOŚĆ MIŁOŚCI DO OJCZYZNY

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Miłość do ojczyzny, która wyraża się w patriotyzmie, jako naturalna postawa społeczna ogniskuje się wokół ziemi ojczystej, wspólnoty narodowej, dziedzictwa kulturowego oraz ładu moralno-społecznego. Miłość ta zobowiązuje do okazywania szacunku wobec ojczyzny, własnego narodu, ale też wobec innych narodów.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Kształtowanie postawy patriotycznej. Kształtowanie postawy miłości do ojczyzny.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Postawa wrażliwości i szacunku wobec ojczyzny i rodaków.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Rozumienie pojęcia „ojczyzny".
– Poznawanie wzorców osobowych i cnót społecznych poprzez zgłębianie historii i kultury własnego narodu.
– Czy solidaryzuję się z własnym narodem?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

– Miłość do ojczyzny wyraża się w poczuciu wspólnoty z rodakami.
– Poznawanie historii, języka, kultury i obyczajów własnego narodu pozwala na głębsze zrozumienie siebie i swojego miejsce na ziemi.
– Przykłady bohaterskiej walki o wolność ojczyzny nadają sens życiu młodego pokolenia.

→ *ZASADY*

– Mam świadomość, że poczucie wspólnoty narodowej pomaga w życzliwym i braterskim podejściu do człowieka żyjącego obok.
– Jestem wdzięczny za to, że mam ojczyznę, znam jej język, historię, kulturę, geografię, wiarę i obyczaje narodowe.
– Korzystam z wolności, jaką daje mi posiadanie własnej ojczyzny.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

– Miłość do ojczyzny oznacza troskę o człowieka żyjącego na tej samej ziemi, mówiącego tym samym językiem i posiadającego te same korzenie.
– Wartość ojczyzny nabiera dla człowieka znaczenia, gdy pracuje dla niej z trudem i poświęceniem.
– Odwołanie się do miłości ojczyzny stanowi podstawowy element wychowania patriotycznego.

→ *ZASADY*

– Moja postawa obywatelska wpływa na kształtowanie u mojego dziecka miłości do ojczyzny.
– Sugeruję dziecku lektury, filmy i ukazuję sytuacje, w których ojczyzna staje się jedną z podstawowych wartości.
– Staram się zainteresować dziecko historią naszego kraju, organizując wyjazdy, wycieczki lub spacery do ciekawych miejsc związanych z dziejami i kulturą ojczyzny.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

- Miłość do ojczyzny zakłada solidarność ze wspólnotą narodową.
- Wspólnota ojczyzny chroni przed indywidualizmem społecznym, wyobcowaniem i obojętnością.
- Fascynacja pięknymi postawami bohaterów narodowych rodzi chęć naśladowania wartości przez nich wyznawanych i uczy, czym jest miłość do ojczyzny.

→ *ZASADY*

- Poprzez odwoływanie się do przykładów z historii, ukazuję uczniom cenę, jaką nasi przodkowie zapłacili za wolność ojczyzny, jak również ich wkład w jej piękno.
- Uświadamiam uczniom, że miłość ojczyzny to: solidarność z ludźmi, szacunek dla dziedzictwa kultury, wiary, ziemi, dzięki której człowiek czuje się u siebie i jest sobą.
- Wspólnie z uczniami odnajduję wartości, które scalają nas w braterską wspólnotę narodu – ojczyznę.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Można zaproponować uczniom wycieczkę po regionie, po zabytkowej części miasta lub do miejsc pamięci, takich jak pomniki czy cmentarze. Uczniowie mają za zadanie opisać historyczny kontekst danego obiektu oraz bohaterów z nim związanych. Można także zaproponować lekcję, podczas której uczniowie

zaprezentują historię i genealogię rodzinną, ze szczególnym uwzględnieniem tych postaci, które zasłużyły się dla dobra ojczyzny. Następnym krokiem będzie odniesienie historii jednostek i osadzenie ich w kontekście historii całej społeczności oraz narodu.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Znajomość historii uświadamia młodemu człowiekowi wysoką cenę, jaką z miłości do ojczyzny ponieśli przodkowie i uczy go odpowiedzialności za miejsce, w którym żyje. Losy bohaterów narodowych inspirują go do praktykowania poznanych cnót, tj. odwagi, niezłomności, ofiarności, wiary w przyszłość i pomyślność ojczyzny. Identyfikując się z historią swego kraju, uczeń rozumie swoje środowisko życia.

1.10. ZAGROŻENIA

Brak miłości do ojczyzny przejawia się w braku poczucia tożsamości z dziedzictwem kraju, w którym się żyje, ale też w braku pamięci historycznej, braku szacunku, a niekiedy w świadomej dewastacji miejsc, obiektów lub przedmiotów użytku publicznego. Konsekwencją tego zjawiska jest także bezkrytyczne zapatrzenie we wszystko, co zawiera obca kultura lub subkultura. Zanik świadomości narodowej, a często także więzi, jest przyczyną samotności, izolacji, a nawet niechęci wśród mieszkańców tego samego kraju, regionu, miasta czy wioski.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

HYMN DO MIŁOŚCI OJCZYZNY

Święta miłości kochanej ojczyzny,
Czują cię tylko umysły poczciwe!
Dla ciebie zjadłe[1] smakują trucizny, Poświęcenie, Śmierć
Dla ciebie więzy, pęta niezelżywe[2].
Kształcisz kalectwo przez chwalebne blizny,
Gnieździsz w umyśle rozkoszy[3] prawdziwe,
Byle cię można wspomóc, byle wspierać,
Nie żal żyć w nędzy, nie żal i umierać.

↑ I. Krasicki, *Hymn do miłości ojczyzny*, [online:] https://lektury.gov.pl/lektura/hymn-do-milosci-ojczyzny-swieta-milosci-kochanej-ojczyzny [dostęp: 31.08.2022].

1 To znaczy ‘jadowite’.
2 To znaczy ‘nieobelżywe’.
3 Współcześnie poprawnie byłoby ‘rozkosze’.

KOMENTARZ

Utwór Ignacego Krasickiego (1735-1801) zatytułowany *Hymn do miłości ojczyzny* jest fragmentem IX pieśni *Myszeidy* – poematu heroikomicznego, który stał się hymnem kadetów Szkoły Rycerskiej i pieśnią narodową. Powstałe w czasach rozbiorów dzieło jest nasycone patriotyzmem, wyraża gotowość do całkowitego poświęcenia i oddania życia za ojczyznę.

Miłość ojczyzny, do której adresowany jest hymn, mogą czuć tylko umysły osób poczciwych. Jest ona sensem życia człowieka kierującego się wartościami patriotycznymi. Objawia się w przywiązaniu i szacunku do ziemi ojczystej, do przodków oraz do dziedzictwa kulturowego. Niekiedy, szczególnie zaś w czasach trudnych, dobro ojczyzny wiąże się z cierpieniem, koniecznością podejmowania konkretnych działań, gotowością do ponoszenia ofiar, a nawet przelania własnej krwi, co przynosi chwalebne blizny oraz daje prawdziwe rozkosze.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Miłość do ojczyzny, wyrażająca się w cenieniu jej dobra wyżej niż osobistych interesów oraz we współtworzeniu kultury, a także w gotowości do jej obrony w razie konieczności, wynika z cnoty moralnej, jaką jest patriotyzm[4]. Dzieje ludzkości pokazują, że na przestrzeni wieków miłość do ojczyzny była pojmowana na różne sposoby. Karol Libelt (1807-1875), polski filozof mesjanistyczny, działacz polityczny i społeczny, który w 1844 roku wydał rozprawę *O miłości ojczyzny*, uważał, że można ją pojmować w dwóch aspektach: uczuciowym i rozumowym. Miłości do ojczyzny – tak jak innych form miłości pojmowanych jako uczucie – nie można zamknąć w racjonalnych ramach[5], gdyż jest ona wpisana w osobowość człowieka. Wyraża się ona w przywiązaniu do ziemi ojczystej, jej krajobrazu oraz ludzi dawniej i współcześnie ją zamieszkujących. W takim rozumieniu ojczyzna jawi się jako matka, którą należy kochać oraz darzyć szacunkiem i okazywać przywiązani[6]. Z kolei w aspekcie rozumowym miłość ojczyzny wiąże się z koniecznością wyrobienia odpowiedniego pojęcia ojczyzny jako przedmiotu miłości, co winno stać się podstawą wszelkich działań wychowawczych w duchu jedności[7].

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Miłość do ojczyzny, której dobro należy przedkładać nad osobiste interesy jest istotą patriotyzmu[8]. Wychowanie w duchu miłości do ojczyzny wpisuje się troskę o wszechstronny rozwój młodzieży, obejmujący budowanie silnego poczucia tożsamości kulturowej, zarówno lokalnej, jak i narodowej, a także służy wzmacnianiu postawy patriotycznej. Wartość miłości do ojczyzny daje młodemu człowiekowi głębokie podstawy intelektualne, emocjonalne i etyczne, które wyrażają się w szacunku do dziedzictwa kulturowego, trosce o dobro ojczyzny i rozwój kultury ojczystej. Realizowany w ojczyźnie program edukacyjny dzieci i młodzieży ma istotny wpływ na powstanie i rozwój świadomości narodowo-patriotycznej młodzieży. Dotyczy to zarówno środowiska

4 Por. S. Kowalczyk, *Patriotyzm*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maja, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 729.
5 Por. K. Libelt, *O miłości ojczyzny*, Wilhelm Zukerkand, Lwów – Złoczów [1890], s. 9.
6 Por. S. Kowalczyk, *Naród i Ojczyzna*, w: K. Chałas, S. Kowalczyk, *Wychowanie ku wartościom narodowo-patriotycznym*, t. 2, *Naród. Ojczyzna. Patriotyzm. Państwo. Pokój*, Wydawnictwo Jedność, Lublin – Kielce 2006, s. 39.
7 Por. G. Kubik, *Wychowanie patriotyczne w duchu jedności – inspiracje Karola Libelta (1807–1875)*, „Studia Socialia Cracoviensia" 2014, t. 6, nr 2(11), s. 211-212.
8 Por. S. Kowalczyk, *Naród i Ojczyzna*, dz. cyt., s. 38.

szkolnego, jak i rodzinnego. Im bardziej model wychowania i system szkolnictwa są wszechstronne, tym większa jest trwałość państwa[9].

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

W ujęciu psychologicznym miłość do ojczyzny obejmuje trzy komponenty. Komponent poznawczy wiąże się z szeroko rozumianą wiedzą na temat ojczyzny, jej dziejów i kultury. Komponent emocjonalno-ewaluatywny zawiera w sobie zdolność do oceniania ojczyzny, wywołuje adekwatne reakcje emocjonalne, obejmujące miłość, dumę i troskę. Trzeci komponent stanowi gotowość do działania dla dobra ojczyzny. „Patriota może urzeczywistniać tę dyspozycję na różne sposoby, na przykład poprzez pielęgnowanie tradycji narodowej, poszanowanie symboli narodowych, wychowanie dzieci w duchu patriotycznym, zabieganie o czystość języka i ochronę zabytków, rozwijanie literatury, sztuki, nauki, uczestnictwo w wyborach, rzetelną pracę i pomnażanie bogactwa kraju, a ponadto szanowanie i akceptowanie przedstawicieli grup mniejszościowych, ludzi odmiennych kulturowo, oraz rozwiązywanie spornych kwestii z innymi państwami drogą dialogu”[10].

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

W teologii katolickiej (por. KKK 2199) miłość do ojczyzny jest cnotą wyprowadzaną z czwartego przykazania Dekalogu, które w tekście biblijnym brzmi: „Czcij Ojca swego i matkę swoją, abyś długo żył na ziemi, którą Pan, Bóg twój da Tobie” (Wj 20,12). Jest to tzw. przykazanie z obietnicą. Ostatecznym wypełnieniem obietnic starotestamentalnych jest sam Chrystus. Dotyczy to również obietnicy dotyczącej „ziemi, którą Pan, Bóg twój da Tobie”[11]. Miłość do ojczyzny obejmuje jej historię, tradycję, język, dzieła i inne owoce geniuszu rodaków czy wreszcie ojczysty krajobraz[12]. Ojczyzna ma jednak również wymiar transcendentny, na co zwracają uwagę autorzy Nowego Testamentu, ukazując cel naszego ziemskiego pielgrzymowania w Ojczyźnie Niebieskiej (por. Flp 3,20; Hbr 11,12-16).

9 Por. tamże, s. 71.
10 J. Szczurkowska, *Ja, patriota. Psychologia patriotyzmu*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016, s. 92-93.
11 Por. P. Przesmycki, *Patriotyzm w nauczaniu Kościoła katolickiego*, „Annales. Etyka w Życiu Gospodarczym” 2008, t. 11, nr 2, s. 200.
12 Por. Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2005, s. 71-72.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Pisząc do Was, Młodych, staram się mieć przed oczyma duszy złożoną i zróżnicowaną sytuację plemion, ludów i narodów na naszym ziemskim globie. Wasza młodość oraz ten projekt życia, jaki w ciągu młodości wypracowuje każdy i każda z Was, zostaje od początku włączony w dzieje tych różnych społeczeństw – a dokonuje się to nie „od zewnątrz", ale jak najbardziej „od wewnątrz". Staje się to dla Was sprawą świadomości rodzinnej, a z kolei narodowej: sprawą serca, sprawą sumienia. Pojęcie „ojczyzna" rozwija się w bezpośredniej bliskości pojęcia „rodzina" – poniekąd jedno w obrębie drugiego. Stopniowo też, odczuwając tę więź społeczną, która jest szersza od więzi rodzinnej, zaczynacie także uczestniczyć w odpowiedzialności za wspólne dobro owej większej „rodziny", która jest ziemską „ojczyzną" każdego i każdej spośród Was. Wybitne postaci z dziejów narodu, dawnych czy współczesnych, prowadzą również Waszą młodość – i pomagają rozwinąć się owej miłości społecznej, która najczęściej bywa nazywana: miłością ojczyzny.

↑ PS 11.

Z jednej strony miłość wymaga sprawiedliwości: uznania i szanowania słusznych praw poszczególnych osób i narodów. Działa na rzecz budowy *miasta człowieka* zgodnie z prawem i sprawiedliwością. Z drugiej strony miłość jest doskonalsza niż sprawiedliwość i ją uzupełnia zgodnie z logiką daru i przebaczenia. *Miasta człowieka* nie umacniają tylko związki między prawami i obowiązkami, ale jeszcze bardziej i przede wszystkim relacje oparte na bezinteresowności, miłosierdziu i komunii. Miłość objawia zawsze także w relacjach ludzkich miłość Bożą, nadając wartość teologalną i zbawczą wszelkim wysiłkom na rzecz sprawiedliwości w świecie.

↑ CV 6.

I chciałem zacząć od tego odniesienia do ojczyzny, ponieważ droga naprzód, marzenia, które powinny być zrealizowane, stałe patrzenie na perspektywę należy czynić z nogami na ziemi, a zaczyna się od stóp na ziemi ojczystej. A jeśli nie kochacie waszej ojczyzny, to nie sądzę, abyście mogli kochać Jezusa i abyście mogli kochać Boga. Miłość do ojczyzny jest miłością do matki: nazywamy ją „matka ojczyzna", ponieważ tutaj się urodziliśmy. Ale ona sama, jak każda matka, uczy nas chodzić i daje się nam, abyśmy sprawili, aby żyła w innych pokoleniach. Właśnie dlatego chciałem zacząć od tego odniesienia do matki, do ojczyzny. Jeśli nie jesteście patriotami – nie nacjonalistami, patriotami – niczego nie dokonacie w życiu. Kochajcie swoją ziemię [...].

↑ Franciszek, *Miłość do ojczyzny jest miłością do matki. Przemówienie do młodych*, Santiago, 17.01.2018, [online:] https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2018/january/documents/papa-francesco_20180117_cile-maipu-giovani.html [dostęp: 31.08.2022].

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Przeto z człowieka jednego, i to już niemal obumarłego, powstało potomstwo tak liczne, jak gwiazdy niebieskie, jak niezliczone ziarnka piasku na wybrzeżu morza. W wierze pomarli oni wszyscy, nie osiągnąwszy tego, co im przyrzeczono, lecz patrzyli na to z daleka i witali, uznawszy siebie za obcych i gości na tej ziemi. Ci bowiem, co tak mówią, wykazują, że szukają ojczyzny. Gdyby zaś tę wspominali, z której wyszli, znaleźliby sposobność powrotu do niej. Teraz zaś do lepszej dążą, to jest do niebieskiej. Dlatego Bóg nie wstydzi się być nazywanym ich Bogiem, gdyż przysposobił im miasto.

↑ Hbr 11,12-16; por. Flp 3,20.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Obywatele mają obowiązek przyczyniać się wraz z władzami cywilnymi do dobra społeczeństwa w duchu prawdy, sprawiedliwości, solidarności i wolności. Miłość *ojczyzny* i służba dla niej wynikają z obowiązku wdzięczności i porządku miłości. Podporządkowanie prawowitej władzy i służba na rzecz dobra wspólnego wymagają od obywateli wypełniania ich zadań w życiu wspólnoty politycznej.

↑ KKK 2239.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Encyklika Caritas in veritate*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

Buyno-Arctowa M., *Ojczyzna*, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2003.

Chałas K., Kowalczyk S., *Wychowanie ku wartościom narodowo-patriotycznym*, t. 2, *Naród. Ojczyzna. Patriotyzm. Państwo. Pokój*, Wydawnictwo Jedność, Lublin – Kielce 2006.

Franciszek, *Miłość do ojczyzny jest miłością do matki. Przemówienie do młodych*, Santiago, 17.01.2018, [online:] https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2018/january/documents/papa-francesco_20180117_cile-maipu-giovani.html [dostęp: 31.08.2022].

Jan Paweł II, *List apostolski Parati semper z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży*, 31.03.1985, w: tegoż, *Listy apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. M. Romanek, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2007, s. 149-196.

Jan Paweł II, *Przemówienie powitalne na lotnisku Okęcie*, Warszawa, 16.06.1983, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2012, s. 213-214.

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2005.

Jaroszyński P., *Europa bez Ojczyzn?*, Dom Polski, Warszawa 2002.

Kowalczyk S., *Patriotyzm*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 729-734.

Krasicki I., *Hymn do miłości ojczyzny*, [online:] https://lektury.gov.pl/lektura/hymn-do-milosci-ojczyzny-swieta-milosci-kochanej-ojczyzny [dostęp: 31.08.2022].

Kubik G., *Wychowanie patriotyczne w duchu jedności – inspiracje Karola Libelta (1807–1875)*, „Studia Socialia Cracoviensia" 2014, t. 6, nr 2(11), s. 209-219.

Libelt K., *O miłości ojczyzny*, Wilhelm Zukerkand, Lwów – Złoczów [1890].

Łukowski W., *Społeczne tworzenie ojczyzn*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2002.

Majdański K., *Ojczyzna jest Matką*, Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 2005.

Przesmycki P., *Patriotyzm w nauczaniu Kościoła katolickiego*, „Annales. Etyka w Życiu Gospodarczym" 2008, t. 11, nr 2, s. 195-203.

Szczurkowska J., *Ja, patriota. Psychologia patriotyzmu*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016.

11. WARTOŚĆ GODNOŚCI CZŁOWIEKA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Godność osobowa jest niezbywalną wartością niezależną od poziomu rozwoju intelektualnego, od świadomości czy przeżyć i uczynków jednostki. W ujęciu integralnym człowiek jest podmiotem i z tego względu nigdy nie może być traktowany przedmiotowo z pominięciem jego godności.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Zdolność wartościowania.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Rozpoznanie swojej godności.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Wartość, godność i duchowość mojego „ja”.
– Każde życie ludzkie jest wyjątkowe.

– Poznaję moją godność poprzez wewnętrzne rozpoznanie i dialog z drugim człowiekiem.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

– Godność człowieka jest niezbywalnie wpisana w jego egzystencję.
– Osobowa godność człowieka jest, obok wartości życia, dobrem fundamentalnym.
– Godność każdego człowieka jest jednakowa.
– Wartości duchowe stanowią o godności człowieka.
– Godność człowieka zobowiązuje go do odpowiedzialności za własne postępowanie.

→ *ZASADY*

– Bronię własnej godności.
– Szanuję godność innych ludzi.
– Każdego traktuję tak, jak sam chciałbym być traktowany.
– Inspiruję innych do respektowania ludzkiej godności.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

– Jesteśmy ludźmi i przysługuje nam jednakowa godność.
– Godność człowieka zobowiązuje go do odpowiedzialności za własne czyny.
– Rodzice własnym przykładem uczą szacunku do każdego człowieka.

→ *ZASADY*

– Kocham i szanuję własne dziecko.
– Dostrzegam wartościowe postawy w zachowaniu dziecka i wykorzystuję je do budowania w nim świadomości o jego godności.
– W trwałym i życzliwym dialogu utrwalamy wartości duchowe.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

– Godność każdego ucznia jest jednakowa, niezależnie od jego umiejętności, talentów i wieku.
– Wychowywany i wychowujący mają tę samą godność, wartość indywidualną.
– O godności szkoły, jako instytucji wychowawczo-dydaktycznej, stanowią uczniowie jako osoby.
– Proces wychowawczy jest wspólnym działaniem ucznia, wychowawcy i rodziców.

→ *ZASADY*

- Zawsze bronię godności każdego ucznia.
- Pomagam osobom, które utraciły wiarę we własną godność.
- Angażuję uczniów w działania na rzecz osób, które w jakiś sposób zostały wykluczone ze społeczeństwa.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Praktycznym wymiarem budowania świadomości na temat godności osobowej jest włączenie uczniów w akcję charytatywną, której celem jest wsparcie osób bezdomnych lub wykluczonych ze społeczeństwa (w zależności od problemów, jakie występują w konkretnej wspólnocie lokalnej). Najlepiej, aby sami uczniowie zaproponowali, jakim ludziom z ich otoczenia trzeba przywrócić godność oraz pomóc zrozumieć, że ich los nie jest dla młodzieży obojętny.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie stopniowo rozpoznają swoją wartość. Poczucie własnej godności, wyjątkowości i niepowtarzalności kształtuje odpowiedzialną osobowość. Przez wzajemny dialog dzieci, rodziców i wychowawcy następuje rozpoznanie oraz uznanie wartości i godności życia ludzkiego. Wprowadza się hierarchię wartości do własnego życia. Następuje rozwój życia duchowego, dążenie do ideałów,

a dialog jest podstawą relacji międzyosobowych. Na drugiego człowieka potrafią patrzeć przez pryzmat jego wartości, a nie stanu posiadania, sprawności czy uzdolnień. Szanują innych i reagują na wszelkie przejawy zachowań godzących w osobową godność człowieka.

1.10. ZAGROŻENIA

Mogą pojawić się różnego rodzaju postawy i zachowania patologiczne związane z błędnym rozpoznaniem i przeżywaniem własnej godności. Wówczas osobowość nie jest wtedy adekwatna do wieku wychowanka. Następuje negacja wartości jako takich. Postawa egoistyczna nie pozwala na socjalizację człowieka. Brak dialogu z innymi prowadzi do zanegowania wartości życia wspólnotowego, społecznego. Istnieje ryzyko bierności i obojętności na ludzką krzywdę. Uczniowie okazują pogardę wobec innych ludzi, którzy nie spełniają ich kryteriów czy oczekiwań.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

LALKA

Przed południem (jakoś nie było gości w sklepie) ni stąd, ni zowąd przychodzi do mnie kto?... Młody Szlangbaum, ten starozakonny, który pracuje w ruskich tkaninach.

Patrzę, mój Szlangbaum zaciera ręce, wąs do góry, głowa pod sufit... Myślę: „Zwariował czy co?...". A on – kłania mi się, ale z głową zadartą, i mówi dosłownie te wyrazy:

– Spodziewam się, panie Rzecki, że cokolwiek nastąpi, będziemy dobrymi przyjaciółmi...

Myślę: „Tam, do diabła, czy Stach nie dał mu dymisji?...". Więc odpowiadam:

– Możesz być pewny, panie Szlangbaum, mojej życzliwości, cokolwiek bądź nastąpi, byleś nie popełnił nadużycia, panie Szlangbaum...

Na ostatnie słowa położyłem nacisk, bo mi mój pan Szlangbaum wyglądał tak, jakby miał zamiar albo nasz sklep kupić (co wydaje mi się nieprawdopodobnym), albo kasę okraść... Czego, lubo jest uczciwy starozakonny, nie uważałbym za rzecz niemożliwą.

On to widać zmiarkował, bo uśmiechnął się nieznacznie i wyszedł do swojego oddziału. W kwadrans później wpadłem tam niby niechcący, ale zastałem go jak zwykle przy robocie. Owszem, powiedziałbym nawet, że pracował gorliwiej niż zwykle: wbiegał na drabinki, wydobywał sztuki rypsu i aksamitu, wkładał je na powrót do szaf, słowem – kręcił się jak bąk.

„Nie – myślę – już ten chyba nas nie okradnie...".

Spostrzegłem, co mnie również zastanowiło, że pan Zięba jest uniżenie grzeczny dla Szlangbauma, a na mnie patrzy trochę z góry, choć jeszcze nie bardzo.

„Ha! – myślę – chce Szlangbaumowi wynagrodzić dawne krzywdy, a wobec mnie, najstarszego subiekta, zachowuje godność osobistą. Bardzo uczciwie robi, zawsze bowiem należy trochę zadzierać głowy wobec wyższych, a być uprzedzająco grzecznym dla niższych...”.

↑ B. Prus, *Lalka*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 471.

KOMENTARZ

Ignacy Rzecki w *Pamiętniku starego subiekta*, który stanowi wyjątkową część powieści Bolesława Prusa (1847-1912) pt. *Lalka*, wciela się w rolę komentatora sytuacji politycznej i społecznej XIX wieku, wydarzeń, zachowań i słów bohaterów, ujawniając przy tym swój punkt widzenia na te sprawy i wzbogacając historyczną perspektywę powieści nutą humoru, a niekiedy ironii.

Opisywane w przywołanym fragmencie osoby to subiekci w sklepie Wokulskiego. Pierwszym jest Henryk Szlangbaum, zasymilowany Żyd, przyjaciel Stanisława Wokulskiego jeszcze z czasów zesłania na Syberię, który w trudnej sytuacji życiowej znalazł zatrudnienie w sklepie. Bolesław Prus dołożył starań, by przedstawić go jako postać dynamiczną, przez co trudno ocenić

go jednoznacznie. Ten przyzwoity człowiek, dobry subiekt, jawi się niekiedy jako wyrachowany materialista i arogant. Doświadcza przytyków i złośliwości ze strony współpracowników. Również jego relacje z Rzeckim są napięte. Drugą postacią jest pan Zięba, zatrudniony po zwolnieniu subiekta Mraczewskiego. Jest człowiekiem poważnym, taktownym i ujmującym, mającym dar łatwego nawiązywania kontaktów, o poglądach zbliżonych do Rzeckiego. Starszy subiekt zwraca uwagę na jego zachowanie wobec siebie oraz wobec Szlangbauma, ocenia je pozytywnie słowami: „Bardzo uczciwie robi, zawsze bowiem należy trochę zadzierać głowy wobec wyższych, a być uprzedzająco grzecznym dla niższych...". Słowa te padają tuż po tym, jak Rzecki uznaje, że w relacji zachowuje godność osobistą, co w tym kontekście oznacza poczucie tożsamości, świadomość własnej wartości i wewnętrzną siłę.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Godność osobowa, należna z samego faktu bycia człowiekiem, jest właściwa każdemu człowiekowi. Jest wartością stałą i niezmienną, nieusuwalną, niestopniowalną, niezależną od postępowania człowieka i jego świadomości[1]. Godność człowieka jako kategoria filozoficzna – rozmaicie pojmowana w różnych epokach – przemierzyła długą drogę, aby dojść do współczesnego rozumienia jako poczucie własnej wartości, szacunek dla samego siebie i pragnienie szacunku ze strony innych. Z tego względu może cieszyć się godnością z uwagi na swoje walory duchowe, moralne czy też zasługi dla innych ludzi, np. na płaszczyźnie działalności społecznej.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Każdy ma tę samą godność, zarówno wychowujący, jak i wychowywany. Stąd ważne jest, aby proces wychowania odznaczał się wzajemnym poszanowaniem, był wolny od agresji, przymusu czy poniżania. Nadrzędną wartością jest bowiem miłość i pragnienie dobra wychowanka, poparte autorytetem moralnym wychowawcy.

Ważnym elementem samorozwoju jest świadomość własnej wartości i godności. Uczeń jest najważniejszym podmiotem, który podlega procesowi wychowania, a jednocześnie, jako byt rozumny, sam siebie wychowuje poprzez

1 Por. B. Niemiec, *Godność osobowa*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 169.

samokształcenie. Wszystkie inne podmioty wychowujące pełnią wobec niego funkcje pomocnicze, wspierające, dostarczając odpowiednich treści wychowawczych oraz przykładów procesów wychowawczych, poddanych kryterium prawdy.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

W ujęciu psychologicznym godność jest składnikiem osobowości człowieka. Jej źródłami są wierność sobie poprzez trwanie przy wyznawanych wartościach i urzeczywistnienie we własnym życiu właściwej hierarchii wartości, podejmowanie celów pozaosobistych poprzez służbę drugiemu człowiekowi i społeczeństwu, a także podejmowanie aktywności twórczej, oznaczającej przekształcanie rzeczywistości w służbie dobra, przynoszącej wartość dodaną.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Osobowa godność człowieka wynika z aktu stworzenia na obraz i podobieństwo Boże (por. Rdz 1,26). Ta szczególna więź ze Stwórcą decyduje o tym, że człowiek w swoim wymiarze osobowym jest dziełem przewyższającym resztę

stworzeń. Szczytem osobowej godności rodzaju ludzkiego jest sam Bóg, który z miłości przyjął na siebie ludzką naturę i w dziele odkupienia przez mękę, śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa zaprosił człowieka do wyjątkowej relacji (por. Ap 5,9-10; 1 Tm 4,10; Kol 3,11-14). Dzięki temu człowiek uczestniczy w Boskiej naturze i Boskim życiu.

Zgodnie z nauczaniem Soboru Watykańskiego II „wszyscy ludzie, bez względu na rasę, pochodzenie społeczne i wiek, jako cieszące się godnością osoby, posiadają nienaruszalne prawo do wychowania odpowiadającego ich własnemu celowi, dostosowanego do wrodzonych zdolności, płci, ojczystych tradycji kulturowych, a jednocześnie otwartego na braterskie współżycie z innymi narodami, celem tworzenia prawdziwej jedności i pokoju na ziemi”[2]. W wymiarze praktycznym oznacza to, że „poszanowanie godności ludzkiej absolutnie nie może pominąć tej zasady: trzeba uznawać każdego bez wyjątku za drugiego siebie, zważając przede wszystkim na jego życie i środki konieczne do jego godnego prowadzenia. Trzeba, by wszystkie programy społeczne, naukowe i kulturalne kierowały się świadomością prymatu każdej istoty ludzkiej”[3].

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Stwarzając człowieka „mężczyzną i niewiastą” (Rdz 1,27), Bóg obdarza godnością osobową w równej mierze mężczyznę i kobietę, ubogacając ich w niezbywalne prawa i odpowiedzialne zadania właściwe osobie ludzkiej.

↑ FC 22.

Tak więc w trosce o przyszłość społeczeństwa i rozwój zdrowej demokracji trzeba pilnie odkryć na nowo istnienie wartości ludzkich i moralnych, należących do samej istoty i natury człowieka, które wynikają z prawdy o człowieku oraz wyrażają i chronią godność osoby: wartości zatem, których żadna jednostka, żadna większość ani żadne państwo nie mogą tworzyć, zmieniać, ani niszczyć, ale które winny uznać, szanować i umacniać.

↑ EV 71.

Bóg gwarantuje prawdziwy rozwój człowieka, ponieważ stworzywszy go na swój obraz, obdarza go także transcendentną godnością i podtrzymuje należące do jego istoty pragnienie, by „bardziej być”. Człowiek nie jest zagubionym

2 DWCH 1.
3 KNSK 132.

atomem w przypadkowym wszechświecie, ale jest stworzeniem Boga, które On zechciał obdarzyć duszą nieśmiertelną i które umiłował od początku. Gdyby człowiek był tylko owocem przypadku lub konieczności, albo gdyby musiał ograniczyć swoje aspiracje do wąskiego horyzontu sytuacji, w których żyje, gdyby wszystko było tylko historią i kulturą, a natura człowieka nie była przeznaczona do przekraczania samej siebie w życiu nadprzyrodzonym, można by mówić o wzroście lub ewolucji, ale nie o rozwoju.

↑ CV 29.

Bardzo pragnę, abyśmy w tym czasie, w którym przyszło nam żyć, uznając godność każdej osoby ludzkiej, byli w stanie na nowo ożywić wśród wszystkich światowe pragnienie braterstwa. Wśród wszystkich: „Oto piękna tajemnica, aby marzyć i uczynić nasze życie piękną przygodą. Nikt nie może stawić czoła życiu w sposób odosobniony. [...] Potrzebujemy wspólnoty, ażeby nas wspierała, pomogła nam, takiej, w której pomagamy sobie nawzajem patrzeć w przyszłość!”[4]. Snujmy marzenia jako jedna ludzkość, jako wędrowcy stworzeni z tego samego ludzkiego ciała, jako dzieci tej samej ziemi, która wszystkich nas gości, każdego z bogactwem jego wiary czy jego przekonań, każdego z jego własnym głosem, wszystkich jako braci!

↑ FT 8.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Czym jest człowiek, że o nim pamiętasz,
i czym – syn człowieczy, że się nim zajmujesz?
Uczyniłeś go niewiele mniejszym od istot niebieskich,
chwałą i czcią go uwieńczyłeś.
Obdarzyłeś go władzą nad dziełami rąk Twoich;
złożyłeś wszystko pod jego stopy:
owce i bydło wszelakie,
a nadto i polne stada,
ptactwo powietrzne oraz ryby morskie,
wszystko, co szlaki mórz przemierza.

↑ Ps 8,5-9; por. Rz 8,14-17; 1 J 3,1-3.

4 Franciszek, *Nie lękajcie się marzyć razem z innymi. Przemówienie podczas spotkania międzyreligijnego i ekumenicznego z młodzieżą*, Skopje, 7.05.2019, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/macedonia-spotkanie_07052019 [dostęp: 31.08.2022].

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Człowiek, ponieważ został stworzony na obraz Boży, posiada godność *osoby*: nie jest tylko czymś, ale kimś, jest zdolny poznawać siebie, panować nad sobą, w sposób dobrowolny dawać siebie oraz tworzyć wspólnotę z innymi osobami; przez łaskę jest powołany do przymierza ze swoim Stwórcą, do dania Mu odpowiedzi wiary i miłości, jakiej nikt inny nie może za niego dać.

↑ KKK 357; por. 1935; 1877.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Encyklika Caritas in veritate*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II, red. A. Zwoliński, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2003.

Franciszek, *Encyklika Fratelli tutti*, Wydawnictwo M, Kraków 2020.

Franciszek, *Nie lękajcie się marzyć razem z innymi. Przemówienie podczas spotkania międzyreligijnego i ekumenicznego z młodzieżą*, Skopje, 7.05.2019, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/macedonia-spotkanie_07052019 [dostęp: 31.08.2022].

Gałkowski S., *Rozwój i odpowiedzialność. Antropologiczne podstawy koncepcji wychowania moralnego*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2003.

Godność osoby ludzkiej, red. S. Kowolik, Fundacja Krzewienia Katolickiej Nauki Społecznej, Tarnowskie Góry 2003.

Granat W., *Personalizm chrześcijański. Teologia osoby ludzkiej*, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Sandomierz 2018.

Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Familiaris consortio*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. M. Romanek, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 89-213.

Jan Paweł II, *Encyklika Evangelium vitae*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2009, s. 839-987.

Kiereś H., *Personalizm czy socjalizm? U podstaw życia społecznego*, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2001.

Łobocki M., *Wybrane problemy wychowania. Nadal aktualne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2004.

Madej-Babula M., *Edukacja zintegrowana w dialogu z wychowaniem religijnym*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Mazurek F.J., *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2001.

Niemiec B., *Godność osobowa*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 376-383.

Obrońca godności człowieka. Myśli Jana Pawła II, red. J. Klechta, Wydawnictwo Księgarni św. Jacka, Katowice 2007.

Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Wydawnictwo Jedność, tłum. D. Chodyniecki, A. Dalach, J. Nowak, Kielce 2005.

Prus B., *Lalka*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

Sobór Watykański II, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim* [*Gravissimum educationis*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2002, s. 314-324.

Stasiulewicz K., *Godność osobowa podstawową wartością*, w: *Wychowanie ku wartościom w świetle nauczania Jana Pawła II. Elementy teorii i praktyki*, t. 3, *Solidarność. Mądrość. Wspólnota. Wierność. Młodość*, red. K. Chałas, Wydawnictwo Jedność, Lublin – Kielce 2006, s. 112-121.

Refleksje nad godnością człowieka, red. A. Królikowska, Z. Marek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

Wzrastanie człowieka w godności, miłości i miłosierdziu, red. M. Kalinowski, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2005.

12. WARTOŚĆ TOLERANCJI

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Postawę tolerancji cechuje otwartość na drugiego człowieka, akceptacja różnorodności. Wyraża się w wyrozumiałości, uznawaniu praw i okazywaniu szacunku osobie wraz z jej, odmiennymi od własnych, przekonaniami, upodobaniami, wierzeniami bez konieczności ich aprobaty i bez szkody dla własnego stanowiska.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność egzystowania z innymi osobami.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność nawiązania pełnej szacunku relacji z człowiekiem.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Jesteśmy różni, ale każdy z nas ma swoją niezbywalną godność.

- Spotkanie z odmiennością pomaga docenić piękno i znaczenie własnego dziedzictwa kulturowego.
- Budowanie dobrych relacji z człowiekiem o odmiennych przekonaniach.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

- Każdy ma prawo do swobodnego poszukiwania prawdy i przestrzegania norm moralnych.
- Postawa tolerancji wobec odmiennych zwyczajów, zachowań czy sposobów myślenia nie oznacza ich bezkrytycznej akceptacji.
- Tolerancja jest drogą do zgody ze sobą i z innymi.

→ *ZASADY*

- Respektuję odmienność i uznaję prawo innych do własnych poglądów.
- Pamiętam, że mam prawo do własnych przekonań, norm i zasad.
- Nie przechodzę obojętnie obok człowieka, który oczekuje mojej pomocy i zrozumienia.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

- Uprzedzenia nie mogą zdominować życzliwego odniesienia do drugiego człowieka.
- Spotkanie z innym człowiekiem może być ciekawym doświadczeniem poznawczym, poszerzającym horyzonty.
- Znajomość własnej kultury pozwala na dzielenie się jej wartościami z ludźmi o innych tradycjach kulturowych.

→ *ZASADY*

- Staram się nie oceniać drugiego człowieka wyłącznie na podstawie jego wyglądu zewnętrznego czy odmiennego sposobu zachowania.
- Uczę postawy otwartości na odmienność.
- Nie izoluję rodziny od ludzi o innych tradycjach kulturowych czy religijnych.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

- Tylko dialog budowany w oparciu o zasadę równości obu stron, co do ich godności i wartości, może być autentyczną i ubogacającą wymianą dóbr.
- Nauczyciel powinien poszerzać swoją wiedzę o innych kulturach, czerpiąc z dobrych źródeł i fachowych opracowań.
- Zbliżenie między osobami wspiera nastawienie na dobro wspólne.

→ *ZASADY*

- Staram się przekazywać wiedzę w sposób możliwie szeroki, unikając uproszczonych schematów i krzywdzącej tendencyjności.
- Nie wyróżniam ucznia z powodu innej rasy i kultury, jestem tolerancyjny dla odmienności.
- Kształtuję w sobie postawę słuchania.
- Pomagam uczniom w integracji.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Warto pokazywać uczniom, poprzez lektury, filmy, materiały edukacyjne, wymiany międzyszkolne i wycieczki, wartość różnorodności i tolerancji. Organizujemy w szkole lub klasie wydarzenia poświęcone innym kulturom czy obyczajom, dające okazję do wymiany doświadczeń i poznawania rodzimych zwyczajów uczniów z innych krajów. Konieczny jest przy tym dialog na temat otwartości na odmienność. W ślad za zdobytą wiedzą, zrozumieniem inności, rozwinie się postawa szacunku.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Otwartość na drugą osobę i respektowanie jej wolności. Przyjaźń z człowiekiem innej kultury czy o innych poglądach wyzwala z wyłącznego ukierunkowania na własne potrzeby, dążenia i problemy. Młodzi ludzie w spotkaniu z rówieśnikami z innych krajów rozwijają: umiejętność kontaktowania się z ludźmi, kulturę bycia, wrażliwość na potrzeby innych. Poznanie innej osoby przez pryzmat jej życia, historii i trudności, z jakimi mogła się zmagać, może być okazją do refleksji nad sobą, do rewizji własnego postępowania.

1.10. ZAGROŻENIA

Tolerancja pojmowana błędnie jako zgoda na wszystko prowadzi do wypaczeń w relacjach międzyludzkich. Przeświadczenie o wyższości własnej kultury, rasy czy cywilizacji jest przejawem nietolerancji, może skutecznie osłabić porozumienie z drugim człowiekiem, a niekiedy prowadzić do aktów agresji. Deprecjonowanie własnej rasy, narodu lub nieznajomość własnej kultury stają się przyczyną poczucia niższości wobec odmiennych kultur. Z kolei pojmowanie tolerancji przez pryzmat relatywizmu (założenie, że nikt nie ma monopolu na prawdę) lub w imię zachowania neutralności wymusza niekiedy postawę akceptacji dla określonych poglądów i zachowań naruszających godność osoby.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

LALKA

Wkrótce znowu odwiedził Wokulskiego Szuman.

– Mój drogi – zawołał od progu śmiejąc się – choćbyś miał mnie wyrzucić za drzwi, będę cię prześladował wizytami...

– Ale owszem, przychodź jak najczęściej – odparł Wokulski.

– Więc zgadzasz się?... Wybornie!... To połowa kuracji... Co znaczy jednakże silny mózg!... Po niecałych siedmiu tygodniach ciężkiej mizantropii już zaczynasz tolerować gatunek człowieczy, i to jeszcze w mojej osobie... Cha! cha! cha!... Cóż by było, gdyby wpuścić do twej klatki jakąś szykowną kobietkę.

↑ B. Prus, *Lalka*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 567.

KOMENTARZ

Przyjaciel Stanisława Wokulskiego z czasów studiów, doktor Michał Szuman, jest lekarzem, ekscentrykiem, który z pozoru wydaje się cyniczny, lecz w rzeczywistości jest życzliwy i szlachetny. Bolesław Prus ukazał tę postać w pozytywnym świetle, wkładając w jego usta wypowiedzi na temat kondycji duchowej społeczeństwa polskiego i żydowskiego. Szuman posiada głębokie poczucie

własnej godności. Jego inteligencja i ciężka praca przyniosły mu majątek tak duży, że zdecydował się leczyć pacjentów za darmo. Pozostałą część czasu poświęcał na prowadzenie badań naukowych na ludzkimi włosami, skupiając się na obserwacji różnic między rasami słowiańską, germańską i semicką. Postawa doktora – pełnego otwartości zasymilowanego Żyda – stoi w sprzeczności z podsycającymi nietolerancję poglądami na temat ludności żydowskiej zamieszkującej ziemie polskie. Jednakże obserwowane przez Szumana przemiany społeczne i narastające nastroje antysemickie skłaniają go do zmiany postawy. Doktor – wcześniej bliski przejścia na chrześcijaństwo – oddala się od Polaków i popada w paranoiczne przekonanie, że jest prześladowany ze względu na pochodzenie etniczne. Sam Wokulski, poza przyjaźnią z Szumanem, do społeczności żydowskiej był nastawiony neutralnie lub miał z nią pozytywne stosunki, robił interesy, powierzał swoje sprawy majątkowe.

Staraniem Prusa Żydzi w jego powieści wnoszą do polskiego społeczeństwa szereg wartości takich jak: gospodarność, ciężka praca, przedsiębiorczość, gotowość do współpracy. Z drugiej jednak strony pokazuje problemy związane z asymilacją tej społeczności oraz zagrożenia wynikające z szerzącego się antysemityzmu. Powyższy przykład pokazuje, jak ważną rolę odgrywa wzajemna tolerancja, polegająca na zachowaniu równowagi, zdrowego rozsądku, akceptacji odmienności i wyrażająca się w poszanowaniu cudzych poglądów, pochodzenia, opinii, upodobań w imię szacunku do wolności innych osób.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Termin tolerancja (łac. *tolerantia* – ‘znoszenie’, ‘wytrzymałość’; od *tolerare* – ‘wytrzymywać’, ‘trwać’, ‘łagodzić’) współcześnie odnosi się ogólnie do niedyskryminowania innych z powodu odmiennych (lub sprzecznych z własnymi) poglądów czy postaw, narodowości, rasy, pochodzenia etnicznego, wyznawanej religii, płci, ale też niepełnosprawności, wieku lub stylu życia. Rozważania filozoficzne często obejmują temat granic nietolerancji. Immanuel Kant uważał, że „Tolerancja musi być nietolerancyjna wobec nietolerancji”.

Podobnego zdania był Karl Popper, który stwierdził: „Jestem zdecydowanie za tolerancją, lecz przeciw tolerowaniu nietolerancji, przemocy, okrucieństwa”. Postawę tolerancji charakteryzuje otwartość na drugiego człowieka, uznanie jego wartości, afirmacja godności osoby, przeżywanie człowieczeństwa w spotkaniu i dialogu, poszukiwanie wspólnego dobra. Nie oznacza to bezkrytycznej aprobaty i zgody na działania tej osoby, natomiast zawsze wyraża się w tej postawie szacunek ze względu na wartość drugiej osoby jako bytu posiadającego niezbywalną godność.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Tolerancja wobec innych jest wiodącym tematem we współczesnym świecie. Różnorodność w społeczeństwie jest faktem. Wiąże się z odmiennością etniczną, rasową, językową, seksualną, a także cechami fizycznymi, psychicznymi, witalnymi lub społecznymi. Spotykamy takich ludzi na ulicy, w sklepie, w szkole czy w pracy. Dlatego tak ważna jest umiejętność współistnienia z innymi osobami. Należy dbać o to, aby w takim różnorodnym społeczeństwie relacje międzyludzkie opierały się na dialogu i wzajemnym zrozumieniu. Jest to szczególnie ważne w edukacji szkolnej, gdzie młody człowiek najczęściej ma do czynienia z odmiennością.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Postawa tolerancji wyrażająca się w przyjmowaniu człowieka takim, jakim jest i akceptowanie jego odrębności kształtuje się od wczesnych lat życia poprzez budowanie pewności siebie na doświadczeniu w gronie rodzinnym bezwarunkowej miłości i dzięki stosowaniu metod wychowawczych odpowiednich do etapu rozwoju, z łagodnością i świadomością niepowtarzalności osoby. Od rodziców dających dobry przykład, poparty konsekwencją w postępowaniu i oddziaływaniu wychowawczym (spójność słów i działań) uczy się akceptacji

siebie i innych wraz z ich oryginalnością. Postawę tolerancji wspiera też samodzielność w myśleniu i nieuleganie szkodliwym wpływom, które zniekształcają obraz rzeczywistości. Na dalszych etapach rozwoju szacunek i akceptację wobec osób o odmiennych poglądach, kolorze skóry, pochodzeniu etnicznym czy religii można budować poprzez poszerzanie wiedzy, rozwijanie umiejętności współistnienia i komunikacji, a także poprzez umacnianie postawy otwartości wobec różnorodności.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

W tradycji biblijnej tolerancja odnosiła się do osób wyznających inną religię. Kulty pogańskie były dla Izraelitów nie do przyjęcia, jednak praktykującym je ludziom przyznawano określone miejsce w społeczeństwie i prawa. Także Bóg, wierny, dobry i sprawiedliwy, był tolerancyjny, z cierpliwością i miłosierdziem znosząc niewierności swojego ludu, zarazem nie akceptując popełnianych grzechów. Przykładem tolerancji rozumianej jako znoszenie odmienności są też słowa Jezusa: „Kto bowiem nie jest przeciwko nam, ten jest z nami" (por. Mk 9,40). Osoby, które tolerują obecność uczniów Chrystusa, nie są ich wrogami. Postawa ta podyktowana jest szacunkiem do drugiego człowieka z jego godnością, wolnością i prawami. Tolerancja nie jest jednak wartością autonomiczną, absolutną, gdyż musi być podporządkowana miłości wygrażającej się w zrozumieniu, życzliwości. Uczeń Chrystusa nie możne tolerować czynów nie wynikających z miłości, która jest istotą chrześcijaństwa. Z przykazaniem miłości wiążą się cierpliwość, wzajemna tolerancja i przebaczanie, a także znoszenie różnych brzemion i przykrości, które przynosi życie (por. Ef 4,1-3)[1].

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Przyglądając się historii ostatnich dwóch stuleci, dostrzegamy, jak bardzo umocniła się wśród narodów świadomość wartości człowieka oraz praw mężczyzn i kobiet, powszechne pragnienie pokoju, wola zniesienia granic i podziałów rasowych, dążenie do zbliżenia narodów i kultur, tolerancja wobec tych, którzy uważani są za „innych", zaangażowanie w akcje solidarności i wolontariatu, sprzeciw wobec autorytaryzmu politycznego, prowadzący do utrwalenia demokracji, wreszcie dążenie do większej sprawiedliwości między narodami na płaszczyźnie gospodarczej. Czyż można nie dostrzec w tym wszystkim

1 Por. K. Glombik, *Tolerancja jako postawa moralna*, „Studia Oecumenica" 2013, nr 13, s. 119.

działania Bożej Opatrzności, która tak kieruje rozwojem ludzkości i biegiem dziejów, by zapewnić wszystkim coraz bardziej godziwe warunki życia? Dlatego nie możemy ulegać pesymizmowi. Wiara w Boga zachęca raczej do optymizmu, którego źródłem jest ewangeliczne orędzie [...].

↑ Jan Paweł II, *Wielkie znaki obecności Ducha Świętego w działalności misyjnej Kościoła. Orędzie na Światowy Dzień Misyjny*, 31.05.1998, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/misje_31051998.html [dostęp: 31.08.2022].

Tolerancja religijna istnieje w wielu krajach, ale niewiele zobowiązuje, ponieważ pozostaje ograniczona w zakresie swego działania. Konieczne jest przejście od tolerancji do wolności religijnej. Nie jest to otwarta brama, prowadząca do relatywizmu, jak twierdzą niektórzy. Ten krok, który należy uczynić, nie jest rozwartą szczeliną w wierze, ale ponownym rozpatrzeniem relacji antropologicznej do religii i do Boga. Nie jest on ciosem wymierzonym w „podstawowe prawdy" wiary, gdyż pomimo rozbieżności ludzkich i religijnych jakiś promień prawdy oświeca wszystkich ludzi. Dobrze wiemy, że prawda poza Bogiem nie istnieje jako „sama w sobie". Byłaby wówczas bożkiem. Prawda może się rozwijać tylko w inności, która otwiera na Boga, która pozwala poznać swoją odmienność poprzez moich braci w człowieczeństwie i w nich. Dlatego niewłaściwe jest twierdzenie w sposób wykluczający: „posiadam prawdę". Prawda nie jest czyjąś własnością, lecz zawsze jest darem, który wymaga wysiłku do coraz głębszego przyswajania prawdy. Prawdę można poznawać i żyć nią tylko w wolności, dlatego nie możemy narzucić prawdy drugiej osobie; objawia się ona tylko w spotkaniu, które przenika miłość.

↑ EiMO 27.

Widząc, że relacje między osobami, grupami i narodami niszczone są przez wszelkiego rodzaju fundamentalistyczną nietolerancję, starajmy się żyć i uczyć wartości szacunku, miłości zdolnej do akceptacji wszelkiej różnicy, priorytetu godności każdej istoty ludzkiej względem wszelkich jej idei, uczuć, działań, a nawet jej grzechów. Podczas, gdy w dzisiejszym społeczeństwie mnożą się fanatyzmy, zamknięta logika oraz podziały społeczne i kulturowe, dobry polityk czyni pierwszy krok, aby można było usłyszeć różne głosy. To prawda, że różnice generują konflikt, ale jednolitość rodzi duszność i powoduje kulturowy knebel. Nie gódźmy się na życie zamknięte w jakimś fragmencie rzeczywistości.

↑ FT 191.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Słyszeliście, że powiedziano: Będziesz miłował swego bliźniego, a nieprzyjaciela swego będziesz nienawidził. A Ja wam powiadam: Miłujcie waszych nieprzyjaciół i módlcie się za tych, którzy was prześladują; tak będziecie synami Ojca waszego, który jest w niebie; ponieważ On sprawia, że słońce Jego wschodzi nad złymi i nad dobrymi, i On zsyła deszcz na sprawiedliwych i niesprawiedliwych. Jeśli bowiem miłujecie tych, którzy was miłują, cóż za nagrodę mieć będziecie? Czyż i celnicy tego nie czynią? I jeśli pozdrawiacie tylko swych braci, cóż szczególnego czynicie? Czyż i poganie tego nie czynią? Bądźcie więc wy doskonali, jak doskonały jest Ojciec wasz niebieski.

↑ Mt 5,43-48; por. Kpł 19,10.

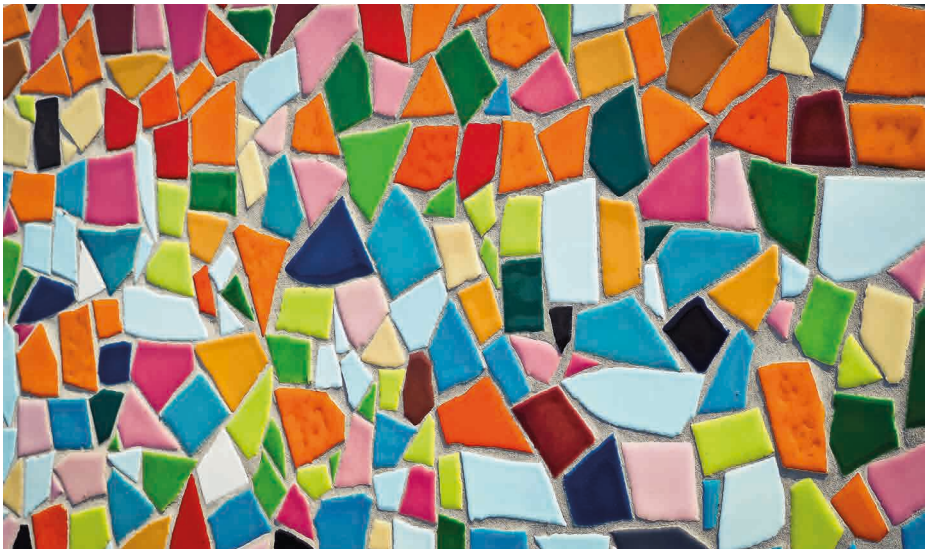

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Równość między ludźmi w sposób istotny dotyczy ich godności osobistej i praw z niej wypływających: „Należy... przezwyciężać... wszelką formę dyskryminacji odnośnie do podstawowych praw osoby ludzkiej, czy to... ze względu na płeć, rasę, kolor skóry, pozycję społeczną, język lub religię, ponieważ sprzeciwia się ona zamysłowi Bożemu”[2].

↑ KKK 1935; por. 357.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Posynodalna adhortacja apostolska Ecclesia in Medio Oriente*, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej – Katolicka Agencja Informacyjna, Warszawa 2012.

Braun J., *Nowy świat kultury*, Stowarzyszenie Kulturalne Fronda, Warszawa 2003.

Buchowski M., *Zrozumieć Innego. Antropologia racjonalności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2004.

Edensor T., *Tożsamość narodowa, kultura popularna i życie codzienne*, tłum. A. Sadza, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2004.

Ferrera M., Ceresa M., Filippi G.G., *Ludy świata*, tłum. R. Gołędowski, Warbud, Warszawa 2004.

Franciszek, *Encyklika Fratelli tutti*, Wydawnictwo M, Kraków 2020.

Franciszek, *Praca ma służyć godności osoby. Audiencja generalna*, 1.05.2013, [online:] https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2013/documents/papa-francesco_20130501_udienza-generale.html [dostęp: 31.08.2022].

Glombik K., *Tolerancja jako postawa moralna*, „Studia Oecumenica” 2013, nr 13, s. 113-126.

Hoffmann H., *Kody tolerancji*, Wydawnictwo i Drukarnia Świętego Krzyża, Opole 2016.

Jan Paweł II, *Wielkie znaki obecności Ducha Świętego w działalności misyjnej Kościoła. Orędzie na Światowy Dzień Misyjny*, 31.05.1998, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/misje_31051998.html [dostęp: 31.08.2022].

2 KDK 29.

Kłoczowski J., *Tradycje różnorodności kulturowej i religijnej w Europie Środkowo-Wschodniej*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2003.

Kopyt E., *Cywilizacja Zachodu a problem postrzegania odmienności kulturowych w islamie i hinduizmie*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2003.

Migracje, uchodźstwo, wielokulturowość. Zderzenia kultur we współczesnym świecie, red. D. Lalak, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2007.

Obrazy kultur, red. G. Pełczyński, R. Vorbrich, Wydawnictwo Biblioteka Telgte, Poznań 2007.

Paleczny T., *Wzory wielokulturowości we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.

Prus B., *Lalka*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

Ratzinger J., *Wiara – prawda – tolerancja. Chrześcijaństwo a religie świata*, tłum. R. Zajączkowski, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2004.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe, red. M. Kofta, A. Jasińska-Kania, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2001.

Szahaj A., *E pluribus unum? Dylematy wielokulturowości i politycznej poprawności*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2004.

Tożsamość, odmienność, tolerancja a kultura pokoju, red. J. Kłoczowski, S. Łukasiewicz, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 1998.

BLUE HALL
Music
WiFi
PICCOLINO
SecretRoom
New
escape game

13. OTWARTOŚĆ NA DRUGIEGO CZŁOWIEKA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Elementem składowym interakcji zachodzących między ludźmi jest otwartość, która jest przeciwieństwem postawy zamkniętej czy nastawionej obronnie. Osoba otwarta potrafi odbierać różnorodne emocje, zarówno swoje własne, jak i innych osób. Dialog między ludźmi, systemami, ideologiami jest możliwy dzięki postawie otwartej.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność komunikowania się z ludźmi.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Postawa otwartości wobec innych ludzi.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Czym jest i jak się przejawia otwartość na drugiego człowieka?

- Jaka jest rola otwartości w komunikacji międzyludzkiej?
- Co jest istotne w budowaniu przyjaznych relacji?
- Jakie są granice otwartości?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

- Otwartość to gotowość do przyjęcia nowych idei, bycie ciekawym ludzi i świata, szczerość.
- Stopień otwartości zależy od charakteru relacji łączących ludzi.
- Otwartość przejawia się w życzliwości.

→ *ZASADY*

- Staram się słuchać innych ludzi.
- Mówię szczerze o swoich potrzebach, uczuciach, emocjach.
- Nie zniechęcam się drobnymi niepowodzeniami w nawiązywaniu relacji z innymi.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

- Otwartość jest procesem komunikowania się.
- Rodzice budują pierwsze układy interakcji.
- Kontakty społeczne w rodzinie uczą łatwości nawiązywania i podtrzymywania relacji z innymi.
- Bliskie porozumienie jest ważną potrzebą w stosunkach z rodzicami.
- Zaburzona komunikacja z rodzicami sprzyja agresji i zażywaniu używek.

→ *ZASADY*

- Rozmawiam w domu w atmosferze otwartości i zaufania.
- Słucham o potrzebach, uczuciach, emocjach córki/syna.
- Dbam o partnerstwo dialogu; zdaję sobie sprawę z tego, że żadna ze stron nie ma przewagi.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

- Poziom otwartości we wzajemnych relacjach warunkuje prawidłowe porozumiewanie się w szkole.
- Naturalny charakter interakcji warunkowany jest wzajemną otwartością uczniów i nauczycieli.
- W budowaniu klimatu przyjaznych relacji istotna jest aprobata osób biorących udział w komunikacji.

→ *ZASADY*

- Stwarzam przestrzeń do wymiany zdań i poglądów, aby pobudzić aktywność uczniów.
- Otwartość wiąże się z obustronnym zrozumieniem.
- Skuteczne porozumiewanie się opieram na okazywaniu szacunku dla indywidualności innych osób i odrzuceniu stereotypów.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizacja wydarzenia, na którym obecni będą wszyscy nauczyciele i uczniowie (kino, teatr, karaoke, piknik, wydarzenie sportowe). Działania integracyjne sprzyjają lepszemu poznaniu się, budowaniu pozytywnej atmosfery, poczuciu bezpieczeństwa i tworzą doskonałą przestrzeń do wymiany zdań.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń wie, że elementem składowym interakcji jest otwartość. Kojarzy się ona z ciekawością wobec innych ludzi i świata, bezpośredniością w ujawnianiu własnych myśli i uczuć. W szkole panuje klimat, który sprzyja budowaniu przyjaznych relacji między młodzieżą, a nauczycielami. Uczeń okazuje szacunek względem osób o innych poglądach, odrzuca stereotypy, potrafi słuchać ze zrozumieniem swoich rówieśników i sam otwarcie mówi o swoich potrzebach i emocjach.

1.10. ZAGROŻENIA

Zagrożeniem dla otwartości na drugiego człowieka jest życie w emocjonalnej izolacji i strach przed odrzuceniem, brakiem akceptacji i niesprawiedliwą oceną. Miejsce otwartej komunikacji i zrozumienia zajmują walka o własne racje i zamknięcie na innych. Powstrzymywanie się od komunikacji, brak rozmowy i informowania o przeżywanych emocjach i uczuciach, potrzebach, sprawia, że często ranimy siebie i osoby nam bliskie.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

ZEMSTA

CZEŚNIK
Niechże będzie dziś wesele,
Równie w sercach, jak i w dziele –
podając rękę Rejentowi
Mocium panie, z nami zgoda.
Rejent przyjmuje rękę z niskim ukłonem.

WSZYSCY
Zgoda! zgoda!

WACŁAW
wstąpiwszy na środek tak, że Klara po jego prawej, podaje rękę Cześnikowi, on zaś ojcu po lewej, i posuwając się na przód sceny
Tak jest, zgoda,
A Bóg wtedy rękę poda.

↑ A. Fredro, *Zemsta*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2018, s. 117.

KOMENTARZ

W *Zemście* Aleksandra Fredry (1793-1876) na pierwszy plan wysuwa się spór między zamieszkującymi połowy zamku przedstawicielami dwóch zwaśnionych od pokoleń rodów: Cześnikiem Raptusiewiczem i Rejentem Milczkiem. W przytoczonym fragmencie, który jest ostatnią sceną utworu, następuje zakończenie ciągnącej się latami wojny między zwaśnionymi rodami przypieczętowane małżeństwem Klary, bratanicy Cześnika, z Wacławem, synem Rejenta. Ten miłosny związek dwojga przedstawicieli kolejnego pokolenia przyczynia się do pokoju, a główni bohaterowie podają sobie dłonie na zgodę.

Otwartość na drugiego człowieka oznacza wychodzenie poza utarte przesądy, opinie, stereotypy. Zakłada porzucenie uprzedzeń i przyjęcie osoby

z całym bagażem jej życiowych doświadczeń, ofiarowanie szansy na nawiązanie relacji i porozumienie.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Drogą człowieka jest otwartość i komunikacja, dlatego też podążanie drogą otwartości jest obecne w wielu systemach filozoficzno-religijnych. Rezygnując z twórczego rozwoju siebie i otwartości na drugiego człowieka, osoba skazuje się na zamknięcie i ograniczenie.

Na podstawie twórczości ks. Józefa Tischnera można stwierdzić, że „autentyczne doświadczenie drugiego jest wolne od przymusu, jest reakcją moralną, w której po obu stronach manifestuje się dobra wola”[1].

Obecna epoka nazywana jest epoką komunikacji, w której zabiega się o otwartość. Próby przekształcenia człowieka w kierunku zamkniętego bytu stanowią poważne zagrożenie. Skutkami egocentryzmu są degradacja i uprzedmiotowienie człowieka.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

„Otwartość jest przeciwieństwem postawy zamkniętej czy nastawionej obronnie. Oznacza skłonność do przyjmowania i rozpatrywania nowych informacji, niezależnie od aktualnie rozwiązywanych problemów. Jest czymś więcej niż zwykłą ciekawością, przejawia się w zdolności do tolerowania wieloznaczności i sprzeczności”[2]. Otwartość zapewnia partnerstwo dialogu. Zachowanie równoważności podmiotów interakcji, takich jak rodzice – dzieci, nauczyciele – uczniowie, rodzice – nauczyciele sprzyja konstruktywnemu rozwiązywaniu problemów. Żadna ze stron nie ma przewagi, co daje ochronę przed poniżeniem. Stworzenie takiej atmosfery w szkole jest warunkiem obustronnej, prawidłowej komunikacji.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Otwartość determinuje prawidłowe porozumiewanie się. Decyduje o przekazywaniu wprost komunikatów o uczuciach, myślach, nadziejach. Człowiek otwarty jest wolny od napięcia wynikającego z obaw, ogranicza konflikty, bo potrafi

1 *Filozofia XX wieku*, red. Z. Kuderowicz, t. 1, Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa 2002, s. 158.
2 J. Lenda, *Otwartość*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 703.

odczytać intencje wypowiedzi. Przejawianie otwartości ułatwia percepcję komunikatu i pomaga zmieniać zachowanie. „Otwartość na doświadczenie jest cechą osobowości opisującą tendencję do poszukiwania oraz pozytywnego wartościowania doświadczeń życiowych, ciekawość poznawczą i tolerancję wobec nowości. Otwartość jest szczególnie związana z kreatywnością i zdolnością do myślenia dywergencyjnego, jednak nie jest równoważna z inteligencją”[3].

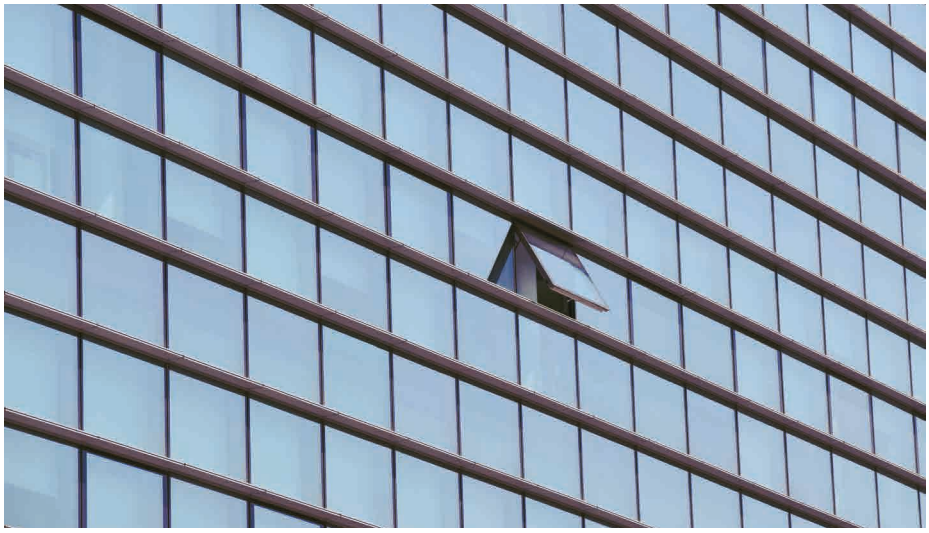

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

W *Credo* nazywamy Kościół „powszechnym”, a zatem jest on z samej swej natury otwarty, skierowany do wszystkich. Niezależnie od kultury, języka, sytuacji życiowej czy innych czynników do Kościoła zaproszeni są wszyscy. Kościół nie ma w sobie niczego z ekskluzywizmu, sekciarstwa, „bycia dla siebie”. Z tego też powodu Kościół z natury swojej jest również misyjny, skierowany do tych wszystkich, który chcą przyjąć dobrą nowinę.

Pluralizm współczesnego świata odegrał zasadniczą rolę w rozumieniu tego, czym jest postawa otwarta. Społeczeństwo wyciąga wnioski ze swojego zróżnicowania i dąży do integracji swojej osobowości. Wzajemne poznanie się i zrozumienie wymaga otwartości. Chrześcijaństwo może pełnić swoją misję w świecie, opierając się na takiej postawie.

3 Tamże, s. 703-704.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Nie wystarczy zaradzić potrzebom kogoś, kto znajduje się w trudnej sytuacji materialnej, należy jednocześnie zaspokoić jego pragnienie wartości i głębokich odpowiedzi. Ważny jest rodzaj pomocy, którą się oferuje, ale jeszcze ważniejsze od tego jest serce, z jakim tej pomocy się udziela. Zarówno gdy chodzi o projekty na małą skalę, jak i o wielkie przedsięwzięcia, wolontariat w każdym przypadku powinien być szkołą życia, zwłaszcza dla ludzi młodych, przyczyniając się do ich wychowania w kulturze solidarności i otwartości, w gotowości do dania daru z siebie.

↑ Jan Paweł II, *Miłość najwspanialszą formą ewangelizacji. Przesłanie na zakończenie Międzynarodowego Roku Wolontariatu*, 5.12.2001, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/wolontariat_05122001 [dostęp: 31.08.2022].

Otwarcie się na życie jest ośrodkiem prawdziwego rozwoju. Kiedy jakieś społeczeństwo skłania się ku negowaniu i unicestwianiu życia, nie znajduje już motywacji i energii potrzebnych do angażowania się w służbę prawdziwego dobra człowieka. Jeśli dochodzi do utraty wrażliwości osobistej i społecznej na przyjęcie nowego życia, również inne formy otwarcia przydatne dla życia społecznego ulegają wyjałowieniu. Przyjęcie życia wzmacnia siły moralne i uzdalnia do wzajemnej pomocy. Przyjmując postawę otwarcia na życie, narody bogate mogą lepiej zrozumieć potrzeby narodów ubogich, unikać wykorzystywania ogromnych zasobów ekonomicznych i intelektualnych do zaspokojenia egoistycznych pragnień własnych obywateli, a popierać szlachetne działania z myślą o moralnie zdrowej i solidarnej produkcji, w poszanowaniu fundamentalnego prawa każdego narodu i każdej osoby do życia.

↑ CV 28.

Nie przypadkiem wiele małych społeczności, które przetrwały na terenach pustynnych, rozwinęło szczodrą zdolność do przyjmowania pielgrzymów w drodze, dając w ten sposób przykład wypełniania świętego obowiązku gościnności. Doświadczyły tego również średniowieczne wspólnoty klasztorne, co widać w Regule św. Benedykta. Chociaż mogłoby to zakłócić porządek i ciszę w klasztorach, Benedykt wezwał, aby „z największą troskliwością przyjmować ubogich i pielgrzymów". Gościnność jest konkretnym sposobem, by nie pozbawiać się tego wyzwania i tego daru, jakim jest spotkanie z ludzkością poza własnym kręgiem. Osoby te uznawały, że wszystkim wartościom, które mogłyby pielęgnować, powinna towarzyszyć ta zdolność do przekraczania siebie w otwarciu na innych.

↑ FT 90.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Wtedy odezwie się Król do tych po prawej stronie: „Pójdźcie, błogosławieni u Ojca mojego, weźcie w posiadanie królestwo, przygotowane dla was od założenia świata! Bo byłem głodny, a daliście Mi jeść; byłem spragniony, a daliście Mi pić; byłem przybyszem, a przyjęliście Mnie; byłem nagi, a przyodzialiście Mnie; byłem chory, a odwiedziliście Mnie; byłem w więzieniu, a przyszliście do Mnie". Wówczas zapytają sprawiedliwi: „Panie, kiedy widzieliśmy Cię głodnym i nakarmiliśmy Ciebie? Albo spragnionym i daliśmy Ci pić? Kiedy widzieliśmy Cię przybyszem i przyjęliśmy Cię, lub nagim i przyodzialiśmy Cię? Kiedy widzieliśmy Cię chorym lub w więzieniu i przyszliśmy do Ciebie?". A Król im odpowie: „Zaprawdę, powiadam wam: Wszystko, co uczyniliście jednemu z tych braci moich najmniejszych, Mnieście uczynili".

↑ Mt 25,34-40.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Poszanowanie osoby ludzkiej przejawia się w poszanowaniu zasady: „Poszczególni ludzie powinni uważać swojego bliźniego bez żadnego wyjątku za «drugiego samego siebie», zwracając przede wszystkim uwagę na zachowanie jego życia i środki do godnego jego prowadzenia"[4]. Żadne prawodawstwo nie jest w stanie samo przez się usunąć niepokojów, uprzedzeń oraz postaw egoizmu i pychy, stojących na przeszkodzie ustanowieniu prawdziwie braterskich społeczności. Postawy te przezwycięża jedynie miłość, która w każdym człowieku dostrzega „bliźniego", brata.

↑ KKK 1931.

4 KDK 27.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Encyklika Caritas in veritate*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

Dziewiecki M., *Komunikacja wychowawcza*, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2013.

Lenda J., *Otwartość*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 703-704.

Filozofia XX wieku, t. 1, red. Z. Kuderowicz, Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa 2002.

Franciszek, *Encyklika Fratelli tutti*, Wydawnictwo M, Kraków 2020.

Fredro A., *Zemsta*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2018.

Jan Paweł II, *Miłość najwspanialszą formą ewangelizacji. Przesłanie na zakończenie Międzynarodowego Roku Wolontariatu*, 5.12.2001, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/wolontariat_05122001 [dostęp: 31.08.2022].

Jan Paweł II w komunikowaniu międzykulturowym. O sztuce dialogu z Innym, red. A. Dudziak, A. Żejmo, Wydawnictwo Naukowe i Specjalistyczne Vertum, Olsztyn 2014.

Kądziołka W., *Dialog źródłem wychowania w rodzinie*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2012.

Otwartość. Nadzieje i zagrożenia, red. M. Szulakiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2019.

Petrie P., *Komunikacja w pracy z dziećmi i młodzieżą. Wprowadzenie do pedagogiki społecznej*, tłum. J. Gilewicz, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2013.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Szulakiewicz M., *„Uczyń nas otwartymi". Studia z filozofii otwartości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2021.

14. POSTAWA AKCEPTACJI DRUGIEGO CZŁOWIEKA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Akceptacja oznacza postawę życzliwego i pozytywnego odniesienia do drugiego człowieka. Ta gotowość otwarcia się na drugą osobę i przyjęcie jej odrębności jest przyzwoleniem na inność. Każda osoba jest akceptowana bezwarunkowo, jej czyny, działania i zachowania – warunkowo.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Akceptacja drugiego człowieka.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność okazywania akceptacji.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Akceptacja samego siebie.
– Na czym polega akceptacja drugiego człowieka?

– Akceptacja to nie tylko stosunek do innych ludzi, ale także do otaczającego nas świata.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

– Słabości, wrażliwe punkty i wady stanowią ważną i akceptowalną część osobowości.
– Akceptacja nie oznacza przyjęcia biernej postawy i porzucenia wyznawanych wartości.
– Aprobata społeczna potwierdza tożsamość osoby oraz gwarantuje jej poczucie bezpieczeństwa.
– Porażka, odrzucenie czy wstyd wzmagają potrzebę społecznej akceptacji.

→ *ZASADY*

– Akceptuję drugiego człowieka takim, jakim jest; razem z jego wadami.
– Staram się rozumieć dzielące nas wszystkich różnice.
– Nie oceniam innych powierzchownie.
– Inność nie budzi we mnie lęku.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

– Akceptacja jest podstawową potrzebą psychiczną człowieka.
– Sposobem okazywania akceptacji jest ofiarowanie człowiekowi czasu.
– Warunkiem samoakceptacji w dorosłym życiu jest doświadczanie akceptacji w relacjach z rodzicami.
– Atmosfera akceptacji w domu rodzinnym daje poczucie bezpieczeństwa oraz wpływa na harmonijny rozwój.

→ *ZASADY*

– Potrzebę akceptacji córki/syna zaspokajam poprzez okazywanie mu troski i miłości.
– W przypadku braku akceptacji mojego potomka w szkole staram się poznać źródło problemu.
– Nie próbuję zmieniać córki/syna, nie oceniam i nie porównuję z koleżankami/kolegami ze szkoły.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

– Uczeń, który akceptuje siebie, chętniej się uczy, lepiej współpracuje z rówieśnikami.

- Brak akceptacji może także dotyczyć sfery materialnej, dyskryminacji rasowej, narodowej lub społecznej.
- Nauczyciel okazuje akceptację bezwarunkową w odniesieniu do osoby, a warunkową w odniesieniu do jej postępowania.

→ *ZASADY*

- Zachęcam młodzież do postawy dialogu wobec innych.
- Dbam, aby w klasie obalano stereotypy i niwelowano uprzedzenia.
- Organizuję pogadanki w klasie na temat tolerancji i potrzeby akceptacji innych.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie korzystają z mapy myśli i w grupach wypisują skojarzenia ze słowem „akceptacja". Na podstawie podanych propozycji próbują sformułować definicję akceptacji. Następnie porównują stworzone przez siebie definicje z definicjami z różnych źródeł (słowniki, encyklopedie). W dalszej części zajęć nauczyciel prosi uczniów o odpowiedź na pytanie: Czy zawsze trzeba akceptować wszystkie zachowania? Uczniowie wymieniają sytuacje, które nie powinny być akceptowane, np. brak szacunku wobec osób niepełnosprawnych, przemoc fizyczna i psychiczna.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń wie, że nie należy oceniać nikogo pochopnie na podstawie pierwszego wrażenia, wyglądu, pochodzenia, rasy, przekonań. Szanuje innych i ich poglądy. Zdaje sobie sprawę z tego, że każdy ma prawo do własnego zdania. Stara się rozumieć dzielące nas wszystkich różnice. Akceptuje swoich rówieśników bezwarunkowo, natomiast ich czyny warunkowo. Młodzież wie, że nie wolno akceptować zachowania, które może być niebezpieczne i szkodliwe dla drugiego człowieka.

1.10. ZAGROŻENIA

Wielu ludzi doświadcza braku pełnej akceptacji ze strony innych. Często istnieje pokusa sprawdzania wiarygodności deklarowanej aprobaty. Jednakże akceptacja jako podstawowa potrzeba człowieka jest niemożliwa do zaspokojenia w momencie, gdy ciągle sprawdzamy wiarygodność relacji i stawiamy wielkie żądania wobec osób nam bliskich. Pogłębia to jeszcze bardziej uczucie samotności i izolacji.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

Z LEGEND DAWNEGO EGIPTU

Teraz wszedł do sali kanclerz państwa i skłoniwszy się księciu, mówił:

– Potężny Ramzes, widząc, że już mu się wzrok zaćmiewa, odesłał mnie do ciebie z rozkazem: „Idź do Horusa i ślepo spełniaj jego wolę. Choćby ci kazał spuścić z łańcucha niewolników, a lud obdarować wszystką ziemią, uczynisz to, gdy zobaczysz na jego ręce mój święty pierścień, bo przez usta władców mówi nieśmiertelny Ozyrys".

– Tak daleko nie sięga serce moje – rzekł Horus. – Ale zaraz napisz mi edykt, jako ludowi zniża się czynsz dzierżawny i podatki o połowę, a niewolnicy będą mieli trzy dni na tydzień wolne od pracy i bez wyroku sądowego nie będą bici

kijem po grzbietach. I jeszcze napisz edykt, odwołujący z wygnania mego nauczyciela, Jetrona, który jest najmędrszym i najszlachetniejszym z Egipcjan. Tak powiedziałem...

↑ B. Prus, *Z legend dawnego Egiptu*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 7-8.

KOMENTARZ

W noweli pt. *Z legend dawnego Egiptu* Bolesław Prus (1847-1912) przenosi swoich czytelników w starożytne czasy faraona Ramzesa. Schorowany i bliski śmierci władca wciąż jednak troszczy się o dobro państwa i ciągłość władzy, którą zamierza przekazać w ręce prawowitego następcy, swojego wnuka Horusa. Młody, wykształcony i świadomy swojej roli książę, pomny na wszystkie niesprawiedliwości wojowniczego, bezwzględnego i mściwego Ramzesa, planuje szeroko zakrojone reformy. Pierwsze projekty jego edyktów dotyczą obniżenia podatków i lepszego traktowania niewolników, jeńców wojennych czy prostego ludu. Horus potrzebę akceptacji drugiego człowieka przejawia w szukaniu sojuszy i utrzymaniu pokoju. Ostatecznie jednak następuje zwrot akcji i Ramzes w cudowny sposób wraca do zdrowia, Horus zaś umiera ukąszony przez jadowitego pająka.

Wykreowana przez Bolesława Prusa postać młodego księcia jest wzorem akceptacji drugiego człowieka. Reprezentuje nowy ład, nowe spojrzenie i skostniałemu systemowi przynosi powiew świeżości. Dostrzegając niedolę prostego ludu, niewolników i jeńców, widzi w nich przede wszystkim osoby i dąży do poprawy ich losu.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Akceptacja samego siebie to podstawowy element prawidłowego współdziałania z innymi. Potrzeba akceptacji jest wpisana w naturę człowieka. Budowanie relacji międzyludzkich opartych na dobrej komunikacji związane jest z akceptacją drugiego człowieka, takim jakim jest. Poznaniem jego słabych i mocnych stron.

Filozof Leszek Kołakowski podkreśla, że stoicka akceptacja opiera się na podziale na rzeczy zależne i niezależne od nas. Zależne jest to, jakie mamy nastawienie do innych ludzi i co o nich sądzimy, ale nie mamy wpływu na to, co uważają i jak się zachowują. „Fundamentem postawy szacunku i akceptacji drugiego człowieka jest uznanie jednostki za podmiot i osobę ludzką, która posiada wrodzoną, nienaruszalną i niezbywalną godność osobową. U podstaw tych założeń leżą m.in. myśl chrześcijańska (w tym personalizm K. Wojtyły) oraz filozofia egzystencjalna i filozofia dialogu”[1].

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Brak akceptacji niektórych uczniów przez rówieśników to znany problem szkolnictwa. Najczęstszą przyczyną odrzucenia ucznia przez rówieśników jest inność. Nieakceptowane bywają dzieci, które są nowe w klasie, źle się uczą, ale też te, które są faworyzowane przez nauczycieli. Sprawą odrzucenia przez innych powinien zająć się jak najszybciej szkolny pedagog oraz nauczyciele i wdrożyć odpowiednie działania.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Marshall Rosenberg stwierdził, że dorastająca młodzież, która źle myśli o sobie, ma skłonność do myślenia źle o innych, czyli jeśli człowiek akceptuje siebie, akceptuje też innych i wierzy, że inni o nim dobrze myślą. Jeśli człowiek nie akceptuje siebie, to bardzo trudno będzie mu budować głębokie związki z innymi. Akceptacja siebie jest pewnym fundamentem, który stanowi podstawę psychicznego dobrostanu. „Samoakceptacja oznacza przyjęcie swojej osoby taką, jaką jest w rzeczywistości, z mocnymi i słabymi stronami. Przejawia się także w pogodzeniu się z własnym biegiem życia (akceptacja przeszłości) oraz w akceptacji własnej ograniczoności. Autentyczna akceptacja siebie jest możliwa przy dużym wglądzie i rozwiniętej samoświadomości”[2].

---

1 M. Niemczyk, *Akceptacja*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 81.
2 Tamże, s. 79.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Miłość Boga do człowieka jest czystym darem. Bóg nie kocha człowieka za to, kim jest, ale dlatego, że jest. Każdy człowiek był przez Boga zaakceptowany, zanim zaczął istnieć. Jego miłość posiada charakter stwórczy, stwarza człowieka, jest źródłem istnienia.

Na kartach Nowego Testamentu wielokrotnie ukazana jest postawa akceptacji Jezusa wobec drugiego człowieka. Syn Boży nie potępia człowieka, jest na niego zawsze otwarty. Czym innym jest grzech, to właśnie grzech jest napiętnowany przez Jezusa. Nigdy człowiek. Bóg akceptuje człowieka ze wszystkimi słabościami, oddzielając osobę od grzechu. Możemy tu przytoczyć przykłady z Ewangelii: o kobiecie cudzołożnej (por. J 8,1-11), uzdrowienie niewidomego od urodzenia (por. Mk 8,22-26), przyjęcie zaproszenia do domu Zacheusza (por. Łk 19,1-10), rozmowy z celnikami i grzesznikami (por. Mt 9,9-13; 11,19; 21,28-32; Mk 2,13-17; Łk 5,27-32; 19,1-10). Jezus przede wszystkim widzi człowieka, na którego zawsze patrzy z miłością i otwartością.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Każdy chrześcijanin czuje się powołany, aby dzielić trudy i cierpienia bliźniego, w którym ukrywa się sam Bóg. Jednakże otwarcie się na potrzeby brata wymaga okazania mu szczerej akceptacji, co jest możliwe tylko dzięki przyjęciu osobistej postawy ubóstwa w duchu. [...] Stan duchowego ubóstwa jest owocem nowego serca, które daje nam Bóg, zaś w okresie Wielkiego Postu owoc ten powinien dojrzewać dzięki konkretnym postawom, takim jak duch służby, otwartość na potrzeby drugiego człowieka, pragnienie jedności z bratem, konsekwentna walka z pychą, która niszczy szacunek należny bliźniemu.

↑ Jan Paweł II, *Orędzie na Wielki Post 1998 r.*, 9.09.1997, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/oredzie_wpost1998 [dostęp: 31.08.2022].

Zasadniczo miarę człowieczeństwa określa się w odniesieniu do cierpienia i do cierpiącego. Ma to zastosowanie zarówno w przypadku jednostki, jak i społeczeństwa. Społeczeństwo, które nie jest w stanie zaakceptować cierpiących ani im pomóc i mocą współczucia współuczestniczyć w cierpieniu, również duchowo, jest społeczeństwem okrutnym i nieludzkim. Społeczeństwo nie może jednak akceptować cierpiących i wspierać ich w cierpieniu, jeśli nie są do tego zdolne jednostki. Co więcej, jednostka nie może akceptować cierpienia drugiego, jeśli ona sama nie potrafi odnaleźć w cierpieniu sensu, drogi oczyszczenia i dojrzewania, drogi nadziei. Zaakceptować drugiego, który cierpi, oznacza bowiem

przyjąć na siebie w jakiś sposób jego cierpienie, tak że staje się ono również moim. Właśnie dlatego jednak, że staje się ono teraz cierpieniem podzielanym, że jest w nim obecny ktoś inny, oznacza to, że światło miłości przenika moje cierpienie.

↑ SpS 38.

Z drugiej strony nie mogę jednak ograniczać swojego życia do relacji z małą grupą, ani nawet z własną rodziną, ponieważ nie da się zrozumieć siebie bez szerszej struktury relacji: nie tylko tej aktualnej, ale i tej, która mnie poprzedziła i kształtowała w trakcie mego życia. Mój związek z osobą, którą cenię, nie może pomijać faktu, że osoba ta nie żyje tylko dla swej relacji ze mną, ani też ja nie żyję tylko moim odniesieniem do niej. Nasza relacja, jeśli jest zdrowa i prawdziwa, otwiera nas na innych, którzy powodują nasz wzrost i nas ubogacają. Najszlachetniejszy zmysł społeczny jest dziś łatwo niweczony w obrębie przeżyć egoistycznych, jawiących się pozornie jako głębokie relacje. Natomiast miłość, która jest autentyczna, która pomaga się rozwijać, i najszlachetniejsze formy przyjaźni, mieszkają w sercach, które pozwalają się dopełniać. Więź oblubieńcza i więź przyjacielska nakierowane są na otwarcie serc wokół siebie, na uczynienie nas zdolnymi do wyjścia z własnych ograniczeń, aż po akceptację wszystkich. Grupy zamknięte i pary skupione na sobie, stanowiące jakby „my" przeciwstawione całemu światu, są zazwyczaj wyidealizowanymi formami egoizmu i zwykłego chronienia siebie.

↑ FT 89.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Kto was przyjmuje, Mnie przyjmuje; a kto Mnie przyjmuje, przyjmuje Tego, który Mnie posłał. Kto przyjmuje proroka jako proroka, nagrodę proroka otrzyma. Kto przyjmuje sprawiedliwego jako sprawiedliwego, nagrodę sprawiedliwego otrzyma. Kto poda kubek świeżej wody do picia jednemu z tych najmniejszych, dlatego że jest uczniem, zaprawdę, powiadam wam, nie utraci swojej nagrody.

↑ Mt 10,40-42.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Wszyscy ludzie, stworzeni na obraz Jedynego Boga, obdarzeni taką samą rozumną duszą, mają tę samą naturę i to samo pochodzenie. Wszyscy, odkupieni przez ofiarę Chrystusa, są wezwani do uczestniczenia w tym samym Boskim szczęściu; wszyscy więc cieszą się równą godnością.

↑ KKK 1934.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Encyklika Spe salvi*, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2007.

Czarnawska M.M., *Przyjazne porozumiewanie się. Wzajemny szacunek, wzajemna akceptacja, radość z kontaktu*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.

Dziewiecki M., *Komunikacja wychowawcza*, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2013.

Dyer W.W., *Pokochaj siebie*, tłum. M. Waszkiewicz, Wydawnictwo Czarna Owca, Warszawa 2020.

Franciszek, *Encyklika Fratelli tutti*, Wydawnictwo M, Kraków 2020.

Jan Paweł II, *Orędzie na Wielki Post 1998 r.*, 9.09.1997, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/oredzie_wpost1998 [dostęp: 31.08.2022].

Jan Paweł II w komunikowaniu międzykulturowym. O sztuce dialogu z Innym, red. A. Dudziak, A. Żejmo, Wydawnictwo Naukowe i Specjalistyczne Vertum, Olsztyn 2014.

Kądziołka W., *Dialog źródłem wychowania w rodzinie*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2012.

Niemczyk M., *Akceptacja*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 79-81.

Petrie P., *Komunikacja w pracy z dziećmi i młodzieżą. Wprowadzenie do pedagogiki społecznej*, tłum. J. Gilewicz, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2013.

Plieth-Kalinowska I., Musielewicz A., *Akceptacja i adaptacja społeczna dzieci z dysfunkcjami rozwojowymi. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2019.

Prus B., *Z legend dawnego Egiptu*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

ARDIES

15. POSTAWA POSZUKIWANIA WARTOŚCI DUCHOWYCH

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Uznanie religijnego wymiaru człowieka jest nieodzowne dla jego pełnego zrozumienia, dlatego też wartości duchowe są integralną częścią całego procesu wychowania. Ich poszukiwanie pozwala skonfrontować się z własnymi pragnieniami, marzeniami, oczekiwaniami.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowy.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Rozwój kontaktu z Bogiem.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Rozwój umiejętności postępowania zgodnie z wyznawaną religią.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Czym jest rozwój duchowy?
– Jak można wzrastać duchowo?

– Świadome obserwowanie siebie i otaczającej rzeczywistości.
– Wiara pokazuje, co jest dla nas ważne.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

– Wiara nadaje życiu sens.
– Każdy człowiek ma prawo do poszukiwania prawd religijnych.
– Duchowość otwiera na rzeczywistość nadprzyrodzoną.
– Na osobiste życie duchowe składają się myśli, postawy i praktyki.

→ *ZASADY*

– Staram się stawać lepszym człowiekiem i rozwijać swoje duchowe życie.
– Pamiętam, że kryzys, o ile zostanie właściwie przeżyty, może być okazją do poczynienia postępów w życiu duchowym.
– Rozwijam moją duchowość poprzez lektury i ćwiczenia.
– Rozmawiam o swoich doświadczeniach duchowych.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

– Rodzina jest pierwszym środowiskiem rozwoju duchowego.
– W okresie dorastania młodzież konfrontuje ideały z rzeczywistością, prawdy religijne zostają poddane próbie.
– Lektura duchowa jest źródłem inspiracji do wychowania.

→ *ZASADY*

– Angażuję się w rozwój duchowy córki/syna.
– Rozmyślanie wspiera rozwój życia duchowego.
– Daję dobry przykład postępowania.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

– Życie wewnętrzne jest sferą, która dąży do ustawicznego rozwoju.
– „Ludzka duchowość objawia się w posłuszeństwie czterem najistotniejszym nakazom: bądź uważny, bądź inteligentny, bądź odpowiedzialny, bądź zdolny do ryzyka na tyle, na ile wydaje się ono słuszne i prawdziwe”[1].
– Doświadczenie duchowości uzdrawia wewnętrznie dzięki wierze, a nie wiedzy.
– Życie duchowe i rozwój intelektualny idą ze sobą w parze.

---

1 C.M. Martini, *Słownik duchowości. Mały przewodnik duchowy*, tłum. A. Spurgjasz, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2005, s. 43.

→ *ZASADY*

- Rozmawiam z uczniami o tym, jak czynić postępy w formacji duchowej.
- Uświadamiam uczniów, że są odpowiedzialni za własny rozwój duchowy.
- Czytam z młodzieżą książki poświęcone tematyce duchowości, dostosowane do ich poziomu rozwojowego.
- Autentyczna postawa wychowawcy, życie i postępowanie stanowią przykład realizacji założeń wyznawanej religii.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Podczas lekcji charakteryzujemy największe religie świata i wartości duchowe, które są z nimi związane. Warto skupić się na tym, że każda kultura i tradycja ma wiele do zaoferowania i wartości z nich płynące mogą przyczynić się do rozwoju duchowego. Uczniowie mogą opowiedzieć o swoich doświadczeniach związanych z poszukiwaniem wartości duchowych. Następnie można porozmawiać o tym, jakie mogą czynić postępy w formacji duchowej.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek potrzebuje zrozumienia siebie i otaczającego świata. Uczeń nawykami i praktykami duchowymi tworzy podstawę własnej duchowości. Wie, że dusza jest podstawą wewnętrznej integracji i indywidualizacji, a duchowość rodzi się w wyniku działania podjętego przez człowieka. Potrafi dostosować

własne wybory i wartości do prawa moralnego. Jest w stanie żyć według wyznawanych zasad.

1.10. ZAGROŻENIA

„Każdy musi posiadać jakąś duchowość i każdy ją posiada; taką, która daje życie, lub taką, która działa destrukcyjnie”[2]. Brak dbałości o formację sumienia, zaprzestanie poszukiwań wartości duchowych sprawiają, że zaciera się granica między dobrem i złem. Zagrożeniem stwarzającym niebezpieczeństwo dla naszego życia duchowego może być zanik jakichkolwiek wartości i cnót, zranienia emocjonalne, grzech oraz działanie sekt, pseudomistyków, dziwne prywatne objawienia. Różnorodność form duchowości stwarza niebezpieczeństwo zagubienia tego, co najważniejsze – co stanowi jej cel i źródło. Młodzież nie powinna podążać za tym, co modne, przyjemne, efektowne, ale pamiętać o potrzebie szukania pełnej radości, stawianiu wymagań, hartowaniu charakteru i sensowności bycia.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

LALKA

– Pierwszy raz spadło to na mnie w czasie przeprawy przez Dunaj trwającej od wieczora do nocy. Płynąłem sam i Cygan przewoźnik. Nie mogąc rozmawiać przypatrywałem się okolicy. Były w tym miejscu piaszczyste brzegi, jak u nas. I drzewa podobne do naszych wierzb, wzgórza porośnięte leszczyną i kępy lasów sosnowych. Przez chwilę zdawało mi się, że jestem w kraju, i że nim noc zapadnie, znowu was zobaczę. Noc zapadła, ale jednocześnie zniknęły mi z oczu brzegi. Byłem sam na ogromnej smudze wody, w której odbijały się nikłe gwiazdy.

Wówczas przyszło mi na myśl, że tak daleko jestem od domu, że dziś ostatnim między mną i wami łącznikiem są tylko te gwiazdy, że w tej chwili u was może nikt nie patrzy na nie, nikt o mnie nie pamięta, nikt!... Uczułem jakby wewnętrzne rozdarcie i wtedy dopiero przekonałem się, jak głęboką mam ranę w duszy.

– Prawda, że nigdy nie interesowały mnie gwiazdy – szepnął pan Ignacy.

– Od tego dnia uległem dziwnej chorobie – mówił Wokulski. – Dopóki rozpisywałem listy, robiłem rachunki, odbierałem towary, rozsyłałem moich ajentów, dopókim bodaj dźwigał i wyładowywał zepsute wozy albo czuwał nad skradającym się grabieżcą, miałem względny spokój. Ale gdym oderwał się

2 R. Rolheiser, *W poszukiwaniu duchowości XXI wieku*, tłum. K. Tybinka, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2006, s. 19.

od interesów, a nawet gdym na chwilę złożył pióro, czułem ból, jakby mi – czy ty rozumiesz, Ignacy? – jakby mi ziarno piasku wpadło do serca. Bywało, chodzę, jem, rozmawiam, myślę przytomnie, rozpatruję się w pięknej okolicy, nawet śmieję się i jestem wesół, a mimo to czuję jakieś tępe ukłucie, jakiś drobny niepokój, jakąś nieskończenie małą obawę.

Ten stan chroniczny, męczący nad wszelki wyraz, lada okoliczność rozdmuchiwała w burzę. Drzewo znajomej formy, jakiś obdarty pagórek, kolor obłoku, przelot ptaka, nawet powiew wiatru bez żadnego zresztą powodu budził we mnie tak szaloną rozpacz, że uciekałem od ludzi. Szukałem ustroni tak pustej, gdzie bym mógł upaść na ziemię i nie podsłuchany przez nikogo, wyć z bólu jak pies.

Czasami w tej ucieczce przed samym sobą doganiała mnie noc. Wtedy spoza krzaków, zwalonych pni i rozpadlin wychodziły naprzeciw mnie jakieś szare cienie i smutnie kiwały głowami o wyblakłych oczach. A wszystkie szelesty liści, daleki turkot wozów, szmery wód zlewały się w jeden głos żałosny, który mnie pytał: „Przechodniu nasz, ach! co się z tobą stało?…”

Ach, co się ze mną stało…

↑ B. Prus, *Lalka*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 32.

KOMENTARZ

W przytoczonym fragmencie powieści *Lalka* jej autor, Bolesław Prus (1847-1912), ukazuje rozmowę Stanisława Wokulskiego z Ignacym Rzeckim. Mowa jest o bólu, jakiego doznał poza granicami kraju. Wokulski szczerze opowiada swojemu przyjacielowi o samotności, rozdarciu, tęsknocie. Wspomnienia o ojczystym kraju wprowadzają bohatera w nostalgiczny nastrój i przeradzają się w emocjonalny i poruszający monolog. Każde oderwanie się od obowiązków kończy się dla niego odczuwaniem bólu. Ta tęsknota za miłością, ojczyzną, domem jest dla niego źródłem cierpienia, ale też nauką życia, a doświadczany kryzys może stać się okazją do poszukiwania wartości duchowych.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Do pełnego zrozumienia człowieka nieodzowne jest uznanie i respektowanie jego wymiaru religijnego. Istotą, celem i uzasadnieniem religii zajmuje się filozofia religii. Pierwiastek duchowy obecny w człowieku sprawia, że wykracza on poza przyrodę, poza świat, w którym na co dzień żyje. Koncentrowanie się na wartościach duchowych przynosi nieprzemijające dobrodziejstwa.

Jest zaprzeczeniem chwilowych, tymczasowych przyjemności. Chrześcijańskie doświadczenie duchowe pozwala człowiekowi przeżywać radość i pokój w świecie pełnym niepewności i chaosu. Duchowość chrześcijańska pomaga realizować aspiracje i ideały. Daje poczucie tożsamości i zaspokaja niezbędne potrzeby.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Odpowiedni stosunek do wartości duchowych przynosi korzyści pod względem emocjonalnym, fizycznym i duchowym. Duchowość rozwija się w wyniku działania podjętego przez człowieka. Jest nabywana przez wykorzystanie zdolności do wzrastania. Ukazując najważniejsze wartości, motywuje człowieka do rozwoju intelektualnego i fizycznego. Umożliwia także zrozumienie samego siebie i innych.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Psychologia dostrzega rolę, jaką pełni duchowość w funkcjonowaniu osoby. Często koreluje wierzenia i praktyki duchowe z kryteriami sukcesu, dobrostanu, integracją osobowości. Sfera duchowa jest związana z najważniejszymi problemami człowieka. Każdy człowiek ma prawo i obowiązek do poszukiwania prawd religijnych. Polega ono na świadomym poznawaniu samego siebie i odkrywaniu własnego powołania.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Rozeznawanie duchowe jest wysiłkiem związanym z rozróżnieniem ludzkich postaw, które mogą pochodzić z natchnienia Ducha Świętego. Rozeznawanie jest głęboko zakotwiczone w Biblii i tradycji chrześcijańskiej duchowości. Duchowość chrześcijańska opiera się na całościowym spojrzeniu na człowieka. Wynika z tego, że konieczna jest współpraca ze wszystkimi dyscyplinami, które interesują się człowiekiem[3].

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Jest zatem konieczne, aby wartości, które człowiek wybiera i do których dąży swoim życiem, były prawdziwe, ponieważ tylko dzięki prawdziwym wartościom może stawać się lepszy, rozwijając w pełni swoją naturę. Człowiek nie znajduje prawdziwych wartości zamykając się w sobie, ale otwierając się i poszukując ich także w wymiarach transcendentnych wobec niego samego. Jest to konieczny warunek, który każdy musi spełnić, aby stać się sobą i wzrastać jako osoba dorosła i dojrzała.

↑ FR 25.

Szczere i odnowione dążenie osób konsekrowanych do świętości jest dziś szczególnie potrzebne także dlatego, że należy *popierać i umacniać w każdym chrześcijaninie pragnienie doskonałości.* „Trzeba rozbudzić w każdym wierzącym prawdziwą tęsknotę za świętością, mocne pragnienie nawrócenia i osobistej odnowy w klimacie coraz żarliwszej modlitwy i solidarności z bliźnimi, zwłaszcza z tymi najbardziej potrzebującymi".

↑ VC 39.

3 Por. M. Borda, R. Solecki, *Duchowość chrześcijańska w procesie wychowania*, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie Wydawnictwo Naukowe, Kraków 2018, s. 29.

Duchowość chrześcijańska proponuje alternatywny sposób rozumienia jakości życia i zachęca do prorockiego i kontemplatywnego stylu życia, zdolnego do głębokiej radości, unikając obsesji na tle konsumpcji. Ważne jest podjęcie dawnego nauczania, obecnego w różnych tradycjach religijnych, a także w Biblii. Chodzi o przekonanie, że „mniej znaczy więcej". Rzeczywiście, nieustanne gromadzenie możliwości konsumpcji rozprasza serce, uniemożliwiając docenienie wszystkiego i każdej chwili. Natomiast stawanie w pogodzie ducha przed tym, co istnieje, choćby tego było niewiele, otwiera nam znacznie większe szanse na zrozumienie i spełnienie osobiste. Duchowość chrześcijańska proponuje rozwój wstrzemięźliwości i zdolności radowania się, mając niewiele. To powrót do prostoty, która pozwala nam się zatrzymać i docenić to, co małe, i dziękować za możliwości, jakie daje życie, nie przywiązując się do nich ani nie smucąc z powodu tego, czego nie posiadamy. Wymaga to unikania dynamiki panowania i gromadzenia samych tylko przyjemności.

↑ LS 222.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Boże, Ty Boże mój, Ciebie szukam;
Ciebie pragnie moja dusza,
za Tobą tęskni moje ciało,
jak ziemia zeschła, spragniona, bez wody.
W świątyni tak się wpatruję w Ciebie,
bym ujrzał Twoją potęgę i chwałę.
Skoro łaska Twoja lepsza jest od życia,
moje wargi będą Cię sławić.
Tak błogosławić Cię będę w moim życiu:
wzniosę ręce w imię Twoje.
Dusza moja będzie się syciła niby sadłem i tłustością,
wargi moje radośnie wołać będą, a moje usta Cię chwalić.
Gdy wspominam Cię na moim posłaniu,
myślę o Tobie podczas moich czuwań.
Bo stałeś się dla mnie pomocą
i w cieniu Twych skrzydeł wołam radośnie:
do Ciebie lgnie moja dusza,
prawica Twoja mnie wspiera.

↑ Ps 63,2-9.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

„Niech się weseli serce szukających Pana" (Ps 105,3). Nawet jeśli człowiek może zapomnieć o Bogu lub Go odrzucić, to Bóg nie przestaje wzywać każdego człowieka, aby Go szukał, a dzięki temu znalazł życie i szczęście. Takie szukanie wymaga od człowieka całego wysiłku jego rozumu, prawości woli, „szczerego serca", a także świadectwa innych, którzy uczyliby go szukania Boga [...].

↑ KKK 30.

V. LITERATURA

Aumann J., *Zarys historii duchowości*, tłum. J. Machniak, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2007.

Borda M., Solecki R., *Duchowość chrześcijańska w procesie wychowania*, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie Wydawnictwo Naukowe, Kraków 2018.

Franciszek, *Encyklika Laudato si'*, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Głaz S., *Doświadczenie religijne a sens życia*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Jan Paweł II, *Encyklika Fides et ratio*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2009, s. 1079-1198.

Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska Vita Consecrata*, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 1996.

Jan Paweł II, *Prymat wartości duchowych w wychowaniu młodych roku 2000*, 18.03.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie, V, 1, 1982*, red. F. Kniotek, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 1993, s. 387-389.

Martini C.M., *Słownik duchowości. Mały przewodnik duchowy*, tłum. A. Spurgjasz, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2005.

Prus B., *Lalka*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

Rolheiser R., *W poszukiwaniu duchowości XXI wieku*, tłum. K. Tybinka, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2006.

16. UCZUCIA I EMOCJE W ŻYCIU CZŁOWIEKA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Uczucia wyrażają emocjonalne nastawienie człowieka do innych ludzi i zdarzeń – są interpretacją emocji. Przeżywanie stosunku do siebie samego i otoczenia sprawia, że się cieszymy, kochamy, gniewamy i cierpimy. Bez uczuć i emocji nie sposób zrozumieć innych ludzi ani wejść z nimi w relacje.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność nawiązywania trwałych relacji z innymi osobami.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Rozeznawanie i przeżywanie własnych uczuć.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Zgodność woli i emocji.
- Uczucia i emocje jako odzwierciedlenie mojego stosunku do rzeczywistości.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

- Uczucia sami przeżywamy, a u innych możemy je obserwować i poznawać ich przejawy.
- Wola i rozum mogą kierować uczuciami.
- Występowanie uczucia nie wiąże się z pozytywną lub negatywną wartością moralną, która jest uzależniona od intelektu i woli.

→ *ZASADY*

- Uczę się wyrażania uczuć bez wyrządzania szkody innym i sobie.
- Staram się zrozumieć najbliższe mi osoby.
- Na sytuacje życiowe reaguję w sposób rozumny.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

- Sfera emocjonalna jest bardzo ważna w okresie dojrzewania.
- Uczucia mogą zarówno mobilizować do działania, jak i dezorganizować zachowanie człowieka.
- Uczucia rozwijają się w trakcie życia człowieka.

→ *ZASADY*

- Uczę panowania nad uczuciami.
- Rozumiem kłopoty córki/syna i daję temu wyraz w postaci pomocy.
- Pobudzam do społecznie wartościowego działania, przeżywania radości życia i twórczego entuzjazmu.
- Uczę, że uczucia wywierają wpływ na zachowanie człowieka.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

- Człowiek może kontrolować swoje zachowania emocjonalne.
- Młodzież może wykorzystywać swoje emocje w procesie nauki.
- Człowiek dojrzały emocjonalnie zna swoją wartość.

→ *ZASADY*

- Pomagam młodzieży rozwiązywać bieżące kłopoty.
- Poprzez nauczanie wykazuję zmienność i przejściowość uczuć w życiu codziennym.
- Pozwalam młodzieży na przeżywanie uczuć przyjemnych, związanych ze sportem, muzyką, grami, podróżami.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Nauczyciel proponuje uczniom otwartą dyskusję na temat, kiedy ostatnio odczuwali określone emocje i uczucia z przygotowanej wcześniej listy, obejmującej np. radość, zadowolenie, satysfakcję, docenienie, bezsilność, lęk, złość, smutek. Zachęcamy do opisania wybranych sytuacji.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczucia odzwierciedlają reakcje na przeżywane doświadczenia, pomagają w pełnym przeżywaniu relacji międzyosobowych. Uczeń rozpoznaje własne uczucia, podporządkowuje je własnej woli. Na sytuacje życiowe stara się reagować w sposób rozumny. Młodzież zna własną wartość i potrafi kontrolować zachowania emocjonalne.

1.10. ZAGROŻENIA

Uczucia w swojej spontaniczności mają tendencję do osłabiania ludzkiej wolności i uniemożliwiają realizację osobowych celów. Mogą dezorganizować zachowanie człowieka. Nadmierna koncentracja na uczuciach może spowodować, że wymkną się one spod kontroli rozumu. Istnieje też tendencja do traktowania trudnych uczuć tak, jakby nam zagrażały. Chcemy je ukryć i wyprzeć. Nie pozwalamy sobie na ich odczuwanie. Takie działanie prowadzi do pogłębienia się problemów i doprowadza nierzadko do poważnych chorób psychosomatycznych: depresji czy nerwic.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

KORDIAN

KORDIAN
Gdzież anioł przeczucia?
Czy przyjdzie? poprowadzi? Więc myśli i czucia
Trzeba skąpca przykładem na lata rozłożyć,
I nigdy zmysłów w jednej nie utracić burzy.
Trzeba się dziś zwyciężyć, aby jutra dożyć.
Dziwna ciekawość życia prowadzi w podróży,
A za ciekawość trzeba nieszczęściami płacić,
I nigdy zmysłów w jednej burzy nie utracić...
(gwałtownie)
Jam je utracił! Boże! zmiłuj się nade mną!

LAURA
Kordianie!...
(Kordian milczy.)
Czas powracać, już wietrzno i ciemno...

KORDIAN
O! pani, zostań jeszcze...

LAURA
Więc pan mi przyrzeka,
Że będzie spokojniejszy?

KORDIAN
(z obłąkaniem)
Tak...

LAURA
Przyszłość daleka,
Póki jesteśmy młodzi, wszystko jest przed nami...

↑ J. Słowacki, *Kordian*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 29-30.

KOMENTARZ

Przedstawiona przez Juliusza Słowackiego (1809-1849) scena dialogu między Kordianem i Laurą ukazuje ich relacje oparte na różnych uczuciach. Wymowne

jest imię tytułowego bohatera, gdyż oznacza „człowiek serca" (od łacińskiego słowa *cor* – 'serce'). Kordian chciałby nawiązać z Laurą bliższy kontakt duchowy, jest w niej zakochany, jednak ona nie odwzajemnia jego uczuć, mimo iż bohater daje jej wiele dowodów swojej miłości, wspominając przy tym o swoim opuszczeniu i samotności. Laura taktuje go wręcz lekceważąco, z dystansem, pozwala sobie również na szyderstwo. Jej zachowanie nosi jednak znamiona macierzyńskiej wyrozumiałości, gdyż uważa Kordiana za osobę obłąkaną.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

W historii filozofii wiele uwagi poświęcono relacjom między uczuciami a sferą poznawczą. W greckiej starożytności sceptycznie odnoszono się do uczuć (np. stoicy, epikurejczycy). Traktowano je jako źródło zaburzeń pracy rozumu, zwłaszcza w odniesieniu do osądów, które miały kierować ludzkim postępowaniem. Wzrost znaczenia sfery uczuć nastąpił dopiero w XIX i XX wieku.

Karol Wojtyła zaznaczał, że „Osoba ludzka jako wyraźnie określony podmiot nawiązuje kontakt z resztą bytów właśnie przez swoje wnętrze, a cały kontakt «przyrodniczy», który przysługuje jej również – posiada bowiem ciało i nawet poniekąd «jest ciałem» – oraz kontakt zmysłowy, na podobieństwo zwierząt, nie stanowią charakterystycznych dla niej dróg łączności ze światem. Łączność osoby ludzkiej ze światem zaczyna się wprawdzie na gruncie «przyrodniczym» i zmysłowym, ale kształtuje się w sposób człowiekowi właściwy dopiero w orbicie życia wewnętrznego. Tutaj też zarysowuje się moment znamienny dla osoby: człowiek nie tylko przejmuje treści docierające doń z zewnętrznego świata i reaguje na nie w sposób spontaniczny czy nawet wręcz mechaniczny, ale w całym swoim stosunku do tego świata, do rzeczywistości, usiłuje zaznaczyć siebie, swoje «ja» – i musi tak postępować, gdyż natura jego bytu tego się domaga"[1].

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Emocjonalność charakteryzuje sposób odbioru różnego rodzaju wrażeń pochodzących ze świata zewnętrznego lub wewnętrznego. W okresie młodzieńczym uczucia stale się rozwijają, wzbogacają i dojrzewają. Człowiek uczy się przeżywania, tak jak uczy się chodzić i mówić. W okresie dojrzałości uczucia już się stabilizują i wyrażają się trwałymi postawami wobec ludzi, rzeczy i zjawisk.

---

1 K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2015, s. 25.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Sfera emocjonalna jest ważną częścią okresu dojrzewania. Uczucia wyrażają emocjonalne nastawienie człowieka do innych ludzi i zdarzeń – są interpretacją emocji. Bogdan Wojciszke zaznacza, że „ważnym powodem, dla którego nasze interpretacje wywierają tak przemożny wpływ na postępowanie w sytuacji konfliktu, jest ich wyraźnie powiązanie z emocjami i motywami”[2].

Wszystkie emocje są ważne. Wpływają na sposób postrzegania siebie i innych, pomagają w przeżywaniu relacji, motywują do podjęcia działania. „Perspektywa poznawcza zakłada, że to, co człowiek czuje, myśli i jak się zachowuje, zależy przede wszystkim od procesów przetwarzania docierających doń informacji – od sposobu, w jaki rozumie bieżącą sytuację i napotkanych w niej ludzi. Sposób interpretacji zależy zaś od posiadanej już wiedzy i tego, jakie treści są w danym momencie aktywne”[3].

2 B. Wojciszke, *Psychologia społeczna*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2021, s. 410.
3 Tamże, s. 20.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Emocjonalna sfera człowieka, jego uczucia powinny być regulowane i ukierunkowywane na normy oparte o to, co właściwe, etyczne, co prowadzi do dobra i buduje człowieka. Dekalog jest właśnie zbiorem takich reguł, opartych na prawie naturalnym, a jednocześnie posiadających sankcję Bożego prawa. W kwestiach odnoszących się do powinności międzyludzkich, Dekalog można uznać za prawo obowiązujące wszystkich ludzi, również niewierzących. Dla przykładu zakazuje on zabójstwa, zazdrości, nieczystego pożądania, kradzieży czy zdrady.

Wszystkie nasze uczucia, także te negatywne powinny stawać się dla człowieka okazją do powierzania życia Bogu w duchu Dekalogu. Są bardzo ważną informacją o sytuacji życiowej człowieka, o jego stanie duchowym. Uczuć nie należy tłumić, ale dostrzegać i porządkować zgodnie z wolą Bożą. Bóg poprzez nasze stany uczuciowe przekazuje nam prawdę o nas. Należy też pamiętać, że im trudniejsze bywają nasze emocje, tym bardziej możemy liczyć na wsparcie Pana Boga.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Nie roszcząc sobie prawa do omówienia, a tym mniej do wyczerpania go w jego różnych aspektach, pragnę przypomnieć, chociaż pokrótce, to, czego dzieci spodziewają się i co mają prawo otrzymać od tych środków przekazu. Urzeczone i bezbronne wobec świata i osób dorosłych, dzieci są w naturalny sposób skłonne do przyjęcia tego, co im się ofiaruje, zarówno dobrego jak złego. [...] Śledzą każdy gest im ukazany i pojmują, wcześniej i lepiej od każdego innego człowieka, emocje i uczucia, jakie z nich wypływają. Jak miękki wosk, na którym każdy nawet lekki nacisk pozostawia ślad, tak dusza dzieci wystawiona jest na każdy bodziec, który pobudza ich zdolność wyobrażania, fantazji, czułości, instynktu. Wrażenia zresztą, w tym wieku wnikają bardzo głęboko w psychologię istoty ludzkiej i warunkują, często w sposób trwały, późniejsze odnoszenie się do siebie, do innych, do środowiska.

↑ Jan Paweł II, *Środki społecznego przekazu dla rozwoju dzieci. Orędzie na XIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, 23.05.1979, [online:] https://papiez.wiara.pl/doc/378865.Srodki-społecznego-przekazu-dla-rozwoju-dzieci/ [dostęp: 31.08.2022].

W procesie spotkania pokazuje się również wyraźnie, że miłość nie jest tylko uczuciem. Uczucia przychodzą i odchodzą. Uczucie może być cudowną iskrą rozniecającą, lecz nie jest pełnią miłości. Mówiliśmy na początku o procesie oczyszczeń i dojrzewania, przez które *eros* staje się w sposób pełny sobą, staje się miłością w całym tego słowa znaczeniu. Należy do dojrzałości miłości to, że angażuje wszystkie potencjalne możliwości człowieka i włącza, by tak rzec, człowieka w swój całokształt. Spotkanie z widzialnymi przejawami miłości Boga może wzbudzić w nas uczucie radości, jakie rodzi się z doznania, że jest się kochanym. To spotkanie wymaga jednak również zaangażowania naszej woli i naszego intelektu.

↑ DCE 17.

Doświadczanie uczuć nie jest samo w sobie czymś moralnie dobrym, ani też złym. Gdy zaczyna się odczuwać pragnienie lub odrzucenie, to nie jest to grzeszne lub naganne. To, co jest dobre lub złe, to czyn pobudzony lub łączący się z namiętnościami, jaki ktoś spełnia. Jeśli jednak uczucia są umacniane, poszukiwane i z ich powodu podejmujemy złe działania, to zło polega na decyzji, aby je umacniać i na wynikających z nich złych czynach. W tym samym duchu odczuwanie do kogoś upodobania samo w sobie niekoniecznie jest dobre. Jeśli poprzez takie upodobanie sprawiam, że ta osoba stanie się moim niewolnikiem, to uczucie posłuży mojemu egoizmowi. Przekonanie, że jesteśmy dobrzy, tylko dlatego, że „doświadczamy uczuć", to straszne oszustwo. Są ludzie, którzy czują się zdolni

do wielkiej miłości, tylko dlatego, że mają silną potrzebę uczucia, a nie są w stanie walczyć o szczęście innych i żyją zamknięci w swoich pragnieniach. W tym przypadku uczucia odwracają uwagę od wielkich wartości i ukrywają egocentryzm, który uniemożliwia prowadzenie życia w zdrowej i szczęśliwej rodzinie.

↑ AL 145.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Jeśli więc jest jakieś napomnienie w Chrystusie, jeśli jakaś moc przekonująca Miłości, jeśli jakieś uczestnictwo w Duchu, jeśli jakieś serdeczne współczucie – dopełnijcie mojej radości przez to, że będziecie mieli te same dążenia: tę samą miłość i wspólnego ducha, pragnąc tylko jednego, a niczego nie pragnąc dla niewłaściwego współzawodnictwa ani dla próżnej chwały, lecz w pokorze oceniając jedni drugich za wyżej stojących od siebie. Niech każdy ma na oku nie tylko swoje własne sprawy, ale też i drugich.

↑ Flp 2,1-4.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Uczucia same w sobie nie są ani dobre, ani złe. Nabierają one wartości moralnej w takiej mierze, w jakiej faktycznie zależą od rozumu i od woli. Uczucia nazywane są dobrowolnymi „albo dlatego, że nakazuje je wola, albo dlatego, że ich nie zabrania”[4]. Doskonałość dobra moralnego lub ludzkiego wymaga, by rozum kierował uczuciami.

↑ KKK 1767.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Encyklika Deus caritas est*, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2006.

Franciszek, *Adhortacja Amoris laetitia*, Wydawnictwo M, Kraków 2016.

Hayes S.C., *W pułapce myśli. Jak skutecznie poradzić sobie z depresją, stresem i lękiem. Terapia ACT*, tłum. A. Wojciechowski, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2014.

Jan Paweł II, *Środki społecznego przekazu dla rozwoju dzieci. Orędzie na XIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, 23.05.1979, [online:] https://papiez.wiara.pl/doc/378865.Srodki-spolecznego-przekazu-dla-rozwoju-dzieci/ [dostęp: 31.08.2022].

4 Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna* I-II, q. 24,3.

Kądziołka W., *Dialog źródłem wychowania w rodzinie*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2012.

Kobylińska D., *Automatyczna kontrola nieświadomych emocji*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007.

Łosiak W., *Psychologia emocji*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007.

Martini C.M., *Słownik duchowości. Mały przewodnik duchowy*, tłum. A. Spurgjasz, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2005.

Słowacki J., *Kordian*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. 10: *Uczucia (1-2, qu. 22-48)*, tłum. J. Bardan, oprac. F.W. Bednarski, Katolicki Ośrodek Wydawniczy Veritas, Londyn 1983.

Wojciszke B., *Psychologia miłości. Intymność, namiętność, zaangażowanie*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2009.

Wojciszke B., *Psychologia społeczna*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2021.

Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2015.

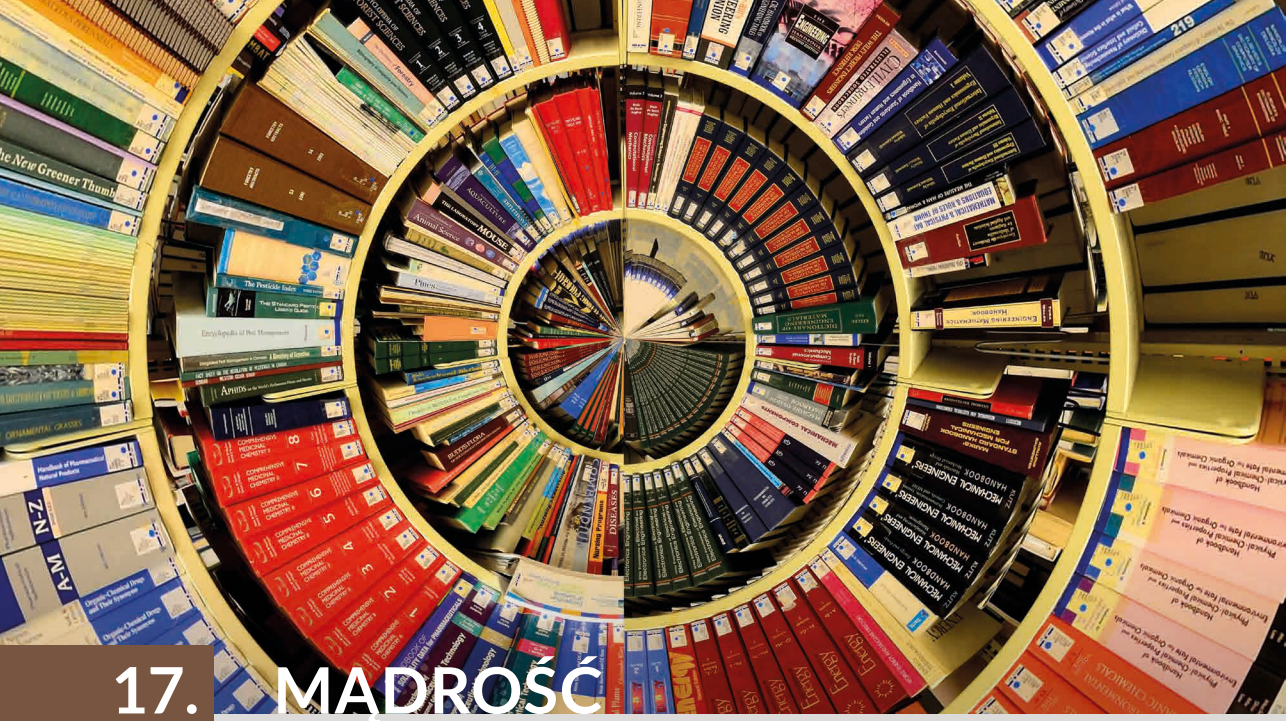

17. MĄDROŚĆ JAKO DAR

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Mądrość może być rozpatrywana jako zwieńczenie procesu rozwoju, cnota intelektualna, sprawność moralna i wartość związana z rozeznaniem i zachowaniem się na miarę danej chwili.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój intelektualno-moralny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Odkrywanie daru mądrości.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność planowania swojego rozwoju intelektualnego.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Czym jest mądrość?
- Na czym polega autentyczny rozwój człowieka?
- Moje poszukiwanie prawdy i wiedzy.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

- Poszukiwanie wiedzy i mądrości wpisane jest w naturę człowieka.
- Każda osoba jest powołana do współuczestnictwa w procesie rozwoju cywilizacji.
- W pracy ludzkiej obowiązuje zasada prymatu osoby przed rzeczą.

→ *ZASADY*

- Kształtuję w sobie postawę ciągłego zdobywania mądrości.
- Uczciwie i rzetelnie wypełniam obowiązki związane z rodziną, szkołą i najbliższym otoczeniem.
- Mądrze używam rzeczy, ponieważ wiem, że są one podporządkowane mojemu człowieczeństwu i powołaniu.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

- Integralny rozwój człowieka umożliwia prawdziwy postęp cywilizacyjny.
- Rozwój techniczny musi iść równolegle z rozwojem duchowym i moralnym.
- Zdobyte wykształcenie powinno służyć sprawiedliwości i dobru człowieka.

→ *ZASADY*

- Pomagam dziecku w formułowaniu odpowiedzi na fundamentalne pytania dotyczące sensu ludzkiego życia i jego przeznaczenia.
- Wskazuję na wiarygodne instytucje naukowe.
- Jestem gotów do dzielenia się mądrością życiową z moim dzieckiem.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

- Mądrość zakłada posiadanie wiedzy.
- Szkoła kształci i wychowuje osobę.
- Poszukiwanie mądrości dokonuje się poprzez doświadczenie fizyczne i duchowe.

→ *ZASADY*

- Kształtuję postawę ufności wobec autorytetów naukowych.
- Umożliwiam uczniom dostęp do wiedzy.
- Nieustannie doskonalę własne umiejętności pedagogiczne i zawodowe.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie w grupach przygotowują pracę na temat „Jak przejawia się dar mądrości?”. Każda grupa ma za zadanie opracować wybraną dziedzinę życia

społecznego pod kątem przejawów mądrości i zachowań, które budują społeczeństwo oparte na wartościach. Następnie na forum klasy porównywane są końcowe wyniki prac, uczniowie wraz z nauczycielem dokonują podsumowania pracy w grupach.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek wierzy, że jest w stanie poznać rzeczywistość, która go otacza, i zgłębić mądrość. Podejmuje wysiłek, by ją poznać i zrozumieć. Dokonaniami współczesnej cywilizacji posługuje się tak, aby rozwijały jego człowieczeństwo. Przyjmuje rady i wskazówki osób, które uważa za autorytet. Umie się dzielić własnymi osiągnięciami naukowymi. Pomaga rozwijać się intelektualnie innym osobom. W ten sposób osiąga mądrość.

1.10. ZAGROŻENIA

Bez poszukiwania mądrości młody człowiek może utracić motywację do poznawania otaczającej go rzeczywistości. Brak wiedzy o świecie, w którym żyje,

może spowodować u osoby stan wyobcowania. Nie będzie ona umiała nawiązywać relacji z innymi osobami lub zacznie się bać drugiego człowieka i nieufnie go traktować. Nieprzestrzeganie zasad etycznych i norm moralnych w zdobywaniu wiedzy może prowadzić młodego człowieka do manipulacji wytworami nauki w osiąganiu własnych korzyści w sposób egoistyczny.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

STARA BAŚŃ

– Na wiecu się to obradzi lepiej – odezwał się Doman – zwołujemy wiec.

– Nim wici roześlemy – przerwał stary – pojedźmy po dworach, nie mówiąc nic, aby języka powziąć. Jedźmy razem, Domanie, i po kmieciach, i po Leszkach.

– Jedźmy, ojcze Wiszu – potwierdził Doman – jam gotów. Spocznijcie u mnie, dalej ja ruszę z wami.

– Jak myślicie, dokąd? – spytał stary.

– Z kmieci... do starego Piasta – na naradę, ubogi człek, ale mądry. Milczy, ale więcej wie od tych, co gadają.

↑ J.I. Kraszewski, *Stara baśń*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – De Agostini Polska, Wrocław 2003, s. 96-97.

KOMENTARZ

Józef Ignacy Kraszewski (1812-1887) w *Starej baśni* przenosi czytelników w czasy Piasta – nazywanego w powieści Piastunem – legendarnego protoplasty dynastii Piastów, do kolebki państwowości polskiej w okolicy jezior Gopło i Lednica. Powieść przesiąknięta jest motywem walki dobra ze złem. Do zwycięstwa w tej walce nie wystarczy jednak siła oręża, potrzeba bowiem mądrości i sprytu, którym wykazuje się Piast.

W społecznościach tradycyjnych mądrość jest zwykle wiązana z kulturą ustnego przekazu doświadczenia życiowego, moralności, sztuki życia i jest przypisywana zwłaszcza osobom starszym. Przykładem takiej formacji są liczne sentencje, maksymy, przysłowia, przekazujące doświadczenia i rady obejmujące fizyczne, intelektualne i moralne dziedziny wychowania. Żeby zrozumieć świat, nie wystarczy gromadzić faktów, choćby najciekawszych, trzeba przyjąć postawę, która pozwala dociekać głębszego sensu rzeczy w ich wzajemnej relacji oraz w odniesieniu do całej rzeczywistości. Potrzebna jest wiedza szczególnego rodzaju, wykraczająca poza poznanie funkcjonowania świata; wiedza, która nie tyle odpowiada na pytanie: „Jak coś zrobić?", ile raczej: „Dlaczego człowiek powinien to robić?". „Dlaczego?" to znaczy nie tylko „Z jakiego powodu?", ale też „W jakim celu?".

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Problematyka mądrości jest nierozerwalnie związana z historią filozofii, która z języka greckiego oznacza umiłowanie mądrości. Od starożytności filozofowie łączyli pojęcie mądrości z wiedzą, cnotą i przykładnym życiem. Mądrość wiąże się z pewną zdolnością wrodzoną lub nabytą, która pozwala człowiekowi dobrze kierować swoim życiem i pomaga mu zapewnić sobie pomyślność, powodzenie, a nawet szczęście.

W ujęciu filozoficznym mądrości nie utożsamia się z wiedzą, choć zakłada jej posiadanie. Platon był zdania, że mądrość wymaga opanowania kompletnej wiedzy, co według niego gwarantowało podejmowanie właściwych decyzji. Jego uczeń Arystoteles uważał natomiast, że sama wiedza jest niewystarczająca, gdyż niezbędne są jeszcze określone zdolności psychiczne. Stoicy, nawiązujący do koncepcji Platona, uważali, że mądrość jest darem, który mogą opanować jedynie nieliczni, predestynowani do tego ludzie, inni zaś nie mogą jej zdobyć. Prowadzi to do wniosku, że mądrość jest owocem doświadczenia osobistego, uważnej obserwacji zarówno zachowania ludzi, zwierząt, jak i praw, jakimi rządzi się przyroda. Dojrzewa jednak na gruncie mądrości wrodzonej, którą już od najwcześniejszych lat wzbogaca także mądrość rodu, plemienia czy ludu, znajdująca swój wyraz we wskazówkach udzielanych przez starszych. W ten też sposób z pokolenia na pokolenie przekazuje się całą sumę zbiorowych doświadczeń i wyciąganych z nich wniosków.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Mądrość w ocenach i zdolność dokonywania właściwych wyborów w odpowiednich momentach wśród niezliczonych wyzwań pojawiających się każdego dnia, może być pogłębiana przez edukację moralną młodzieży, która wchodzi w dorosłe życie. Człowiek w swojej chęci poznawania świata i rozwoju nie zatrzymuje się, co sprawia, że zdobycze cywilizacji będą cały czas się rozszerzać. Warto przy tym zadbać o kulturę przekazu doświadczenia życiowego, moralności, sztuki życia przez starszych, szczególnie zaś wychowawców i nauczycieli.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Poszukiwanie mądrości stanowi istotny element rozwoju młodego człowieka z punktu widzenia psychologicznego. Człowiek mądry jest zdolny do przekazywania swej mądrości. Aby przekazywać swą mądrość, musi nie tylko umieć mówić, lecz także słuchać i rozumieć. Dojrzałość operacji intelektualnych,

występujących w każdym myśleniu, w znacznym stopniu wpływa na rozwiązywanie różnorodnych zadań. Mądrość nie istnieje bowiem sama dla siebie. Jest „sztuką życia z drugim". Mądrość ma służyć człowiekowi, jego praktycznemu powodzeniu we wszystkich dziedzinach życia. Wyrasta ona z ludzkiego doświadczenia i ludzkich uzdolnień, inteligencji i zdrowego rozsądku, jednocześnie jest darem.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

W ujęciu teologicznym mądrość jest darem Ducha Świętego. Tylko Bóg posiada pełnię mądrości, On sam jest Mądrością doskonałą. W swojej transcendentnej miłości Bóg powołuje do istnienia świat, który jest odbiciem Jego mądrości, nosi jej ślady możliwe do odczytania dlatego, że stworzony świat przedstawia wspaniały ład.

Dzięki stwórczej mądrości Boga świat jawi się nie jako chaos, lecz kosmos, bo zawiera w sobie ślad Bożej myśli, czyli Bożego planu, który wprowadza ład i porządek. Każdy człowiek staje się uczestnikiem tej mądrości już w samym akcie stwórczym Boga, który powołuje go do istnienia jako istotę rozumną, zdolną poznawać prawdę. Dzięki rozumowi może odczytywać ład i porządek zapisany w stworzeniu, a poprzez nie rozpoznać i odkryć Boga – Stwórcę wszystkiego. Człowiek współczesny wciąż na nowo może odczytywać prawdę o Przedwiecznej Mądrości, która wyraża się w pięknie dzieła stworzenia.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Aby dobrze współbrzmieć ze słowem Bożym, filozofia musi przede wszystkim odzyskać wymiar mądrościowy jako poszukiwanie ostatecznego i całościowego sensu życia. Ten podstawowy wymóg jest w istocie bardzo potrzebnym bodźcem dla filozofii, gdyż każe jej przystosować się do własnej natury. Idąc tą drogą, filozofia stanie się bowiem nie tylko decydującym autorytetem krytycznym, który wskazuje różnym dyscyplinom wiedzy, jakie są ich podstawy i ograniczenia, ale także ostateczną instancją jednoczącą ludzką wiedzę i działanie przez to, że pod jej wpływem zmierzają one do jednego najwyższego celu i sensu. Ten wymiar mądrościowy jest dzisiaj tym bardziej nieodzowny, że ogromny wzrost technicznego potencjału ludzkości każe jej na nowo i z całą ostrością uświadomić sobie najwyższe wartości. Jeśli te środki techniczne nie będą podporządkowane jakiemuś celowi, który wychodzi poza logikę czystego utylitaryzmu, rychło mogą ujawnić swój charakter antyludzki, a nawet przekształcić się w potencjalne narzędzia zniszczenia rodzaju ludzkiego.

↑ FR 81.

Teraz urośliście i sami możecie powiedzieć wasze „tak" Bogu, „tak" dobrowolne i świadome. Sakrament bierzmowania potwierdza chrzest i wylewa na was obficie Ducha Świętego. Teraz wy sami, pełni wdzięczności, możecie przyjąć Jego wielkie dary, które pomagają wam na drodze życia, abyście stali się wiernymi i odważnymi świadkami Jezusa. Dary Ducha Świętego są naprawdę wspaniałe, pozwalają wam kształtować siebie jako chrześcijan, żyć Ewangelią i być aktywnymi członkami wspólnoty. Przypomnę pokrótce te dary, o których najpierw mówi Izajasz, a potem Jezus: pierwszym darem jest mądrość, która pozwala wam odkryć, jak dobry i wielki jest Pan, i jak mówi ewangeliczne słowo, czyni wasze życie pełnym smaku, abyście byli, jak powiedział Jezus, „solą ziemi".

↑ Benedykt XVI, *Spotkanie z młodzieżą, która przyjmuje sakrament bierzmowania*, San Siro, 2.06.2012, [online:] https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/speeches/2012/june/documents/hf_ben-xvi_spe_20120602_stadio-meazza.html [dostęp: 31.08.2022].

Darami Ducha Świętego są: mądrość, rozum, rada, męstwo, umiejętność, pobożność i bojaźń Boża. Pierwszym darem Ducha Świętego według tej listy jest więc mądrość. Nie chodzi tu po prostu o mądrość ludzką, która jest owocem wiedzy i doświadczenia. W Biblii jest powiedziane, że Salomon w momencie koronacji na króla Izraela prosił o dar mądrości (por. 1 Krl 3,9). A mądrość jest właśnie tym: jest łaską widzenia wszystkiego oczami Boga. Jest po prostu tym: widzeniem świata, widzeniem sytuacji, okoliczności, problemów,

wszystkiego oczami Boga. To jest mądrość. Czasami widzimy rzeczy według własnego upodobania lub według nastawienia naszego serca, z miłością lub nienawiścią, z zazdrością... Nie, to nie jest spojrzenie Boga. Mądrością jest to, co czyni w nas Duch Święty, abyśmy widzieli wszystko oczami Boga. To jest dar mądrości.

↑ Franciszek, *Oczami Boga. Katecheza podczas audiencji generalnej*, 9.04.2014, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/audiencje/ag_09042014 [dostęp: 31.08.2022].

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Mądrość jest wspaniała i nie więdnie,
ci łatwo ją dostrzegą, którzy ją miłują,
ci ją znajdą, którzy jej szukają,
uprzedza bowiem tych, co jej pragną, wpierw dając się im poznać.
Kto dla niej wstanie o świcie, ten się nie natrudzi,
znajdzie ją bowiem siedzącą u drzwi swoich.
O niej rozmyślać – to szczyt roztropności,
a kto z jej powodu nie śpi, wnet się trosk pozbędzie,
sama bowiem obchodzi i szuka tych, co są jej godni,
objawia się im łaskawie na ścieżkach
i wychodzi naprzeciw wszystkim ich zamysłom.
Początkiem jej – najprawdziwsze pragnienie nauki,
a staranie o naukę – to miłość,
miłość zaś – to przestrzeganie jej praw,
a poszanowanie praw – to rękojmia nieśmiertelności,
nieśmiertelność zaś przybliża do Boga.
Tak więc pragnienie Mądrości wiedzie do królestwa.

↑ Mdr 6,12-20.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Siedmioma *darami* Ducha Świętego są: mądrość, rozum, rada, męstwo, umiejętność, pobożność i bojaźń Boża. Chrystus, Syn Dawida, posiada je w całej pełni. Dopełniają one i udoskonalają cnoty tych, którzy je otrzymują. Czynią wiernych uległymi do ochotnego posłuszeństwa wobec natchnień Bożych [...].

↑ KKK 1831.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Spotkanie z młodzieżą, która przyjmuje sakrament bierzmowania*, San Siro, 2.06.2012, [online:] https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/speeches/2012/june/documents/hf_ben-xvi_spe_20120602_stadio-meazza.html [dostęp: 31.08.2022].

Boorstin D.J., *Odkrywcy. Dzieje ludzkich odkryć i wynalazków*, tłum. M. Stopa, Grupa Wydawnicza Bertelsmann Media, Warszawa 2000.

Budajczak M., *Edukacja domowa*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004.

Franciszek, *Oczami Boga. Katecheza podczas audiencji generalnej*, 9.04.2014, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/audiencje/ag_09042014 [dostęp: 31.08.2022].

Hodurek R., *Mądrość*, bez wyd., Kraków 2007.

Jan Paweł II, *Encyklika Fides et ratio*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2009, s. 1079-1198.

Kraszewski J.I., *Stara baśń*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – De Agostini Polska, Wrocław 2003.

Leś T., *Koncepcje mądrości w filozofii Sokratesa, Platona i Arystotelesa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2016.

Mróz M., *Mądrość życia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2003.

Nęcka E., *Człowiek – umysł – maszyna. Rozmowy o twórczości i inteligencji*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2007.

Sękowski A.E., *Osiągnięcia uczniów zdolnych*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2001.

Wilowski W., *Utracona mądrość. Umiłowanie mądrości a mądrość. Studium z filozofii porównawczej. Od greckich siedmiu mędrców, poprzez Bhartrhariego, Zhuangzi i Salomona, do Schopenhauera*, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2012.

18. ROZUMNOŚĆ CZŁOWIEKA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Rozumność to zdolność do tworzenia pojęć, formułowania sądów, rozumowania. Szerzej można określić ją także pod kątem duchowych zdolności człowieka. Człowiek posiada rozwinięte funkcje mózgu, dzięki którym myśli, przeżywa, wyraża swoje uczucia – jest istotą rozumną.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój intelektualny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność prawidłowego postrzegania rzeczywistości.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność odróżniania dobra od zła.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Wiara i rozum pozytywnie na siebie oddziałują.
- Na czym polega rozumność człowieka?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

- Rozumność człowieka objawia się w jego wolności w sposobie myślenia, wartościowania, oceniania wydarzeń, spraw, ludzi, poglądów.
- Rozum pozwala pojąć porządek rzeczy.
- Człowiek ma umiejętność odróżniania dobra od zła.

→ *ZASADY*

- Badam otaczającą mnie rzeczywistość.
- Staram się przewidywać następstwa moich decyzji.
- Z zaangażowaniem podejmuję pracę nad pogłębianiem swojej wiedzy i umiejętności.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

- Człowiek z natury jest rozumny i wolny.
- Rozumność to właściwa człowiekowi zdolność myślenia, poznawania świata, analizowania i wyciągania wniosków.
- Rozum analizuje i wartościuje, opiera się na faktach.

→ *ZASADY*

- Wspieram dziecko w rozwijaniu umiejętności i talentów.
- Swoim przykładem wskazuję na hierarchię wartości.
- Pomagam w zdobywaniu wykształcenia.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

- Wolność jest zakorzeniona w rozumie i woli. Rozum i wola mają tę samą racjonalną naturę.
- Ludzie nauki i kultury są odpowiedzialni za prawdę.
- Rozum daje możliwość spojrzenia na daną sytuację z innej perspektywy.

→ *ZASADY*

- Interesuję się rozwojem intelektualnym młodzieży.
- Kształtuję w uczniach nawyk świadomego podejmowania wyborów.
- Wskazuję na uniwersalne wartości ludzkie.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Nauczyciel organizuje zabawę w kalambury, w której trzy grupy prezentują hasła z kilku dziedzin, np. przedmioty, przysłowia i powiedzenia, postacie, sport. Zabawę kończy dyskusja nad sposobem przedstawiania poszczególnych scenek.

Po zakończeniu gry, w podsumowaniu, warto zwrócić uwagę na odmienność w sposobie prezentowania haseł. Zróżnicowanie to wynika z poziomu wiedzy i indywidualnego bagażu doświadczeń życiowych.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

W dochodzeniu do prawdy uczeń wykorzystuje zarówno swoją pracę, jak i zdobycze nauki. Z szacunkiem odnosi się do naukowców. Ma umiejętność rozróżniania dobra i zła. Młody człowiek potrafi panować nad emocjami za pomocą rozumu. Kształtuje w sobie postawę zgłębiania wiedzy, poznawania świata, wartościowania. Uczeń dba o prawdziwość badań naukowych we własnym środowisku i dostrzega negatywne skutki nieetycznego postępowania w tym zakresie.

1.10. ZAGROŻENIA

W poszukiwaniu prawdy rozum ludzki może napotykać rozmaite trudności. Wynikają one z wpływu zmysłów i wyobraźni, z różnych skłonności oraz nawyków nabytych w okresie dorastania. Niebezpieczne jest popadanie w pychę, zarozumiałość, przekonanie, że jest się lepszym od innych, inteligentniejszym, sprytniejszym zamiast radości i gotowości do dzielenia się własnymi umiejętnościami z innymi.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

KORDIAN

DOKTOR

Trzy są elementa,
Które składają rozum, trzy wielkie myślniki.
Przez nie wytłumaczona jasno Trójca święta.
Myślnik jedność – urodził wielości liczniki,
Z nieskończoności starszej określność wypływa;
A związek między nimi, myśl, co porównywa,
Jest trzecim elementem, z trzech trójca się składa;
Bez wyobrażeń liczby wnet jedność upada;
Bez określności bytu – nieskończoność niknie;
Więc jedna równa drugiej jak Ojciec Synowi,
Względność ich dała życie świętemu Duchowi,
A wszystkie trzy idee są trójcą – rozumem.

↑ J. Słowacki, *Kordian*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 78.

KOMENTARZ

Juliusz Słowacki (1809-1849) w przywołanym fragmencie dramatu *Kordian* zawarł rozważania tytułowego bohatera. Walka pomiędzy uczuciami a rozumem ukazana jest w scenie, gdy bohater leży w szpitalu dla obłąkanych, pojawia się wówczas doktor (szatan pod ludzką postacią). Doktor przyznaje, że był obecny w sypialni cara, gdy Kordian usiłował dokonać zamachu. Próbuje mu udowodnić, że Trójca Święta jest niczym innym, jak tylko odzwierciedleniem rozumu, a Bóg nie tworzy zapaleńców takich, jak Kordian. Główny bohater uważa, że miłość do narodu skłania do poświęceń, a nosiciele wielkiej idei mają błogosławieństwo dane im przez Boga.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Człowiek, jako byt dysponujący władzą umysłową, zdolny jest do myślenia, poznawania, identyfikowania związków i zależności między postrzeganymi rzeczami i zjawiskami oraz formułowania na ich temat sądów.

Według Karola Wojtyły „Wyraz «osoba» został ukuty w tym celu, aby zaznaczyć, iż człowiek nie pozwala się bez reszty sprowadzić do tego, co się mieści w pojęciu «jednostka gatunku», ale ma w sobie coś więcej, jakąś szczególną pełnię i doskonałość bytowania, dla uwydatnienia której trzeba koniecznie

użyć słowa «osoba». Najbliższą i najwłaściwszą tego racją jest fakt, że człowiek posiada rozum, że jest bytem rozumnym, czego nie sposób stwierdzić o żadnym innym bycie widzialnego świata, u żadnego bowiem nie natrafiamy na ślady myślenia pojęciowego. Stąd też poszła owa znana definicja Boecjusza, wedle której osoba to po prostu tyle, co jednostka natury rozumnej (*individua substantia rationalis naturae*). To wyróżnia osobę w całym świecie przedmiotowych bytów, to stanowi o jej odrębności"[1].

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Każdy uczeń ma jakiś potencjał i to, jak go wykorzysta, w dużej mierze zależy od niego samego, ale najpierw od jego rodziców. W domu, w którym rodzice interesują się zgłębianiem wiedzy, nauką, sztuką, zadają pytania, rozmawiają o konsekwencjach swoich zachowań, dzieci są ciekawe świata i w bardziej naturalny sposób przyswajają wiedzę.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Psychologowie inteligencję człowieka definiują jako zdolność do uczenia się, rozumowania, przyswajania pojęć, operowania abstrakcją. Dzięki naszemu umysłowi umiemy sprawnie zaadaptować się w najbardziej nawet niesprzyjającym środowisku. Współcześnie przejawem inteligencji jest umiejętność przystosowania się do nowych okoliczności i zadań.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Człowiek jako istota rozumna posiada wyjątkową pozycję wśród wszystkich istot ziemskich. Ma godność, jest świadomym i wolnym podmiotem swoich czynów, odpowiedzialnym za siebie, drugiego człowieka i świat, w którym żyje. Kościół naucza, że Boga można poznać przez Jego dzieła za pomocą rozumu. Rozum nie przeczy wierze, lecz może człowieka do niej doprowadzić. A zatem rozum nie niszczy ani nie zastępuje wiary. Fałszywe jest myślenie w kategoriach „albo wiara, albo rozum". Jan Paweł II w encyklice *Fides et ratio* rozwiązuje w kilku słowach tę pozorną dychotomię: „Wiara i rozum są jak dwa skrzydła, na których duch ludzki unosi się ku kontemplacji prawdy"[2].

---

1 K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2015, s. 24.
2 FR wprowadzenie.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Stworzyć – to znaczy powołać z nicości do istnienia; a zatem stworzyć to tyle, co obdarować istnieniem. Świat widzialny zostaje stworzony dla człowieka: człowiek zostaje więc obdarowany światem (por. Rdz 1,26.28.29). Równocześnie zaś ten sam człowiek w swoim człowieczeństwie zostaje obdarowany szczególnym „obrazem i podobieństwem" Boga. Oznacza to nie tylko rozumność i wolność jako konstytutywną właściwość natury ludzkiej. Oznacza to zarazem, od samego początku, zdolność obcowania z Bogiem na sposób osobowy jako „ja" i „ty". Oznacza również zdolność do przymierza, jakie ma ukształtować się wraz ze zbawczym udzielaniem się Boga człowiekowi.

↑ DV 34.

Gdy młody król Salomon obejmował władzę, mógł poprosić o jedną rzecz. Co by było, gdyby nam, dzisiejszym ustawodawcom, pozwolono o coś poprosić? O co byśmy poprosili? Myślę, że także dziś, w ostatecznym rozrachunku, nie moglibyśmy prosić o nic innego, jak tylko o serce rozumne – o zdolność odróżniania dobra od zła oraz tworzenia w ten sposób prawdziwego prawa i służenia sprawiedliwości i pokojowi.

↑ Benedykt XVI, *Serce rozumne. Refleksje na temat podstaw prawa. Przemówienie w Bundestagu*, 22.09.2011, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/niemcy2011_bundestag_22092011.html [dostęp: 31.08.2022].

W tym wszechświecie, składającym się z otwartych systemów łączących się jedne z drugimi, możemy odkryć niezliczone formy relacji i uczestnictwa. Prowadzi to nas do myślenia również o całym wszechświecie, jako otwartym na transcendencję Boga, w ramach której świat się rozwija. Wiara pozwala nam interpretować znaczenie i tajemnicze piękno tego, co się dzieje. Wolność człowieka może wnieść swój rozumny wkład w pozytywny rozwój, ale może również dodać nowe zło, nowe przyczyny cierpienia i prawdziwego regresu. Prowadzi to do ekscytującej i dramatycznej ludzkiej historii, zdolnej zapoczątkować wyzwolenie, rozwój, zbawienie i miłość albo procesy upadku i wzajemnego zniszczenia.

↑ LS 79.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Jest droga, co komuś wydaje się słuszna,
lecz są to w końcu drogi śmierci.
Serce i w śmiechu się smuci,
a boleść jest końcem radości.
Niewierne serce syci się swym postępowaniem,

a więcej od niego – człowiek dobry.
Naiwny ufa każdemu słowu,
przemyślny rozważa swe kroki.
Mądry się boi i złego unika,
głupi się zapala, nabywając pewności.
Człowiek porywczy popełnia głupstwa,
człowiek podstępny jest znienawidzony.
Naiwni nabywają głupoty,
wiedza koroną przemyślnych.

↑ Prz 14,12-18.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Bóg stworzył człowieka jako istotę rozumną, dając mu godność osoby obdarzonej możliwością decydowania i panowaniem nad swoimi czynami. „Bóg bowiem zechciał człowieka pozostawić w ręku rady jego, żeby Stworzyciela swego szukał z własnej ochoty i Jego się trzymając, dobrowolnie dochodził do pełnej i błogosławionej doskonałości”[3] [...].

↑ KKK 1730.

V. LITERATURA

Bacz J., *Przez rozum do wiary. Fascynująca wędrówka*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013.

Benedykt XVI, *Serce rozumne. Refleksje na temat podstaw prawa. Przemówienie w Bundestagu*, 22.09.2011, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/niemcy2011_bundestag_22092011.html [dostęp: 31.08.2022].

Bukowski P., *Aksjologiczne podstawy rozumienia osoby ludzkiej w filozofii Maksa Schelera i Józefa Tischnera*, Wydawnictwo Scriptum, Kraków 2020.

Franciszek, *Encyklika Laudato si’*, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Gałkowski S., *Rozwój i odpowiedzialność. Antropologiczne podstawy koncepcji wychowania moralnego*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2003.

Jan Paweł II, *Encyklika Dominum et Vivificantem*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2009, s. 253-351.

3 KDK 17.

Kozielecki J., *Koncepcje psychologiczne człowieka*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2000.

Przełęcki M., *O rozumności i dobroci. Propozycje i morały*, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 2002.

Rozumność i racjonalność, red. T. Buksiński, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM, Poznań 1997.

Słowacki J., *Kordian*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Swoistość człowieka? Rozumność, red. G. Bugajak, J. Tomczyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2009.

Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2015.

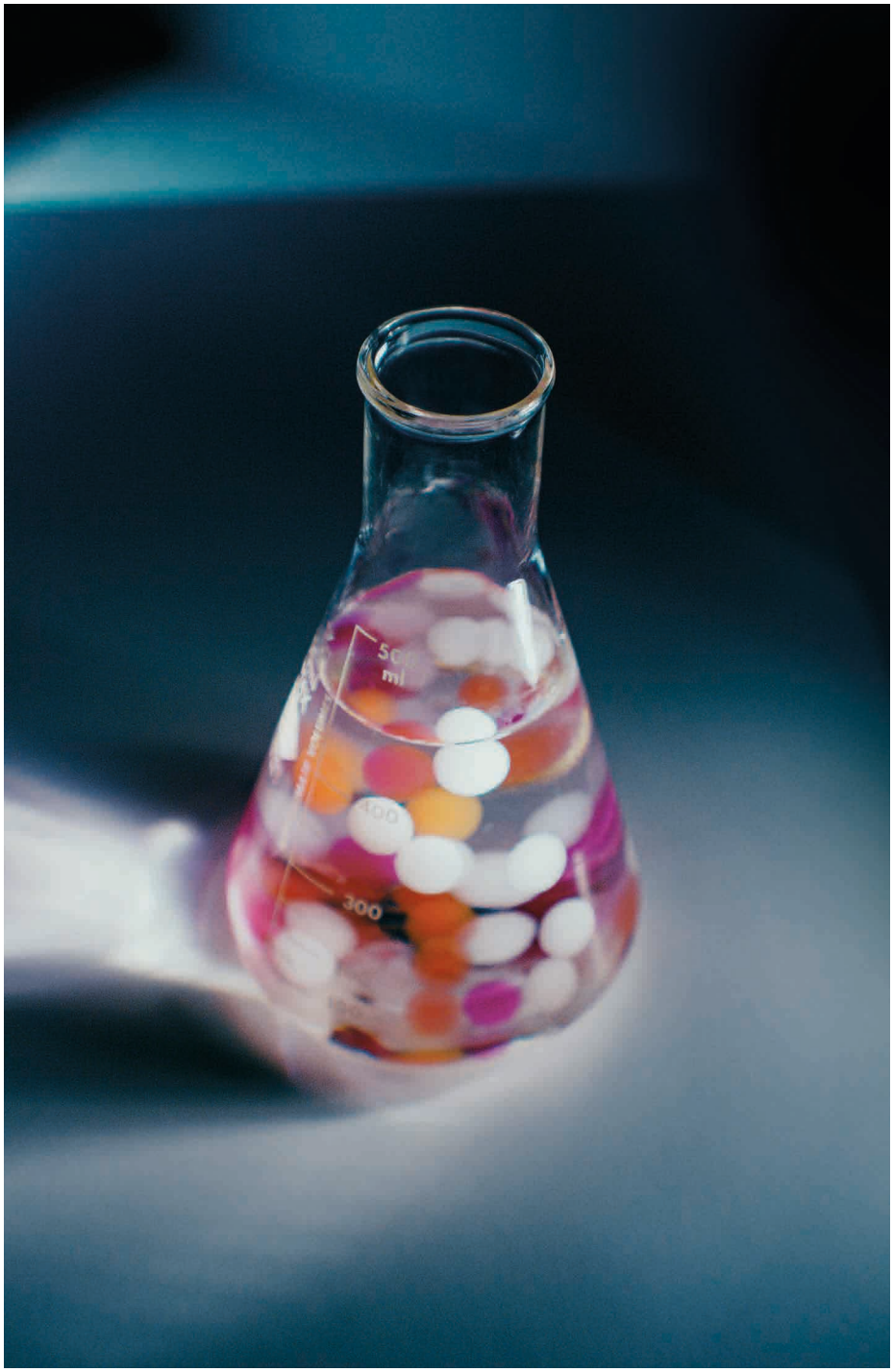
ml
400
300

19. POSTAWA SZLACHETNA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Postawa szlachetna zakłada wyrzeczenie się egoizmu i podejmowanie w sposób świadomy, dobrowolny i bezinteresowny działań, które przynoszą korzyść innym. Motywacją tej postawy jest skłonność do czynienia dobra dla niego samego.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność współżycia z ludźmi.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie cnót społecznych.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Jak w praktyce wyraża się postawa szlachetna?
- Czy szlachetność oznacza brak troski o siebie?
- Czy potrafię poświęcić swój czas potrzebującym?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

- Kształtowanie wrażliwości na innych jest nieodzownym elementem wychowania do wartości.
- Postawa szlachetna jest bezinteresownym służeniem drugiej osobie.
- Dar z siebie czyni człowieka bardziej wolnym.

→ *ZASADY*

- Uczę się przełamywać nieśmiałość i wygodnictwo, i wychodzę naprzeciw problemom innych ludzi.
- Pomagam, na ile mogę, moim kolegom w ich trudnościach.
- Dzielę się z innymi moimi talentami, umiejętnościami, wiedzą czy dobrami materialnymi.
- Uczę się rezygnować z zachcianek, interesów lub planów na rzecz drugiego.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

- Kształtowanie w dziecku postawy szlachetnej jest podstawą jego poprawnego współżycia z innymi.
- Okazywanie dziecku miłości przez rodziców kształtuje u niego pozytywny stosunek do innych ludzi.
- Rodzina stanowi grupę społeczną, w której dziecko przyswaja sobie normy społeczne, zasady współżycia i współdziałania.

→ *ZASADY*

- Czuję się odpowiedzialny za wszechstronny rozwój całej rodziny.
- Mój stosunek do dzieci powinien być pełen serdeczności, zaufania, delikatności i uprzejmości.
- Wymagam od młodego człowieka postawy pomocniczości oraz postawy szlachetnej i jednocześnie sam jestem przykładem poświęcenia i oddania wobec mojego dziecka.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

- Człowiek jest istotą społeczną i może się rozwijać prawidłowo jedynie w społeczeństwie.
- W procesie kształcenia istotną rolę odgrywa wychowanie postaw społecznych: współdziałania, życzliwości, sprawiedliwości oraz postawy szlachetnej.
- Wychowanie do wartości musi być połączone ze świadectwem własnego życia.

→ *ZASADY*

- Kształtuję u uczniów postawę otwartości i wrażliwości na potrzeby innych ludzi.
- Zachęcam uczniów do wzajemnej pomocy i bezinteresownego dzielenia się swoimi zdolnościami, talentami, umiejętnościami i dobrami materialnymi.
- Czuwam nad tym, aby między uczniami nie było niezdrowego współzawodnictwa.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Praktycznym wymiarem postawy szlachetnej jest zaangażowanie się uczniów (indywidualne lub grupowe) w różne formy wolontariatu. Mogą to być akcje pomocowe polegające na zbiórce pieniędzy na ważny cel, pomoc w odrabianiu lekcji w świetlicach, czy też odwiedzanie osób starszych w domach opieki czy hospicjach. Aby zachęcić młodzież do takiej aktywności, można zaprosić na spotkanie przedstawicieli instytucji zajmującej się świadczeniem pomocy.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Postawa szlachetna może wyrażać się w poświęceniu dobra osobistego na rzecz dobra społecznego, a także w odwadze zaangażowania się w obronę słusznych praw innych osób. Wynikające z postawy szlachetnej wyjście naprzeciw

drugiemu człowiekowi wyrywa go ze zbytniej koncentracji na własnych problemach, które są częstą przyczyną smutku, zniechęcenia i depresji. Świadcząc bezinteresownie dobro bliźnim, człowiek zjednuje sobie przyjaciół, buduje pozytywne i harmonijne więzi międzyludzkie.

1.10. ZAGROŻENIA

Nie zawsze młody człowiek uświadamia sobie istotę postawy szlachetnej. Istnieje zagrożenie zatracenia się w tej wartości. Dzieje się tak, kiedy problemy innych przedkładane są nad własne obowiązki i prawa. Zagrożeniem dla zdrowej postawy szlachetnej jest postawa konformizmu, gdy człowiek zgadza się bezkrytycznie z zasadami i normami dla własnej wygody, nie angażuje się w pomoc drugiemu. W imię utrzymania własnego stanu posiadania (stanowiska, dóbr materialnych, sławy, dobrego imienia) rezygnuje z uczciwości, szczerości i prawdy, podporządkowuje swoje myślenie i działanie tym, od których zależy jego pozycja. Takie postępowanie sprzyja wykształceniu się postawy egoistycznej – kierowanie się tylko własnym dobrem. Kolejnymi zagrożeniami są: postawa uniku – wycofywania się od odpowiedzialności oraz działania na rzecz innych z lęku, by się nie narazić na ewentualne trudności. Skutkiem takich zachowań jest otępienie, brak przyjęcia konkretnego stanowiska oraz zobojętnienie na sprawy drugiego człowieka.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

POTOP

– Niech się dzieje wola boża! – rzekła wreszcie. – Skoro się mnie waćpan wyrzekasz, to idźże swoją drogą! Bóg zostanie nad sierotą!

– Ja się ciebie wyrzekam? – pytał Kmicic z największym zdumieniem.

– Tak jest! Jeśli nie słowy, to uczynkami; jeśli nie ty mnie, to ja ciebie... Bo nie pójdę za człowieka, na którym ciężą łzy ludzkie i krew ludzka, którego palcami wytykają, banitem, rozbójnikiem zowią i za zdrajcę mają!

– Za jakiego zdrajcę?... Nie przywodźże mnie do szaleństwa, abym zaś czego nie uczynił, czego bym potem żałował. Niechże we mnie piorun zaraz trzaśnie, niech mnie czarci dziś obłuszczą, jeślim ja zdrajca, ja, którym przy ojczyźnie wtedy stawał, kiedy wszyscy ręce opuścili!

– Waćpan przy niej stajesz, a czynisz to, co i nieprzyjaciel, bo ją depcesz, bo ludzi w niej katujesz, bo na prawa boskie i ludzkie nie dbasz. Nie! Choćby mi się i serce rozdarło, nie chcę cię mieć takiego, nie chcę!...

– Nie gadaj mi o rekuzie, bo się wścieknę! Ratujcież mnie, anieli! Nie zechcesz mnie po dobrej woli, to cię i tak wezmę, choćby tu wszystka hołota z zaścianków,

choćby sami Radziwiłłowie, sam król i wszyscy diabli rogami przystępu bronili, choćbym miał duszę czartu zaprzedać...

– Nie wzywaj złych duchów, bo cię usłyszą! – zakrzyknęła Oleńka, wyciągając przed siebie ręce.

– Czego ode mnie chcesz?

– Bądź uczciwy!

↑ H. Sienkiewicz, *Potop*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 48.

KOMENTARZ

Wartości moralne to wskazania, jak mądrze i dobrze żyć. Służą powszechnemu dobru. Stanowią kompas przy podejmowaniu właściwych decyzji i działań, dają poczucie sensu, budują dobre relacje z ludźmi, służą utrzymaniu życia na naszej wspólnej planecie.

Szlachetność zakłada mówienie prawdy i jej poszanowanie, przyznawanie się do błędu lub winy, nieprzywłaszczanie sobie cudzej własności, to rzetelność w wykonywaniu swoich obowiązków w ramach nauki, pracy, opieki, podziału zadań, to także równoprawne traktowanie ludzi, bez faworyzowania.

Postawa szlachetna często jest trudna. Wymaga odwagi cywilnej, gdy mamy przyznać się do winy lub ujawnić złe praktyki innych, narażając się na ich gniew.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

François de La Rochefoucauld, XVII-wieczny pisarz i moralista, uważał, że ludzie szlachetni charakteryzują się szczerością i umiejętnością przyznawania się do popełnionych błędów[1]. Szlachetność zakłada wierność ideałom, postępowanie w sposób wspaniałomyślny, uczciwość oraz stosowanie się do obowiązujących zasad, obyczajów, norm i wzorów. Drogowskazem i motywacją dla działań szlachetnych, choć trudniejszych, bo wymagających wysiłku, rezygnacji z czegoś, poświęcenia, pokory, jest moralność.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Kształtowanie się w człowieku postawy szlachetnej jest częścią jego rozwoju, dojrzewania jako jednostki funkcjonującej w społeczeństwie. Na taką postawę składa się wiele innych wartości, takich jak zdolność do poświęcenia, odwaga, sprawiedliwość czy empatia. Rozwinięcie swojego myślenia poza horyzont własnej osoby jest dużym wyzwaniem, z którym musi zmierzyć się młody człowiek. Rodzina i szkoła winny pomagać młodemu człowiekowi w całym procesie samowychowania, przedstawiając określone cele, ukazując szlachetność czynów i podając przykłady godne naśladowania.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Osoba szlachetna postępuje w sposób wspaniałomyślny, uczciwy i bezinteresowny. W relacjach z innymi odznacza się uprzejmością i uczynnością, szanuje godność każdej osoby bez względu na jej status społeczny, zasobność portfela, pochodzenie. Kształtowanie w sobie postawy szlachetnej wymaga poświęcenia, które może przybierać różne formy, mogą to być np. własne korzyści czy też czas.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Katechizm Kościoła Katolickiego wielokrotnie przypomina, że największym przykazaniem jest przykazanie miłości Boga i bliźniego (por. KKK 2083; 2196). Przykazanie to obowiązywało już w Starym Testamencie (por. Pwt 5,6-21).

1 Por. J. Koziej, *La Rochefoucauld François de*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 10, red. A. Szostek, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2004, k. 501-502.

Chrystus jednoznacznie potwierdza jego aktualność a jednocześnie mówi o nowym przykazaniu miłości. Jest ono rzeczywiście nowe i ostateczne, gdyż ukazuje radykalnie nowe i ostateczne kryterium chrześcijańskiej miłości: „Przykazanie nowe daję wam, abyście się wzajemnie miłowali, tak jak Ja was umiłowałem" (J 13,34).

Chrześcijanin, realizując przykazanie miłości, jest wezwany do życia we wspólnocie Kościoła i do objęcia bliźnich miłością wierną i nieodwołalną na wzór Chrystusa. Wynika stąd, że nadrzędnym kryterium miłości bliźniego nie jest jedynie postawa do samego siebie, lecz miłość Chrystusa, który do końca nas umiłował, z miłości składając swe życie w ofierze na krzyżu: „Jak mnie umiłował Ojciec, tak i Ja was umiłowałem. Wytrwajcie w miłości mojej. Jeśli będziecie zachowywać moje przykazania, będziecie trwać w miłości mojej, tak jak Ja zachowałem przykazania Ojca mego i trwam w Jego miłości. To wam powiedziałem, aby radość moja w was była i aby radość wasza była pełna" (J 15,9-11).

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Zwracam się szczególnie do was, młodzi chrześcijanie. Bądźcie świadkami Chrystusa przede wszystkim wśród swoich rówieśników. Zmartwychwstały wzywa was, byście nawiązywali przymierze z Nim i między sobą nawzajem, aby nadać miastu kształt bardziej sprawiedliwy, wolny i chrześcijański. Bądźcie twórcami tego przymierza w relacjach z innymi młodymi, w życiu rodzinnym, w swoich

dzielnicach, szkołach i uniwersytetach, w miejscach pracy, w ośrodkach sportu i zdrowej rozrywki. Nieście nadzieję i otuchę tam, gdzie panuje rezygnacja i cierpienie. Niech każdy z was będzie gotów okazać życzliwość i pomoc tym, którzy pragną przybliżyć się do wiary i do Kościoła.

↑ Jan Paweł II, *Bądźcie poszukiwaczami, świadkami i głosicielami prawdy Chrystusa. List do młodzieży Rzymu*, 8.09.1997, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, red. P. Ptasznik i in., Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 445-446.

Wolontariat, będący niezastąpionym bogactwem społeczeństwa, oznacza nie tyle dawanie rzeczy, ale dawanie samych siebie, niosąc konkretną pomoc najbardziej potrzebującym. [...] Św. Paweł w mowie pożegnalnej do starszych Efezu przypomina prawdę, którą wyraził Jezus: „Więcej szczęścia jest w dawaniu aniżeli w braniu" (Dz 20,35). Drodzy przyjaciele, to jest logika daru, logika często lekceważona, którą wy doceniacie i dajecie jej świadectwo: służenie swoim czasem, swoimi umiejętnościami i kompetencjami, swoim wykształceniem, swoją wiedzą fachową; jednym słowem, poświęcanie drugiemu uwagi, nie oczekując niczego w zamian na tym świecie [...]. Postępując w ten sposób, nie tylko wyświadcza się dobro drugiemu, ale odkrywa się głębokie szczęście, zgodnie z logiką Chrystusa, który oddał całego siebie.

↑ Benedykt XVI, *Ewangelia daru i bezinteresowności. Przemówienie podczas audiencji dla przedstawicieli trzech włoskich ruchów katolickiego laikatu*, Watykan, 19.05.2012, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/laikat_19052012.html [dostęp: 31.08.2022].

Gdy myśl chrześcijańska domaga się podkreślenia szczególnej wartości człowieka, ponad innymi stworzeniami, daje wówczas podstawę, by dowartościować każdą osobę ludzką, a w ten sposób pobudza do uznania innych. Otwarcie na „ty", zdolne do poznania, umiłowania i dialogu, jest nadal wielką szlachetnością człowieka. Dlatego też właściwa relacja z rzeczywistością stworzoną nie wymaga osłabiania społecznego wymiaru istoty ludzkiej, a także jej wymiaru transcendentnego, jej otwartości na Boże „Ty".

↑ LS 119.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Do tego zaś, który Go zaprosił, rzekł: „Gdy wydajesz obiad albo wieczerzę, nie zapraszaj swoich przyjaciół ani braci, ani krewnych, ani zamożnych sąsiadów, aby cię i oni nawzajem nie zaprosili, i miałbyś odpłatę. Lecz kiedy urządzasz przyjęcie, zaproś ubogich, ułomnych, chromych i niewidomych. A będziesz szczęśliwy, ponieważ nie mają czym tobie się odwdzięczyć; odpłatę bowiem otrzymasz przy zmartwychwstaniu sprawiedliwych".

↑ Łk 14,12-14; por. Mt 5,38-48; J 4,10-12.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Uczynkami miłosierdzia są dzieła miłości, przez które przychodzimy z pomocą naszemu bliźniemu w potrzebach jego ciała i duszy. Pouczać, radzić, pocieszać, umacniać, jak również przebaczać i krzywdy cierpliwie znosić – to uczynki miłosierdzia co do duszy. Uczynki miłosierdzia co do ciała polegają zwłaszcza na tym, by głodnych nakarmić, bezdomnym dać dach nad głową, nagich przyodziać, chorych i więźniów nawiedzać, umarłych grzebać. Spośród tych czynów jałmużna dana ubogim jest jednym ze szczególnych świadectw miłości braterskiej; jest ona także praktykowaniem sprawiedliwości, która podoba się Bogu [...].

↑ KKK 2447.

V. LITERATURA

Aronson E., Aronson J., *Człowiek – istota społeczna*, tłum. J. Radzicki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.

Benedykt XVI, *Ewangelia daru i bezinteresowności. Przemówienie podczas audiencji dla przedstawicieli trzech włoskich ruchów katolickiego laikatu*, Watykan, 19.05.2012, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/laikat_19052012.html [dostęp: 31.08.2022].

Fedeli M., *Temperamenty. Charaktery. Osobowości. Profil medyczny i psychologiczny*, tłum. P. Graczykowski, K. Trojan, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Franciszek, *Encyklika Laudato si'*, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Jan Paweł II, *Bądźcie poszukiwaczami, świadkami i głosicielami prawdy Chrystusa. List do młodzieży Rzymu*, 8.09.1997, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, red. P. Ptasznik i in., Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 445-446.

Jan Paweł II, *List Gratissimam sane do rodzin z okazji Roku Rodziny 1994*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, red. P. Ptasznik i in., Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 358-399.

Jarosz M., *Interpersonalne uwarunkowania religijności*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2003.

Koziej J., *La Rochefoucauld François de*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 10, red. A. Szostek, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2004, k. 501-502.

Kubicki D., *Szlachetność człowieczego spełnienia się w jestestwie – dar czy ofiara w dobie globalizowanych społeczeństw?*, „Zeszyty Naukowe Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie w Londynie. Seria Trzecia" 2014, nr 2, s. 169-180.

Łobocki M., *Altruizm a wychowanie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1998.

Sienkiewicz H., *Potop*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

Śliwak J., *Osobowość altruistyczna. Osobowościowe korelaty altruizmu. Psychologiczne badania empiryczne*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2001.

Tillmann K.J., *Teorie socjalizacji. Społeczność, instytucja, upodmiotowienie*, tłum. G. Bluszcz, B. Miracki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.

Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, red. T. Styczeń, W. Chudy, J.W. Gałkowski, A. Rodziński, A. Szostek, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2020.

20. POSTAWA WDZIĘCZNOŚCI

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Docenianie tego, co znajduje się wokół nas, jest cenną umiejętnością, która pomaga nam być bardziej radosnymi i zadowolonymi z życia. Człowiek zdolny do wdzięczności wychodzi z założenia, że wszystko, co otrzymuje, jest darem. Ludzie, którzy dzielą się swoją wdzięcznością wzmacniają więzi oraz są bardziej skłonni do pomocy innym. Praktykując wdzięczność, stają się bardziej altruistyczni.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność dostrzegania pozytywnych aspektów życia i umiejętność cieszenia się nimi.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie postawy wdzięczności.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Praktykowanie wdzięczności na co dzień.
– Za co jestem wdzięczny sobie?
– Jak okazać wdzięczność?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

– Wdzięczność możemy odczuwać oraz okazywać innym ludziom.
– Dziękowanie ludziom pokazuje im, że są dla nas ważni.
– Wdzięczność jest przeciwieństwem postawy ciągłego narzekania oraz postawy roszczeniowej.
– Wdzięczność pozwala doceniać dobro w naszym życiu.

→ *ZASADY*

– Potrafię cieszyć się i dziękować.
– W przypadku trudnych doświadczeń życiowych próbuję dzielnie je znosić i odnajdywać w nich sens.
– Szczerze cieszę się z osiągnięć drugiej osoby.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

– Rodzice, którzy sobie nawzajem okazują wdzięczność, dają przykład, że takie postępowanie sprawia przyjemność drugiej osobie i polepsza stosunki w rodzinie.
– Człowiek zdolny do wdzięczności wychodzi z założenia, że wszystko, co otrzymuje, jest darem.
– Osoby wdzięczne są na co dzień szczęśliwe, uśmiechnięte, pełne energii i zadowolone z życia.

→ *ZASADY*

– Uczę autentycznej postawy wdzięczności wypływającej z głębokiego przekonania i poruszenia serca, która jest darem dla siebie i dla drugiego.
– Pomagam unikać myślenia, że wszystkie otrzymywane przez młode osoby dobre rzeczy po prostu im się należą.
– Okazuję córce/synowi wdzięczność, podobnie jak oczekuję od niej/niego okazywania wdzięczności wobec innych.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

- Wdzięczność pozwala skoncentrować się na rozwiązaniu, a nie na samym problemie.
- Wdzięczność można wyrażać w sposób werbalny i pozawerbalny.
- Rozwój postawy wdzięczności stymuluje świadomość jej pozytywnego wpływu na życie.

→ *ZASADY*

- Wyrażam swoją wdzięczność i uznanie innym ludziom ze środowiska szkolnego.
- Uczę prawidłowego przyjmowania porażek szkolnych.
- Staram się ukazać uczniom wartość postawy wdzięczności.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Młodzież przygotowuje czyste kartki w ilości odpowiadającej liczbie uczniów w klasie. Na kartce uczeń zapisuje jedną rzecz, za którą jest wdzięczny koledze lub koleżance.

Nie jest to łatwe zadanie, ale na pewno każdej osobie w klasie możemy być za coś wdzięczni, nawet za jakąś prostą sprawę, np. pożyczenie ołówka lub szczery uśmiech. Zadanie kończy się wymianą karteczek i dyskusją na temat okazywania wdzięczności.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie dostrzegają pozytywne aspekty życia i cieszą się nimi. Są świadomi korzystnego wpływu wdzięczności na ich życie. Wychodzą z założenia, że wszystko, co otrzymują, jest darem. Doceniają to, co mają oraz chętnie dzieląc się tym z innymi osobami. Młodzież w sposób spontaniczny wyraża swoją wdzięczność i uznanie kolegom z klasy, nauczycielom, rodzicom, krewnym i innym ludziom.

1.10. ZAGROŻENIA

Każdy z nas ma wrodzoną skłonność do, egoizmu, zamknięcia się w sobie, narzekania. Wady te mogą w nas zdławić chęć okazywania wdzięczności. Ważna jest tutaj umiejętność dostrzegania potrzeb innych. Wszyscy mamy pragnienia, a niemożność ich zaspokojenia nie powinna powodować frustracji, odwracając uwagę od tego, co już mamy. Zagrożeniem jest także warunkowanie wdzięczności. Kiedy traktujemy ją w kategorii „coś za coś" i gdy oczekujemy od kogoś czegoś w zamian za naszą wdzięczność.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

CHWILE ULOTNE

Bo to widać w każdym geście
Jesteście, więc zauważcie to nareszcie
Odbierzcie dzisiejszy dzień jak podarunek
Cieszcie się i obierzcie na jutro kierunek
Odważcie się, zróbcie ten krok, podnieście wzrok
Na razie, strzałka, mówił Fokusmok
Łapię chwile ulotne jak ulotka
Ulotne chwile łapię jak fotka

↑ Paktofonika, *Chwile ulotne*, w: *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Zakres podstawowy i rozszerzony. Klasa 2, część 2*, red. M. Chmiel, E. Mirkowska-Treugutt, A. Równy, Wydawnictwo Nowa Era, Warszawa 2019, s. 69.

KOMENTARZ

Wykonywany przez zespół Paktofonika utwór *Chwile ulotne* przypomina o tym, żeby doceniać to, co mamy. Łatwiej jest nam przygotować listę skarg na szkołę, otaczających ludzi i samych siebie, a o wiele trudniej sporządzić listę powodów do zadowolenia. Postawa wdzięczności jest potwierdzeniem dobroci. Kiedy dostrzegamy to, co jest pozytywne w naszym życiu i dziękujemy za dobre rzeczy, wydarzenia i ludzi dbamy o własne zdrowie psychiczne. Przytoczony utwór

zachęca do cieszenia się życiem i dostrzegania dobra wokół nas. Taka wrażliwość dostarcza wielu powodów do radości i wdzięczności.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Filozofowie ujmują wdzięczność w kategorii cnoty. Jest ona rodzajem troski względem dobroczyńcy i kategorią więzi osobistej. Łączy się ją ze sprawiedliwością, zasadą wzajemności, dobrą wolą i dobroczynnością, wzajemnym okazywaniem miłości i szacunkiem oraz darem i przysługą.

Odmiennym spojrzeniem jest opisywanie relacji darczyńcy i obdarowanego jako obowiązku spłaty długu. Ujmowanie wdzięczności przez pryzmat długu wiązać można z etyką Kanta. Wdzięczność jako reakcja emocjonalna to zarówno docenienie daru, jak i okazanie dobrej woli i szacunku wobec drugiej osoby ze względu na jej bezinteresowność.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Praktykowanie wdzięczności działa na osobę, którą doceniamy, jak i na nas samych, dając radość oraz zwiększając przy tym poczucie własnej wartości i skuteczności. W szkole możemy być wdzięczni za możliwość edukacji, za dostęp do nowych technologii, za inspirujących nauczycieli, którzy dzielą się swoją wiedzą, za przyjaciół z klasy i spoza niej. Skupiając się na wyrażaniu wdzięczności, pomnażamy pozytywne doświadczenia życiowe i budujemy fundament pod dorosłe życie. Łatwiej nam jest opanować złość, gniew oraz znieść poczucie porażki. Docenianie tego, co znajduje się wokół nas, jest niezwykle cenną umiejętnością.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

W języku psychologii przyswojenie wdzięczności sprzyja poprawie dobrostanu zarówno własnego, jak i innych ludzi. Badacze nurtu psychologii pozytywnej są bowiem zdania, że cnota wdzięczności jest jedną z wielu cech składających się na siłę psychiczną, która sprzyja dobru własnemu, jak i innych ludzi. Amerykański psycholog Robert Emmons wyjaśnia, że wdzięczność jest potwierdzeniem dobroci, bo potwierdzamy dobro, mówiąc do siebie i dziękując za dobre rzeczy w naszym życiu. Nazywa on również wdzięczność „emocjami wzmacniającymi relacje". Okazywanie wdzięczności potwierdza wsparcie naszych bliskich. Osoby, które dzielą się swoją wdzięcznością są bardziej skłonne do pomocy innym.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Postawa wdzięczności powinna być postawą bliską każdemu chrześcijaninowi. Wynika ona z wiary, że jesteśmy dziećmi Boga i On sam, jako miłujący Ojciec, obdarza nas wszystkich potrzebnymi łaskami. Wszystko co mamy jest darem, obdarowaniem z miłości do człowieka. Działanie Boga, który uświęca ludzi pobudza ich do wdzięczności wobec Stwórcy. Wdzięczność dotyczy również znaków obecności Boga w sakramentach, szczególnie zaś w Eucharystii, która jest zarazem obecnością Bożą wśród nas, jak i dziękczynieniem składanym Bogu. Źródłem postawy wdzięczności może być wszystko: dar życia, zdrowie, rodzina. Wdzięczność jest niekiedy tematem nie dość wyakcentowanym w duchowości, co próbuje się zrekompensować na gruncie psychologii. Teologowie zaliczają wdzięczność do cnót pokrewnych sprawiedliwości, niewdzięczność zaś uznają za grzech. W wychowaniu do życia cnotliwego można wykorzystać strategie rozwoju wdzięczności wypracowane przez psychologię pozytywną[1].

1 Por. K. Niewiadomski, *Wdzięczność – cnota zaniedbana. Możliwość wykorzystania teorii psychologicznych w katolickiej refleksji teologicznomoralnej nad wychowaniem do wdzięczności*, „Teologia i Moralność" 2015, t. 9, nr 1(15), s. 233-254.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Wdzięczność i radość z niezmierzonej godności człowieka każe nam dzielić się z wszystkimi tym orędziem: „oznajmiamy wam, cośmy ujrzeli i usłyszeli, abyście i wy mieli współuczestnictwo z nami" (1 J 1,3). Trzeba dotrzeć z Ewangelią życia do serca każdego człowieka i wprowadzić ją do samego wnętrza ludzkiego społeczeństwa.

↑ EV 80.

Pan uczy nas, o co w pierwszym rzędzie winniśmy prosić w naszej modlitwie, oczyszcza i uszlachetnia nasze pragnienia, a tym samym oczyszcza i uszlachetnia nasze serca. A zatem, choć z natury rzeczy jest normalne, że w modlitwie o coś prosimy, nie powinna ona być tylko tym. Są też powody do dziękowania, i jeżeli jesteśmy choć trochę uważni, widzimy, że otrzymujemy od Boga tak wiele dobrych rzeczy: jest dla nas tak dobry, że wypada, jest rzeczą konieczną dziękować. I powinna być też modlitwa pochwalna: jeśli nasze serce jest otwarte, widzimy pomimo wszystkich problemów także piękno Jego stworzenia, dobroć przejawiającą się w Jego stworzeniu. Tak więc powinniśmy nie tylko prosić, ale także wysławiać i dziękować: jedynie wtedy nasza modlitwa jest pełna.

↑ Benedykt XVI, *Modlitwa sprawia, że ludzie potrafią kochać. Katecheza podczas audiencji generalnej*, 20.06.2012, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/audiencje/ag_20062012 [dostęp: 31.08.2022].

Niezbędne jest również uwrażliwienie dziecka czy nastolatka, że złe działania mają swoje konsekwencje. Trzeba obudzić zdolność postawienia się w sytuacji innej osoby i wyrazić skruchę z powodu jej cierpienia, gdy wyrządziło się jej zło. Niektóre sankcje – wobec agresywnych zachowań antyspołecznych – mogą częściowo spełniać ten cel. Ważne jest zdecydowane kierowanie dziecka, aby prosiło o przebaczenie i naprawiło szkody wyrządzone innym. Gdy proces wychowawczy ukazuje swoje owoce w dojrzewaniu wolności osobistej, wówczas samo dziecko w pewnym momencie zacznie uznawać z wdzięcznością, że dobrem było dla niego wzrastanie w danej rodzinie, a także znoszenie wymagań stawianych przez proces formacyjny.

↑ AL 268.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Zawsze się radujcie, nieustannie się módlcie. W każdym położeniu dziękujcie, taka jest bowiem wola Boża w Jezusie Chrystusie względem was. Ducha nie gaście, proroctwa nie lekceważcie. Wszystko badajcie, a co szlachetne – zachowujcie. Unikajcie wszelkiego rodzaju zła.

↑ 1 Tes 5,16-22.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Eucharystia jest ofiarą dziękczynienia składaną Ojcu, uwielbieniem, przez które Kościół wyraża Bogu swoją wdzięczność za wszystkie Jego dobrodziejstwa, za wszystko, czego On dokonał przez stworzenie, odkupienie i uświęcenie. Dlatego Eucharystia oznacza przede wszystkim „dziękczynienie".

↑ KKK 1360.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Modlitwa sprawia, że ludzie potrafią kochać. Katecheza podczas audiencji generalnej*, 20.06.2012, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/audiencje/ag_20062012 [dostęp: 31.08.2022].

Franciszek, *Adhortacja Amoris laetitia*, Wydawnictwo M, Kraków 2016.

Jacobs A.J., *Stokrotne dzięki. Podróż wdzięczności*, tłum. E. Janota, Grupa Wydawnicza Relacja, Warszawa 2020.

Jaku E., *Najszczęśliwszy człowiek na ziemi. Ocalały z Auschwitz opowiada, jak odnalazł w życiu wdzięczność, dobroć i nadzieję*, Wydawnictwo Muza, Warszawa 2021.

Jan Paweł II, *Encyklika Evangelium vitae*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2009, s. 839-987.

Jan Paweł II, *Osiem sposobów na szczęście. Jan Paweł II o Ośmiu błogosławieństwach*, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2005.

Jan Paweł II, *Przemówienie do rektorów wyższych uczelni w Polsce*, Toruń, 7.06.1999, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/podroze/pl-19990607_jp_uczelnie.html [dostęp: 31.08.2022].

Niewiadomski K., *Wdzięczność – cnota zaniedbana. Możliwość wykorzystania teorii psychologicznych w katolickiej refleksji teologicznomoralnej nad wychowaniem do wdzięczności*, „Teologia i Moralność" 2015, t. 9, nr 1(15), s. 233-254.

Paktofonika, *Chwile ulotne*, w: *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Zakres podstawowy i rozszerzony. Klasa 2, część 2*, red. M. Chmiel, E. Mirkowska-Treugutt, A. Równy, Wydawnictwo Nowa Era, Warszawa 2019, s. 69.

Żywczok A., *Wychowanie do radości życia*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2004.

21. ROZWIJANIE WŁASNYCH UMIEJĘTNOŚCI I ZDOLNOŚCI

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Umiejętności i zdolności pozwalają realizować indywidualne cele. Troska o rozwój i wykorzystanie posiadanego potencjału wyrażają się w realizacji życiowych pasji, głębokim przeżywaniu rzeczywistości i własnej egzystencji. Przynosi to pożytek zarówno jednostce, jak i całemu społeczeństwu.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój integralny osoby.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Zdobycie wiedzy na temat własnych zasobów – umiejętności, zdolności w celu wykorzystania ich w codziennym życiu; identyfikacja mocnych i słabych stron jako potencjalnych obszarów do dalszej pracy i rozwoju.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Wychowanie młodzieży w duchu szacunku do siebie samego, własnych możliwości i ograniczeń.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Poznawanie własnych zasobów w kontekście planowania dorosłego życia zawodowego.
- Mocne i słabe strony – co mnie wzmacnia, co mnie ogranicza.
- Znaczenie moich zdolności i umiejętności dla społeczeństwa.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

- Umiejętności i zdolności tworzą indywidualny zestaw cech każdego człowieka podkreślający jego wyjątkowość.
- Posiadane umiejętności i zdolności rozwijają się w kontakcie z innymi ludźmi.
- Umiejętności i zdolności służą budowaniu wspólnego dobra.

→ *ZASADY*

- Nie wywyższam się z powodu posiadanych umiejętności i zdolności.
- Dzielę się posiadanymi umiejętnościami i zdolnościami.
- Pomagam osobom, które mają problemy w nauce.
- Współdziałanie prowadzi do wytworzenia efektu synergii.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

- Odpowiednia motywacja stymuluje rozwój i buduje poczucie własnej wartości w oczach dziecka.
- Wspieranie dziecka w poznawaniu jego zdolności i umiejętności jest stałym elementem procesu wychowania.
- Oczekiwania i wymagania należy dostosować do możliwości dziecka.

→ *ZASADY*

- Wychowuję w duchu akceptacji dla mocnych i słabych stron dziecka i innych osób.
- Dzielę się z dzieckiem własną wiedzą i doświadczeniem ze wskazaniem na wartości.
- Pomagam dziecku kształtować jego wybory tak, aby mogło rozwijać swoje talenty.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

- Szkoła wspiera motywację ucznia do pracy nad sobą oraz pomaga mu w rozwijaniu jego talentów.
- Każdy uczeń odznacza się odmiennym zestawem umiejętności i zdolności.

– Zadaniem wychowawcy jest adekwatne reagowanie w sytuacjach zauważonej bierności lub stwierdzonego braku motywacji u ucznia.

→ *ZASADY*

– Zachęcam ucznia do zaangażowania się w aktywności rozwijające talenty i zainteresowania.
– Pokazuję, że wspieranie innych i dzielenie się własną wiedzą to dobro, które wraca.
– Nauczam, że każdy uczeń ze swoim indywidualnym zestawem uzdolnień, wnosi wartości w budowanie społeczeństwa.
– Reaguję na przejawy dyskryminacji i poniżania słabszych uczniów.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Pogadanka na temat wrodzonych i nabytych umiejętności i zdolności cechujących każdego ucznia. Uczestnicy opowiadają o swoich pasjach i talentach. Do refleksji może zachęcić wspólnie obejrzany film:

– *Cyrk motyli* (ang. *Butterfly Circus*), reż. Joshua Wigerl, USA 2009.
– *Wśród chwastów* (fr. *Mauvaises herbes*), reż. Kheiron (właśc. Manouchehr Tabib), Francja 2018.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Człowiek jako istota społeczna z natury realizuje się w pełni w relacji z innym człowiekiem. Każdy dysponuje indywidualnym zestawem umiejętności i zdolności, które powinien rozwijać dla dobra własnego i dla dobra innych ludzi, zarówno bliskich, jak i społeczeństwa. W ten sposób przekracza swój indywidualizm w duchu solidarności i buduje społeczeństwo oparte na wartościach. Na progu dorosłego życia istotne w tym względzie jest wzmacnianie motywacji młodych ludzi do samowychowania i troski o rozwój własnych zdolności i umiejętności, choćby uczestnicząc w kołach zainteresowań i innych formach aktywności pozalekcyjnej.

1.10. ZAGROŻENIA

Na dorastającego człowieka czyhają różnorakie zagrożenia. Z jednej strony przecenianie własnych zdolności i umiejętności może prowadzić do egoizmu, pychy i zarozumiałości, przejawiających się w pogardzie dla innych ludzi. Z drugiej zaś strony brak motywacji do rozwoju własnych umiejętności i zdolności może prowadzić do ograniczenia aktywności jedynie do zdobywania stopni, niezdrowej rywalizacji, a niekiedy do całkowitego braku motywacji i stagnacji. Istnieje bowiem ryzyko, że ludzie młodzi nie przyjmą do swoich zasad życiowych dbałości o samorozwój. Świadomość swoich mocnych i słabych stron wiąże się natomiast z wyborem drogi życiowej i realizacją powołania, dającymi satysfakcję i poczucie spełnienia.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

POTOP

– Chybaś waszmość diabeł – przerwał Kmicic – albo masz inkluza. Bóg widzi, daleko mi teraz do samochwalstwa, bo z tamtego świata wracam, alem to sobie przed spotkaniem waćpana zawsze myślał: jeżelim nie pierwszy w Rzeczypospolitej na szable, tom drugi. Tymczasem niesłychana rzecz! Toż ja bym pierwszego cięcia nie odbił, gdybyś waćpan chciał. Powiedz mi, gdzieś się tak wyuczył?

– Miało się trocha przyrodzonych zdolności – odrzekł pan Michał – i ojciec od małego wkładał, któren nie raz mi mówił: „Dał ci Bóg nikczemną postać, jeśli się ludzie nie będą ciebie bali, to się będą z ciebie śmieli". Potem też, u wojewody ruskiego w chorągwi służąc, douczyłem się reszty. Było tam kilku mężów, którzy śmiało mogli mi stawić czoło.

↑ H. Sienkiewicz, *Potop*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 90.

KOMENTARZ

Henryk Sienkiewicz (1846-1916) w *Potopie* – druga z powieści tworzących *Trylogię* – głównym bohaterem czyni młodego chorążego orszańskiego Andrzeja Kmicica. Akcja powieści toczy się w latach 1655-1657. W przytoczonym fragmencie Kmicic, świadomy wysokiego poziomu swoich umiejętności, z pokorą i podziwem przyznaje, że spotkał rywala, który go przewyższa talentem. Sytuację tę wykorzystuje jako doskonałą okazję do nauki i dalszego doskonalenia swoich umiejętności. W odpowiedzi pana Michała padają natomiast istotne aspekty optymalnej ścieżki rozwoju – zdolności wrodzone, które zostały pomnożone przez pracę własną z mistrzem, reprezentowanym w tym przypadku przez ojca pana Michała, a dalej przez kolejnych nauczycieli, z którymi bohater miał do czynienia w ciągu swojego życia.

Okres dorastania zazwyczaj wiąże się z wyborem przyszłej drogi życiowej. Potrzebne jest właściwe rozeznanie własnego pozytywnego potencjału i dostrzeżenie swoich mocnych stron. Uczniowi na tym etapie rozwoju w osiągnięciu zamierzonych celów mogą pomóc zdobyte i wciąż doskonalone umiejętności. Pozwalają one odnaleźć się w dalszym życiu, również zawodowym.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Starożytni greccy filozofowie postrzegali zróżnicowanie posiadanych przez ludzi umiejętności i zdolności przez pryzmat dostosowania do pełnienia określonych zadań przez poszczególne osoby. Arystoteles proponował podział obywateli według kryterium kompetencji intelektualnych niezbędnych do wykonywania przez nich określonych funkcji w państwie. W ujęciu współczesnym, według Mieczysława Alberta Krąpca, adekwatne korzystanie z posiadanych zdolności przyczynia się do ubogacenia osoby i osiągnięcia doskonałości, ponieważ „spełnianie dobra dla siebie i drugich ubogaca i siebie i ludzką społeczność. Im bardziej bowiem człowiek rozumny i ubogacony rozumie w poznaniu, im tenże człowiek jest lepszy dla drugich, bardziej twórczy – tym lepsza jest społeczność zrzeszona z takich właśnie ubogaconych osób”[1].

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Rozwój jest procesem wpisanym w naturę człowieka. Jego istotnym elementem jest dbałość o własne umiejętności i zdolności. „Zdolność, możliwość uzyskania spodziewanych wyników przy wykonywaniu danych czynności w określonych warunkach zewnętrznych [...], zdolności mają charakter ogólny [...]. Do zdolności ogólnych zalicza się: spostrzegawczość, sprawność myślenia, wyobraźnię, pamięć, uwagę oraz sprawność motoryczną. Rozwój zdolności zależy od wrodzonych właściwości układu nerwowego, od wpływu kształcenia i wychowania, m.in. od rozwoju pozytywnej motywacji, zainteresowań i postaw oraz od własnej aktywności jednostki”[2].

W wychowaniu wyróżnia się pedagogikę zdolności, która dąży do zapewnienia wychowankom takich warunków, w których będą mogli harmonijnie i wszechstronnie rozwijać swój potencjał. Sprzyja temu stworzenie opartej na modelowaniu relacji „mistrz-uczeń” między twórczym nauczycielem a wychowankiem[3]. Wiąże się to z otwartością nauczyciela na ciągłe doskonalenie, rozwój kompetencji i wprowadzanie w swojej praktyce zawodowej innowacyjnych, celowych i wartościowych zmian mających na względzie dobro ucznia.

---

1 A.M. Krąpiec, *Starzenie się – dojrzewanie człowieka*, „Studia Philosophiae Christianae” 2000, nr 2, s. 108.

2 W. Okoń, *Zdolność*, w: tegoż, *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2007, s. 485.

3 Por. A. Góralski, *Zasadnicze przesłanki skuteczności wychowania zdolnych. Szkice do pedagogiki zdolności*, Wydawnictwo JPBP, Warszawa 1991, s. 7.

ARMACIE COMUNALI

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

W psychologii do opisu osobowości, w tym temperamentu, odnosi się pojęcie cechy, podczas gdy do opisu inteligencji odnosi się pojęcie zdolności[4]. W tym ujęciu jako zdolność rozumie się „potencjalne możliwości jednostki, przejawiające się w poziomie (stopniu trudności i szybkości) wykonywania zadań i rozwiązywania problemów"[5]. Howard Gardner, twórca teorii wielu inteligencji, wyodrębnił siedem typów inteligencji: językowa (zdolności językowe), logiczno-matematyczna (zdolności matematyczne i logiczne; „myślenie naukowe"), przestrzenna (zdolność tworzenia w umyśle modeli przestrzennych i operowania nimi), muzyczna, cielesno-kinestetyczna (zdolności angażujące ciało), interpersonalna (zdolność skoncentrowana na „my", umożliwiająca rozumienie innych, współdziałanie i zarządzanie nastrojami i motywacją) oraz intrapersonalna (zdolność skoncentrowana na „ja" umożliwiająca tworzenie adekwatnego modelu siebie i autorefleksji nad własnymi emocjami)[6].

Zgodnie z humanistyczną koncepcją człowieka każdy posiada pozytywny potencjał, który może urzeczywistnić poprzez samorealizację rozumianą jako rozwój i wzrost osobowości[7]. Poszerzanie dotychczasowego potencjału jednostki, dzięki posiadanym talentom, umożliwia realizację zamierzonych celów i podnosi poziom satysfakcji[8].

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Zdolności są darami, którymi Bóg obdarzył każdego człowieka, aby ten czynił z ich pomocą dobro. Jezus w przypowieści o talentach (Mt 25,14-30) podkreśla, że obdarzeni tymi darami nie mogą ich zachować jedynie dla siebie, lecz zobowiązani są do ich pomnażania i dzielenia się nimi z innymi ludźmi dla wspólnego dobra. Obdarowanie talentami jest zróżnicowane zarówno pod względem rodzajowym, jak i ilościowym, co daje niepowtarzalny zestaw cechujący każdego człowieka postrzeganego jako dzieło Boże.

---

4 Por. J. Strelau, B. Zawadzki, *Psychologia różnic indywidualnych*, w: *Psychologia akademicka. Podręcznik*, t. 1, red. J. Strelau, D. Doliński, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2020, s. 766.
5 Tamże, s. 772.
6 Por. tamże, s. 828.
7 Por. P.K. Oleś, K. Drat-Ruszczak, *Osobowość*, w: *Psychologia akademicka. Podręcznik*, t. 1, dz. cyt., s. 684.
8 Por. B. Wojciszke, *Psychologia społeczna*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2011, s. 127.

Według św. Tomasza z Akwinu umiejętność jako jeden z siedmiu darów Ducha Świętego „doskonali rozum praktyczny w ocenie czynności, których należy dokonać”[9]. W kwestii wiary dar ten pozwala, bez studiów i procesu nauczania, dostrzegać w świecie stworzonym obecność Boga jako przyczyny wszechrzeczy.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

W ten oto kontekst: rodziny i społeczeństwa, które jest Waszą Ojczyzną, zostaje stopniowo wpisany temat, który również pozostaje w bliskiej łączności z przypowieścią o talentach. Stopniowo bowiem rozpoznajecie ów „talent” czy też owe „talenty”, jakie są właściwe każdemu i każdej i zaczynacie się nimi twórczo posługiwać, zaczynacie je pomnażać – a dzieje się to przez pracę. Jakaż jest w tej dziedzinie przeogromna skala możliwych kierunków, uzdolnień, zainteresowań! Nie podejmuję się ich tutaj wyliczać, nawet przykładowo, zachodzi bowiem obawa, że można by więcej przeoczyć, niż uwzględnić. Zakładam więc całą ową różnorodność i wielokierunkowość. Świadczy ona zarazem o wielorakim bogactwie odkryć, jakie niesie ze sobą młodość. Można powiedzieć, nawiązując do Ewangelii, że młodość to czas rozpoznawania talentów. Równocześnie zaś jest to czas wchodzenia na wielorakie szlaki, po których rozwijała się i nadal rozwija cała ludzka działalność, praca i twórczość.

↑ PS 12.

Człowiek z przypowieści jest samym Chrystusem, słudzy – uczniami, a talenty są darami, które im powierza. Owe dary, obok naturalnych zalet, są bogactwami, które Pan Jezus zostawił nam w spuściźnie, abyśmy je dobrze wykorzystali: [...] Dzisiejsza przypowieść mówi przede wszystkim o tym, z jakim wewnętrznym nastawieniem należy przyjąć i wykorzystać ten dar. Nastawieniem błędnym jest lęk: sługa, który boi się swego pana i lęka się jego powrotu, chowa monetę pod ziemię, i nie przynosi ona żadnego pożytku. [...] Przypowieść uwydatnia jednak bardziej dobre owoce przyniesione przez uczniów, którzy byli szczęśliwi, że otrzymali dar, nie ukryli go z bojaźnią i zazdrością, ale go wykorzystali,

9 Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna* I-II, q. 68, a. 4. W artykule pierwszym tej samej kwestii Akwinata rozstrzyga, że ten dar jest jednocześnie cnotą („Wiele spośród wyliczonych w Piśmie św. darów należy do cnót, tak np. mądrość, umiejętność i wiedza są cnotami umysłowymi, rada należy do roztropności, pobożność do sprawiedliwości, męstwo jest również cnotą obyczajową. A więc cnoty nie różnią się od darów”, Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna* q. I-II, q. 68, a. 1). Cyt. za: Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. 11, *O sprawnościach (1-2, qu. 49-70)*, tłum. J. Bardan, oprac. F.W. Bednarski, Katolicki Ośrodek Wydawniczy Veritas, Londyn 1983, s. 69.

dzieląc się nim z innymi, przekazując go. Tak, to co Chrystus nam ofiarował, rośnie, kiedy ofiarujemy to innym. Jest to skarb, który musi być rozdany, zainwestowany, dzielony ze wszystkimi, jak uczy wielki szafarz talentów Jezusa, jakim jest Paweł Apostoł.

↑ Benedykt XVI, *Skarbem otrzymanym od Chrystusa trzeba się dzielić z innymi. „Anioł Pański"*, 16.11.2008, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/modlitwy/ap_16112008.html [dostęp: 31.08.2022].

Człowiek z przypowieści przedstawia Jezusa, sługami jesteśmy my, a talenty to dziedzictwo, które Pan nam powierza. Co jest dziedzictwem? Jego Słowo, Eucharystia, wiara w Ojca niebieskiego, Jego przebaczenie..., krótko mówiąc, wiele rzeczy, Jego najcenniejsze dobra. To jest dziedzictwo, które On nam powierza. Nie tylko żebyśmy go strzegli, ale żebyśmy je powiększali! Podczas gdy w powszechnym użyciu słowo „talent" wskazuje na wybitną zdolność indywidualną – na przykład talent w dziedzinie muzyki, sportu i tym podobne – to w przypowieści talenty przedstawiają dobra Pana, które On nam powierza, abyśmy sprawili, że przyniosą zysk. Dół wykopany w ziemi przez sługę „złego i gnuśnego" (w. 26) wskazuje na strach przed ryzykiem, blokujący kreatywność i płodność miłości. Ponieważ lęk przed ryzykiem miłości nas blokuje. Jezus nie prosi nas, byśmy przechowywali Jego łaskę w kasie pancernej! Jezus nas o to nie prosi, ale chce, abyśmy używali jej z pożytkiem dla innych. Wszystkie dobra, które otrzymaliśmy, są po to, aby je dać innym, i w ten sposób się

pomnażają. [...] Każde środowisko, nawet najbardziej dalekie i niedostępne, może stać się miejscem, w którym można pomnażać talenty. Nie ma sytuacji czy miejsc, w których niemożliwe byłyby chrześcijańskie obecność i świadectwo. Świadectwo, jakiego żąda od nas Jezus, nie jest zamknięte, jest otwarte, zależy od nas.

↑ Franciszek, *Nie ukrywajmy naszej wiary. Rozważanie przed modlitwą „Anioł Pański"*, 16.11.2014, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/modlitwy/ap_16112014.html [dostęp: 31.08.2022].

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Podobnie też jest z królestwem niebieskim jak z pewnym człowiekiem, który mając się udać w podróż, przywołał swoje sługi i przekazał im swój majątek. Jednemu dał pięć talentów, drugiemu dwa, trzeciemu jeden, każdemu według jego zdolności, i odjechał. Zaraz ten, który otrzymał pięć talentów, poszedł, puścił je w obieg i zyskał drugie pięć. Tak samo i ten, który dwa otrzymał; on również zyskał drugie dwa. Ten zaś, który otrzymał jeden, poszedł i, rozkopawszy ziemię, ukrył pieniądze swego pana. Po dłuższym czasie powrócił pan owych sług i zaczął rozliczać się z nimi. Wówczas przyszedł ten, który otrzymał pięć talentów. Przyniósł drugie pięć i rzekł: „Panie, przekazałeś mi pięć talentów, oto drugie pięć talentów zyskałem". Rzekł mu pan: „Dobrze, sługo dobry i wierny! Byłeś wierny w rzeczach niewielu, nad wieloma cię postawię: wejdź do radości twego pana!". Przyszedł również i ten, który otrzymał dwa talenty, mówiąc: „Panie, przekazałeś mi dwa talenty, oto drugie dwa talenty zyskałem". Rzekł mu pan: „Dobrze, sługo dobry i wierny! Byłeś wierny w rzeczach niewielu, nad wieloma cię postawię: wejdź do radości twego pana!". Przyszedł i ten, który otrzymał jeden talent, i rzekł: „Panie, wiedziałem, żeś jest człowiek twardy: żniesz tam, gdzie nie posiałeś, i zbierasz tam, gdzie nie rozsypałeś. Bojąc się więc, poszedłem i ukryłem twój talent w ziemi. Oto masz swoją własność!". Odrzekł mu pan jego: „Sługo zły i gnuśny! Wiedziałeś, że żnę tam, gdzie nie posiałem, i zbieram tam, gdzie nie rozsypałem. Powinieneś więc był oddać moje pieniądze bankierom, a ja po powrocie byłbym z zyskiem odebrał swoją własność. Dlatego odbierzcie mu ten talent, a dajcie temu, który ma dziesięć talentów. Każdemu bowiem, kto ma, będzie dodane, tak że nadmiar mieć będzie. Temu zaś, kto nie ma, zabiorą nawet to, co ma. A sługę nieużytecznego wyrzućcie na zewnątrz – w ciemności! Tam będzie płacz i zgrzytanie zębów".

↑ Mt 25,14-30; por. Łk 19,12-27.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Człowiek, przychodząc na świat, nie posiada tego wszystkiego, co jest konieczne do rozwoju życia cielesnego i duchowego. Potrzebuje innych. Pojawiają się różnice związane z wiekiem, możliwościami fizycznymi, zdolnościami umysłowymi lub moralnymi, wymianą, z której każdy mógł korzystać, oraz z podziałem bogactw[10]. „Talenty" nie zostały równo rozdzielone (por. Mt 25,14-30; Łk 19,11-27).

Różnice te są związane z planem Boga, który chce, by każdy otrzymywał od drugiego to, czego potrzebuje, i by ci, którzy posiadają poszczególne „talenty", udzielali dobrodziejstw tym, którzy ich potrzebują. Różnice zachęcają i często zobowiązują osoby do wielkoduszności, życzliwości i dzielenia się; pobudzają kultury do wzajemnego ubogacania się [...].

↑ KKK 1936-1937.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Skarbem otrzymanym od Chrystusa trzeba się dzielić z innymi. „Anioł Pański"*, 16.11.2008, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/modlitwy/ap_16112008.html [dostęp: 31.08.2022].

Franciszek, *Nie ukrywajmy naszej wiary. Rozważanie przed modlitwą „Anioł Pański"*, 16.11.2014, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/modlitwy/ap_16112014.html [dostęp: 31.08.2022].

Góralski A., *Zasadnicze przesłanki skuteczności wychowania zdolnych. Szkice do pedagogiki zdolności*, Wydawnictwo JPBP, Warszawa 1991.

Grimm S., *Dlaczego zdolne dzieci nie radzą sobie w szkole*, tłum. M. Horzowska, Wydawnictwo Moderski i S-ka, Poznań 2000.

Jan Paweł II, *List apostolski Parati semper z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży*, 31.03.1985, w: tegoż, *Listy apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. M. Romanek, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2007, s. 149-196.

Knopik T., *Zafascynowani światem. Efektywne wspieranie rozwoju zdolności i zainteresowań uczniów w codziennej praktyce szkolnej*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2018.

Krąpiec A.M., *Starzenie się – dojrzewanie człowieka*, „Studia Philosophiae Christianae" 2000, nr 2, s. 107-113.

10 Por. KDK 29.

Lipnicka B., *Kształtowanie zdolności i talentu dziecka. Wspierająca funkcja rodziców*, Wydawnictwo Barbara, Wrocław 2000.

McGinnis A.L., *Sztuka motywacji, czyli jak wydobyć z ludzi to, co w nich najlepsze*, tłum. W. Wojciechowski, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 1992.

Okoń W., *Zdolność*, w: tegoż, *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2007, s. 485.

Oleś P.K., Drat-Ruszczak K., *Osobowość*, w: *Psychologia akademicka. Podręcznik*, t. 1, red. J. Strelau, D. Doliński, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2020, s. 652-764.

Partyka M., *Zdolni, utalentowani, twórczy. Poradnik dla pedagogów, psychologów, nauczycieli i rodziców*, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 1999.

Sienkiewicz H., *Potop*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

Stańczak M., *Doświadczenia rodzin w odkrywaniu i rozwijaniu zdolności dzieci – perspektywa pedagogiczna*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2019.

Strelau J., Zawadzki B., *Psychologia różnic indywidualnych*, w: *Psychologia akademicka. Podręcznik*, t. 1, red. J. Strelau, D. Doliński, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2020, s. 765-846.

Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. 11, *O sprawnościach (1-2, qu. 49-70)*, tłum. J. Bardan, oprac. F.W. Bednarski, Katolicki Ośrodek Wydawniczy Veritas, Londyn 1983.

Wybrane zagadnienia edukacji uczniów zdolnych, t. 1, *Zdolności i stymulowanie ich rozwoju*, red. W. Limont, J. Cieślikowska, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2005.

22. LITERATURA W ŻYCIU CZŁOWIEKA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Literatura jest skarbnicą wartości, źródłem dobrych wzorców i inspiracji do rozwoju ku pełni człowieczeństwa. Obcowanie z wypowiedziami utrwalonymi w formie pisemnej pozwala doświadczyć spuścizny minionych pokoleń oraz wyciągać wnioski na temat zmian zachodzących w kulturze. Świadome i twórcze uczestnictwo w społeczeństwie uzdalnia do wzięcia odpowiedzialności za własną egzystencję.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój intelektualno-duchowy.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznawanie dorobku kultury w wymiarze literackim.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Rozwój kultury słowa, nabycie umiejętności wartościowania moralnego, twórczego i refleksyjnego myślenia.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Obcowanie z pięknem literatury rozwija wrażliwość.
- Język literacki pozwala na wyrażenie w sposób głębszy i pełniejszy prawdy o człowieku.
- Piękno dzieła literackiego zawiera walory estetyczne i przesłanie wychowawcze.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

- Odbiorowi literatury powinna towarzyszyć refleksja nad przekazywanymi przez nią treściami.
- Talent artystyczny jest darem, który należy rozwijać i dzielić się nim z innymi.
- Wrażliwość na artyzm dzieła literackiego świadczy o wysokim stopniu rozwoju duchowości odbiorcy.

→ *ZASADY*

- Chętnie dzielę się swoimi spostrzeżeniami dotyczącymi lektury.
- Podejmuję dyskusję na temat przeczytanej książki.
- Własne zdolności literackie traktuję jako płaszczyznę spotkania z drugim człowiekiem.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

- Literatura jest skarbnicą wzorców wychowawczych.
- Wspólne czytanie literatury to sposób na owocne przeżycie czasu.
- Czerpanie z dorobku literackiego ludzkości jest jednym ze środków wspomagających proces wychowawczy.

→ *ZASADY*

- Wybieram takie lektury, które przekazują wartości estetyczne, moralne i wychowawcze.
- Wspólnie z dzieckiem podejmuję refleksję na temat przeczytanej lektury.
- Pomagam dziecku zrozumieć i właściwie ocenić trudne treści zawarte w przeczytanej lekturze.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

- Literatura pełni istotną rolę wychowawczą.
- Obcowanie z pięknem literatury rozwija wrażliwość młodych ludzi.
- Piękno literatury uwrażliwia na wartości.

→ *ZASADY*

- Na podstawie literatury ukazuję uczniom przykłady postaw i wzajemnych relacji.
- Staram się zachęcić uczniów do naśladowania i wprowadzania w życie dobrych wzorców zaczerpniętych z literatury.
- Uwrażliwiam uczniów na piękno języka i kulturę słowa.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Formą zaangażowania w życie kulturalne może być organizacja spotkań literackich, w których występują sami uczniowie. Opanowanie tekstu utworu oraz jego recytacja, a także przegotowanie oprawy muzycznej, mogą być dla nich okazją do doskonalenia sposobu wysławiania się i wyrażania swoich przeżyć, lekcją kultury słowa i dobrych manier.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Obcowanie młodych ludzi z różnorodnymi formami dzieł literackich umożliwia poznanie wartości zawartych w owych przekazach: dobra, prawdy i piękna. Czytając, uczniowie przejmują wzorce zachowań i postawy bohaterów, naśladują ich cnoty, tj. wrażliwość, skromność, męstwo, odwagę. Uczą się prawdziwej przyjaźni, miłości, zaczynają odczuwać potrzebę piękna, szlachetności, lojalności, wierności.

1.10. ZAGROŻENIA

Poważnym zagrożeniem jest spadek zainteresowania czytelnictwem i ograniczenie wychowawczej roli literatury. Dynamiczny rozwój młodego człowieka, z jego otwartością na otaczającą rzeczywistość, czyni go podatnym nie tylko na pozytywne bodźce, ale także na wpływy zła, manipulację i antywartości. Obecność w literaturze negatywnych przykładów, przemocy, braku poszanowania godności człowieka powoduje zamęt światopoglądowy i obyczajowy młodego odbiorcy. Rozbudza to w nim agresję i upodobanie do zachowań dysfunkcyjnych z pominięciem godności osoby.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

LALKA

Z wolna zaczęło się rodzić w duszy coś nowego: pragnienie pozbycia się i tych bólów, i tych obrazów. Było to podobne do iskry zapalającej się na tle nocy. Jakaś słaba otucha błysnęła Wokulskiemu. [...]

Już zaczął spacerować po mieszkaniu i oczy jego przypadkowo zatrzymały się na stosie ilustracji. Były tam kopie z galerii drezdeńskiej i monachijskiej, *Don Quichot* z rysunkami Dorégo, Hogart... [...]

Skończywszy jedną książkę, brał się do drugiej, trzeciej... i znowu powracał do pierwszej.

Ból głuchnął; widziadła ukazywały się coraz rzadziej, otucha rosła...

Najczęściej jednak przeglądał *Don Quichota*, który robił na nim potężne wrażenie.

Przypomniał sobie tę dziwną historię człowieka, przez kilkanaście lat żyjącego w sferze poezji – tak jak on, który rzucał się na wiatraki – jak on, był druzgotany – jak on, który zmarnował życie uganiając się za ideałem kobiety – jak on, i zamiast królewny znalazł brudną dziewkę od krów – znowu jak on!...

„A jednakże ten don Quichot był szczęśliwszy ode mnie! – myślał. – Dopiero nad grobem zaczął budzić się ze swych złudzeń... A ja?..."

Im dłużej przypatrywał się rysunkom, im bardziej oswajał się z nimi, tym mniej pochłaniały jego uwagę. Spoza don Quichota, Sancho Pansy i mulników Dorégo, spoza *Walki kogutów* i *Ulicy pijackiej Hogarta*, coraz częściej pokazywało mu się wnętrze wagonu, drgająca szyba, a w niej niewyraźny obraz Starskiego i panny Izabeli...

Wtedy odrzucił ilustracje i zaczął czytać książki znane mu jeszcze z epoki dzieciństwa albo z piwnicy Hopfera. Z niewymownym wzruszeniem odświeżał w pamięci: *Żywot św. Genowefy*, *Różę z Tannenburgu*, *Rinaldiniego*, *Robinsona Kruzoe*, a nareszcie – *Tysiąc i jedną nocy*. Znowu zdawało mu się,

że już nie istnieje czas ani rzeczywistość i że jego raniona dusza uciekłszy z ziemi błądzi po jakichś czarodziejskich krainach, gdzie biją tylko szlachetne serca, gdzie podłość nie stroi się w maskę obłudy, gdzie rządzi wieczna sprawiedliwość kojąca bóle i nagradzająca krzywdy...

I tu uderzył go jeden dziwny szczegół. Kiedy z własnej literatury wyniósł złudzenia, które zakończyły się rozkładem jego duszy – ukojenie i spokój znajdował tylko w literaturach obcych.

„Czy my naprawdę – myślał z trwogą – jesteśmy narodem marzycieli i czy już nigdy nie zejdzie anioł, który by poruszył betsedejską sadzawkę obłożoną tylu chorymi?...".

↑ B. Prus, *Lalka*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 557-558.

KOMENTARZ

Lektura utworów literackich kształtuje światopogląd człowieka i wyraża się w określonej postawie. Budzi rozmaite emocje, a niekiedy też daje ukojenie w bólu, o czym wspomina Bolesław Prus (1847-1912), autor *Lalki*, opisując zachowanie Stanisława Wokulskiego. Wpływ literatury na życie człowieka jest tak silny, że – jak widać na przykładzie bohatera powieści – sięga on z sentymentem po książki ze swojej młodości po to, by zatopiony w lekturze marzyć, oddać się duchowej uczcie, przeżyć przygodę lub ukoić zbolałą duszę, pozwalając przetrwać życiowe zawirowania. Literatura w języku ojczystym, za którą tęsknił Wokulski, odegrała szczególną rolę w czasach rozbiorów jako czynnik jednoczący i integrujący w warunkach braku państwowości i w czasach zagrożenia dla tożsamości narodowej. Szczególnie ważną rolę odgrywa tu literatura piękna, obejmująca te dzieła, w których dominuje funkcja estetyczna.

Literatura jest źródłem dobrych wzorców i inspiruje do rozwoju. Prowadzi to do wniosku, że znajomość literatury jest bardzo pomocna w naszym życiu. Pozwala kształtować światopogląd, umożliwia zdystansowanie się od problemów, ale pełni także funkcję uspokajającą, relaksującą czy rozrywkową.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Między literaturą a filozofią toczy się swoisty dialog wokół wartości. Literatura, podobnie jak filozofia, wychodzi od doświadczenia człowieka, które winno być intepretowane w kategoriach uniwersalnych. W swojej twórczości literackiej autorzy komunikują się ze światem, i próbują wyrażać prawdy uniwersalne i kierować ku nim swoich czytelników, przekazując przy tym rozmaite idee,

wzorce moralno-społeczne i pamięć historyczną kolejnym pokoleniom[1]. W ten sposób literatura staje się ponadczasowym nośnikiem wartości, które są umacniane dzięki głębokim przeżyciom i doświadczeniom estetycznym. Wartości te są udziałem kolejnych pokoleń odbiorców tych dzieł. Literatura jest również odwołującym się do zbiorowej wyobraźni nośnikiem tradycji, który człowiekowi współczesnemu pozwala zachować tożsamość.

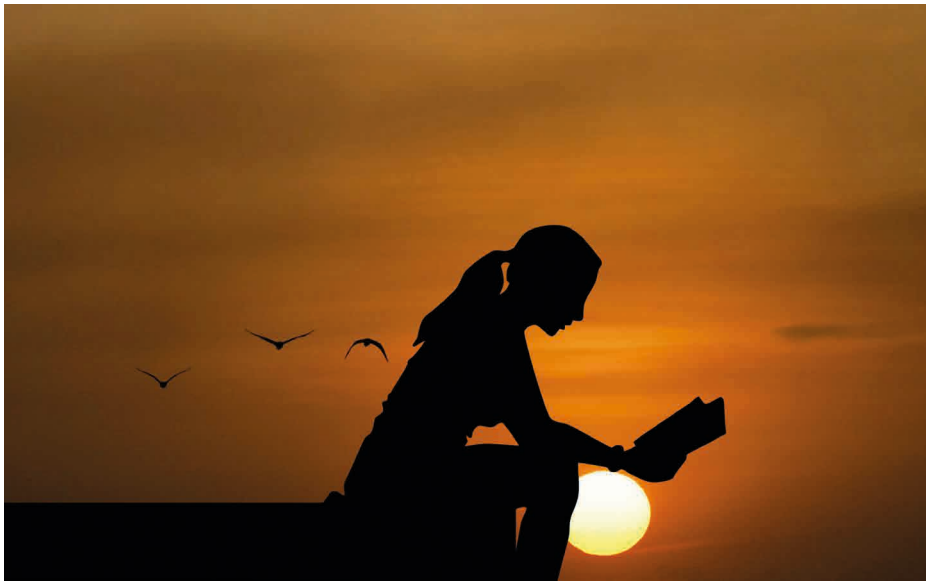

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Nie można przecenić wszechstronnego oddziaływania wychowawczego utworów literackich. Są one nie tylko głównym elementem nauczania języka ojczystego, szczególnie zaś czytania, pisania i wzbogacania słownictwa, lecz także ułatwiają przyswajanie wiedzy o historii, o kulturze i przemianach społecznych. Literatura w procesie wychowania wspiera budowanie systemu wartości, dostarcza wzorców postępowania, uwrażliwia na piękno, rozwija wyobraźnię i krytyczne myślenie, ocenę i interpretację wydarzeń, pobudza do rozwoju zainteresowań i podążania za marzeniami. Literatura stwarza również przestrzeń do dialogu, w którym każdy z uczestników – uczeń, nauczyciel, rodzic – może podzielić się swoją refleksją na temat danej lektury oraz towarzyszącymi jej odczuciami, przeżyciami, ocenami.

1 Por. T. Pękala, *Autonomiczne i nieautonomiczne. O regułach gry między filozofią i sztuką*, w: *Filozoficzne aspekty literatury. Horyzonty metodologiczne i interpretacyjne*, red. A. Skała, Wydawnictwo Naukowe Tygiel, Lublin 2018, s. 10.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Literatura przesiąknięta jest problematyką psychologiczną. Po pierwsze, zawiera elementy opisujące wewnętrzne przeżycia bohaterów. Po drugie, znaleźć w niej można informacje na temat psychiki autora jako osoby mającej własne stany emocjonalne, które dochodzą do głosu w jego dziele[2]. Po trzecie, literaturę można rozpatrywać w kontekście jej oddziaływania na odbiorcę. Estetykę literatury „można traktować jako funkcję nieświadomych procesów psychicznych i swoistą matrycę o podłożu archetypowym, dzięki której odbywa się międzypokoleniowa transmisja wartości"[3]. Oddziaływanie to może mieć charakter wychowawczy i edukacyjny, ale również może chodzić o inspirację czy dostarczenie rozrywki.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Artystyczna wrażliwość na piękno ukierunkowuje na pełnię piękna, dobroci świętości, czyli Boga[4], który zechciał objawić się przez Logos, to jest swoje Słowo. Objawienie to zostało wyrażone w szczególny sposób w formie literackiej, to jest w Piśmie Świętym, które według Grzegorza Wielkiego (540-604) jest „listem wszechmogącego Boga do całego stworzenia"[5]. W ujęciu literackim Biblia jest zbiorem dzieł z różnych okresów, stanowiącym kalejdoskop gatunków, dostarczającym szerokiej gamy przeżyć estetycznych i duchowych. Jest to jednak żywe słowo, które Kościół, posłuszny poleceniu Jezusa Chrystusa, głosi wszelkiemu stworzeniu (por. Mk 16,15).

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Kościół potrzebuje zwłaszcza tych, którzy umieją zrealizować to wszystko na płaszczyźnie literatury i sztuk plastycznych, wykorzystując niezliczone możliwości obrazów oraz ich znaczeń symbolicznych. Sam Chrystus często

---

2 Por. AT, *Literatura a psychologia*, w: *Słownik wiedzy o literaturze*, [online:] http://www.edupedia.pl/words/index/show/528220_slownik_wiedzy_o_literaturze-literatura_a_psychologia.html [dostęp: 31.08.2022].

3 A. Ungeheuer-Gołąb, *Literatura dla dzieci i młodzieży – wartość rozwojowa*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 549.

4 Por. J. Szymik, *Relacja „teologia – literatura piękna" we współczesnej refleksji metodologicznej*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne" 1992-1993, t. 25-26, s. 176.

5 Cyt. za: J. Pytel, *Księgi biblijne są słowem Bożym*, w: *„Tak mówi Bóg". Ogólne wiadomości o Piśmie Świętym*, red. M. Peter, Drukarnia i Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1981, s. 43.

posługiwał się obrazami w swoim przepowiadaniu, co było w pełni zgodne z logiką Wcielenia, w którym On sam zechciał się stać ikoną niewidzialnego Boga.

↑ LA 12.

Obecne czasy cechują, niestety, nie tylko negatywne zjawiska społeczne i ekonomiczne, ale także osłabienie nadziei, pewną nieufność w relacjach międzyludzkich, dlatego pojawia się coraz więcej oznak rezygnacji, agresji, desperacji. Istnieje też niebezpieczeństwo, że świat, w którym żyjemy, zmieni swe oblicze wskutek nie zawsze roztropnej działalności człowieka, który zamiast dbać o jego piękno, wykorzystuje bez skrupułów zasoby planety, z pożytkiem dla nielicznych, a nierzadko niszczy cuda natury. Cóż, jeśli nie piękno, może przywrócić entuzjazm i ufność, cóż może zachęcić ludzkiego ducha by odnalazł swoją drogę, by patrzył w horyzont, by marzył o życiu godnym swego powołania? Dobrze wiecie, drodzy artyści, że doświadczenie piękna, autentycznego piękna, nie ulotnego czy powierzchownego, nie jest w poszukiwaniu sensu i szczęścia czymś dodatkowym albo drugorzędnym, ponieważ nie oddala ono od rzeczywistości, a przeciwnie, dzięki bezpośredniemu odniesieniu do doświadczeń życia codziennego uwalnia je od mroków i przemienia, aby je uczynić pełnym światła, pięknym.

↑ Benedykt XVI, *Bądźcie zwiastunami i świadkami nadziei. Przemówienie podczas spotkania z artystami*, 21.11.2009, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/artysci_21112009.html [dostęp: 31.08.2022].

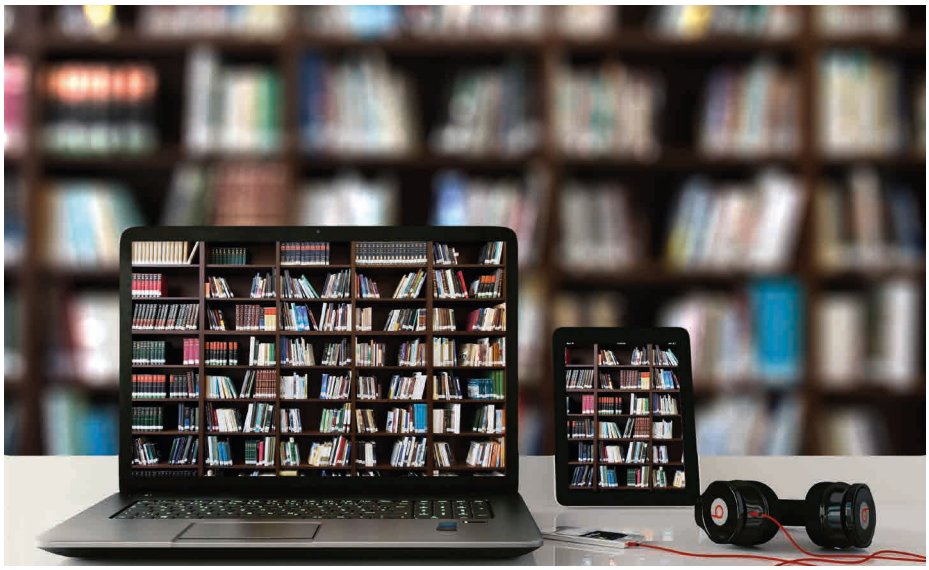

Wczoraj dostałem list od grupy artystów – dziękowali za naszą modlitwę w ich intencji. Chciałbym prosić Pana, żeby im błogosławił, artyści uświadamiają nam bowiem, czym jest piękno, a bez piękna nie można zrozumieć Ewangelii. Pomódlmy się jeszcze raz za artystów.

↑ Franciszek, *Być chrześcijaninem to należeć do ludu Bożego. Homilia w Domu św. Marty*, 7.05.2020, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/swmarta_07052020.html [dostęp: 31.08.2022].

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Nie przewiewaj zboża przy każdym wietrze
ani nie chodź po każdej ścieżce –
tak bowiem czyni grzesznik o dwoistej mowie.
Twardo stój przy swym przekonaniu
i jedno niech będzie twe słowo!
Bądź skory do słuchania, a odpowiadaj po namyśle!
Jeśli znasz się na rzeczy, odpowiedz bliźniemu,
a jeśli nie, rękę połóż na ustach!
W mowie jest chwała i niesława,
a język człowieka bywa jego upadkiem.
Bacz, abyś nie był nazwany oszczercą,
i nie zastawiaj swym językiem sideł.
Bo na złodzieja spada hańba,
a surowe potępienie na człowieka o dwoistej mowie.
Nie uchybiaj ani w wielkich, ani w małych rzeczach,
i nie stawaj się wrogiem, zamiast być przyjacielem;
jak bowiem złe imię odziedziczy hańbę i naganę,
tak również grzesznik o dwoistej mowie.

↑ Syr 5,9-15; por. Wj 15,20-21.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Człowiek „stworzony na obraz Boży" (Rdz 1,26) wyraża również prawdę swojego związku z Bogiem Stwórcą przez piękno swoich dzieł artystycznych. *Sztuka* jest bowiem typowo ludzką formą wyrazu. Poza wspólnym dla wszystkich żywych stworzeń dążeniem do zaspokojenia potrzeb życiowych, jest ona darmową obfitością wewnętrznego bogactwa człowieka. Sztuka, będąc owocem talentu danego przez Stwórcę i wysiłku człowieka, jest formą mądrości praktycznej, łączącą wiedzę i umiejętność praktyczną, by prawdę o rzeczywistości wyrazić w języku dostępnym dla wzroku i słuchu. Sztuka zawiera w ten sposób pewne podobieństwo do działania Boga w tym, co stworzone, w takim stopniu, w jakim

czerpie natchnienie z prawdy i umiłowania stworzeń. Podobnie jak każde inne działanie ludzkie, sztuka nie ma sama w sobie absolutnego celu, lecz jest podporządkowana ostatecznemu celowi człowieka i przezeń uszlachetniana.

↑ KKK 2501; por. 1157; 2513.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Bądźcie zwiastunami i świadkami nadziei. Przemówienie podczas spotkania z artystami*, 21.11.2009, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/artysci_21112009.html [dostęp: 31.08.2022].

Dziekanowski C., *Psychologia literatury. Zaproszenie do interpretacji*, Wydawnictwo Eneteia, Warszawa 1999.

Eco U., *Historia piękna*, tłum. A. Kuciak, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2005.

Eco U., *Sztuka i piękno w średniowieczu*, tłum. M. Zabłocka, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006.

Franciszek, *Być chrześcijaninem to należeć do ludu Bożego. Homilia w Domu św. Marty*, 7.05.2020, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/swmarta_07052020.html [dostęp: 31.08.2022].

Jan Paweł II, *List do artystów*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, red. P. Ptasznik i in., Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 490-501.

Jan Paweł II do artystów. Artyści do Jana Pawła II, red. B. Drożdż-Żytyńska i in., Gaudium. Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej, Lublin 2006.

Krzysztofik M., *Literatura a teologia. Interpretacja kerygmatyczna jako metoda lektury tekstu poetyckiego*, w: *Ut pictura poesis. Wokół korespondencji sztuk*, red. P. Rosiński, Z. Trzaskowski, Instytut Filologii Polskiej, Kielce 2015, s. 137-158.

Mazur D., *W stronę wartości — refleksje Józefa Czapskiego nad literaturą europejską*, w: *Edukacja polonistyczna w obliczu przemian kulturowych Europy dawniej i dziś*, red. W. Sawrycki, E. Kruszyńska, M. Wróblewski, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2009, s. 213-225.

Ochwat M., *Rzecz o relacji między Słowem a słowem, czyli teologia w literackiej optyce i refleksji*, „Initium. Czasopismo Teologicznych Poszukiwań" 2010, nr 40, s. 92-99.

Pękala T., *Autonomiczne i nieautonomiczne. O regułach gry między filozofią i sztuką*, w: *Filozoficzne aspekty literatury. Horyzonty metodologiczne i interpretacyjne*, red. A. Skała, Wydawnictwo Naukowe Tygiel, Lublin 2018, s. 9-17.

Prus B., *Lalka*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

Pytel J., *Księgi biblijne są słowem Bożym*, w: *„Tak mówi Bóg". Ogólne wiadomości o Piśmie Świętym*, red. M. Peter, Drukarnia i Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1981, s. 37-51.

Szymik J., *Relacja „teologia – literatura piękna" we współczesnej refleksji metodologicznej*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne" 1992-1993, t. 25-26, s. 171-177.

Szymik J., *Teologia na początek wieku*, Wydawnictwo Apostolicum, Katowice – Ząbki 2001.

Szymik J., *W poszukiwaniu teologicznej głębi literatury. Literatura piękna jako locus theologicus*, Wydawnictwo Księgarnia św. Jacka, Katowice 2007.

Ungeheuer-Gołąb A., *Literatura dla dzieci i młodzieży – wartość rozwojowa*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 540-550.

23. UMIEJĘTNOŚĆ PRACY W ZESPOLE

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Praca zespołowa jest połączeniem wysiłku i umiejętności kilku osób mających wspólny cel. Jednym z podstawowych warunków efektywnej pracy grupowej jest dobra komunikacja. We wspólnym działaniu ważny jest właściwy podział zadań, partnerstwo, poczucie przynależności i atmosfera. Praca w grupie pozwala czerpać z wiedzy, doświadczenia i umiejętności innych członków.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność kontaktowania się z ludźmi.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie pozytywnej relacji z drugim człowiekiem.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Praca w grupach a praca indywidualna.

– Jak skutecznie prowadzić pracę w grupie?
– Rola nauczyciela w pracy zespołowej uczniów.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

– Praca w zespole pobudza jednostkę do działania.
– Trzeba być pozytywnie nastawionym do wszystkich.
– Jednym z podstawowych warunków efektywnej pracy grupowej jest komunikacja pomiędzy jej członkami.

→ *ZASADY*

– W trakcie pracy w grupie uczę się od innych.
– Staram się akceptować swoich rówieśników.
– Czuję się odpowiedzialny za siebie i innych.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

– Członkowie grupy słuchają się wzajemnie.
– Szczerość jest podstawą komunikacji.
– Korzyścią wynikającą z pracy zespołowej jest pojawianie się pomysłów, które mogłyby nie powstać podczas pracy indywidualnej.

→ *ZASADY*

– Gdy mamy podjąć jakieś wspólne działania w rodzinie, wszyscy wiedzą, co ma być zrobione i pomagamy sobie.
– Uczę przestrzegania przyjętych zasad.
– Zapewniam córce/synowi poczucie bezpieczeństwa.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

– Praca w grupie kształtuje kompetencje społeczne.
– Pozytywna atmosfera redukuje stres uczniów i nauczyciela.
– Praca w zespole doskonali umiejętności twórczego rozwiązywania problemów oraz pogłębia abstrakcyjne myślenie.

→ *ZASADY*

– Każdy członek zespołu otrzymuje zadanie adekwatne do jego kompetencji, umiejętności i doświadczenia.
– Wykorzystuję odpowiednio dobrane środki dydaktyczne i staram się uatrakcyjniać zajęcia.
– Integruję zespół klasowy.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Praca grupowa polega na współpracy kilku uczniów przy opracowywaniu wspólnego zadania. Jest jedną z najpopularniejszych metod aktywizujących. Wspólnym zadaniem może być zorganizowanie przedstawienia szkolnego czy happeningu. W pracy zespołowej warto również wykorzystywać inne metody dedykowane do pracy w grupie takie jak: burza mózgów, metoda delficka, drzewo decyzyjne czy debata konferencyjna.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

W dorosłym życiu człowiek nieustannie tworzy jakąś grupę (rodzinną, zawodową, środowiskową). Umiejętność pracy w zespole wymaga liczenia się ze zdaniem drugiego człowieka i respektowaniem jego praw. Uczniowie zdają sobie sprawę, że jednym z podstawowych warunków efektywnej pracy grupowej jest komunikacja. Czują się odpowiedzialni za siebie i za innych. Praca w grupach umożliwia im uczenie się od siebie.

1.10. ZAGROŻENIA

Zagrożeniem może być powstanie zjawiska, gdy jednostki w grupie wkładają mniej wysiłku w realizację zadania niż gdy muszą pracować indywidualnie (próżniactwo społeczne). Pojawiają się wtedy gorsze efekty pracy zespołu. Minusem pracy w grupie jest rozproszona odpowiedzialność oraz niski poziom poczucia sukcesu. W trakcie pracy zespołowej zdarza się, że osoby, mające odmienne zdanie niż większość, są niewłaściwie traktowane. Praca w grupie niesie też ze sobą ryzyko wystąpienia konfliktów.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

LALKA

– Cóż więc panu przeszkadza do wykonania tych zamiarów?

– Brak pieniędzy i pomocników. Do ostatecznego odkrycia potrzeba wykonać około ośmiu tysięcy prób, co, lekko licząc, jednemu człowiekowi zabrałoby dwadzieścia lat pracy. Ale czterech ludzi zrobi to samo w ciągu pięciu do sześciu lat...

Wokulski wstał z krzesła i zamyślony począł chodzić po numerze; Geist nie spuszczał z niego oka.

– Przypuśćmy – odezwał się Wokulski – że ja mógłbym panu dać pieniądze i jednego, a nawet... dwu pomocników... Lecz gdzie dowód, że pańskie metale nie są jakąś dziwną mistyfikacją, a pańskie nadzieje złudzeniami?

– Przyjdź do mnie, obejrzyj, co jest, sam zrób kilka doświadczeń, a przekonasz się. Innego sposobu nie widzę – odparł Geist.

↑ B. Prus, *Lalka*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 352-353.

KOMENTARZ

W przytoczonym fragmencie powieści *Lalka* jej autor, Bolesław Prus (1847-1912), przedstawia wizytę Stanisława Wokulskiego w laboratorium profesora Geista. Pobyt w tym fascynującym miejscu sprawił, że w Wokulskim obudziły się dawne naukowe fascynacje. Profesor Geist – jak prawdziwy uczony – był całkowicie oddany nauce. Od czterdziestu lat tworzył wynalazki. Marzył o dokonaniu kolejnych przełomowych odkryć i zapał ten próbował przelać także na Stanisława Wokulskiego. Do opracowania swojego wynalazku potrzebował pracy czterech ludzi, których zaangażowanie ułatwiłoby i skróciło czas jego powstania. Taka współpraca zespołowa z pewnością wymagałaby interakcji i komunikacji pomiędzy jej członkami. Opierałaby się nie tylko na umiejętności słuchania innych, przyjęcia swojej roli w pracy zespołowej, ale także na rozumieniu innych punktów widzenia.

Wkład pracy jednej osoby przenosi się na sukces całego zespołu, dlatego współpraca wzmacnia poczucie przynależności oraz realizacji wspólnego celu. Wspiera budowanie zaufania i pozytywnie wpływa na atmosferę w pracy.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Arystoteles twierdził, że człowiek musi żyć wśród innych ludzi i z nimi współpracować. Od urodzenia jest członkiem różnych wspólnot i grup. Nasza świadomość i sposób życia kształtują się w relacjach z innymi ludźmi. Natura człowieka wiąże się z potrzebą miłości, przyjaźni względem drugiego człowieka. Osoba dąży do tego, aby funkcjonować we wspólnocie i odgrywać w niej pewne role.

„Praca jest poddana etyce. Poprzez pracę nie tylko dochodzi się do dobrobytu, lecz również do drugiego człowieka, a nawet do Boga. Wartością, której jest poddana ludzka praca nie jest egoizm pracującego lub pracodawcy. Praca jest czynnością ludzką, dokonuje się wśród ludzi i jest dla ludzi”[1].

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Praca w grupach i zespołach jest popularną formą organizacji zajęć i realizacji rozmaitych zadań. Wykonywanie zadań w zespołach sprzyja zaangażowaniu całej klasy w proces uczenia się. Wymaga to podejmowania wspólnych wysiłków, współpracy, współdziałania, udzielania sobie pomocy i pełnienia różnych funkcji. Uczniowie mają możliwość wypowiadania się, podejmowania decyzji, dokonywania wyborów. Rozwijają umiejętność tworzenia przyjaznej atmosfery, współpracy, tworzenia wspólnoty, myślenia w kategorii dobra wspólnego, a także komunikatywność i kreatywność. Im częściej uczniowie będą pracowali w grupie, tym większe szanse na to, że praca z czasem będzie coraz bardziej efektywna. Rozwój w tym kierunku odpowiada na wymagania rynku pracy.

„Świadomość udziału wyników naszej pracy w dobru wspólnym nadaje pracy człowieka pełniejszego sensu. Pracujemy nie tylko dla siebie, ale dla innych. Dzielimy się przez pracę naszym człowieczeństwem, budujemy siłę kapitału społecznego. Zapewniamy warunki do trwania grupy społecznej, narodu, rodziny”[2].

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Członków zespołu jednoczą poczucie przynależności, świadomość współzależności w realizacji celu, gotowość do współdziałania i zdolność do działania w jednolity sposób. Zespoły są tworzone po to, aby ich członkowie mogli zrealizować wspólny cel, który powinien być znany każdemu z nich.

Z uwagi na zróżnicowanie osobowości, nie każdy odnajdzie się w pracy zespołowej, aczkolwiek warto rozważyć jej zalety, szczególnie w kontekście pojęcia synergii, obrazowo przedstawianego za pomocą działania matematycznego 2 + 2 = 5 (zamiast 4). Chodzi tu współdziałanie, które sprawia, że praca jest wydajniejsza i efektywniejsza. Dzieje się tak dlatego, że zamiast działać w pojedynkę lub podążać drogą kompromisu, łączymy nasze wysiłki w kreatywnej współpracy, dzięki czemu znajdujemy zupełnie nowe rozwiązanie problemu lub sposób osiągnięcia wyznaczonego celu.

1 J. Tischner, *Zrozumieć własną wiarę*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2012, s. 79.
2 W. Furmanek, *Praca jako dobro człowieka*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 847.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Człowiek powołany jest do istnienia jako istota społeczna. Szczególnego znaczenia nabiera to powołanie w Kościele. Św. Paweł Apostoł wskazuje, że wszyscy ochrzczeni są członkami tego samego Ciała, każdy jest nieodłącznym Jego elementem i każdy ma swoje zadania (por. 1 Kor 12,12-28). To oznacza, że każdy z nas jest częścią większej całości owej rzeczywistości Kościoła, powodującą Jego wzrost lub redukowanie się. Jesteśmy odpowiedzialni za nasze wzrastanie w Chrystusie, który jest Głową Kościoła (por. Kol 1,18). Jesteśmy również odpowiedzialni za innych członków Kościoła, za współpracę z każdym człowiekiem będącym w tym Kościele. Każdy nasz talent czy charyzmat powinien być wykorzystany dla dobra wspólnoty, dla jej wzrastania. Wartości wspólnotowe, które będziemy rozwijać w Kościele, tworzą przyjazne środowisko życia i pracy, bowiem poszanowanie każdej osoby w zespole ma ogromne znaczenie motywacyjne. Grupa i właściwe relacje z innymi są ważnym czynnikiem rozwoju duchowego. Tworzenie właściwych relacji wymaga otwartości i cierpliwości. Istotą życia wspólnotowego w Kościele powinna być ostatecznie miłość w Chrystusie.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Dialog to wyzwanie polegające w istocie na przekształcaniu relacji między ludźmi, między narodami i ludami w życiu religijnym, politycznym, gospodarczym, społecznym i kulturalnym. Jest to wyzwanie miłości Chrystusa do ludzi, którą uczeń musi odtworzyć we własnym życiu: „Po tym wszyscy poznają, żeście uczniami moimi, jeśli będziecie się wzajemnie miłowali" (J 13,35).

↑ EiA 79.

Praca musi służyć prawdziwemu dobru ludzkości, „pozwalając człowiekowi, jako jednostce i jako członkowi społeczności, na rozwijanie i wypełnianie jego integralnego powołania" (por. *Gaudium et spes*, 35). Aby tak było, nie wystarczy jedynie – wszak konieczne – przygotowanie techniczne i zawodowe, ani też stworzenie sprawiedliwego i uwzględniającego dobro wszystkich porządku społecznego. Potrzeba życia duchowego, które pomaga wiernym uświęcać się przez własną pracę, na wzór św. Józefa, który każdego dnia musiał troszczyć się o potrzeby Świętej Rodziny, zaspokajając je dzięki pracy swych rąk.

↑ Benedykt XVI, *Praca a duchowość człowieka. Homilia w uroczystość św. Józefa Oblubieńca NMP*, 19.03.2006, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/homilie/jozef_19032006.html [dostęp: 31.08.2022].

Takie podejście wymaga ostatecznie radosnej akceptacji tego, że żaden człowiek, kultura ani osoba nie może uzyskać wszystkiego samodzielnie. Inni ludzie są nieodzowni do budowania pełnego życia. Świadomość ograniczeń czy fragmentaryczności nie tyle jest zagrożeniem, ile staje się kluczem do wymarzenia i wypracowania wspólnego projektu.

↑ FT 150.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Jest ktoś sam jeden, a nie ma drugiego,
i syna nawet nie ma on ani brata –
a nie ma końca wszelkiej jego pracy,
oko zaś jego nie syci się bogactwem:
„Dla kogóż to pracuję i duszy swej odmawiam rozkoszy?”.
To również jest marność i przykre zajęcie.

Lepiej jest dwom niż jednemu,
gdyż mają dobry zysk ze swej pracy.
Bo gdy upadną, jeden podniesie drugiego.
Lecz samotnemu biada, gdy upadnie,
a nie ma drugiego, który by go podniósł.
Również gdy dwóch śpi razem,
nawzajem się grzeją;
jeden natomiast jakże się zagrzeje?
A jeśli napadnie ich jeden,
to dwóch przeciwko niemu stanie;
a powróz potrójny niełatwo się zerwie.

↑ Koh 4,8-12.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Osoba ludzka potrzebuje życia społecznego. Nie jest ono dla niej czymś dodanym, lecz jest wymaganiem jej natury. Przez wymianę z innymi, wzajemną służbę i dialog z braćmi człowiek rozwija swoje możliwości; w ten sposób odpowiada na swoje powołanie.

↑ KKK 1879.

V. LITERATURA

Adair J.E., *Budowanie zespołu*, tłum. E. Czerwińska, Studio Emka, Warszawa 2001.

Benedykt XVI, *Praca a duchowość człowieka. Homilia w uroczystość św. Józefa Oblubieńca NMP*, 19.03.2006, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/homilie/jozef_19032006.html [dostęp: 31.08.2022].

Bielińska I., Jakubczyńska Z., *Efektywny zespół. Jak razem osiągnąć więcej? Strategie budowania silnego zespołu*, Wydawnictwo Edgard, Warszawa 2016.

Franciszek, *Encyklika Fratelli tutti*, Wydawnictwo M, Kraków 2020.

Furmanek W., *Praca jako dobro człowieka*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 840-849.

Jan Paweł II, *Adhortacja Ecclesia in Africa*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. M. Romanek, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 699-817.

Kwiatkowski S.M., *Pedagogika pracy*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.

Pacana A., *Praca zespołowa i liderzy*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2017.

Półturzycki J., *Dydaktyka dla nauczycieli*, Wydawnictwo Naukowe Novum, Płock 2002.

Prus B., *Lalka*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

Tischner J., *Zrozumieć własną wiarę*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2012.

Tomkowiak H., *Współzawodnictwo czy współpraca – model systemu edukacji a realia rynku pracy*, w: *Społeczno-edukacyjny potencjał szkoły a rynek pracy* (Psychologia i Pedagogika, t. 325), red. M. Christoph, S. Wawrzyniak, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2020, s. 465-478.

Wojciszke B., *Psychologia społeczna*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2021.

24. RELACJE W ŚRODOWISKU PRACY

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Przebywanie w środowisku zawodowym zajmuje istotną część dorosłego życia, podobnie jak przebywanie w środowisku szkolnym w życiu ucznia. Jakość relacji ze współpracownikami, kolegami, koleżankami ma istotny wpływ nas samych i na jakość pracy.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność tworzenia pozytywnych relacji w środowisku pracy.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność rozwijania swojego człowieczeństwa.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Dobre relacje w środowisku szkolnym.
- Plan kariery edukacyjnej i zawodowej.

– Na czym opierają się pozytywne relacje w środowisku pracy?
– Jak relacje ze współpracownikami wpływają na jakość wykonywanej pracy?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

– Na dobrą relację składa się zaufanie, szacunek, otwarta komunikacja.
– Trzeba być pozytywnie nastawionym do wszystkich w środowisku szkolnym i w środowisku pracy.
– Budowanie dobrych relacji oznacza dotrzymywanie zobowiązań, uczciwość stron, uwzględnianie oczekiwań, dialog i współpracę.

→ *ZASADY*

– Czuję się swobodnie w środowisku szkolnym.
– Znam swoje zainteresowania i zdolności.
– Przygotowuję się do wyboru zawodu.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

– Zaufanie w środowisku pracy buduje się poprzez uczciwą i stałą komunikację.
– Dobre relacje osobiste stanowią podstawę sprawnie funkcjonującego zespołu.
– Kultura organizacyjna może wpływać na nasze decyzje i wybory dotyczące podjęcia lub zmiany pracy.

→ *ZASADY*

– Efektywnie wspieram córkę/syna w podejmowaniu decyzji edukacyjnych i zawodowych.
– Wpływam na młodych ludzi, dając im dobry przykład.
– Doceniam córkę/syna.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

– Stosunki międzyludzkie są tak samo ważne jak obowiązki zawodowe w pracy.
– Zdrowe relacje interpersonalne dają radość.
– W organizacji, w której panują przyjazne stosunki pomiędzy pracownikami i pracodawcą, praca jest przyjemnością.

→ *ZASADY*

– Sumiennie wykonuję swoje obowiązki.
– Rozmawiam z młodzieżą o możliwościach wykorzystania posiadanych uzdolnień i talentów w różnych obszarach świata pracy.
– Dbam o dobre relacje w środowisku szkolnym.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Rozmowa z doradcą zawodowym, który doradziłby młodzieży wybór zawodu. Doradca zbiera informacje o zainteresowaniach, zdolnościach ucznia, cechach charakteru i omawia możliwości kształcenia, wymagania stawiane kandydatom do zawodu, możliwości zatrudnienia. Przygotowuje młodzież do trafnego wyboru profesji i drogi dalszego kształcenia. Opracowuje indywidualny plan kariery edukacyjnej i zawodowej. Działania doradcy zawodowego wspierają działania szkoły i mają na celu optymalny rozwój edukacyjny i zawodowy ucznia.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń jest przygotowany do roli pracownika. Zna swoje zainteresowania i zdolności. Wie jakie ma możliwości kształcenia i późniejszego zatrudnienia. Młodzież jest pozytywnie nastawiona do wszystkich w środowisku szkolnym, a kontakty z innymi opiera na szacunku, uczciwości, dialogu i współpracy. Zdaje sobie sprawę z tego, że zdrowe relacje międzyosobowe przynoszą satysfakcję.

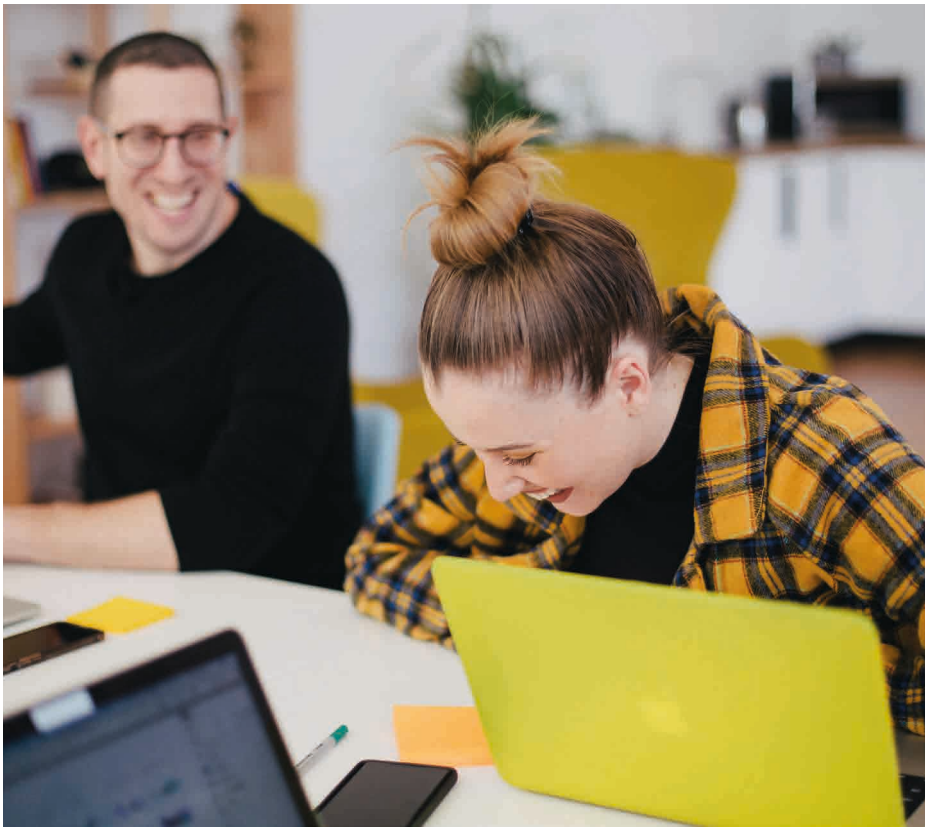

1.10. ZAGROŻENIA

Środowisko pracy jest istotnym obszarem rozwoju zawodowego i społecznego człowieka, ale może też stanowić źródło wielu problemów, co w konsekwencji powoduje niepotrzebne napięcia, negatywne zachowania oraz obniża kulturę pracy. Deficyty dotyczące psychospołecznych warunków zatrudnienia mogą znacząco obniżyć poczucie zadowolenia z pracy, mogą też być źródłem stresu zawodowego, który jest powiązany z innymi niekorzystnymi zjawiskami, takimi jak np. wypalenie zawodowe, mobbing czy pracoholizm.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

LALKA

Powoli, w ciągu paru lat, tak przywykliśmy do siebie, że stary Mincel nie mógł obejść się beze mnie, a ja nawet jego dyscypliny począłem uważać za coś, co należało do familijnych stosunków. Pamiętam, że nie mogłem utulić się z żalu, gdy raz zepsułem kosztowny samowar, a stary Mincel zamiast chwytać za dyscyplinę – odezwał się:

– Co ty zrobila, Ignac?... Co ty zrobila!...

Wolałbym dostać cięgi wszystkimi dyscyplinami, aniżeli znowu kiedy usłyszeć ten drżący głos i zobaczyć wylęknione spojrzenie pryncypała. Obiady w dzień powszedni jadaliśmy w sklepie, naprzód dwaj młodzi Minclowie i August Katz, a następnie ja z pryncypałem. W czasie święta wszyscy zbieraliśmy się na górze i zasiadaliśmy do jednego stołu. Na każdą Wigilię Bożego Narodzenia Mincel dawał nam podarunki, a jego matka w największym sekrecie urządzała nam (i swemu synowi) choinkę. Wreszcie w pierwszym dniu miesiąca wszyscy dostawaliśmy pensję (ja brałem 10 złotych).

↑ B. Prus, *Lalka*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 24.

KOMENTARZ

W cytowanym fragmencie powieści *Lalka* Bolesław Prus (1847-1912) opowiada o funkcjonowaniu sklepu. Jan Mincel był pracoholikiem i tego samego wymagał od podwładnych. Cenił dyscyplinę, o czym wielokrotnie przekonywali się na własnej skórze. Poza tym na każdą Wigilię odsłaniał swoje inne oblicze, obdarowując pracowników upominkami.

Praca to jedna z najważniejszych sfer życia człowieka dorosłego. Charakter kultury organizacyjnej warunkują relacje międzyludzkie w pracy. Na dobrą relację w pracy składa się zaufanie, szacunek i otwarta komunikacja. Na dobrych relacjach w pracy może skorzystać cała firma. Atmosfera wsparcia, pomocy i braku rywalizacji wpływa na sukces całego przedsiębiorstwa.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Praca w ujęciu Arystotelesa nie jest traktowana jako źródło umysłu, ale tylko jako częściowa jego realizacja. Platon przez pracę rozumiał intelektualne możliwości człowieka. Filozofia pracy stanowi punkt wyjścia do jej postrzegania jako wartości etycznej. Nie jest ona koniecznością, ale warunkuje stworzenie się człowieka w coraz pełniejszym wymiarze. Kształtuje osobowość i charakter.

„Nasza praca to autentyczna rozmowa z człowiekiem, który niekiedy jest blisko nas, ale najczęściej znajduje się gdzieś w oddali jako nieznany, anonimowy bliźni. Rozmowa ta dokonuje się poprzez produkt mojej lub jego pracy, a niekiedy– produkt naszej wspólnej pracy”[1].

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Funkcjonowanie człowieka w miejscu pracy zależy przede wszystkim od warunków środowiska pracy, w tym organizacji pracy i relacji międzyludzkich. W *Encyklopedii aksjologii pedagogicznej* przeczytamy, że: „każda praca człowieka prowadzić winna do wyników użytecznych, które czynią ją działalnością sensowną. Nie może to być wystarczającym argumentem do tego, aby jej znaczenie zostało sprowadzone do samego celu działania. Owa użyteczność często określa sens pracy, którym jest doskonalenie świata i doskonalenie człowieka, a w konsekwencji korzystna zmiana jakości życia człowieka”[2].

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Stosunek emocjonalny do wykonywanej pracy oraz relacje ze współpracownikami są częstym przedmiotem badań w obszarze psychologii i niemniej częstym tematem podczas sesji terapeutycznych. Nie powinno to dziwić, skoro praca zawodowa stanowi jedną trzecią planu dnia, a niekiedy zajmuje znacznie więcej czasu. Tym bardziej istotna jest troska o dobrostan psychiczny – dobre samopoczucie, które rzutuje na pozostałe relacje, szczególnie zaś rodzinne i przyjacielskie.

Praca jest obszarem spełnienia człowieka oraz zdobywania doświadczeń. Jako członkowie zespołów pracowniczych, grup roboczych, społeczności, mamy wpływ na jakość tworzonych więzi międzyludzkich. Mamy możliwość

---

1 J. Tischner, *Zrozumieć własną wiarę*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2012, s. 77.

2 W. Furmanek, *Praca jako dobro człowieka*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 842-843.

budowania poczucia własnej wartości, poczucia sprawczości, nawiązywania i utrzymywania relacji z innymi, a także odnajdywania jej sensu.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Misyjnym zadaniem uczniów Chrystusa jest bycie solą ziemi i światłem świata (por. Mt 5,13-15). Ta dyspozycja realizuje się poprzez dawanie świadectwa życia – świadkowie dobrych uczynków uczniów będą chwalić Ojca (por. Mt 5,16). Misyjność należy do istoty chrześcijaństwa i obejmuje różne wymiary – życie rodzinne, społeczne, zawodowe. Pociąga to za sobą konsekwencje w postaci troski o dobre relacje – ich nawiązywanie, podtrzymywanie, pielęgnowanie.

Według księdza Józefa Tischnera „poprzez pracę nie tylko dochodzi się do dobrobytu, lecz również do drugiego człowieka, a nawet do Boga. Wartością, której jest poddana ludzka praca, nie jest egoizm pracującego lub pracodawcy. Praca jest czynnością ludzką, dokonuje się wśród ludzi i jest dla ludzi. Wydaje mi się, że najlepiej będzie, jeśli w poszukiwaniu chrześcijańskiego sensu naszej pracy potraktujemy ją jako mowę człowieka do człowieka. Mowa ludzka ma służyć prawdzie. Jeśli mowa prawdzie nie służy, jest zła. Skoro praca jest mową, ona również ma służyć prawdzie. Etyka pracy jest podporządkowana etyce prawdy. Praca jest cząstką tej prawdy, którą każdy z nas jest winien drugiemu człowiekowi”[3].

3 J. Tischner, *Zrozumieć własną wiarę*, dz. cyt., s. 79-80.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

A przecież, z tym całym trudem – a może nawet poniekąd z jego powodu – praca jest dobrem człowieka. Jeśli dobro to nosi na sobie znamię „bonum arduum" wedle terminologii św. Tomasza, to niemniej jako takie jest ono dobrem człowieka. I to nie dobrem tylko „użytecznym" czy „użytkowym", ale dobrem „godziwym", czyli odpowiadającym godności człowieka, wyrażającym tę godność i pomnażającym ją. Chcąc bliżej określić znaczenie etyczne pracy, trzeba mieć przed oczyma tę przede wszystkim prawdę. Praca jest dobrem człowieka – dobrem jego człowieczeństwa – przez pracę bowiem człowiek nie tylko przekształca przyrodę, dostosowując ją do swoich potrzeb, ale także urzeczywistnia siebie jako człowiek, a także poniekąd bardziej „staje się człowiekiem".

↑ LE 9.

Ważne jest, aby rozwijał się odnowiony humanizm, w którym tożsamość istoty ludzkiej będzie pojmowana w kategorii osoby. U korzeni aktualnego kryzysu jest bowiem także indywidualizm, który przysłania relacyjny wymiar człowieka i prowadzi go do zamknięcia się w swoim małym świecie, do dbania o zaspokajanie przede wszystkim własnych potrzeb i pragnień, a w niewielkim stopniu troszczenia się o innych. Czyż może spekulacje na rynku najmu mieszkań, coraz trudniejsze dla ludzi młodych wchodzenie w świat pracy, samotność tak wielu osób starszych, anonimowość, cechująca niejednokrotnie życie w dzielnicach miasta, i patrzenie niekiedy w sposób powierzchowny na przypadki spychania na margines społeczny i ubóstwo nie są konsekwencją tej mentalności? Wiara mówi nam, że człowiek jest istotą powołaną do życia w relacji i że „ja"

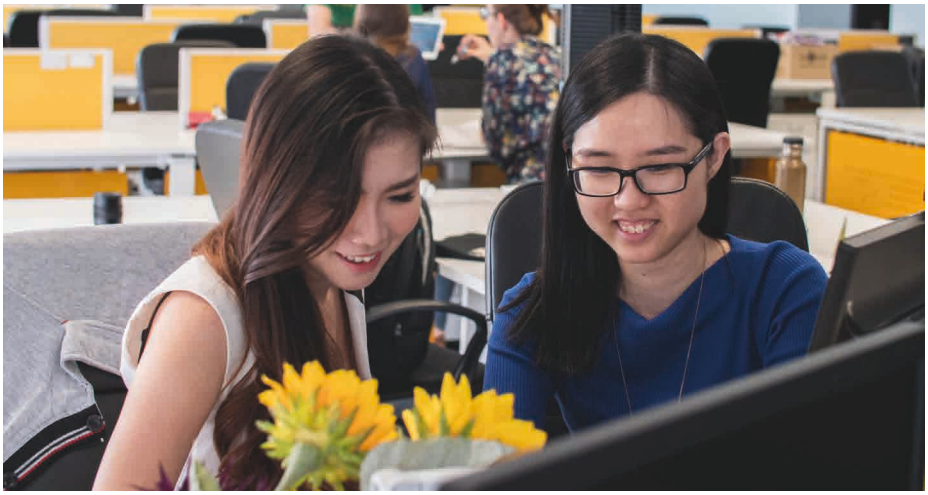

może odnaleźć siebie właśnie w konfrontacji z „ty", które je akceptuje i kocha. A owym „Ty" jest przede wszystkim Bóg, który jako jedyny zdolny jest zaakceptować człowieka w sposób bezwarunkowy i obdarzyć go nieskończoną miłością, a także inni ludzie, poczynając od najbliższych. Odkrycie na nowo tej relacyjności jako elementu konstytutywnego własnego życia jest pierwszym krokiem do tego, by tworzyć bardziej ludzkie społeczeństwo.

↑ Benedykt XVI, *Gościnność, solidarność i praworządność. Przemówienie do władz regionu Lacjum oraz gminy i prowincji rzymskiej*, 12.01.2012, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/lacjum_12012012.html [dostęp: 31.08.2022].

Jeśli muzyka Ewangelii przestaje rozbrzmiewać w naszych domach, na naszych ulicach, w miejscach pracy, w polityce i w gospodarce, to wyłączymy melodię, która pobudzała nas do walki o godność każdego człowieka, niezależnie od pochodzenia, zamykając się w tym co „moje", zapominając o tym, co „nasze": o wspólnym domu, będącym udziałem nas wszystkich.

↑ Franciszek, *Jeśli nie będzie rozbrzmiewała muzyka Ewangelii. Przemówienie podczas ekumenicznego spotkania w luterańskiej katedrze w Rydze*, 24.09.2018, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/lotwa-ekumeniczne_24092018.html [dostęp: 31.08.2022].

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Prosimy was, bracia, abyście uznawali władzę tych, którzy wśród was pracują, którzy przewodzą wam i w Panu was napominają. Ze względu na ich pracę otaczajcie ich szczególną miłością. Między sobą zachowujcie pokój. Prosimy was, bracia, upominajcie niekarnych, pocieszajcie małodusznych, przygarniajcie słabych, a dla wszystkich bądźcie cierpliwi. Baczcie, aby nikt nie odpłacał złem za zło, lecz zawsze usiłujcie czynić dobrze sobie nawzajem i wszystkim.

↑ 1 Tes 5,12-15.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Praca ludzka jest bezpośrednim działaniem osób stworzonych na obraz Boży i powołanych do przedłużania – wraz z innymi – dzieła stworzenia, czyniąc sobie ziemię poddaną. Praca jest zatem obowiązkiem: „Kto nie chce pracować, niech też nie je!" (2 Tes 3,10). Szanuje ona dary Stwórcy i otrzymane talenty. Może mieć także wymiar odkupieńczy. Znosząc trud pracy w łączności z Jezusem, rzemieślnikiem z Nazaretu i Ukrzyżowanym na Kalwarii, człowiek współpracuje w pewien sposób z Synem Bożym w Jego dziele Odkupienia. Potwierdza, że jest uczniem Chrystusa, niosąc krzyż każdego dnia w działalności, do której został powołany. Praca może być środkiem uświęcania i ożywiania rzeczywistości ziemskich w Duchu Chrystusa.

↑ KKK 2427.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Gościnność, solidarność i praworządność. Przemówienie do władz regionu Lacjum oraz gminy i prowincji rzymskiej*, 12.01.2012, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/lacjum_12012012.html [dostęp: 31.08.2022].

Franciszek, *Jeśli nie będzie rozbrzmiewała muzyka Ewangelii. Przemówienie podczas ekumenicznego spotkania w luterańskiej katedrze w Rydze*, 24.09.2018, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/lotwa-ekumeniczne_24092018.html [dostęp: 31.08.2022].

Furmanek W., *Humanistyczna pedagogika pracy. Praca a jakość życia człowieka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2016.

Furmanek W., *Praca jako dobro człowieka*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 840-849.

Jan Paweł II, *Encyklika Laborem exercens*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2009, s. 141-213.

Jankowska M., *Aksjologia pracy*, w: *Aksjologia fundamentem życia człowieka*, red. J. Zimny, Katedra Pedagogiki Katolickiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Stalowa Wola 2014, s. 335-349.

Kwiatkowski S.M., *Pedagogika pracy*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.

Pacana A., *Praca zespołowa i liderzy*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2017.

Prus B., *Lalka*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

Tischner J., *Zrozumieć własną wiarę*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2012.

Wojciszke B., *Psychologia społeczna*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2021.

25. ODWAGA W ŻYCIU I W PRACY

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Odwaga ujawnia się w różnych sytuacjach życiowych, niekiedy niebezpiecznych. Zakłada wolny wybór i gotowość do działania zgodnie z przyjętym systemem wartości, pomimo zagrożenia czy trudności na drodze do osiągnięcia dobrych i szlachetnych celów, ważnych zarówno dla podmiotu działania, jak i innych osób.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój moralny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Formowanie dojrzałości osobistej.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie umiejętności podejmowania słusznych wyborów moralnych w wolności i prawdzie.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Co to znaczy być sobą?
– Czym jest odwaga?
– Czy system wartości obowiązuje zawsze?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

– Osoba jest podmiotem własnych czynów.
– Poprzez czyny osoba rozwija się i dąży do szczęścia.
– Odwaga jest naturalną konsekwencją wierności prawdzie.

→ *ZASADY*

– Kształtuję swoje sumienie, aby w wolności dokonywać słusznych wyborów.
– Przyjmuję odpowiedzialność za własne czyny.
– W moim postępowaniu jestem wierny wyznawanym wartościom.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

– Godność osoby ludzkiej zakłada w sobie prawość sumienia i jej się domaga.
– We wspólnocie osób istnieje wzajemna odpowiedzialność za dokonywane czyny.
– Odwaga i odpowiedzialność za własne postępowanie kształtuje się przez dobry przykład.

→ *ZASADY*

– Moje postępowanie odpowiada mojej godności osobistej i godności innych osób.
– Tworzę oparte na sprawiedliwości więzi osobowe.
– Wspieram moje dziecko w podejmowaniu właściwych moralnie decyzji.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

– Człowiek ma prawo działać zgodnie z sumieniem i wolnością.
– Moralność pozostaje w ścisłym związku z człowiekiem jako osobą.
– Transcendencja osoby i posłuszeństwo prawdzie współtworzą wolne działanie osoby.

→ *ZASADY*

– Umożliwiam uczniom postępowanie zgodne z ich sumieniem.
– Ukazuję uczniom wartości związane z dobrem i prawdą.
– Tłumaczę, że człowiek realizuje się tylko poprzez prawdę.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Nauczyciel zapisuje na środku tablicy słowo „odwaga" i rysuje cztery odgałęzienia: uczucia i emocje, świadomość, ludzie, bezpieczeństwo. Następnie zaprasza uczniów do rozmowy o tym, jakie emocje i uczucia mogą się wiązać z odwagą, co myślimy, kiedy zbieramy się na odwagę, jesteśmy odważni albo już wykazaliśmy się odwagą, czy bycie odważnym oznacza wystawianie się na niebezpieczeństwo. W podsumowaniu zadania zwraca uwagę na różnice między odwagą a brawurą oraz podkreśla, że pokonanie lęku jest elementem odwagi.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek jest świadomy obowiązku formowania swojego sumienia i budowania własnego systemu wartości. Zna swoje mocne i słabe strony. Potrafi być konsekwentny w działaniu. Jest wierny wyznawanym wartościom i swoją wolność z odwagą kieruje ku dobru i prawdzie. Pomaga również innym osobom w podejmowaniu słusznych wyborów. Swoim działaniem przyczynia się do rozwoju siebie i drugiej osoby.

1.10. ZAGROŻENIA

Młody człowiek nie będzie chciał podejmować nieustannego wysiłku poznawania prawdy i postępowania według zasad sprawiedliwości. Może brakować mu odwagi, a jego czyny będą sprzeczne z godnością osobistą. Swoim postępowaniem może krzywdzić siebie lub inne osoby. Nauki i pracy nie będzie traktował odpowiedzialnie jako wartości. Niekiedy, dla zaimponowania komuś lub zyskania aprobaty rówieśników, otoczenia, będzie podejmował działania brawurowe, stwarzając pozory odwagi. Będzie podejmował aktywności zagrażające własnemu życiu.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

POTOP

Mroczyło się na dworze. Panna Aleksandra chodziła po izbie pospiesznym krokiem i w duszy wrzało jej ciągle. Nie była to natura zdolna znosić prześladowania losu i nie bronić się im. Rycerska krew krążyła w tej dziewczynie. Chciałaby natychmiast rozpocząć walkę z tą zgrają złych duchów – natychmiast! Ale co jej pozostaje!... Nic! Jeno łzy i prośba, by pan Andrzej rozpędził na cztery wiatry tych hańbiących kompanionów. A jeśli tego uczynić nie zechce?...

↑ H. Sienkiewicz, *Potop*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 35.

KOMENTARZ

Henryk Sienkiewicz (1846-1916) w *Potopie* przedstawił Aleksandrę Billewiczównę jako ideał kobiety swoich czasów. Piękna, skromna, ale śmiała w swoich przekonaniach bohaterka to wzór do naśladowania. Jej upór i odwaga oraz szczerość sprawiały, że nikt nie śmiał sprzeciwiać się jej woli. Na pierwszym miejscu stawiała dobro ojczyzny, była również honorowa i energiczna. Poprzez nadanie Oleńce niezłomnych cech charakteru autor zasugerował, iż nie tylko mężczyźni mogą przyczynić się do wyzwolenia ojczyzny i swą wiarą naprowadzać innych na właściwą drogę.

Panna Oleńka wyznawała określony system wartości, którego nie mogła zmienić nawet miłość do Andrzeja Kmicica. Uznanie go za zdrajcę ojczyzny stało się dla bohaterki źródłem głębokiej rozterki, gdyż serce było pełne miłości, jednak rozum podpowiadał, że zdrajca na nią nie zasługuje. Miłość zwyciężyła jednak nad nienawiścią, a panna Oleńka dowiodła, że ma odwagę kochać i wybaczać. Okazało się bowiem, że jej ukochany jako Babinicz przysłużył się dobru Rzeczpospolitej.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

W starożytnej greckiej koncepcji duszy, a zwłaszcza u Platona, słowo „męstwo" jest związane z drugą częścią duszy (gr. *thymos*, *epithymos*), identyfikowane z pragnieniem, odwagą, zapalczywością itd. Bywa identyfikowane też z pierwszą częścią duszy (gr. *nous*) jako intelektualna odwaga, odwaga myślenia, a także z trzecią częścią duszy (gr. *pathos*) jako odwaga cielesna, moc fizyczna. Mamy więc do czynienia z trzema rodzajami odwagi, mocy i doskonałości, zwanymi popularnie cnotami (gr. *aretai*): odwagą myślenia, odwagą przeżywania i odwagą odczuwania. Dało to podwaliny pod współczesne rozumienie pojęcia odwagi w kulturze, gdzie odwaga stanowi etos człowieka w pełni uformowanego, gotowego ponieść konsekwencje wierności swoim słusznym wyborom i zachowującego honor.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Młodzież potrzebuje wzorów godnych naśladowania – rodziców, nauczycieli, wychowawców. Prawdziwych bohaterów codzienności, którzy odznaczają się heroizmem i są wierni ideałom. Odwaga w środowisku życia, w rodzinie, w szkole, w pracy może przejawiać się na różnych płaszczyznach – zarówno w odniesieniu do zagrożeń fizycznych, jak i duchowych, niematerialnych. W ujęciu syntetycznym można mówić o czterech obszarach, które stanowią wyzwania na drodze wzrostu odwagi: mówienie, porywania się na rzeczy wielkie, wytrwałość i umieranie[1]. W praktyce chodzi więc o odwagę mówienia prawdy, przyjmowania odpowiedzialności, stawania po stronie pokrzywdzonych, ale też do bycia sobą, do stawania twarzą w twarz z własnymi słabościami.

Motywację określonych wyborów stanowi wewnętrzne przekonanie o słuszności własnego postępowania i konieczności opowiedzenia się po stronie wartości, takich jak życie, dobro, prawda, sprawiedliwość. Osoby odważne postępują w zgodzie z własnym sumieniem i dokonują wolnych wyborów. Jest to oznaka odpowiedzialności za siebie i innych. Nie ma to nic wspólnego z bezwzględnością, brawurą, chęcią popisania się przed innymi czy samochwalstwem[2].

---

1 Por. T. Radcliffe, *Odwaga*, [online:] https://wdrodze.pl/article/odwaga/ [dostęp: 31.08.2022].
2 Por. P.T. Nowakowski, *O kształtowaniu charakteru*, cz. 6, *Męstwo, czyli gotowość do przeciwstawiania się złu*, „Kurier Nauczycielski" 2020, nr 1, s. 10.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

W psychologii egzystencjalnej odwaga rozumiana jest jako postawa, względnie trwała gotowość człowieka do podejmowania działań oraz wytrwania w nich w sytuacjach trudnych, zagrażających, problemowych, co stanowi wyraz poczucia sensu życia i realizowanych przez osobę wartości. Cechuje się wolnością, celowością i świadomością. Obejmuje trzy podstawowe komponenty: poznawczy, emocjonalno-motywacyjny oraz behawioralny. Aspekt poznawczy odwagi wyraża się w poznawaniu natury życia człowieka, środków, które prowadzą do osiągnięcia celu działania oraz rozpoznaniu jego sensu, a także zdolności do podejmowania właściwych decyzji i wyborów. Komponent emocjonalno-motywacyjny obejmuje zdolność człowieka do realizowania wartości i odpowiadania na nie oraz doświadczania siebie samego. Aspekt behawioralny wiąże się z zaangażowaniem we własne życie i uczestniczeniem w nim w pełni[3].

3 Por. J. Siewiora, *Odwaga i służba jako komponenty wychowania społecznego*, „Problemy Współczesnej Pedagogiki" 2018, nr 4(1), s. 73-82.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

W świetle moralnego nauczania Kościoła odwadze odpowiada cnota męstwa, która zapewnia wytrwałość w trudnościach oraz stałość w dążeniu do dobra. Ponadto umacnia w opieraniu się pokusom, a także uzdalnia do przezwyciężenia strachu oraz do wyrzeczenia i ponoszenia ofiary, nawet za cenę życia w obronie słusznej sprawy.

Jezus, świadomy licznych przeciwności, jakie spotkają uczniów, zachęca ich do odwagi słowami: „Na świecie doznacie ucisku, ale miejcie odwagę. Jam zwyciężył świat" (J 16,33). Wynika stąd, że odwaga jest potrzebna w każdym ludzkim działaniu, pozwala bowiem przeciwstawić się złu na drodze do urzeczywistniania królestwa Bożego na ziemi.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Ta moc potrzebna jest, by żyć na co dzień odważnie, także w sytuacji obiektywnie trudnej, aby dochować wierności sumieniu w studiach, w pracy zawodowej, by nie ulec modnemu dziś konformizmowi, by nie milczeć, gdy drugiemu dzieje się krzywda, ale mieć odwagę wyrażenia słusznego sprzeciwu i podjęcia obrony. „Więcej być". Dzisiejsze „więcej być" młodego człowieka to odwaga trwania pełnego inicjatywy – nie możecie z tego zrezygnować, od tego zależy przyszłość każdego i wszystkich – trwania pulsującego świadectwa wiary i nadziei. „Więcej być" to na pewno nie ucieczka od trudnej sytuacji.

↑ Jan Paweł II, *Homilia z liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na Westerplatte*, Gdańsk, 12.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2012, s. 480.

Chciałbym wrócić do specyfiki życia zawodowego chrześcijanina. Chodzi pokrótce o dawanie świadectwa o Chrystusie w świecie, ukazując swym przykładem, że praca może być bardzo pozytywnym miejscem osobistej realizacji i że nie jest przede wszystkim sposobem bogacenia się. Praca pozwala wam uczestniczyć w dziele stworzenia i służyć swoim braciom i siostrom. Działając tak, będziecie „solą dla ziemi" i „światłem świata", jak nas zachęca Pan. Bez względu na swoją pozycję społeczną, zgodnie z duchem Błogosławieństw (por. Mt 5,3-12), stosujcie w swoim życiu codziennym opcję preferencyjną na rzecz ubogich, aby zobaczyć w nich konkretne oblicze Jezusa, który was wzywa, abyśmy Mu służyli (por. Mt 25,31-46).

↑ AM 130.

Jezus przypomina, że aby być chrześcijaninem konieczna jest odwaga. Zaprasza tłumy do odważnego wykorzystania swoich talentów, do podjęcia ryzyka. Kiedy pozostajemy zamknięci w sobie, a naszym jedynym celem jest zachowanie *status quo*, w oczach Ewangelii jesteśmy przegrani. Śmiałość, nadzieja, kreatywność i odwaga – to słowa, które nakreślają duchowość chrześcijanina. Pandemia pozwoliła nam docenić tych wokół nas, którzy pomimo lęku narażali własne życie. Zaczęliśmy zdawać sobie sprawę, że nasze życie jest splecione i podtrzymywane przez zwykłych ludzi. To są talenty wykorzystane. Dlatego ponawiam swoje zaproszenie do odważnego podążania z nadzieją, która potrafi spojrzeć poza osobistą wygodę, drobne zabezpieczenia, ograniczające nasz horyzont, i potrafi otworzyć nas na wielkie ideały, które czynią życie piękniejszym i bardziej wartościowym.

↑ Franciszek, *Potrzebujemy odwagi by budować lepszy świat po pandemii. Przesłanie do uczestników Festiwalu Nauki Społecznej Kościoła w Weronie*, 25.11.2021, [online:] https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2021-11/papiez-potrzebujemy-odwagi-by-budowac-lepszy-swiat-po-pandemii.html [dostęp: 31.08.2022].

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Nie bójcie się tych, którzy zabijają ciało, lecz duszy zabić nie mogą. Bójcie się raczej Tego, który duszę i ciało może zatracić w piekle. Czyż nie sprzedają dwóch wróbli za asa? A przecież bez woli Ojca waszego żaden z nich nie spadnie na ziemię. U was zaś policzone są nawet wszystkie włosy na głowie. Dlatego nie bójcie się: jesteście ważniejsi niż wiele wróbli. Do każdego więc, kto się przyzna do Mnie przed ludźmi, przyznam się i Ja przed moim Ojcem, który jest w niebie. Lecz kto się Mnie zaprze przed ludźmi, tego zaprę się i Ja przed moim Ojcem, który jest w niebie.

↑ Mt 10,28-33.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Męstwo jest cnotą moralną, która zapewnia wytrwałość w trudnościach i stałość w dążeniu do dobra. Umacnia postanowienie opierania się pokusom i przezwyciężania przeszkód w życiu moralnym. Cnota męstwa uzdalnia do przezwyciężania strachu, nawet strachu przed śmiercią, do stawienia czoła próbom i prześladowaniom. Uzdalnia nawet do wyrzeczenia i do ofiary z życia w obronie słusznej sprawy. „Pan, moja moc i pieśń" (Ps 118,14). „Na świecie doznacie ucisku, ale miejcie odwagę: Jam zwyciężył świat!" (J 16,33).

↑ KKK 1808.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Posynodalna adhortacja apostolska Africae munus*, 19.11.2011, [online:] https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20111119_africae-munus.html [dostęp: 31.08.2022].

Franciszek, *Potrzebujemy odwagi by budować lepszy świat po pandemii. Przesłanie do uczestników Festiwalu Nauki Społecznej Kościoła w Weronie*, 25.11.2021, [online:] https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2021-11/papiez-potrzebujemy-odwagi-by-budowac-lepszy-swiat-po-pandemii.html [dostęp: 31.08.2022].

Gałkowski S., *Ku dobru. Aktualność filozofii wychowania Jacka Woronieckiego*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 1998.

Jan Paweł II, *Homilia z liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na Westerplatte*, Gdańsk, 12.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2012, s. 476-484.

Nowakowski P.T., *O kształtowaniu charakteru*, cz. 6, *Męstwo, czyli gotowość do przeciwstawiania się złu*, „Kurier Nauczycielski" 2020, nr 1, s. 10.

Radcliffe T., *Odwaga*, [online:] https://wdrodze.pl/article/odwaga/ [dostęp: 31.08.2022].

Siewiora J., *Odwaga i służba jako komponenty wychowania społecznego*, „Problemy Współczesnej Pedagogiki" 2018, nr 4(1), s. 73-82.

Ślipko T., *Zarys etyki szczegółowej. Etyka osobowa*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2009.

Trempała J., Czyżowska D., *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

Wojtyła K., *Elementarz etyczny*, Drukarnia Akapit, Lublin 2018.

Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, red. T. Styczeń, W. Chudy, J.W. Gałkowski, A. Rodziński, A. Szostek, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2020.

Wolicki M., *Dojrzała osobowość, dojrzałe sumienie*, Tum Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, Wrocław 2000.

Wolska U., *Odwaga bycia sobą*, „Paideia" 2020, t. 2, nr 2, s. 181-193.

26. WSPÓŁDZIAŁANIE Z NATURĄ

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Dążenie do harmonii jest odwiecznym wyzwaniem ludzkości. Zmiany spowodowane przez cywilizację zmieniają przyrodę ożywioną i nieożywioną. Do dewastacji środowiska przyczynia się hałas, nadmierne nagromadzenie odpadów oraz wyczerpywanie się nieodnawialnych zasobów naturalnych. Wychowanie młodzieży szkolnej do poszanowania naturalnego środowiska opiera się m.in. na czerpaniu z dobrodziejstw, które oferuje nam przyroda, a także na ukazaniu potencjału natury przywracającej człowiekowi zdrowie.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Troska o dziedzictwo natury.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Ochrona środowiska naturalnego i współdziałanie z naturą.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Kontakt z przyrodą przyczynia się do rozwoju człowieka.
– Zmiany spowodowane przez cywilizację zmieniają przyrodę.
– Kontemplacja piękna natury.
– Przyroda i jej wpływ na zdrowie człowieka.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

– Człowiek i środowisko to jedna wzajemnie powiązana całość.
– Nawet małe działania proekologiczne przyczyniają się do zachowania równowagi naturalnej (oszczędzanie wody, segregacja śmieci, posługiwanie się torbami wielokrotnego użytku, korzystanie z komunikacji miejskiej i roweru, sadzenie roślin, używanie bidonów na wodę, niemarnowanie żywności).
– To, co żyje w naszym otoczeniu, jest własnością wspólną.

→ *ZASADY*

– Biorę odpowiedzialność za swoje czyny w środowisku przyrodniczym.
– Zmieniam swoje przyzwyczajenia i nawyki na rzecz ochrony środowiska.
– Edukuję innych i upowszechniam wiedzę o ekologii.
– Poznaję środowisko życia roślin i zwierząt.
– Pogłębiam wiedzę o środowisku przyrodniczym własnego regionu.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

– Człowiek swoimi siłami wpływa na kształt przyrody.
– Rodzice są przykładem właściwej postawy względem ochrony środowiska naturalnego.
– Stan otoczenia zależy głównie od nas samych.

→ *ZASADY*

– Akcentuję wartość równoczesnej ochrony duchowego i przyrodniczego środowiska człowieka – ekologia zintegrowana.
– Na zakupach wybieram produkty, których składniki nie powodują zachwiania równowagi w środowisku naturalnym.
– Rozmawiam z córką/synem o tym, co możemy zrobić wspólnie dla ochrony środowiska.
– Inicjuję zachowania ekologiczne podczas codziennych czynności w domu, szkole, miejscu odpoczynku.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

- „Rozbudowany system świadomości, wyższa inteligencja, zdolność racjonalnego myślenia są dla człowieka punktem wyjścia dla budowania zachowań wobec przyrody”[1].
- Istotne jest uświadamianie uczniom wpływu ich postawy i zaangażowania na harmonię środowiska naturalnego.
- Wyrządzanie szkody przyrodzie obraca się zawsze przeciwko człowiekowi.

→ *ZASADY*

- Organizuję wycieczki krajoznawcze w celu poznania bogactwa przyrody.
- Zachęcam uczniów do przebywania na łonie przyrody i korzystania z jej piękna.
- Propaguję styl życia zgodny z naturą.
- Organizuję zajęcia w zakresie edukacji ekologicznej.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizacja wycieczki krajoznawczej dla uczniów. Spędzenie czasu na świeżym powietrzu, w pobliżu łąk i lasów bardzo korzystnie wpływa na zdrowie fizyczne i psychiczne. Dla młodzieży wypoczynek na łonie natury może stać się niezawodnym relaksem i okazją do kontemplacji piękna przyrody.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie są świadomi skutków wynikających z niewłaściwego postępowania, wbrew porządkowi naturalnemu. Biorą odpowiedzialność za swoje czyny odnoszące się do świata przyrody i podejmują konkretne działania na rzecz ochrony środowiska naturalnego. Wykazują zainteresowanie problematyką ekologiczną.

1.10. ZAGROŻENIA

Ingerencja w porządek naturalny środowiska, z pominięciem ekologii, przyczynia się do zachwiania równowagi życia naszej planety. Człowiek na całym świecie wykorzystuje bogactwa natury, mniej lub bardziej szkodząc przyrodzie. Zbytnia wiara w potęgę ludzkiej wiedzy może doprowadzić do stosowania praktyk, które mogą obrócić się przeciwko człowiekowi.

---

1 S. Zięba, *Ekologia*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 343.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

ŻONKILE

Sam wędrowałem, jak obłoczek
Często sam płynie przez przestworza,
Gdy nagle widok mnie zaskoczył
Złotych żonkili tłumu, morza;
Od wód jeziora aż po drzewa
Tańczyły – wiatr im w takt powiewał.

Doprawdy, był to widok miły:
Jak Drogi Mlecznej pasek biały,
Linę bez końca utworzyły
Na brzeg zatoki długą cały:
Dziesięć tysięcy w rytm miarowy
Wznosiło z wdziękiem złote głowy.

Tańczył też zastęp fal, niestety,
Nie tak wesoło, jak żonkile:
Lecz nie zmartwiło to poety,
I tak radości doznał tyle:
Nie odrywałem od nich oka;
Dziś wiem, jak cenny był to pokaz:

Bo często, leżąc w gabinecie,
Gdy melancholia przy mnie gości,
Wspominam sobie owo kwiecie,
I jest to szczęście samotności,
Wtedy, radością wypełnione,
Tańczy me serce, a z nim – one!

↑ W. Wordsworth, *Żonkile*, [online:] https://poezja.org/wz/Wordsworth_William/29849/%C5%B-Bonkile [dostęp: 31.08.2022].

KOMENTARZ

Wiersz angielskiego poety w metaforyczny sposób przedstawia spacer nad brzegiem jeziora. Widok kwitnących żonkili jest w nim przedstawiony jako niezwykłe przeżycie. Wspomnienie o tym wydarzeniu jest dla autora źródłem radości. Zwyczajny spacer okazał się dla niego spotkaniem z pięknem przyrody. W wierszu można dostrzec romantyczną fascynację naturą.

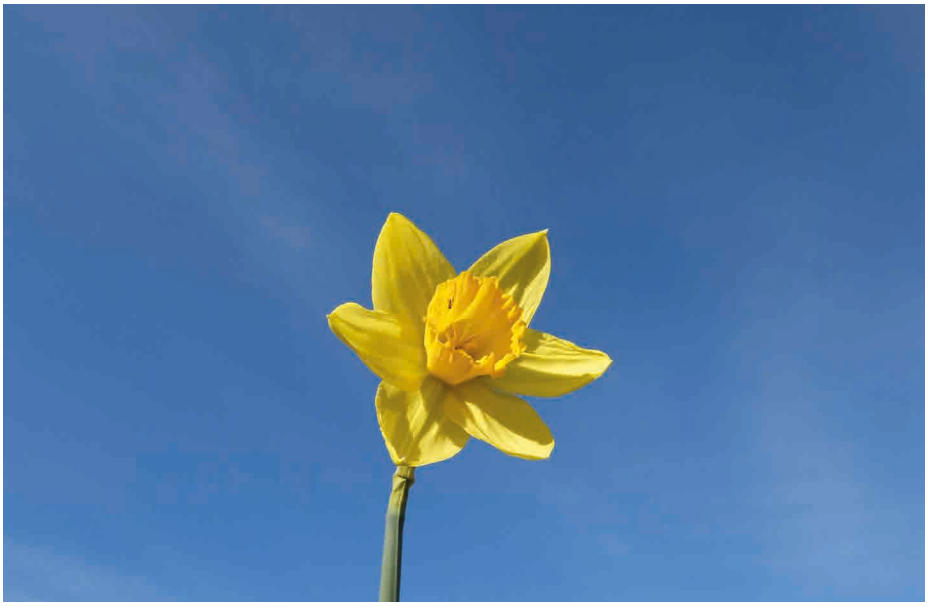

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Kategoria „ekologia" została po raz pierwszy użyta w XIX wieku przez niemieckiego biologia, filozofa i podróżnika – Ernsta Haeckla. Rozumiemy przez nią wiedzę dotyczącą ekonomii natury, czyli relacji między roślinami i zwierzętami, a ich środowiskiem organicznym i nieorganicznym. Ekologia zajmuje się tym, co można zrobić, aby przywrócić równowagę w przyrodzie, którą zachwiała działalność człowieka. Twórcą sozologii systemowej, polskiej szkoły ekologii humanistycznej i ekofilozofem był Józef Marceli Dołęga. Ekofilozofia jest nauką ujmującą problematykę filozoficzną środowiska społeczno-przyrodniczego. Sozologia jest nauką interdyscyplinarną. Zakresem badań obejmuje całą przyrodę ożywioną i nieożywioną. Jej przedmiotem badań jest wpływ działalności ludzkiej na biosferę oraz sposoby jej ochrony.

Roman Ingarden pisał, że człowiek „zmienia przyrodę ujarzmiając ją (rolnictwo, technika) i nadaje jej zarazem pewien sens, którego ona sama w sobie nie posiada, tworzy dzieła różniące się w swej istocie całkowicie od tego wszystkiego, co znajduje się na świecie jako twór samej Przyrody. Dzieła te dostosowane są do jego ducha i stanowią jego dopełnienie"[2].

2 R. Ingarden, *Książeczka o człowieku*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2017, s. 12.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

„Podstawowym paradygmatem ekologii jest teza o wspólnotowym wymiarze życia – każdy organizm do swego istnienia potrzebuje drugiego organizmu (włącznie z człowiekiem). [...] Każdy gatunek obok tego, że żyje na rzecz swojego rozwoju, to jednocześnie dla swojego rozwoju, to jednocześnie dla swojego przeżycia uczestniczy we wspólnocie. Życie zabezpieczyło się przed zniszczeniem poprzez wymiar wspólnotowy”[3].

Dążenie do harmonii jest odwiecznym wyzwaniem ludzkości. Obecnie odczuwamy przykre konsekwencje sukcesywnego oddalania się od natury: zanieczyszczenia, hałas, pośpiech. Wychowanie młodzieży szkolnej do poszanowania naturalnego środowiska polega na rozważnym, świadomym i uzasadnionym wykorzystywaniu potencjału naturalnego. Opiera się na czerpaniu z dobrodziejstw, które oferuje nam fauna i flora, z potencjału natury przywracającej człowiekowi zdrowie i życie. W Polsce mamy kilka rodzajów prawnych form ochrony przyrody, m.in. parki narodowe i krajobrazowe, rezerwaty i pomniki przyrody, ochronę gatunkową.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Celem psychologii było dokładne opisanie człowieka i zrozumienie jego zachowania. Obecnie istotnym wydaje się obserwowanie istoty ludzkiej w kontekście jej zależności od Ziemi, a jednym z celów prowadzonych terapii powinno być obudzenie poczucia współistnienia z innymi elementami przyrody. W psychologii następuje proces poszerzania kontekstu – odkrywanie związków człowieka z przyrodą, zależności od świata roślin i zwierząt. Takie podejście rozwijane jest na gruncie ekopsychologii, która daje motywację do refleksji nad człowiekiem i światem.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Chrześcijaństwo wpływa na postawę człowieka wobec środowiska. Zachęca i mobilizuje do zaangażowania się na rzecz troski o naturalne środowisko. Ukazuje, że otaczający świat jest dziełem Boga, dobrem, którego Bóg chciał i które powierzył człowiekowi. Chrześcijaństwo rozwija więc wizję przyrody jako dobra wspólnego, za które odpowiedzialność ponosi człowiek.

3 S. Zięba, *Ekologia*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, dz. cyt., s. 340-341.

O zależności pomiędzy przyrodą a człowiekiem pisał Tadeusz Ślipko: „Przyroda jest w swoim istnieniu niezależna od człowieka: długi czas istniała, kiedy nie było człowieka, i mogłaby trwać w tym stanie, choćby się człowiek na niej nie pojawił. Ta wszakże jej «silna strona» okazuje się równocześnie jej słabością: zawiera w sobie rozliczne zasoby, dzięki którym jest zdolna zaspokoić jego potrzeby. Człowiek więc «może» i «musi» używać przyrody. Z doświadczenia wiemy, jak wielkie są «zapotrzebowania» ze strony człowieka, ale też, że równie bogate są możliwości ich zaspokajania ze strony przyrody”[4].

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Moralny charakter rozwoju nie może także pomijać milczeniem poszanowania bytów tworzących widzialną naturę, którą Grecy, czyniąc aluzję właśnie do porządku, jaki ją wyróżnia, nazywali „kosmosem”. Ta rzeczywistość wymaga także poszanowania z trzech względów, nad którymi warto się poważnie zastanowić. Pierwszy wzgląd polega na konieczności lepszego uświadomienia sobie, że nie można bezkarnie używać różnego rodzaju bytów, żyjących czy nieożywionych – składników naturalnych, roślin, zwierząt – w sposób dowolny, jedynie według własnych potrzeb gospodarczych. Przeciwnie, należy brać pod uwagę naturę każdego bytu oraz ich wzajemne powiązanie w uporządkowany system, którym właśnie jest kosmos.

↑ SRS 34.

To, w jaki sposób człowiek traktuje środowisko naturalne, wpływa na to, jak traktuje samego siebie, i na odwrót. Stanowi to wezwanie dla dzisiejszego społeczeństwa, by poważnie zweryfikowało swój styl życia. [...] Każde naruszenie solidarności i przyjaźni obywatelskiej powoduje szkody ekologiczne, podobnie jak degradacja środowiska wywołuje niezadowolenie w relacjach społecznych. Przyroda, zwłaszcza w naszych czasach, jest tak bardzo włączona w procesy społeczne i kulturowe, że niemal nie stanowi już zmiennej niezależnej. Pustynnienie i zubożenie pod względem produkcyjnym niektórych obszarów uprawnych jest również skutkiem zubożenia zamieszkującej je ludności i jej zacofania. Dynamizując rozwój ekonomiczny i kulturalny tej ludności, chroni się również naturę. Poza tym, ileż zasobów naturalnych zniszczyły wojny! Pokój w narodach i między narodami umożliwiłby również lepszą ochronę natury. Zagarnianie zasobów, zwłaszcza wody, może wywoływać poważne konflikty między społecznościami, których to dotyczy. Pokojowa

4 T. Ślipko, A. Zwoliński, *Rozdroża ekologii*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1999, s. 134.

umowa co do wykorzystywania zasobów może ocalić przyrodę i jednocześnie dobrobyt zainteresowanych społeczeństw.

↑ CV 51.

W niektórych krajach istnieją pozytywne przykłady poprawy stanu środowiska naturalnego, takie jak oczyszczanie rzek, które były zanieczyszczane przez dziesięciolecia, lub rekultywacja lasów rodzimych albo upiększanie krajobrazów poprzez oczyszczanie środowiska lub projekty budowlane o dużej wartości estetycznej, czy postęp w produkcji czystej energii, poprawa transportu publicznego. Działania te nie rozwiązują problemów globalnych, ale potwierdzają, że człowiek jest jeszcze w stanie pozytywnie ingerować. Człowiek stworzony do miłości, pośród swych ograniczeń, jest nieustannie zdolny do gestów wielkoduszności, solidarności i troski.

↑ LS 58.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Zapytaj zwierząt, a wskażą ci,
i ptaki podniebne pouczą.
Zapytaj ziemi, pouczy cię,
i opowiedzą ci ryby w morzu.
Z nich wszystkich któreż by nie wiedziało,
że ręka Pana to uczyniła.
W Jego ręku tchnienie wszystkiego, co żyje,
i duch każdego ciała ludzkiego.

↑ Hi 12,7-10.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Ponieważ Bóg stwarza w sposób mądry, stworzenie jest uporządkowane: „Tyś wszystko urządził według miary i liczby, i wagi" (Mdr 11,20). Świat, stworzony w wiecznym Słowie i przez wieczne Słowo, będące „obrazem Boga niewidzialnego" (Kol 1,15), jest przeznaczony i skierowany na człowieka, będącego obrazem Boga, wezwanego do osobowej relacji z Bogiem. Nasz rozum, uczestnicząc w świetle Rozumu Bożego, może zrozumieć to, co Bóg mówi nam przez stworzenie; oczywiście, nie bez wielkiego wysiłku, a także w duchu pokory i czci wobec Stwórcy oraz Jego dzieła. Stworzenie wywodzące się z Bożej dobroci uczestniczy w tej dobroci („A Bóg widział, że wszystko, co uczynił, było dobre... bardzo dobre": Rdz 1,4.10.12.18.21.31). Stworzenie jest więc chciane przez Boga jako dar przeznaczony dla człowieka, jako dziedzictwo jemu dane i powierzone. Kościół musiał wielokrotnie bronić prawdy o dobroci stworzenia, w tym także świata materialnego.

↑ KKK 299; por. 339; 358.

V. LITERATURA

Albińska E., *Człowiek w środowisku przyrodniczym i społecznym*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2005.

Benedykt XVI, *Encyklika Caritas in veritate*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

Bołoz W., *Kościół i ekologia. W obronie człowieka i środowiska naturalnego*, Wydawnictwo Homo Dei, Kraków 2010.

Franciszek, *Encyklika Laudato si'*, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Ingarden R., *Książeczka o człowieku*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2017.

Jan Paweł II, *Encyklika Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2009, s. 433-508.

Konieczyński J., Zarzycki R., *Ochrona powietrza w teorii i praktyce*, Instytut Podstaw Inżynierii Środowiska Polskiej Akademii Nauk, Zabrze 2012.

Ochrona środowiska w filozofii i teologii, red. J.M. Dołęga, J.W. Czartoszewski, Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa 1999.

Skubała P., *Człowiek i przyroda – skazani na współdziałanie*, w: *Śląskie. Tu edukujemy. Regionalna edukacja ekologiczno-przyrodnicza*, red. A. Wower, A. Kloczkowska, M. Duda, Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska, Katowice 2020, s. 10-15.

Stankowska-Mazur I., *Psychologiczne związki człowieka z naturą*, Instytut Rozwoju Miast i Regionów, Warszawa – Kraków 2020.

Ślipko T., Zwoliński A., *Rozdroża ekologii*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1999.

Wordsworth W., *Żonkile*, [online:] https://poezja.org/wz/Wordsworth_William/29849/%C5%BBonkile [dostęp: 31.08.2022].

Zięba S., *Ekologia*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 340-346.

Zięba S., *Historia myśli ekologicznej*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2004.

27. BOGACTWO ODKRYWANIA ŚWIATA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

U podstaw afirmacji świata leży intuicja, że świat jest dobry. Puszcze, jeziora, góry wraz z porastającymi je roślinami i zamieszkującymi je zwierzętami tworzą piękno krajobrazu, które zachwyca.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój intelektualny, rozwój duchowy.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznanie bogactwa środowiska naturalnego.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie harmonijnego współistnienia człowieka ze światem przyrody ożywionej i nieożywionej.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Co oznacza bogactwo odkrywania świata?
– Co wnoszę w każde spotkanie ze światem?

– Przyroda – miejsce, gdzie mogę siebie usłyszeć.
– Czego przyroda „oczekuje" od człowieka?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

– Człowiek i otaczający świat stanowią jedność.
– Należy pielęgnować i poznawać przyrodę.
– Kultura łączy się z wartością i pięknem przyrody.

→ *ZASADY*

– Jestem w kontakcie ze światem.
– Z grupą rówieśniczą chętnie odkrywam bliski mnie i daleki świat.
– Odnajduję bogactwo świata we mnie i w otoczeniu.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

– Człowiek nie jest jedynym mieszkańcem świata.
– W środowisku naturalnym odnajdujemy nas samych.
– Rodzina jako naturalna wspólnota ludzka, uczy właściwego stosunku do otaczającego świata.

→ *ZASADY*

– Szukam miejsc w przyrodzie, gdzie całą rodziną możemy być razem i spędzać wolny czas.
– Przestrzeń życiową staram się uzupełnić o kontakt ze zwierzętami domowymi i roślinami.
– Kształtuję w dziecku pozytywne nastawienie do otaczającego świata ożywionego i nieożywionego.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

– Zadaniem szkoły jest przekazywanie wiedzy.
– Szkoła uczy troski o środowisko naturalne.
– Szkoła przekazuje wiedzę niezbędną do harmonijnego współistnienia ze światem.

→ *ZASADY*

– Organizuję w szkole spotkania ze znanymi podróżnikami i pasjonatami przyrody.
– Wspólnie z uczniami uczestniczę w projekcie ochrony środowiska.
– Na szkolnych wycieczkach odkrywamy bogactwo świata.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizacja wycieczki turystyczno-krajoznawczej do ciekawego przyrodniczo miejsca. Może to być wizyta w rezerwacie przyrody, ze szczególnym zwróceniem uwagi na charakterystykę tego miejsca i jego wyjątkowe walory warte poznania, których listę przekazuję uczniom do opracowania indywidualnie lub w grupach. Uczniowie zajmują się wyznaczonym zagadnieniem, prowadzą dziennik obserwacji, rozwijają zadany temat, rozmawiają z przedstawicielami personelu odpowiedzialnego za rezerwat. W szkole, po powrocie, każdy uczeń przedstawia raport ze swoich obserwacji i badań.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń nie boi się otaczającego świata. Szuka kontaktu z nim i rozwija swoją wiedzę na jego temat. Wie, że pomaga mu ona w rozwoju, a także w rozumieniu samego siebie. Dba o otaczającą go przyrodę, ponieważ wie, że naturalny świat jest jego domem.

1.10. ZAGROŻENIA

Uczeń może traktować przyrodę jako nieznany, niebezpieczny dla niego żywioł. Nie pielęgnuje w sobie postawy zainteresowania i podziwu dla niej. Młody człowiek może przeciwstawiać sobie naturę ożywioną. Nie zgłębia wiedzy o przyrodzie. Nie czuje z nią integralnej więzi. Czasem też zwierzęta domowe traktowane są jako przejściowe maskotki, które usuwa się, gdy są już niepotrzebne. Istnieje

też ryzyko przesadnych działań na rzecz ochrony zwierząt, wobec których prawa człowieka stają się drugorzędne.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

NAD NIEMNEM

W tej chwili kędyś z dołu słyszeć się dały pluski wody i przeciągłe, basowe wołania. Korczyński i Różyc jednocześnie spojrzeli w okno. Za oknem, za przezroczystą ścianą klonów, po błękitnym Niemnie płynęły tratwy, w mowie miejscowej płytami zwane. Jeden za drugim pod ciemną ścianą boru wieńczącego wysoki brzeg rzeki płynęły złote w słońcu, a stojący u sterów płytnicy, w białej odzieży, silni jak wodne olbrzymy, nadając rudlom ciężkie półobroty, uderzali nimi po wodzie, która z wielkim pluskiem tryskała w perlistych kaskadach. Zarazem ludzie ci rozmawiali z sobą długimi, basowymi krzykami, które obijały się o bór ciemny i wywoływały w nim głośne echa. Po przeciwległym wybrzeżu, pod gęstym borem, chodzili ludzie różni, pojedynczo i gromadnie, w szarych i białych ubraniach; gdzieniegdzie, nisko nad rzeką, skrzydlatymi punktami przelatywały rybitwy; w jednym miejscu rybackie czółenko kręto prześlizgiwało się pomiędzy płytami; w klonach szczebiotały szczygły, gwizdała wilga, zanosiła się od krzyku czeczotka. Świat cały stał w cudnej pogodzie jak czara nalana błękitem i złotem.

– Piękna miejscowość– rzekł w zamyśleniu Różyc.

↑ E. Orzeszkowa, *Nad Niemnem*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 46-47.

KOMENTARZ

Opisy przyrody w *Nad Niemnem* są ważnym elementem znaczeniowym powieści i zajmują w niej wiele miejsca. Eliza Orzeszkowa (1841-1910) za ich pośrednictwem stworzyła niezwykle dokładną i malarską konstrukcję świata, podkreśliła jego piękno i silny związek człowieka z naturą. Przyroda w *Nad Niemnem* tworzy świat idealny, dzięki któremu Bohatyrowicze, Korczyn i nadniemeńskie ziemie urastają w powieści do rangi miejsc świętych. Jest mityczną Arkadią, w której prawi bohaterowie, pozostając w stałym kontakcie z naturą i współpracując z nią, mogą realizować swoje ideały szlacheckie. Jest ściśle związana z wartościami społecznymi i narodowymi, a Orzeszkowa, poprzez niezwykle plastyczne opisy natury, ukazuje jej piękno, niezmienność, siłę, żywiołowość i przychylność człowiekowi.

Człowiek od początku swojego istnienia odkrywa świat wokół siebie. Im głębiej wchodzi w życie tym więcej czerpie z bogactwa tego świata. Ważne jest, aby robił to umiejętnie i z rozwagą. Potrzeba postawy otwartości, ciekawości

wobec bogactwa otaczającego świata, zarówno jeśli chodzi o środowisko codziennego życia, krajobraz, jak i te miejsca, które odkrywamy w czasie wolnym, podczas ferii, wakacji, gdyż obserwacja przyrody dostarcza nie tylko wiedzy, ale także rozmaitych przeżyć.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Terminem filozoficznym najlepiej opisującym odkrywanie przedmiotu czy zagadnienia jest poznanie, którego teoria rozwijana jest w ramach działu filozofii o nazwie epistemologia (od starogreckiego *episteme* – ‘wiedza’, ‘umiejętność’, ‘zrozumienie’ oraz *logos*– ‘nauka’, ‘myśl’). Odkrywać można prawdy, wartości, umiejętności, rozwiązanie problemu, powiązania między faktami oraz drogi prowadzące do celu, nieznane lądy, widoki i uczucia, a także możliwość zaistnienia czegoś. W wymiarze subiektywnym odkrywczość jest wtedy, gdy to, co odkryte, nie było znane tylko odkrywającemu.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Zadaniem wychowawców jest kształtowanie harmonijnego współistnienia człowieka z przyrodą ożywioną. Korzyści, jakie człowiek czerpie z przyrody, jest wiele. Świat zwierząt i roślin daje nam żywność. Rośliny produkują tlen, oczyszczają powietrze z dwutlenku węgla (asymilacja). Z naturalnych składników produkuje się liczne lekarstwa. Odpoczynek na łonie natury wpływa korzystnie na cały organizm: na zdrowie psychiczne i fizyczne oraz rozwija ducha.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

W ujęciu psychologicznym odkrywanie świata wiąże się z naturalnym procesem poznawczym i własnym doświadczeniem. Zgodnie z humanistyczną koncepcją człowieka każdy posiada pozytywny potencjał, który może urzeczywistnić poprzez samorealizację rozumianą jako rozwój i wzrost osobowości[1]. Umożliwienie młodemu człowiekowi dokonywania odkryć pozwala na indywidualizację w procesie wychowania i nauczania, co wzbogaca naturalny proces zdobywania doświadczeń. Wielu znanych oraz cenionych pedagogów, m.in. Maria Montessori akcentuje wartość nauczania odkrywczego. Odkrycie może dotyczyć czegoś, co jest już w strukturze sensów, znaczeń i możliwości systemu, w jakim realizujemy swoją aktywność lub czegoś, co wykracza poza ten system. Umiejętność bycia odkrywczym jest podstawą kreatywności, niekonwencjonalności, nowatorstwa, awangardowości. Pozwala przekraczać schematy myślenia i działania, być pomysłowym i oryginalnym. Wyzwala ze stereotypów. Dzięki tej umiejętności można zostać pionierem, być innowacyjnym, a nawet twórczym.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

„W swoim publicznym nauczaniu Jezus podkreślał wartość elementów natury. Jest On nie tylko mądrym komentatorem natury w przykładach, które lubi przytaczać, oraz w swoich przypowieściach, lecz również jej władcą (por. Epizod burzy u Mt 8,23-27, czy scenę opisaną przez Mt 14,22-23, w której kroczący po wodzie Jezus ucisza wiatr; (Mk 6,44-52; J 6,16-21). W ten sposób zaprzęga przyrodę w służbę swojego planu zbawienia. Nakazuje swoim uczniom, aby patrzyli na przedmioty, na pory roku i na ludzi z ufnością dzieci, które wiedzą, że nie zostaną porzucone przez przewidującego Ojca (por. Łk 11,11-13). Uczeń

1 Por. P.K. Oleś, K. Drat-Ruszczak, *Osobowość*, w: *Psychologia akademicka. Podręcznik*, t. 1, red. J. Strelau, D. Doliński, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2020, s. 684.

Chrystusa, daleki od tego, by stać się niewolnikiem rzeczy, powinien umieć się nimi posługiwać, by wzbogacać siebie i braci (por. Łk 16,9-13)”[2].

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Pytanie dotyczące stworzenia rodzi się w umyśle każdego człowieka, tak prostego jak i uczonego. Można powiedzieć, że współczesna nauka powstała w ścisłym powiązaniu z biblijną prawdą o stworzeniu, nawet jeśli nie zawsze pozostawała z nią w idealnej harmonii. Dziś, gdy została lepiej wyjaśniona kwestia wzajemnych stosunków pomiędzy prawdą naukową i religijną, bardzo wielu uczonych, choć słusznie podnosi niebagatelne problemy, związane np. z teorią ewolucji żywych organizmów, a zwłaszcza człowieka, lub z immanentną celowością przemian zachodzących we wszechświecie, to w coraz większym stopniu podziela i darzy coraz większym szacunkiem to, co na temat stworzenia mówi wiara chrześcijańska. W ten sposób otwiera się przestrzeń dla pożytecznego dialogu pomiędzy dwojakim podejściem do rzeczywistości świata człowieka, które, pomimo lojalnie uznawanej odmienności, w głębszej swej warstwie zgodne są, co do tego samego człowieka, który został stworzony – jak czytamy na pierwszych stronach Biblii – „na obraz Boży”, a więc jako rozumny i inteligentny „pan” świata.

↑ Jan Paweł II, *Wierzę w Boga, Stworzyciela nieba i ziemi. Audiencja generalna*, 8.01.1986, w: tegoż, *Nauczanie papieskie, IX, 1, 1986*, red. E. Rosik, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2005, s. 19-20.

2 KNSK 453.

Czyż nie jest prawdą, że u źródeł tego, co w sensie kosmicznym nazywamy „przyrodą", jest „plan miłości i prawdy"? Świat „nie powstał w wyniku jakiejś konieczności, ślepego przeznaczenia czy przypadku [...] pochodzi z wolnej woli Boga, który chciał dać stworzeniom uczestnictwo w swoim bycie, w swojej mądrości i dobroci"[3]. Księga Rodzaju na pierwszych stronicach ukazuje nam mądry projekt kosmosu, który jest owocem myśli Boga. Na głównym miejscu są w nim mężczyzna i kobieta, stworzeni na obraz i podobieństwo Stwórcy, by «zaludnili ziemię» i «panowali» nad nią jako «rządcy» samego Boga (por. Rdz 1, 28).

↑ Benedykt XVI, *Jeśli chcesz krzewić pokój, strzeż dzieła stworzenia. Orędzie na XLIII Światowy Dzień Pokoju*, 1.01.2010, [online:] https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/messages/peace/documents/hf_ben-xvi_mes_20091208_xliii-world-day-peace.html [dostęp: 31.08.2022].

Jeśli zbliżamy się do przyrody i środowiska bez tego otwarcia na zadziwienie i podziw, jeśli nie mówimy już językiem braterstwa i piękna w naszej relacji ze światem, to nasze postawy będą postawami władcy, konsumenta lub jedynie wyzyskującego zasoby naturalne, niezdolnego do postawienia ograniczeń swoim doraźnym interesom. Jednakże jeśli czujemy się ściśle związani ze wszystkim, co istnieje, to umiar i troska pojawiają się spontanicznie. Ubóstwo i prostota świętego Franciszka nie były ascezą jedynie zewnętrzną, ale czymś bardziej radykalnym: wyrzeczeniem się czynienia z rzeczywistości jedynie przedmiotu użytku i panowania.

↑ LS 11.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

O Panie, nasz Boże,
jak przedziwne Twe imię po wszystkiej ziemi!
Tyś swój majestat wyniósł nad niebiosa.
Sprawiłeś, że nawet usta dzieci i niemowląt oddają Ci chwałę,
na przekór Twym przeciwnikom,
aby poskromić nieprzyjaciela i wroga.
Gdy patrzę na Twe niebo, dzieło Twych palców,
księżyc i gwiazdy, któreś Ty utwierdził:
czym jest człowiek, że o nim pamiętasz,
i czym syn człowieczy, że się nim zajmujesz?
Uczyniłeś go niewiele mniejszym od istot niebieskich,
chwałą i czcią go uwieńczyłeś.
Obdarzyłeś go władzą nad dziełami rąk Twoich;

3 KKK 295.

złożyłeś wszystko pod jego stopy:
owce i bydło wszelakie, a nadto i polne stada,
ptactwo podniebne oraz ryby morskie,
wszystko, co szlaki mórz przemierza.
O Panie, nasz Panie,
jak przedziwne Twe imię po wszystkiej ziemi!

↑ Ps 8,2-10.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Piękno wszechświata: Porządek i harmonia świata stworzonego wynikają z różnorodności bytów oraz związków, jakie istnieją między nimi. Człowiek odkrywa je stopniowo jako prawa natury. Budzą one podziw uczonych. Piękno stworzenia jest odbiciem nieskończonego piękna Stwórcy. Powinno ono budzić szacunek i zachęcać do poddania Bogu rozumu i woli człowieka.

↑ KKK 341.

V. LITERATURA

Basińska A., *Odkrywanie świata. O aktywności poznawczej dziecka w przestrzeni edukacyjnej środowiska* (Psychologia i Pedagogika, t. 175), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2012.

Benedykt XVI, *Jeśli chcesz krzewić pokój, strzeż dzieła stworzenia. Orędzie na XLIII Światowy Dzień Pokoju*, 1.01.2010, [online:] https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/messages/peace/documents/hf_ben-xvi_mes_20091208_xliii-world-day-peace.html [dostęp: 31.08.2022].

Bobula M., *Przyroda – tajemniczy kosmos. Eseje na temat filozofii, kosmosu, życia, ewolucji i ekologii*, Wydawnictwo Diecezjalne, Sandomierz 2000.

Borecki T., *Puszcze, bory, lasy Polski*, Oficyna Wydawnicza Forest, Józefów 2009.

Człowiek i przyroda w średniowieczu i we wczesnym okresie nowożytnym, red. W. Iwańczak, K. Bracha, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2000.

Dubinin N., *Świętego Franciszka z Asyżu braterstwo z przyrodą*, Bamka Studio Komputerowo-Wydawnicze, Lublin 2000.

Franciszek, *Encyklika Laudato si'*, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Hammond P., *Atlas zagrożonych zwierząt*, tłum. G. Winiarska, Wydawnictwo Muza, Warszawa 2006.

Jan Paweł II, *Encyklika Fides et ratio*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2009, s. 1079-1198.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie liturgii słowa skierowana do ludzi morza*, Gdynia, 11.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2012, s. 468-475.

Jan Paweł II, *Wierzę w Boga, Stworzyciela nieba i ziemi. Audiencja generalna*, 8.01.1986, w: tegoż, *Nauczanie papieskie, IX, 1, 1986*, red. E. Rosik, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2005, s. 19-21.

Orzeszkowa E., *Nad Niemnem*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 1992.

Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Wydawnictwo Jedność, tłum. D. Chodyniecki, A. Dalach, J. Nowak, Kielce 2005.

Pullin A.S., *Biologiczne podstawy ochrony przyrody*, tłum. A. Amirowicz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.

Zasieczna B., *Encyklopedia przyrody. Fauna i flora Europy*, Wydawnictwo Muza, Warszawa 2001.

28. DOBRO WSPÓLNE MATERIALNE I DUCHOWE

I. PROSPEKT WARTOŚCI

W celu utrwalenia wspólnoty i budowania więzi społecznych podejmuje się działania, które umożliwiają osiągnięcie pełni człowieczeństwa. Sens dobra wspólnego wyczerpuje się w służbie człowiekowi. Jest rzeczywistym celem każdego człowieka i każdej społeczności.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność współdziałania poszczególnych członków społeczeństwa.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Poszanowanie praw i obowiązków osoby ludzkiej.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Czym jest dobro wspólne?
- Zagadnienie dobra wspólnego w Konstytucji Rzeczpospolitej Polskiej.

– Troska o dobro wspólne w codziennym życiu.
– Fundacja jako przykład organizacji, która działa na rzecz dobra wspólnego.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

– Dobro wspólne to ogół materialnych i duchowych czynników potrzebnych do stworzenia dobrobytu.
– Ma wymiar moralny, bo wysiłki na jego rzecz są czynione w służbie dobra.
– Dbanie o dobro wspólne powinno być celem życia politycznego.

→ *ZASADY*

– Uczę się dbać nie tylko o swoje potrzeby.
– Znam swoje prawa i obowiązki.
– Nie wykorzystuję drugiego człowieka do własnych interesów.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

– Najbardziej fundamentalny kształt dobra wspólnego stanowi rodzina.
– Kształtowanie zdolności i talentów służy dobru ogółu.
– Zasada dobra wspólnego określa uprawnienia i obowiązki w rodzinie.

→ *ZASADY*

– Szanuję prawa i obowiązki członków rodziny.
– Wychowuję w duchu dobra wspólnego; podkreślam wspólną odpowiedzialność za ostateczny rozwój wspólnoty.
– Wspieram córkę/syna w wysiłkach doskonalenia własnych zdolności.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

– Dobro wspólne to zespół warunków życia społecznego, w jakich ludzie mogą realizować swoje osobowe wartości.
– Szkoła jest dobrem wspólnym społeczeństwa.
– Dla realizacji dobra wspólnego potrzebny jest wkład wszystkich, który tworzą społeczność szkolną.

→ *ZASADY*

– Pokazuję, jak należy dbać o dobro wspólne w szkole i w klasie.
– Uczę, że im większa świadomość dobra wspólnego, tym większa możliwość stworzenia warunków do ich prawdziwego rozwoju.
– Staram się o to, aby wrażliwość na dobro wspólne była przedmiotem wychowania.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Młodzież dzieli się na dwie grupy. Pierwsza z nich ma za zadanie w sposób graficzny przedstawić pięć przykładów dóbr materialnych, które znajdują się w szkole, a druga pięć przykładów dóbr niematerialnych związanych ze szkołą. Następnie uczniowie uzasadniają słuszność stwierdzenia: „Szkoła jest dobrem wspólnym społeczeństwa".

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młodzież uczy się dbać nie tylko o własne potrzeby. Zna swoje prawa i obowiązki. Ma świadomość dobra wspólnego, co przekłada się na możliwość stworzenia warunków do rozwoju. Rozwijane przez uczniów zdolności i talenty służą dobru rodziny, klasy, lokalnej społeczności.

1.10. ZAGROŻENIA

W myśl rozumienia zasady dobra wspólnego niepokojące jest przeakcentowanie praw kosztem obowiązków, ale i zbytnie podkreślanie obowiązków kosztem praw. Zagrożeniem dobra wspólnego może być też postawa indywidualistyczna skoncentrowana na swoim rozwoju, bez troski o dobro wspólne. Rozwijanie talentów staje się owocem zwalczającej się konkurencji. Pojawia się rywalizacja, a efekty własnej pracy są skrywane przed innymi.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

POTOP

Lecz panu Sapieże pilno widać było wjechać, bo nagle kiwnął ręką z dobroduszną, choć wielkopańską niedbałością i rzekł:

– Idzie i Radziwiłł. We dwóch dniach już tu będzie!

Pan Zagłoba zmieszał się, bo raz, że mu się wątek mowy przerwał, a po wtóre, iż wieść o Radziwille wielkie na nim uczyniła wrażenie. Stał więc przez chwilę przed panem Sapiehą, nie wiedząc, co dalej mówić; lecz prędko oprzytomniał i wyciągnąwszy spiesznie buławę zza pasa, rzekł uroczyście, przypominając sobie, co było pod Zbarażem.

– Mnie wojsko wodzem swym uczyniło, lecz ja w godniejsze ręce ów znak oddaję, aby młodszym dać przykład, jak *pro publico bono* największych zaszczytów zrzec się należy.

Żołnierze zaczęli pokrzykiwać, lecz pan Sapieha uśmiechnął się tylko i rzekł:

– Panie bracie! aby was tylko Radziwiłł nie posądził, że ze strachu przed nim buławę oddajecie... Byłby rad!

– Już on mnie zna – odparł Zagłoba – i o bojaźń nie posądzi, bom go pierwszy w Kiejdanach splantował i innych przykładem pociągnąłem.

– Kiedy tak, to prowadźcie do obozu – rzekł Sapieha. – Powiadał mi przez drogę Wołodyjowski, żeście przedni gospodarz i że jest u was się czym pożywić, a myśmy strudzeni i głodni.

To rzekłszy, ruszył koniem, a za nim ruszyli inni i wjechali wszyscy do obozu wśród niezmiernej radości.

↑ H. Sienkiewicz, *Potop*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 356.

KOMENTARZ

Henryk Sienkiewicz (1846-1916) wprowadził do powieści *Potop* – obok bohaterów historycznych – kilka postaci fikcyjnych, spośród których najbardziej barwną jest rycerz Jan Onufry Zagłoba herbu Wczele, słynący z dobrego poczucia

humoru i używania forteli, które niejednokrotnie sprawdziły się lepiej niż oręż w polu walki. W przywołanym fragmencie bohater ten, gotowy do zrzeczenia się powierzonej godności, przywołuje starożytną ideę *pro publico bono* – „dla dobra wspólnego" odnoszącą się do działania w interesie publicznym, z uwagi na dobro ogółu.

Dobro wspólne jako podstawowy czynnik życia społecznego jest kształtowane w celu spełniania przez ludzi ważnych idei i celów, motywuje działania społeczne osób tworzących daną wspólnotę. Takim dobrem wspólnym wszystkich obywateli jest państwo – rzeczpospolita, to jest „rzecz publiczna", a troska o dobro wspólne spoczywa nie tylko w rękach osób sprawujących władzę, ale odpowiadają za nią wszyscy obywatele.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Według Arystotelesa wiedza na temat dobra wspólnego nie jest dostępna tylko tym, którzy sprawują władzę w państwie (Platon), lecz jest ona udziałem wszystkich ludzi wolnych. Możliwość poznania dobra według św. Tomasza z Akwinu jest udziałem wszystkich ludzi bez względu na status polityczny. Zwolennicy liberalizmu dobro wspólne traktują jako wypadkową negocjacji, kompromisów. Francuski filozof Gabriel Marcel pisał, że to miłość uzdalnia człowieka do współtworzenia dobra wspólnego (rodziny, narodu, Kościoła). Erich Fromm w kontekście podziału dóbr zauważył, że obecnie „nasza natura została nastawiona na wymienianie i otrzymywanie, na handel i konsumowanie; wszystko, i to w równej mierze dobra duchowe, jak i materialne, staje się przedmiotem wymiany i konsumpcji"[1].

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

W kontekście kształtowania u obywateli demokratycznej wspólnoty bardzo istotnym wydaje się edukacja na temat dobra wspólnego. Często we wnętrzu edukacji przeważa rywalizacja i wadliwa komunikacja międzyludzka. Uczniowie powinni mieć świadomość, że kształtując swoje zdolności i talenty, służą dobru ogółu, a dbanie o wspólny interes wszystkich ludzi jest jednym z determinantów rozwoju. „Pełna treść dobra wspólnego może się ujawniać tylko przy poszanowaniu praw i obowiązków osoby ludzkiej. Dobro wspólne obejmuje

1 E. Fromm, *O sztuce miłości*, tłum. A. Bogdański, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2008, s. 90.

z jednej strony wartości wspólne, z drugiej zaś strony, warunki do pełnego rozwoju osobowego”[2].

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Realizacja zadań związanych z dobrem wspólnym wymaga wyznaczenia działania poszczególnych członków jej grupy. Do tego potrzebna jest władza, która ustala cele działania. Rolą autorytetu jest podtrzymywanie rozwoju dobra wspólnego. Do realizacji dobra wspólnego konieczna jest miłość społeczna nastawiona na realizację potrzeb i wymagań danej społeczności.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Według przekazu Dziejów Apostolskich, pierwsi uczniowie Jezusa wszystko mieli wspólne (por. Dz 4,32-33). Trwali w głębokiej wspólnocie nie tylko duchowej, ale również materialnej. Jak pisze autor natchniony „Nikt z nich nie cierpiał niedostatku, bo właściciele pól albo domów sprzedawali je i przynosili pieniądze [uzyskane] ze sprzedaży, i składali je u stóp Apostołów” (por. Dz 4,35). Ci zaś rozdawali każdemu według potrzeby. A zatem źródłem tego wspólnego dobra była miłość i obecność Boga, która łączyła pierwszych chrześcijan. To właśnie miłość i pomoc Boga były gwarancją sprawiedliwie rozporządzanego dobra wspólnego.

W nauczaniu społecznym Kościoła dobro wspólne traktowane jest jako wartość, która, służąc organizacji życia społecznego, porządkuje relacje międzyludzkie. Uwzględnienie zasady dobra wspólnego ma wpływ na współczesne przemiany społeczne, stosownie do wymogów sprawiedliwości społecznej. Ta również najpierw powinna kierować się miłością bliźniego i z niej wypływać[3].

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Kościół zawsze uczył obowiązku działania dla dobra wspólnego, przez to samo starał się wychowywać dobrych obywateli w każdym państwie. Kościół także uczył, że podstawowym obowiązkiem władzy jest troska o dobro wspólne społeczeństwa; stąd wynikają jej zasadnicze uprawnienia. Ale właśnie w imię tych założeń obiektywnego porządku etycznego, uprawnienia władzy nie mogą być

2 W. Furmanek, *Praca jako dobro człowieka*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 847.

3 Por. W. Wesoły, *Pojęcie „dobra wspólnego” w starożytności, średniowieczu i we współczesnym nauczaniu Kościoła*, „Nurt SVD” 2010, t. 44, nr 1(127), s. 261-278.

rozumiane inaczej, jak tylko na zasadzie poszanowania obiektywnych i nienaruszalnych praw człowieka. Tylko wówczas bowiem owo dobro wspólne, któremu służy w państwie władza, jest w pełni urzeczywistniane, kiedy wszyscy obywatele mają pewność swoich praw. Bez tego musi dochodzić do rozbicia społeczeństwa, do przeciwstawiania się obywateli władzy albo też do sytuacji ucisku, zastraszenia, zniewolenia, terroru, którego dowodów dostarczyły totalitaryzmy naszego stulecia pod dostatkiem. Tak więc zasada praw człowieka sięga głęboko w dziedzinę wielorako rozumianej sprawiedliwości społecznej i staje się podstawowym jej sprawdzianem w życiu organizmów politycznych.

↑ RH 17.

Kochać kogoś, znaczy pragnąć jego dobra i działać skutecznie w tym kierunku. Obok dobra jednostek istnieje dobro związane z życiem społecznym osób: dobro wspólne. Jest to dobro «nas wszystkich», czyli poszczególnych osób, rodzin oraz grup pośrednich, tworzących wspólnotę społeczną. Nie jest to dobro poszukiwane dla niego samego, ale ze względu na osoby, które należą do wspólnoty społecznej i które tylko w niej mogą rzeczywiście i bardziej skutecznie osiągnąć swoje dobro. Pragnienie dobra wspólnego i działanie na jego rzecz stanowi wymóg sprawiedliwości i miłości. Angażowanie się na rzecz dobra wspólnego oznacza z jednej strony otoczenie troską, a z drugiej wykorzystanie zespołu instytucji tworzących w wymiarze prawnym, cywilnym, politycznym i kulturalnym strukturę życia społecznego, które w ten sposób przyjmuje kształt *pólis*, miasta. Tym bardziej skutecznie kochamy bliźniego, im bardziej angażujemy się na rzecz dobra wspólnego, odpowiadającego również jego rzeczywistym potrzebom.

↑ CV 7.

Indywidualizm nie czyni nas bardziej wolnymi, bardziej równymi, bardziej braćmi. Sama suma korzyści indywidualnych nie jest w stanie stworzyć lepszego świata dla całej ludzkości. Nie może nas też uchronić od wielu nieszczęść, które stają się coraz bardziej globalne. Ale radykalny indywidualizm jest wirusem najtrudniejszym do pokonania. Zwodzi. Pozwala nam myśleć, że wszystko polega na tym, by dać wolną rękę własnym ambicjom tak, jakbyśmy, kumulując indywidualne ambicje i zabezpieczenia, mogli budować dobro wspólne.

↑ FT 105.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Ci wszyscy, którzy uwierzyli, przebywali razem i wszystko mieli wspólne. Sprzedawali majątki i dobra i rozdzielali je każdemu według potrzeby. Codziennie trwali jednomyślnie w świątyni, a łamiąc chleb po domach, spożywali posiłek w radości i prostocie serca. Wielbili Boga, a cały lud odnosił się do nich życzliwie. Pan zaś przymnażał im codziennie tych, którzy dostępowali zbawienia.

↑ Dz 2,44-47.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Coraz bardziej pogłębia się wzajemna zależność ludzi. Rozszerza się ona stopniowo na cały świat. Jedność rodziny ludzkiej, obejmującej osoby cieszące się równą godnością naturalną, zakłada *powszechne dobro wspólne*. Domaga się ono organizacji wspólnoty narodów zdolnej „zaspokajać różne potrzeby ludzkie, i to zarówno w takich obszarach życia społecznego, jak: wyżywienie, zdrowie,

wychowanie, praca, jak i w szczególnych sytuacjach, które mogą gdzieś wystąpić, jak... przychodzenie z pomocą w trudnej sytuacji rozproszonym po całym świecie... wspomagania emigrantów i ich rodzin"[4].

↑ KKK 1911.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Encyklika Caritas in veritate*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

Franciszek, *Encyklika Fratelli tutti*, Wydawnictwo M, Kraków 2020.

Fromm E., *O sztuce miłości*, tłum. A. Bogdański, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2008.

Furmanek W., *Praca jako dobro człowieka*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 840-849.

Jan Paweł II, *Encyklika Redemptor hominis*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2009, s. 5-76.

Jan XXIII, *Encyklika Mater et Magistra*, Wydawnictwo Tum, Wrocław 1997.

Kieniewicz P.H., *By nie zagubić wspólnego dobra*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2005.

Łętocha R., *O dobro wspólne. Szkice z katolicyzmu społecznego*, Wydawnictwo Libron, Kraków 2010.

Rozwój i dobro wspólne. Dyskurs w 25-lecie encykliki Sollicitudo rei socialis Jana Pawła II, red. J. Mazur, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, Kraków 2012.

Sienkiewicz H., *Potop*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Szulist J., *W kierunku pełniejszego człowieczeństwa. Dobro wspólne jako wzorzec dla personalistycznych odniesień w rzeczywistości społeczno-politycznej*, Wydawnictwo Bernardinum, Pelplin 2009.

Wesoły W., *Pojęcie „dobra wspólnego" w starożytności, średniowieczu i we współczesnym nauczaniu Kościoła*, „Nurt SVD" 2010, t. 44, nr 1(127), s. 261-278.

4 KDK 84.

29. WARTOŚĆ WSPÓŁPRACY MIĘDZYNARODOWEJ

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Współczesna integracja międzynarodowa dokonuje się w obszarze politycznym, militarnym i gospodarczym. Każde państwo może wnieść do współpracy inne doświadczenia, a wspólne działanie umożliwia rozwiązywanie problemów na większą skalę. Państwa współpracujące ze sobą czerpią korzyści ze wspólnych działań takie jak: wymiana kapitału, towarów i usług, obrona praw, bezpieczeństwo, udogodnienia w gospodarce, wspieranie słabiej rozwiniętych państw.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność współpracy międzynarodowej.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie postaw uczestnictwa i współpracy.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Każda osoba w rodzinie ludzkiej ma swoje miejsce i znaczenie.
– Uczestnictwo w życiu społecznym.
– Organizacje międzynarodowe.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

– Troszcząc się o dobro innych, dbam tym samym o swoje dobro.
– Fundamentem wspólnot międzynarodowych powinna być miłość, solidarność, prawda i wolność.
– Człowiek odczuwa więź ze wspólnotą lokalną, narodową i globalną.

→ *ZASADY*

– Uczę się współpracy.
– Potrafię nawiązywać szczere i głębokie relacje z wieloma osobami.
– Posiadam wiedzę dotyczącą roli wspólnot międzynarodowych.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

– Uczestnictwo w życiu społecznym jest obowiązkiem moralnym.
– Dialog służy pokojowemu współistnieniu ludów i narodów.
– Każda osoba w rodzinie ludzkiej ma swoje miejsce i znaczenie.

→ *ZASADY*

– Uczę poświęcenia na rzecz potrzebujących.
– Uczestniczę w życiu szkoły.
– Inicjuję formy spędzania czasu wolnego, które angażują wszystkich członków rodziny.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

– Należy kształtować postawę współpracy.
– Funkcjonowanie we wspólnocie szkolnej jest istotnym doświadczeniem przygotowującym do życia w społeczeństwie.
– Przynależność do grupy społecznej jest czynnikiem mobilizującym.

→ *ZASADY*

– Przybliżam uczniom rolę wspólnot międzynarodowych i przekazuję wiedzę o organizacjach międzynarodowych, których członkiem jest Polska.
– Uczę młodych ludzi odwagi w walce o dobro wspólne.
– Współpracuję z rodzicami na rzecz wsparcia rozwoju młodzieży.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Młodzież zastanawia się, w jaki sposób może służyć innym we wspólnocie szkolnej. Następnie wybierane są najlepsze pomysły, które zostają zrealizowane.

Za pomocą mapy myśli uczniowie przedstawiają działania wybranej organizacji międzynarodowej.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń odczuwa więź ze wspólnotą lokalną, narodową, europejską i globalną. Angażuje się w działania na rzecz społeczne i obywatelskie. Młodzież wie, że każda osoba w rodzinie ludzkiej ma swoje miejsce i znaczenie. Ma wiedzę w zakresie relacji występujących między wybranymi organizacjami międzynarodowymi a państwami.

1.10. ZAGROŻENIA

Istnienie wspólnot międzynarodowych wpływa na wzrost współzależności i wzajemnego oddziaływania państw. Poszczególne narody nie mogą w oderwaniu od innych zaspokajać swoich potrzeb. Realizacja idei nakłonienia państw o odmiennych systemach prawnych, tradycjach, interesach politycznych do przyjęcia konkretnych norm sprowadza się często do używania ogólnikowych sformułowań w umowach międzynarodowych. Globalizacja wypiera rodzime wzorce i zwyczaje, rozwija konsumpcjonizm. Istnieje ryzyko, że niektóre państwa mogą dyktować warunki innym, kierując się nie dobrem obywateli, ale chęcią większego zysku. Zmiana wartości i priorytetów może doprowadzać do narastania nierówności społecznych.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

DO RADOŚCI

O Radości, iskro bogów,
kwiecie elizejskich pól,
święta, na twym świętym progu
staje nasz natchniony chór.

Jasność twoja wszystko zaćmi,
złączy, co rozdzielił los.
Wszyscy ludzie będą braćmi
tam, gdzie twój przemówi głos.

Kto przyjaciel, ten niech zaraz
stanie tutaj pośród nas,
i kto wielką miłość znalazł,
ten niech z nami dzieli czas.

Z nami ten, kto choćby jedną
duszę rozpłomienić mógł.
Ale kto miłości nie zna,
niech nie wchodzi tu na próg.

Patrz, patrz: wielkie słońce światem
biegnie, sypiąc złote skry,
jak zwycięzca, jak bohater –
biegnij, bracie, tak i ty.

Radość tryska z piersi ziemi,
radość pije cały świat,
dziś wchodzimy, wstępujemy
na radości złoty ślad.

Ona w sercu, w zbożu, w śpiewie,
ona w splocie ludzkich rąk,
z niej najlichszy robak czerpie,
z niej najwyższy niebios krąg.

Bracie, miłość niezmierzona
mieszka pod namiotem z gwiazd,
całą ludzkość weź w ramiona
i ucałuj jeszcze raz.

Wstańcie, ludzie, wstańcie wszędzie,
ja nowinę niosę wam;
na gwiaździstym firmamencie
miłość, miłość mieszka tam!

↑ F. Schiller, *Do radości*, w: *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Zakres podstawowy i rozszerzony. Klasa 2, część 1*, red. M. Chmiel, A. Równy, Wydawnictwo Nowa Era, Warszawa 2019, s. 30.

KOMENTARZ

Fragment *IX Symfonii* skomponowanej przez Ludwiga van Beethovena (1770- 1827) w 1823 roku do tekstu poematu Fryderyka Schillera (1759-1805) *Oda do radości* z 1785 roku jest hymnem Europy przyjętym przez Radę Europy i Unię Europejską. Cytowany przekład na język polski zawdzięczamy Konstantemu Ildefonsowi Gałczyńskiemu (1905-1953). Poemat Schillera wyraża idealistyczną wizję wolności, pokoju, solidarności i braterstwa całej ludzkości. Zachęca do wspólnego radowania się, świętowania i zjednoczenia w imię wyższego dobra.

Rozwój wspólnot i organizacji międzynarodowych związany jest z procesem instytucjonalizacji stosunków międzynarodowych. Instytucjom tym przyświeca realizacja wspólnego celu, wizji, misji. Integracja między państwami umożliwia wzajemny dialog i wspólne rozwiązywanie problemów. Państwa członkowskie działają zgodnie z przyjętym prawem.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

„Istnieją różnorakie formy społeczności, do których należą ludzie, i rozmaite więzy, które ich łączą. Do najważniejszych społeczności należą: małżeństwo i rodzina, naród, państwo, społeczność międzynarodowa”[1].

W pracach Zygmunta Baumana[2] odnajdujemy charakterystykę nowych form życia zbiorowego. Jednostce w ponowoczesności towarzyszy tendencja do poszukiwania wspólnoty. Paradoksalnie wynika to z dążeń do indywidualizacji własnego sposobu życia, która prowadzi do poszukiwania wsparcia u innych.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Społeczność szkolna charakteryzuje się istnieniem zarówno sformalizowanego prawa, jak i niepisanych zwyczajów. Atmosfera w klasie, w szkole zależy od tego, czy członkowie społeczności darzą się szacunkiem i zaufaniem czy potrafią przestrzegać reguł, współpracować i rozwiązywać pojawiające się konflikty. Szkoła jest specyficzną wspólnotą, którą współtworzą nauczyciele i uczniowie. Funkcjonowanie w jej ramach jest istotnym doświadczeniem przygotowującym do życia w społeczeństwie. Ważnym partnerem zmian w szkole jest samorząd szkolny.

---

1 R. Darowski, *Filozofia człowieka. Zarys problematyki. Antologia tekstów*, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum – Wydawnictwo WAM, Kraków 2008, s. 139.

2 Por. Z. Bauman, *Wspólnota. W poszukiwaniu bezpieczeństwa w niepewnym świecie*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Każdy człowiek stanowi element wspólnoty dla każdego innego członka społeczności. Istnieje wzajemne powiązanie pomiędzy jednostką a wspólnotą. Wspólnota jest doświadczaniem różnorodności, które łączy przeciwności. Tworzą ją osoby, które różnią się pragnieniami czy potrzebami. Przynależność do grupy społecznej jest czynnikiem mobilizującym, gdyż chęć przynależności do wspólnoty wynika z bardzo głębokich potrzeb ludzkich: miłości, opiekuńczości, afiliacji.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Jako ciało Chrystusa tworzymy wspólnotę chrześcijańską – Kościół. To pozwala nam być wiernymi przekazicielami Ewangelii i krocząc razem, objawiamy światu miłość Boga. W tym duchu powinniśmy tworzyć relacje z innymi ludźmi, społecznościami, narodami. Tworzenie właściwych relacji wymaga duchowego rozwoju, umiejętności dawania, uwalniania się od egoizmu, otwartości i poświęcenia, cierpliwości. Istotą życia wspólnotowego powinna być ostatecznie miłość bliźniego, jego dobro i rozwój. To samo tyczy się relacji z innymi narodami czy kulturami.

Jan Paweł II w encyklice *Sollicitudo rei socialis* zauważył, że „przezwyciężając wszelkiego typu *imperializmy* i dążenia do utrzymania *własnej hegemonii*, narody silniejsze i lepiej wyposażone winny poczuwać się do moralnej *odpowiedzialności za* inne narody, co prowadziłoby do powstania *prawdziwego systemu międzynarodowego*, działającego na zasadzie *równości* wszystkich ludów i niezbędnego poszanowania właściwych im różnic. Krajom pod względem ekonomicznym słabszym bądź z trudem utrzymującym się przy życiu należy, z pomocą innych ludów i wspólnoty międzynarodowej, umożliwić także wnoszenie do wspólnego dobra wkładu własnych wartości *ludzkich i kulturowych*, które w przeciwnym razie przepadną na zawsze”[3].

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Solidarność pomaga nam dostrzec „drugiego” – osobę, lud czy naród – nie jako narzędzie, którego zdolność do pracy czy odporność fizyczną można tanim kosztem wykorzystać, a potem, gdy przestaje być użyteczny, odrzucić, ale jako „podobnego nam”, jako „pomoc” (por. Rdz 2,18.20), czyniąc go na równi z sobą

3 SRS 39.

uczestnikiem „uczty życia", na którą Bóg zaprasza jednako wszystkich ludzi. Stąd ważność budzenia sumienia religijnego w poszczególnych ludziach i narodach. [...] W taki sposób proponowana przez nas solidarność jest drogą do pokoju, a zarazem do rozwoju. Pokój światowy bowiem nie jest do pomyślenia, jeżeli ludzie zań odpowiedzialni nie uznają, że współzależność sama w sobie wymaga przezwyciężenia polityki bloków, porzucenia wszelkiej formy imperializmu ekonomicznego, militarnego czy politycznego, a także przekształcenia wzajemnej nieufności we współpracę. Współpraca jest aktem właściwym solidarności między jednostkami i narodami.

↑ SRS 39.

Do współpracy międzynarodowej potrzeba osób, które uczestniczyłyby w procesie rozwoju gospodarczego i cywilizacyjnego poprzez solidarną obecność, towarzyszenie, formację i szacunek. W związku z tym organizacje międzynarodowe powinny zastanowić się nad rzeczywistą skutecznością swych aparatów biurokratycznych i administracyjnych, często nazbyt kosztownych. Zdarza się niekiedy, że adresat pomocy staje się użyteczny dla tego, kto mu pomaga, i że ubodzy służą do utrzymania przy życiu kosztownych organizacji biurokratycznych, zatrzymujących na własne utrzymanie zbyt wysoki procent tych zasobów, które powinny być w istocie przeznaczone na rozwój. W tej perspektywie

byłoby pożądane, aby wszystkie organizmy międzynarodowe oraz organizacje pozarządowe zatroszczyły się o całkowitą przejrzystość, informując donatorów i opinię publiczną o tym, jaki procent otrzymanych funduszy przeznaczany jest na programy współpracy, o prawdziwej treści tych programów i wreszcie o strukturze kosztów samej instytucji.

↑ CV 47.

Bardzo pragnę, abyśmy w tym czasie, w którym przyszło nam żyć, uznając godność każdej osoby ludzkiej, byli w stanie na nowo ożywić wśród wszystkich światowe pragnienie braterstwa. Wśród wszystkich: „Oto piękna tajemnica, aby marzyć i uczynić nasze życie piękną przygodą. Nikt nie może stawić czoła życiu w sposób odosobniony. [...] Potrzebujemy wspólnoty, ażeby nas wspierała, pomogła nam, takiej, w której pomagamy sobie nawzajem patrzeć w przyszłość!”[4].

4 Franciszek, *Przemówienie podczas spotkania międzyreligijnego i ekumenicznego z młodzieżą*, Skopje, 7.05.2019, [online:] https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/may/documents/papa-francesco_20190507_macedoniadelnord-giovani.html [dostęp: 31.08.2022].

Snujmy marzenia jako jedna ludzkość, jako wędrowcy stworzeni z tego samego ludzkiego ciała, jako dzieci tej samej ziemi, która wszystkich nas gości, każdego z bogactwem jego wiary czy jego przekonań, każdego z jego własnym głosem, wszystkich jako braci!

↑ FT 8.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Bądźcie między sobą jednomyślni. Nie gońcie za wielkością, lecz niech was pociąga to, co pokorne. Nie uważajcie sami siebie za mądrych. Nikomu złem za zło nie odpłacajcie. Starajcie się dobrze czynić wszystkim ludziom. Jeżeli to jest możliwe, o ile to od was zależy, żyjcie w zgodzie ze wszystkimi ludźmi.

↑ Flp 12,16-18.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Niektóre społeczności, takie jak rodzina i państwo, odpowiadają bardziej bezpośrednio naturze człowieka. Są dla niego konieczne. Aby umożliwić jak największej liczbie osób uczestnictwo w życiu społecznym, należy zachęcać do tworzenia zrzeszeń i instytucji wybieralnych „dla celów gospodarczych i społecznych, kulturalnych i rozrywkowych, sportowych, zawodowych i politycznych. Są to społeczności albo o zasięgu krajowym, albo międzynarodowym”[5]. Taka *socjalizacja* jest także wyrazem naturalnego dążenia ludzi do zrzeszania się, by osiągnąć cele, które przerastają ich indywidualne możliwości. Rozwija ona zdolności osoby, zwłaszcza zmysł inicjatywy i odpowiedzialności. Pomaga w zagwarantowaniu jej praw.

↑ KKK 1882.

V. LITERATURA

Bauman Z., *Wspólnota. W poszukiwaniu bezpieczeństwa w niepewnym świecie*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.

Benedykt XVI, *Encyklika Caritas in veritate*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

Czaja J., *Aksjologia, prawa człowieka i kultura polityczna Unii Europejskiej*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2013, t. 10, nr 2, s. 115-129.

Darowski R., *Filozofia człowieka. Zarys problematyki. Antologia tekstów*, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum – Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.

5 MeM 60.

Franciszek, *Encyklika Fratelli tutti*, Wydawnictwo M, Kraków 2020.

Franciszek, *Przemówienie podczas spotkania międzyreligijnego i ekumenicznego z młodzieżą*, Skopje, 7.05.2019, [online:] https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/may/documents/papa-francesco_20190507_macedoniadelnord-giovani.html [dostęp: 31.08.2022].

Grabińska T., *O filozofii Karola Wojtyły i nauczaniu Jana Pawła II w kontekście ochrony osoby i wspólnoty*, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie Wydawnictwo Naukowe – Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego Apeiron, Kraków 2019.

Jan XXIII, *Encyklika Mater et Magistra*, Wydawnictwo Tum, Wrocław 1997.

Jan Paweł II, *Encyklika Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2009, s. 433-508.

Ratzinger J., *Pielgrzymująca wspólnota wiary. Kościół jako komunia*, tłum. W. Szymona, Wydawnictwo M, Kraków 2003.

Schiller F., *Do radości*, w: *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Zakres podstawowy i rozszerzony. Klasa 2, część 1*, red. M. Chmiel, A. Równy, Wydawnictwo Nowa Era, Warszawa 2019, s. 30.

Widłak T.H., *Wspólnota międzynarodowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2012.

30. WARTOŚĆ POKOJU MIĘDZYNARODOWEGO

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Pokój międzynarodowy zapewnia bezpieczeństwo i warunki niezbędne do prawidłowego rozwoju społeczeństwa, gdyż wiąże się z poszanowaniem praw ludzkiej godności, z umożliwieniem swobodnej wymiany myśli i zgodnej współpracy. Troska o pokój jest zadaniem każdego człowieka.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność współżycia i współpracy z ludźmi.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie postaw uczestnictwa i odpowiedzialności.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Bezinteresowny dar z siebie samego jest najpełniejszym wymiarem współudziału w rodzinie ludzkiej.

– Każda osoba w rodzinie ludzkiej ma swoje miejsce i znaczenie.
– Współżycie i współdziałanie z innymi jest warunkiem samorealizacji osoby.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ *NORMY*

– Budowanie pokoju oznacza uznanie społecznej solidarności oraz propagowanie równej godności każdego człowieka.
– Uczestnictwo w życiu wspólnotowym wymaga gotowości do służenia na rzecz drugiego człowieka.
– Autentyczna wspólnota międzyludzka opiera się na miłości, solidarności, prawdzie i wolności.

→ *ZASADY*

– Uczę się współpracy poprzez działanie, które polega na przyznaniu każdemu równych praw i zadań do wykonania.
– Unikam zbytniego pouczania i krytyki w ocenie działań innych ludzi, staram się zawsze dostrzec ich pozytywne cechy.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ *NORMY*

– Uczestnictwo w życiu społecznym jest obowiązkiem moralnym człowieka.
– Postawa konformizmu, życie bez ambicji sprzyja zamykaniu się człowieka na innych.
– Należy uwrażliwiać młodych ludzi na problemy życia społecznego, uczyć ich solidarności i zobowiązania do służby wspólnocie ludzkiej.

→ *ZASADY*

– Pilnuję, by u moich dzieci nie ukształtowała się postawa dominacji nad młodszym rodzeństwem i chęć wysługiwania się nim. Udzielając dziecku przestróg lub porad, unikam postawy autorytarnej.
– Inicjuję gry, zabawy, sport np.: piłka nożna, żeglarstwo, które angażują wszystkich członków rodziny.
– Uczę moje dziecko poświęcenia i wyrzeczenia na rzecz potrzebujących.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ *NORMY*

– Kształtowanie postawy wielkoduszności jest elementem programu wychowawczego.
– Postawa solidarności stwarza najlepsze warunki do równomiernego rozwoju wszystkich ludzi, eliminuje wyzysk i niewłaściwą konkurencję.

– Ważniejsze od tego, co człowiek wnosi w życie społeczne, jest to, kim on jest oraz kim się staje, uczestnicząc w życiu społecznym.

→ *ZASADY*

– Dbam o atmosferę życzliwości i poszanowanie każdego ucznia w klasie.
– Uczę młodych ludzi odwagi w walce o dobro wspólne i solidarność.
– Okazuję dezaprobatę wobec postaw konformizmu i wobec lęku przed własnym zaangażowaniem.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Konkretyzacją troski o pokój na poziomie szkoły ponadpodstawowej mogą być wszelkie przedsięwzięcia i organizacje grupowe (wyjazdy, wycieczki), ale także sytuacje trudne, wymagające integracji uczniów, dające doskonałą okazję do polaryzacji postaw i przejścia od teorii do praktyki – autentycznego współdziałania w duchu pomocniczości. Może to być także wzajemna pomoc uczniów w zrozumieniu istoty pokoju, ale też unikania czy łagodzenia konfliktów.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek, dzięki umiejętności uczestnictwa w życiu społecznym, czuje się domownikiem środowiska, w którym żyje. Potrafi nawiązywać szczere i głębokie relacje z wieloma osobami. Umie współpracować w grupie, w której dobrze się czuje. Nie wycofuje się z sytuacji trudnych i konfliktowych, potrafi odważnie stawić im czoła. Wie, jak poradzić sobie z problemem przy pomocy innych osób.

1.10. ZAGROŻENIA

Przeszkodą we włączeniu się w pracę rodziny ludzkiej jest przyjęcie postawy indywidualistycznej. Przejawia się ona w skoncentrowaniu uwagi i sił na swoim rozwoju, bez troski o dobro wspólne. Rozwijanie zainteresowań i talentów staje się owocem nieprzyjaznej rywalizacji oraz zwalczającej się konkurencji. Osiągnięcia własnej pracy zostają zazdrośnie skrywane przed innymi. Współczesne tendencje subkulturowe oraz uwarunkowania ekonomiczno-społeczne są niesprzyjające dla rozwoju współpracy międzyludzkiej. Atomizacja oraz przemieszanie społeczeństwa, odrywanie ludzi od ich historycznego kontekstu, przywiązania do ziemi, znajomości i kultywacji etosu narodowego i rodzimych tradycji, wreszcie umiłowania ojczyzny – osłabiają więzi międzyludzkie. Ludzie zaczynają obawiać się siebie nawzajem, co przejawia się w lęku przed podejmowaniem trwałych, opartych na miłości, wierności i darze z siebie relacji: przyjaźni, narzeczeństwa i małżeństwa. Namiastką relacji interpersonalnych staje się bierne obcowanie z obrazem wykreowanym przez media, które nie wymagają zaangażowania ze strony odbiorcy.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

POTOP

Forgell przygryzł wąsów, pomilczał trochę i wreszcie tak mówić począł:

– Największy to byłby dowód nieufności dla króla, gdybyś wasza książęca mość załogi jego do fortecy wpuścić nie raczył. Powiernikiem królewskim jestem, wiem jego najtajniejsze myśli, a oprócz tego mam rozkaz oświadczyć waszej dostojności i słowem w imieniu króla zaręczyć, że on ni państwa zamojskiego, ni tej twierdzy zajmować na stałe nie myśli. Ale gdy wojna w całym tym nieszczęsnym kraju rozgorzała na nowo, gdy bunt głowę podniósł, a Jan Kazimierz, niepomny na klęski, które na Rzeczpospolitą spaść mogą, swojej tylko dochodząc fortuny, znowu w granice powrócił i łącznie z pogany przeciw chrześcijańskim wojskom naszym występuje, postanowił niezwyciężony król i pan mój choćby do dzikich stepów tatarskich i tureckich go ścigać, w tym jedynie celu, aby spokój krajowi, panowanie sprawiedliwości i szczęście a wolność obywatelom tej prześwietnej Rzeczypospolitej przywrócić.

↑ H. Sienkiewicz, *Potop*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 667.

KOMENTARZ

Pokojowość to rozwiązywanie problemów i konfliktów bez przemocy – fizycznej, słownej czy emocjonalnej. To umiejętność dostrzegania i uwzględniania racji i potrzeb innych ludzi oraz stosowanie zasady „wygrana – wygrana", według

której każda ze stron sporu odnosi korzyść lub może zaakceptować proponowane rozwiązanie jako satysfakcjonujące.

Celem pokojowości jest unikanie konfliktów, które nieraz wymykają się spod kontroli, niszcząc relacje między ludźmi, siejąc zło, doprowadzając nawet do wojen. Pokojowość wymaga rozwagi, zdolności do kompromisu, a także wyobraźni i elastyczności, by zaproponować ugodę, która pozwoli każdej ze stron osiągnąć cel lub zbliżyć się do niego. Aby praktykować pokojowość, trzeba szanować się nawzajem i traktować jak równorzędni partnerzy, okazywać sobie życzliwość i dobrą wolę. Pokojowość wymaga świadomego wysiłku, który jednak z nawiązką się opłaca.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Pokój rozumiany jako ład i porządek w świecie związany się z bezpieczeństwem i sprawiedliwością jest przeciwieństwem walki, wojny i niepokoju. Zapewniają go życzliwe, braterskie relacje między ludźmi i zdolność do przebaczenia, poszanowanie godności i praw człowieka, a także bezinteresowna działalność na rzecz innych ludzi, narodów i państw.

Filozofia pokoju obejmuje wszystkie ugruntowane na rozstrzygnięciach metafizyki rozważania filozoficzne na temat pokoju, włączając w to filozofię człowieka, etykę, filozofię społeczną, filozofię polityki czy wreszcie filozoficznie pojmowaną pedagogikę, pozwalającą na opracowanie pokojowego programu wychowawczego.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Umiejętność współżycia i współpracy z ludźmi jest bardzo ważna, ale też bardzo trudna. Uczymy się jej przez całe życie. Musimy zdać sobie sprawę z tego, że każda osoba w rodzinie ludzkiej jest tak samo ważna i każda ma jakieś zadanie do spełnienia, dlatego powinniśmy dążyć do współpracy i tolerancji wobec drugiego człowieka. Nie bez znaczenia jest tu poszanowanie praw człowieka i jego godności osobowej.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

W ujęciu psychologicznym pokój to stan ducha wynikający z pełnej integracji wewnętrznej, którą osiąga się przez zharmonizowanie relacji z innymi ludźmi i samym sobą[1]. Wszelkie dysproporcje psychiczne (intelektualne, uczuciowe, woli) jednostek nie pozostają bez wpływu na stosunek do innych ludzi. Niekiedy mają swoje konsekwencje w dążeniu do konfliktów i burzenia stanu pokoju. Konieczny jest rozwój umiejętności przebaczenia, pojednania i szacunku, a także dialogu.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Jedno z Ośmiu Błogosławieństw brzmi: „Błogosławieni, którzy wprowadzają pokój, albowiem oni będą nazwani synami Bożymi" (Mt 5,9). Pokój w rozumieniu biblijnym ma potrójne znaczenie: pozdrowienie lub błogosławieństwo, przeciwieństwo wojny oraz eschatologiczne panowanie Boga. Wynika stąd, że nie chodzi tylko o stan względnego spokoju bez konfliktów zbrojnych, lecz o ład służący rozwojowi jednostek i całych społeczeństw.

Wszelkie traktaty, umowy, ustalenia nie są trwałe, gdyż stoją za nimi ludzie, którzy są słabi i ułomni ze względu na skażenie natury ludzkiej grzechem. Tylko Chrystus – Książę Pokoju – jest niezawodnym gwarantem pokoju, który jest Jego darem (por. J 14,27), a wprowadzanie pokoju jest mesjańskim dziełem Jezusa (por. Kol 1,20; Ef 2,15). Zgodnie z katolicką nauką społeczną pokój jest ludziom nie tylko dany, ale również zadany – mamy go urzeczywistniać we wspólnocie ludzkiej zgodnie z pragnieniem Chrystusa dającego nam pokój od Ojca, dążąc do osiągnięcia dobra wspólnego z zachowaniem zasad sprawiedliwości i miłości. W praktycznym wymiarze wprowadzanie pokoju zaczyna się od pojednania z bratem (por. Mt 5,23-24).

1 Por. S. Wójcik, *Pokój*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 798.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Pokój jest nie tylko pozorną równowagą rozbieżnych interesów materialnych – co stawiałoby go w kategoriach ilości i rzeczy – co raczej, w swej najgłębszej rzeczywistości, dobrem z samej istoty ludzkim, właściwym ludzkim podmiotom, a więc dobrem natury intelektualnej i moralnej, owocem prawdy i cnoty. Jest on wynikiem dynamizmu wolnej woli ludzkiej, kierującej się rozumem, ku dobru wspólnemu, które osiąga się w prawdzie, sprawiedliwości i miłości. Ten porządek intelektualny i moralny opiera się właśnie na decyzji ludzkiego sumienia w poszukiwaniu harmonii we wzajemnych stosunkach, w poszanowaniu powszechnej sprawiedliwości dla wszystkich, a więc w poszanowaniu fundamentalnych praw ludzkich, właściwych każdemu człowiekowi. Nie można zrozumieć, jak ten porządek moralny mógłby pominąć Boga – pierwsze źródło bytu, najistotniejszą prawdę i najwyższe dobro.

↑ Jan Paweł II, *Pokój – dar Boga powierzony ludziom. Orędzie na XV Światowy Dzień Pokoju*, 1.01.1982, [online:] https://papiez.wiara.pl/doc/378709.Pokoj-dar-Boga-powierzony-ludziom-1982 [dostęp: 31.08.2022].

Jeśli prawdą jest, że pokój między poszczególnymi ludźmi i narodami, zdolność do życia obok siebie w sprawiedliwości i solidarności, wymaga nieustannego wysiłku, jest też prawdą – może nawet w większym stopniu – że pokój jest darem Boga. Pokój jest bowiem cechą Bożego działania, która przejawia się zarówno w stworzeniu uporządkowanego i harmonijnego wszechświata, jak też w odkupieniu ludzkości, która potrzebowała wyprowadzenia z nieporządku grzechu. Stworzenie i odkupienie stanowią zatem klucz do zrozumienia sensu naszego istnienia na ziemi.

↑ Benedykt XVI, *Osoba ludzka sercem pokoju. Orędzie na XL Światowy Dzień Pokoju*, 1.01.2007, [online:] https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/messages/peace/documents/hf_ben-xvi_mes_20061208_xl-world-day-peace.html [dostęp: 31.08.2022].

Budowanie pokoju przez czynne wyrzeczenie się przemocy jest konieczne i zgodne z nieustannymi wysiłkami Kościoła w celu ograniczenia użycia siły poprzez normy moralne, jego udział w pracach instytucji międzynarodowych oraz dzięki kompetentnemu wkładowi wielu chrześcijan w prace ustawodawcze na wszystkich poziomach. Sam Jezus podsuwa nam «podręcznik» tej strategii budowania pokoju w tak zwanym Kazaniu na Górze. Osiem Błogosławieństw (por. Mt 5,3-10) nakreśla profil osoby, którą możemy nazwać błogosławioną, dobrą i autentyczną. Jezus mówi: błogosławieni cisi, miłosierni, wprowadzający pokój, czystego serca, ci, którzy łakną i pragną sprawiedliwości. Jest to również program i wyzwanie dla zwierzchników politycznych i religijnych, zwierzchników instytucji międzynarodowych, szefów przedsiębiorstw oraz mediów

całego świata: stosowanie Błogosławieństw w sposobie wypełniania swoich obowiązków. Wyzwanie, by budowali społeczeństwo, wspólnotę lub przedsiębiorstwo, za które są odpowiedzialni, stylem czyniących pokój; by okazywali miłosierdzie, wyrzekając się odrzucania ludzi, niszczenia środowiska i chęci zwycięstwa za wszelką cenę.

↑ Franciszek, *Wyrzeczenie się przemocy: styl polityki na rzecz pokoju. Orędzie na L Światowy Dzień Pokoju*, 1.01.2017, [online:] https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/peace/documents/papa-francesco_20161208_messaggio-l-giornata-mondiale-pace-2017.html [dostęp: 31.08.2022].

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Kto spośród was jest mądry i rozsądny? Niech wykaże się w swoim nienagannym postępowaniu uczynkami spełnianymi z łagodnością właściwą mądrości. Ale jeśli żywicie w sercach waszych gorzką zazdrość i skłonność do kłótni, to nie przechwalajcie się i nie kłamcie wbrew prawdzie. Nie na tym polega zstępująca z góry mądrość, ale mądrość ziemska, zmysłowa i szatańska. Gdzie bowiem zazdrość i żądza sporu, tam też bezład i wszelki występek. Mądrość zaś zstępująca z góry jest przede wszystkim czysta, dalej – skłonna do zgody, ustępliwa, posłuszna, pełna miłosierdzia i dobrych owoców, wolna od względów ludzkich i obłudy. Owoc zaś sprawiedliwości sieją w pokoju ci, którzy zaprowadzają pokój.

↑ Jk 3,13-18.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Poszanowanie i rozwój życia ludzkiego domagają się *pokoju*. Pokój nie polega jedynie na braku wojny i nie ogranicza się do zapewnienia równowagi sił. Nie da się osiągnąć pokoju na ziemi bez obrony dóbr osoby ludzkiej, swobodnej wymiany myśli między ludźmi, poszanowania godności osób i narodów, wytrwałego dążenia do braterstwa. Jest on „spokojem porządku". Jest „dziełem sprawiedliwości" (Iz 32,17) i owocem miłości.

↑ KKK 2304.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Osoba ludzka sercem pokoju. Orędzie na XL Światowy Dzień Pokoju*, 1.01.2007, [online:] https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/messages/peace/documents/hf_ben-xvi_mes_20061208_xl-world-day-peace.html [dostęp: 31.08.2022].

Chałas K., Kowalczyk S., *Wychowanie ku wartościom narodowo-patriotycznym*, t. 2, *Naród. Ojczyzna. Patriotyzm. Państwo. Pokój*, Wydawnictwo Jedność, Lublin – Kielce 2006.

Człowiek – Kościół – Świat. Katolicka myśl społeczna u progu III tysiąclecia, red. A. Lepa, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2002.

Ecler B., *Rodzinne wychowanie do wysiłku*, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 2001.

Franciszek, *Wyrzeczenie się przemocy: styl polityki na rzecz pokoju. Orędzie na L Światowy Dzień Pokoju*, 1.01.2017, [online:] https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/peace/documents/papa-francesco_20161208_messaggio-l-giornata-mondiale-pace-2017.html [dostęp: 31.08.2022].

Jan Paweł II, *Pokój – dar Boga powierzony ludziom. Orędzie na XV Światowy Dzień Pokoju*, 1.01.1982, [online:] https://papiez.wiara.pl/doc/378709.Pokoj-dar-Boga-powierzony-ludziom-1982 [dostęp: 31.08.2022].

Kultura pokoju w rodzinie i przez rodzinę, red. J. Śledzianowski, Zakład Resocjalizacji i Profilaktyki Społecznej Wydziału WSP, Kielce 2000.

Nagórny J., *Posłannictwo chrześcijan w świecie*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1997.

Sienkiewicz H., *Potop*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

Stępniak M., *Społeczny wymiar wiary*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2002.

Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, red. T. Styczeń, W. Chudy, J.W. Gałkowski, A. Rodziński, A. Szostek, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2020.

Wójcik S., *Pokój*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 796-798.

Wyszyński S., *Miłość i sprawiedliwość społeczna. Rozważania społeczne*, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2001.

BIBLIOGRAFIA

I. LITERATURA PODMIOTU

1. DOKUMENTY PAŃSTWOWE

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483, ze zm.

Konwencja o prawach dziecka. Przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526, ze zm.

Ministerstwo Edukacji i Nauki, *Działania edukacyjno-wychowawcze w szkołach*, 17.01.2019, „Serwis Rzeczypospolitej Polskiej", [online]: https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/dzialania-edukacyjno-wychowawcze-w-szkolach [dostęp: 31.08.2022].

Ministerstwo Edukacji Narodowej o programie wychowawczym szkoły, red. J. Dobrzyńska, „Biblioteczka Reformy", nr 37, Ministerstwo Edukacji Narodowej. Biuro Administracyjne, Warszawa 2001.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz.U. 2017, poz. 356.

Ustawa z dnia 25.02.1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, tekst jedn. Dz.U. 2020, poz. 1359.

2. NAUCZANIE KOŚCIOŁA

2.1. PISMO ŚWIĘTE

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2012.

2.2. DOKUMENTY KOŚCIOŁA POWSZECHNEGO

Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego, *Religijny wymiar wychowania w szkole katolickiej*, w: *Służyć wzrastaniu w prawdzie i miłości. Wybór dokumentów Kościoła na temat szkoły katolickiej i wychowania*, red. J. Poniewierski, Wydawnictwo AA, Kraków 2009, s. 431-476.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2002.

Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Wydawnictwo Jedność, tłum. D. Chodyniecki, A. Dalach, J. Nowak, Kielce 2005.

Sobór Watykański II, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim* [*Gravissimum educationis*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2002, s. 314-324.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

2.3. DOKUMENTY I NAUCZANIE PAPIESKIE

Benedykt XVI, *Bądźcie zwiastunami i świadkami nadziei. Przemówienie podczas spotkania z artystami*, 21.11.2009, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/artysci_21112009.html [dostęp: 31.08.2022].

Benedykt XVI, *Encyklika Caritas in veritate*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

Benedykt XVI, *Encyklika Deus caritas est*, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2006.

Benedykt XVI, *Encyklika Spe salvi*, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2007.

Benedykt XVI, *Ewangelia daru i bezinteresowności. Przemówienie podczas audiencji dla przedstawicieli trzech włoskich ruchów katolickiego laikatu*, Watykan, 19.05.2012, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/laikat_19052012.html [dostęp: 31.08.2022].

Benedykt XVI, *Gościnność, solidarność i praworządność. Przemówienie do władz regionu Lacjum oraz gminy i prowincji rzymskiej*, 12.01.2012, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/lacjum_12012012.html [dostęp: 31.08.2022].

Benedykt XVI, *Jeśli chcesz krzewić pokój, strzeż dzieła stworzenia. Orędzie na XLIII Światowy Dzień Pokoju*, 1.01.2010, [online:] https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/messages/peace/documents/hf_ben-xvi_mes_20091208_xliii-world-day-peace.html [dostęp: 31.08.2022].

Benedykt XVI, *Modlitwa sprawia, że ludzie potrafią kochać. Katecheza podczas audiencji generalnej*, 20.06.2012, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/audiencje/ag_20062012 [dostęp: 31.08.2022].

Benedykt XVI, *Osoba ludzka sercem pokoju. Orędzie na XL Światowy Dzień Pokoju*, 1.01.2007, [online:] https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/messages/peace/documents/hf_ben-xvi_mes_20061208_xl-world-day-peace.html [dostęp: 31.08.2022].

Benedykt XVI, *Papież do nowych ambasadorów przy Watykanie*, Rzym, 15.12.2011, [online:] https://www.gosc.pl/doc/1032778.Papiez-do-nowych-ambasadorow-przy-Watykanie [dostęp: 31.08.2022].

Benedykt XVI, *Posynodalna adhortacja apostolska Africae munus*, 19.11.2011, [online:] https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20111119_africae-munus.html [dostęp: 31.08.2022].

Benedykt XVI, *Posynodalna adhortacja apostolska Ecclesia in Medio Oriente*, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej – Katolicka Agencja Informacyjna, Warszawa 2012.

Benedykt XVI, *Rodzina niezastąpionym dobrem dla narodów. Homilia Benedykta XVI wygłoszona podczas czuwania modlitewnego w Walencji – podróż na Światowe Spotkanie Rodzin*, 8.07.2006, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/homilie/walencja_czuwanie_08072006.html [dostęp: 31.08.2022].

Benedykt XVI, *Rodzina szkołą wartości ludzkich i chrześcijańskich. Przesłanie do uczestników spotkania rodzin w Meksyku*, 15.01.2009, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/meksyk_15012009.html [dostęp: 31.08.2022].

Benedykt XVI, *Serce rozumne. Refleksje na temat podstaw prawa. Przemówienie w Bundestagu*, 22.09.2011, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/niemcy2011_bundestag_22092011.html [dostęp: 31.08.2022].

Benedykt XVI, *Skarbem otrzymanym od Chrystusa trzeba się dzielić z innymi. „Anioł Pański”*, 16.11.2008, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/modlitwy/ap_16112008.html [dostęp: 31.08.2022].

Benedykt XVI, *Spotkanie z młodzieżą, która przyjmuje sakrament bierzmowania*, San Siro, 2.06.2012, [online:] https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/speeches/2012/june/documents/hf_ben-xvi_spe_20120602_stadio-meazza.html [dostęp: 31.08.2022].

Franciszek, *Adhortacja Amoris laetitia*, Wydawnictwo M, Kraków 2016.

Franciszek, *Adhortacja Evangelii Gaudium*, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2014.

Franciszek, *Być chrześcijaninem to należeć do ludu Bożego. Homilia w Domu św. Marty*, 7.05.2020, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/swmarta_07052020.html [dostęp: 31.08.2022].

Franciszek, *Encyklika Fratelli tutti*, Wydawnictwo M, Kraków 2020.

Franciszek, *Encyklika Laudato si’*, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Franciszek, *Encyklika Lumen fidei. O wierze*, Wydawnictwo M, Kraków 2014.

Franciszek, *Jeśli nie będzie rozbrzmiewała muzyka Ewangelii. Przemówienie podczas ekumenicznego spotkania w luterańskiej katedrze w Rydze*, 24.09.2018, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/lotwa-ekumeniczne_24092018.html [dostęp: 31.08.2022].

Franciszek, *Miłość do ojczyzny jest miłością do matki. Przemówienie do młodych*, Santiago, 17.01.2018, [online:] https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2018/january/documents/papa-francesco_20180117_cile-maipu-giovani.html [dostęp: 31.08.2022].

Franciszek, *Nie lękajcie się marzyć razem z innymi. Przemówienie podczas spotkania międzyreligijnego i ekumenicznego z młodzieżą*, Skopje, 7.05.2019, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/macedonia-spotkanie_07052019 [dostęp: 31.08.2022].

Franciszek, *Nie ukrywajmy naszej wiary. Rozważanie przed modlitwą „Anioł Pański”*, 16.11.2014, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/modlitwy/ap_16112014.html [dostęp: 31.08.2022].

Franciszek, *Oczami Boga. Katecheza podczas audiencji generalnej*, 9.04.2014, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/audiencje/ag_09042014 [dostęp: 31.08.2022].

Franciszek, *Potrzebujemy odwagi by budować lepszy świat po pandemii. Przesłanie do uczestników Festiwalu Nauki Społecznej Kościoła w Weronie*, 25.11.2021, [online:] https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2021-11/papiez-potrzebujemy-odwagi-by-budowac-lepszy-swiat-po-pandemii.html [dostęp: 31.08.2022].

Franciszek, *Praca ma służyć godności osoby. Audiencja generalna*, 1.05.2013, [online:] https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2013/documents/papa-francesco_20130501_udienza-generale.html [dostęp: 31.08.2022].

Franciszek, *Przemówienie podczas spotkania międzyreligijnego i ekumenicznego z młodzieżą*, Skopje, 7.05.2019, [online:] https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/may/documents/papa-francesco_20190507_macedoniadelnord-giovani.html [dostęp: 31.08.2022].

Franciszek, *Wyrzeczenie się przemocy: styl polityki na rzecz pokoju. Orędzie na L Światowy Dzień Pokoju*, 1.01.2017, [online:] https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/peace/documents/papa-francesco_20161208_messaggio-l-giornata-mondiale-pace-2017.html [dostęp: 31.08.2022].

Jan Paweł II do artystów. Artyści do Jana Pawła II, red. B. Drożdż-Żytyńska i in., Gaudium. Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej, Lublin 2006.

Jan Paweł II w komunikowaniu międzykulturowym. O sztuce dialogu z Innym, red. A. Dudziak, A. Żejmo, Wydawnictwo Naukowe i Specjalistyczne Vertum, Olsztyn 2014.

Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Familiaris consortio*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. M. Romanek, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 89-213.

Jan Paweł II, *Adhortacja Ecclesia in Europa*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. M. Romanek, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 627-725.

Jan Paweł II, *Bądźcie poszukiwaczami, świadkami i głosicielami prawdy Chrystusa. List do młodzieży Rzymu*, 8.09.1997, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, red. P. Ptasznik i in., Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 445-446.

Jan Paweł II, *Encyklika Dives in Misericordia*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2009, s. 77-139.

Jan Paweł II, *Encyklika Dominum et Vivificantem*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2009, s. 253-351.

Jan Paweł II, *Encyklika Evangelium vitae*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2009, s. 839-987.

Jan Paweł II, *Encyklika Fides et ratio*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2009, s. 1079-1198.

Jan Paweł II, *Encyklika Laborem exercens*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2009, s. 141-213.

Jan Paweł II, *Encyklika Redemptor hominis*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2009, s. 5-76.

Jan Paweł II, *Encyklika Slavorum Apostoli*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2009, s. 215-252.

Jan Paweł II, *Encyklika Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2009, s. 433-508.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie liturgii słowa skierowana do ludzi morza*, Gdynia, 11.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2012, s. 468-475.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św. odprawionej na placu Zwycięstwa*, Warszawa, 2.06.1979, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2012, s. 20-25.

Jan Paweł II, *Homilia z liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na Westerplatte*, Gdańsk, 12.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2012, s. 476-484.

Jan Paweł II, *List apostolski Juvenum patris*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, red. P. Ptasznik i in., Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 713-724.

Jan Paweł II, *List apostolski Novo millennio ineunte do biskupów, duchowieństwa i wiernych na zakończenie Wielkiego Jubileuszu Roku 2000*, w: tegoż, *Listy apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. M. Romanek, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2007, s. 617-675.

Jan Paweł II, *List apostolski Parati semper z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży*, 31.03.1985, w: tegoż, *Listy apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. M. Romanek, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2007, s. 149-196.

Jan Paweł II, *List do artystów*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, red. P. Ptasznik i in., Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 490-501.

Jan Paweł II, *List Gratissimam sane do rodzin z okazji Roku Rodziny 1994*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, red. P. Ptasznik i in., Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 358-399.

Jan Paweł II, *Miłość najwspanialszą formą ewangelizacji. Przesłanie na zakończenie Międzynarodowego Roku Wolontariatu*, 5.12.2001, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/wolontariat_05122001 [dostęp: 31.08.2022].

Jan Paweł II, *Orędzie na Wielki Post 1998 r.*, 9.09.1997, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/oredzie_wpost1998 [dostęp: 31.08.2022].

Jan Paweł II, *Osiem sposobów na szczęście. Jan Paweł II o Ośmiu błogosławieństwach*, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2005.

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2005.

Jan Paweł II, *Pokój – dar Boga powierzony ludziom. Orędzie na XV Światowy Dzień Pokoju*, 1.01.1982, [online:] https://papiez.wiara.pl/doc/378709.Pokoj-dar-Boga-powierzony-ludziom-1982 [dostęp: 31.08.2022].

Jan Paweł II, *Pokój i młodzi idą razem. Orędzie na XVIII ŚDP – 1985 r.*, Watykan, 1.01.1985, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 4, *Konstytucje apostolskie. Listy motu proprio i bulle. Orędzia na światowe dni*, red. P. Ptasznik i in., Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 715-721.

Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska Vita Consecrata*, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 1996.

Jan Paweł II, *Prymat wartości duchowych w wychowaniu młodych roku 2000*, 18.03.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie, V, 1, 1982*, red. F. Kniotek, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 1993, s. 387-389.

Jan Paweł II, *Przemówienie do rektorów wyższych uczelni w Polsce*, Toruń, 7.06.1999, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/podroze/pl-19990607_jp_uczelnie.html [dostęp: 31.08.2022].

Jan Paweł II, *Przemówienie powitalne na lotnisku Okęcie*, Warszawa, 16.06.1983, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2012, s. 213-214.

Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone w Parlamencie*, Warszawa, 11.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2012, s. 1080-1087.

Jan Paweł II, *Siła miłości. Spotkanie z korpusem dyplomatycznym*, Manila, 18.02.1981, w: tegoż, *Nauczanie papieskie, IV, 1, 1981*, red. F. Kniotek, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 1989, s. 190-192.

Jan Paweł II, *Szczęście osiąga się przez ofiarę. Homilia Jana Pawła II w Camagüey podczas pielgrzymki na Kubę*, 23.01.1998, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/homilie/kuba_23011998.html [dostęp: 31.08.2022].

Jan Paweł II, *Środki społecznego przekazu dla rozwoju dzieci. Orędzie na XIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, 23.05.1979, [online:] https://papiez.wiara.pl/doc/378865.Srodki-spolecznego-przekazu-dla-rozwoju-dzieci/ [dostęp: 31.08.2022].

Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury. Przemówienie w UNESCO*, Paryż, 2.06.1980, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, wybór tekstów i oprac. red. M. Radwan, S. Wylężek, T. Gorzkuła, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II – Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Rzym – Lublin 1988, s. 51-68.

Jan Paweł II, *Wielkie znaki obecności Ducha Świętego w działalności misyjnej Kościoła. Orędzie na Światowy Dzień Misyjny*, 31.05.1998, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/misje_31051998.html [dostęp: 31.08.2022].

Jan Paweł II, *Wierzę w Boga, Stworzyciela nieba i ziemi. Audiencja generalna*, 8.01.1986, w: tegoż, *Nauczanie papieskie, IX, 1, 1986*, red. E. Rosik, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2005, s. 19-21.

Jan XXIII, *Encyklika Mater et Magistra*, Wydawnictwo Tum, Wrocław 1997.

II. LEKTURY SZKOLNE

Asnyk A., *Do młodych*, [online:] https://lektury.gov.pl/lektura/do-mlodych [dostęp: 31.08.2022].

Fredro A., *Zemsta*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2018.

Krasicki I., *Hymn do miłości ojczyzny*, [online:] https://lektury.gov.pl/lektura/hymn-do-milosci-ojczyzny-swieta-milosci-kochanej-ojczyzny [dostęp: 31.08.2022].

Krasiński Z., *Nie-Boska komedia*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

Kraszewski J.I., *Stara baśń*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – De Agostini Polska, Wrocław 2003.

Orzeszkowa E., *Gloria victis*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2019.

Orzeszkowa E., *Nad Niemnem*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 1992.

Paktofonika, *Chwile ulotne*, w: *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Zakres podstawowy i rozszerzony. Klasa 2, część 2*, red. M. Chmiel, E. Mirkowska-Treugutt, A. Równy, Wydawnictwo Nowa Era, Warszawa 2019, s. 69.

Prus B., *Lalka*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

Prus B., *Z legend dawnego Egiptu*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

Schiller F., *Do radości*, w: *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Zakres podstawowy i rozszerzony. Klasa 2, część 1*, red. M. Chmiel, A. Równy, Wydawnictwo Nowa Era, Warszawa 2019, s. 30.

Sienkiewicz H., *Potop*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

Słowacki J., *Kordian*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

Wordsworth W., *Żonkile*, [online:] https://poezja.org/wz/Wordsworth_William/29849/%C5%BBonkile [dostęp: 31.08.2022].

Żeromski S., *Ludzie bezdomni*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

III. LITERATURA PRZEDMIOTU

Adair J.E., *Budowanie zespołu,* tłum. E. Czerwińska, Studio Emka, Warszawa 2001.

Albińska E., *Człowiek w środowisku przyrodniczym i społecznym*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2005.

Anderson C., Granados J., *Wezwani do miłości. Wprowadzenie do teologii ciała Jana Pawła II*, łum. M. Romanek, Centrum Myśli Jana Pawła II, Warszawa 2011.

Aronson E., Aronson J., *Człowiek – istota społeczna*, tłum. J. Radzicki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.

Augustyn J., *Ojcostwo. Aspekty pedagogiczne i duchowe*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Aumann J., *Zarys historii duchowości*, tłum. J. Machniak, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2007.

Bacz J., *Przez rozum do wiary. Fascynująca wędrówka*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013.

Bajda J., *Rodzina miejscem Boga i człowieka. Wokół zagadnienia integralnego powołania rodziny*, Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 2005.

Barnes R., Barnes R., *Jak zbudować trwałe małżeństwo. Czy jesteś prawdziwym przyjacielem swojego współmałżonka?*, tłum. A. Jankowiak, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2008.

Basińska A., *Odkrywanie świata. O aktywności poznawczej dziecka w przestrzeni edukacyjnej środowiska* (Psychologia i Pedagogika, t. 175), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2012.

Bauman Z., *Wspólnota. W poszukiwaniu bezpieczeństwa w niepewnym świecie*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.

Bergmann W., *Sztuka rodzicielskiej miłości*, tłum. U. Poprawska, Wydawnictwo WAM, Kraków 2012.

Bielińska I., Jakubczyńska Z., *Efektywny zespół. Jak razem osiągnąć więcej? Strategie budowania silnego zespołu*, Wydawnictwo Edgard, Warszawa 2016.

Birch A., *Psychologia rozwojowa w zarysie. Od niemowlęctwa do dorosłości*, tłum. J. Łuczyński, M. Olejnik, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

Bobula M., *Przyroda – tajemniczy kosmos. Eseje na temat filozofii, kosmosu, życia, ewolucji i ekologii*, Wydawnictwo Diecezjalne, Sandomierz 2000.

Boczar M., *Wartości w kulturze czynnikami ukierunkowującymi edukację (w kontekście pedagogiki B. Nawroczyńskiego)*, w: *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, red. T. Kukołowicz, M. Nowak, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1997, s. 157-158.

Bołoz W., *Kościół i ekologia. W obronie człowieka i środowiska naturalnego*, Wydawnictwo Homo Dei, Kraków 2010.

Boorstin D.J., *Odkrywcy. Dzieje ludzkich odkryć i wynalazków*, tłum. M. Stopa, Grupa Wydawnicza Bertelsmann Media, Warszawa 2000.

Borda M., Solecki R., *Duchowość chrześcijańska w procesie wychowania*, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie Wydawnictwo Naukowe, Kraków 2018.

Borecki T., *Puszcze, bory, lasy Polski*, Oficyna Wydawnicza Forest, Józefów 2009.

Braun J., *Nowy świat kultury*, Stowarzyszenie Kulturalne Fronda, Warszawa 2003.

Buchowski M., *Zrozumieć Innego. Antropologia racjonalności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2004.

Buczek W., *Dialog*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 249-255.

Budajczak M., *Edukacja domowa*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004.

Bukowski P., *Aksjologiczne podstawy rozumienia osoby ludzkiej w filozofii Maksa Schelera i Józefa Tischnera*, Wydawnictwo Scriptum, Kraków 2020.

Buyno-Arctowa M., *Ojczyzna*, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2003.

Chałas K., Kowalczyk S., *Wychowanie ku wartościom narodowo-patriotycznym*, t. 2, *Naród. Ojczyzna. Patriotyzm. Państwo. Pokój*, Wydawnictwo Jedność, Lublin – Kielce 2006.

Cordes P.J., *Zagubione ojcostwo*, tłum. J. Koźbiał, Wydawnictwo Bernardinum, Pelplin 2005.

Czaja J., *Aksjologia, prawa człowieka i kultura polityczna Unii Europejskiej*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe" 2013, t. 10, nr 2, s. 115-129.

Czapiński J., *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2021.

Czarnawska M.M., *Przyjazne porozumiewanie się. Wzajemny szacunek, wzajemna akceptacja, radość z kontaktu*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.

Człowiek – Kościół – Świat. Katolicka myśl społeczna u progu III tysiąclecia, red. A. Lepa, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2002.

Człowiek – osoba – płeć, red. M. Wójcik, Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 1998.

Człowiek i przyroda w średniowieczu i we wczesnym okresie nowożytnym, red. W. Iwańczak, K. Bracha, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2000.

Czynniki dezintegracji współczesnej rodziny polskiej. Studium socjologiczne, red. W. Majkowski, Wydawnictwo Księży Sercanów, Kraków 1997.

Darowski R., *Filozofia człowieka. Zarys problematyki. Antologia tekstów*, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum – Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.

Dąbrowska Z., *Ojcostwo jako wartość – studium empiryczne*, „Małżeństwo i Rodzina" 2003, nr 4, s. 3-13.

Dodziuk A., *Nasze rodzinne dobre obyczaje. O pozytywnych nawykach, rytuałach*, Instytut Psychologii Zdrowia Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Warszawa 2010.

Drączkowski F., *Miłość. I. Aspekt semantyczny*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 12, red. S. Wilk, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2008, k. 1122-1123.

Drzymała Z., *Czy współczesna szkoła ma szansę być wspólnotą wychowującą?*, w: *Wychowanie integralne w teorii i w praktyce pedagogicznej*, red. D. Bis, M.L. Opiela, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2013, s. 263-268.

Dubinin N., *Świętego Franciszka z Asyżu braterstwo z przyrodą*, Bamka Studio Komputerowo-Wydawnicze, Lublin 2000.

Dyer W.W., *Pokochaj siebie*, tłum. M. Waszkiewicz, Wydawnictwo Czarna Owca, Warszawa 2020.

Dziekanowski C., *Psychologia literatury. Zaproszenie do interpretacji*, Wydawnictwo Eneteia, Warszawa 1999.

Dziewiecki M., *Komunikacja wychowawcza*, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2013.

Dziewiecki M., *Miłość pozostaje. Pedagogika miłości dla rodziców, wychowawców i wychowanków*, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2001.

Ecler B., *Rodzinne wychowanie do wysiłku*, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 2001.

Eco U., *Historia piękna*, tłum. A. Kuciak, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2005.

Eco U., *Sztuka i piękno w średniowieczu*, tłum. M. Zabłocka, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006.

Edensor T., *Tożsamość narodowa, kultura popularna i życie codzienne*, tłum. A. Sadza, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2004.

Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II, red. A. Zwoliński, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2003.

Fedeli M., *Temperamenty. Charaktery. Osobowości. Profil medyczny i psychologiczny*, tłum. P. Graczykowski, K. Trojan, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Ferrera M., Ceresa M., Filippi G.G., *Ludy świata*, tłum. R. Gołędowski, Warbud, Warszawa 2004.

Filozofia XX wieku, t. 1, red. Z. Kuderowicz, Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa 2002.

Fromm E., *O sztuce miłości*, tłum. A. Bogdański, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2008.

Furmanek W., *Humanistyczna pedagogika pracy. Praca a jakość życia człowieka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2016.

Furmanek W., *Praca jako dobro człowieka*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 840-849.

Gałkowski S., *Ku dobru. Aktualność filozofii wychowania Jacka Woronieckiego*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 1998.

Gałkowski S., *Rozwój i odpowiedzialność. Antropologiczne podstawy koncepcji wychowania moralnego*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2003.

Glombik K., *Tolerancja jako postawa moralna*, „Studia Oecumenica" 2013, nr 13, s. 113-126.

Głaz S., *Doświadczenie religijne a sens życia*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Godność osoby ludzkiej, red. S. Kowolik, Fundacja Krzewienia Katolickiej Nauki Społecznej, Tarnowskie Góry 2003.

Goleman D., *Inteligencja emocjonalna*, tłum. A. Jankowski, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań 2012.

Gołembski F., *Kulturowe aspekty integracji europejskiej*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.

Góralski A., *Zasadnicze przesłanki skuteczności wychowania zdolnych. Szkice do pedagogiki zdolności*, Wydawnictwo JPBP, Warszawa 1991.

Grabińska T., *O filozofii Karola Wojtyły i nauczaniu Jana Pawła II w kontekście ochrony osoby i wspólnoty*, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie Wydawnictwo Naukowe – Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego Apeiron, Kraków 2019.

Granat W., *Personalizm chrześcijański. Teologia osoby ludzkiej*, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Sandomierz 2018.

Grimm S., *Dlaczego zdolne dzieci nie radzą sobie w szkole*, tłum. M. Horzowska, Wydawnictwo Moderski i S-ka, Poznań 2000.

Gudaniec A., *Miłość (aspekt filozoficzny)*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 592-599.

Hammond P., *Atlas zagrożonych zwierząt*, tłum. G. Winiarska, Wydawnictwo Muza, Warszawa 2006.

Hayes S.C., *W pułapce myśli. Jak skutecznie poradzić sobie z depresją, stresem i lękiem. Terapia ACT*, tłum. A. Wojciechowski, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2014.

Hodurek R., *Mądrość*, bez wyd., Kraków 2007.

Hoffmann H., *Kody tolerancji*, Wydawnictwo i Drukarnia Świętego Krzyża, Opole 2016.

Ingarden R., *Książeczka o człowieku*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2017.

Jacobs A.J., *Stokrotne dzięki. Podróż wdzięczności*, tłum. E. Janota, Grupa Wydawnicza Relacja, Warszawa 2020.

Jaku E., *Najszczęśliwszy człowiek na ziemi. Ocalały z Auschwitz opowiada, jak odnalazł w życiu wdzięczność, dobroć i nadzieję*, Wydawnictwo Muza, Warszawa 2021.

Janke A., *Pedagogika rodziny na progu XXI wieku*, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2004.

Jankowska M., *Aksjologia pracy*, w: *Aksjologia fundamentem życia człowieka*, red. J. Zimny, Katedra Pedagogiki Katolickiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Stalowa Wola 2014, s. 335-349.

Jarosz M., *Interpersonalne uwarunkowania religijności*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2003.

Jaroszyński P., *Europa bez Ojczyzn?*, Dom Polski, Warszawa 2002.

Jaśniewicz B., *O wychowanie ku wartościom narodowo-patriotycznym w edukacji szkolnej*, „Meritum" 2016, nr 3(42), s. 7-11.

Kawula S., Bragiel J., Janke A., *Pedagogika rodziny*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2000.

Kawula S., *Kształty rodziny współczesnej. Szkice familiologiczne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005.

Kądziołka W., *Dialog źródłem wychowania w rodzinie*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2012.

Kieniewicz P.H., *By nie zagubić wspólnego dobra*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2005.

Kiereś H., *Personalizm czy socjalizm? U podstaw życia społecznego*, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2001.

Kiliszek E., *Rodzina wobec zagrożeń, rodzina wobec szans. Socjopsychopedagogika rodziny. Studium rodziny pełnej*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2019.

Kłoczowski J., *Tradycje różnorodności kulturowej i religijnej w Europie Środkowo-Wschodniej*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2003.

Knopik T., *Zafascynowani światem. Efektywne wspieranie rozwoju zdolności i zainteresowań uczniów w codziennej praktyce szkolnej*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2018.

Kobylińska D., *Automatyczna kontrola nieświadomych emocji*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007.

Kołakowski L., *Czy Pan Bóg jest szczęśliwy i inne pytania*, wybór Z. Mentzel, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2009.

Konieczyński J., Zarzycki R., *Ochrona powietrza w teorii i praktyce*, Instytut Podstaw Inżynierii Środowiska Polskiej Akademii Nauk, Zabrze 2012.

Kopyt E., *Cywilizacja Zachodu a problem postrzegania odmienności kulturowych w islamie i hinduizmie*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2003.

Kowalczyk S., *Patriotyzm*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 729-734.

Kowalczyk S., *Subiektywno-podmiotowe wartości narodowo-patriotyczne*, w: K. Chałas, S. Kowalczyk, *Wychowanie ku wartościom narodowo-patriotycznym*, t. 2, *Naród. Ojczyzna. Patriotyzm. Państwo. Pokój*, Wydawnictwo Jedność, Lublin – Kielce 2006, s. 67-91.

Koziej J., *La Rochefoucauld François de*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 10, red. A. Szostek, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2004, k. 501-502.

Kozielecki J., *Koncepcje psychologiczne człowieka*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2000.

Krąpiec A.M., *Starzenie się – dojrzewanie człowieka*, „Studia Philosophiae Christianae" 2000, nr 2, s. 107-113.

Kremówka papieska o smaku szczęścia, wybór M. Kuca, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2011.

Krzysztofik M., *Literatura a teologia. Interpretacja kerygmatyczna jako metoda lektury tekstu poetyckiego*, w: *Ut pictura poesis. Wokół korespondencji sztuk*, red. P. Rosiński, Z. Trzaskowski, Instytut Filologii Polskiej, Kielce 2015, s. 137-158.

Kubicki D., *Szlachetność człowieczego spełnienia się w jestestwie – dar czy ofiara w dobie globalizowanych społeczeństw?*, „Zeszyty Naukowe Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie w Londynie. Seria Trzecia" 2014, nr 2, s. 169-180.

Kubik G., *Wychowanie patriotyczne w duchu jedności – inspiracje Karola Libelta (1807–1875)*, „Studia Socialia Cracoviensia" 2014, t. 6, nr 2(11), s. 209-219.

Kubińska Z., *Ojciec ukazujący walory wychowawcze rekreacji fizycznej w rodzinie*, w: *Rekreacja w rodzinie*, red. U. Parnicka, Towarzystwo Krzewienia Kultury Fizycznej, Warszawa 2003, s. 20-25.

Kultura pokoju w rodzinie i przez rodzinę, red. J. Śledzianowski, Zakład Resocjalizacji i Profilaktyki Społecznej Wydziału WSP, Kielce 2000.

Kultura polska. Silva rerum, red. R. Cudak, J. Tambor, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 2006.

Kwiatkowski S.M., *Pedagogika pracy*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.

Lachowska B., *Ojcostwo. III. W psychologii*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 14, red. E. Gilewicz i in., Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2010, k. 437-438.

Lenda J., *Otwartość*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 703-704.

Leś T., *Koncepcje mądrości w filozofii Sokratesa, Platona i Arystotelesa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2016.

Libelt K., *O miłości ojczyzny*, Wilhelm Zukerkand, Lwów – Złoczów [1890].

Lipnicka B., *Kształtowanie zdolności i talentu dziecka. Wspierająca funkcja rodziców*, Wydawnictwo Barbara, Wrocław 2000.

Łęcicki G., *Małżeństwo i rodzina w nauczaniu oraz doświadczeniu Kościoła*, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia, Sandomierz 2011.

Łętocha R., *O dobro wspólne. Szkice z katolicyzmu społecznego*, Wydawnictwo Libron, Kraków 2010.

Łobocki M., *Altruizm a wychowanie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1998.

Łobocki M., *Wybrane problemy wychowania. Nadal aktualne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2004.

Łopatkowa M., *Pedagogika serca*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1992.

Łosiak W., *Psychologia emocji*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007.

Łukowski W., *Społeczne tworzenie ojczyzn*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2002.

MacDonald G., *Wzorowy ojciec*, Towarzystwo Krzewienia Etyki Chrześcijańskiej, Kraków 1991.

Madej-Babula M., *Edukacja zintegrowana w dialogu z wychowaniem religijnym*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Majdański K., *Ojczyzna jest Matką*, Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 2005.

Martini C.M., *Słownik duchowości. Mały przewodnik duchowy*, tłum. A. Spurgjasz, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2005.

Matczak A., *Zarys psychologii rozwoju*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2003.

Mazur D., *W stronę wartości — refleksje Józefa Czapskiego nad literaturą europejską*, w: *Edukacja polonistyczna w obliczu przemian kulturowych Europy dawniej i dziś*, red. W. Sawrycki, E. Kruszyńska, M. Wróblewski, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2009, s. 213-225.

Mazurek F.J., *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2001.

McDowell J., Wakefield N., *Zadziwiający wpływ tatusia*, tłum. M. Lipska, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2009.

McGinnis A.L., *Sztuka motywacji, czyli jak wydobyć z ludzi to, co w nich najlepsze*, tłum. W. Wojciechowski, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 1992.

Mierzwiński B., *Istotna rola mężczyzny we wspólnocie życia rodzinnego*, t. 1-3, Spółdzielnia Inwalidów Polkarton, Wrocław 1988.

Mierzwiński B., *Mężczyzna istota nieznana*, Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna Adam, Warszawa 1999.

Migracje, uchodźstwo, wielokulturowość. Zderzenia kultur we współczesnym świecie, red. D. Lalak, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2007.

Miłość niejedno ma imię. Myśli i przysłowia o miłości, wybór B. Grabowska, Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników, Włocławek 2001.

Miras J., Bañares J.I., *Małżeństwo i rodzina. Wprowadzenie teologiczne*, tłum. B. Jakubowski, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2009.

Mroczkowski I., *Osoba i cielesność. Moralne aspekty teologii ciała*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2008.

Mróz M., *Mądrość życia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2003.

Nagórny J., *Posłannictwo chrześcijan w świecie*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1997.

Nawroczyński B., *Zasady nauczania*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1987.

Nęcka E., *Człowiek – umysł – maszyna. Rozmowy o twórczości i inteligencji*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2007.

Niemczyk M., *Akceptacja*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 79-81.

Niemiec B., *Godność osobowa*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 376-383.

Niewiadomski K., *Wdzięczność – cnota zaniedbana. Możliwość wykorzystania teorii psychologicznych w katolickiej refleksji teologicznomoralnej nad wychowaniem do wdzięczności*, „Teologia i Moralność" 2015, t. 9, nr 1(15), s. 233-254.

Nowakowski P.T., *O kształtowaniu charakteru*, cz. 6, *Męstwo, czyli gotowość do przeciwstawiania się złu*, „Kurier Nauczycielski" 2020, nr 1, s. 10.

Oblicza ojcostwa, red. D. Kornas-Biela, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2001.

Obrazy kultur, red. G. Pełczyński, R. Vorbrich, Wydawnictwo Biblioteka Telgte, Poznań 2007.

Obrońca godności człowieka. Myśli Jana Pawła II, red. J. Klechta, Wydawnictwo Księgarni św. Jacka, Katowice 2007.

Ochrona środowiska w filozofii i teologii, red. J.M. Dołęga, J.W. Czartoszewski, Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa 1999.

Ochwat M., *Rzecz o relacji między Słowem a słowem, czyli teologia w literackiej optyce i refleksji*, „Initium. Czasopismo Teologicznych Poszukiwań" 2010, nr 40, s. 92-99.

Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2007.

Oleś P.K., Drat-Ruszczak K., *Osobowość*, w: *Psychologia akademicka. Podręcznik*, t. 1, red. J. Strelau, D. Doliński, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2020, s. 652-764.

Opieka i wychowanie w rodzinie, red. C. Kępski, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2003.

Otwartość. Nadzieje i zagrożenia, red. M. Szulakiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2019.

Ozorowski E., *Teologia ojcostwa*, „Rocznik Teologii Katolickiej" 2009, nr 8, s. 18-24.

Pacana A., *Praca zespołowa i liderzy*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2017.

Paleczny T., *Wzory wielokulturowości we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.

Partyka M., *Zdolni, utalentowani, twórczy. Poradnik dla pedagogów, psychologów, nauczycieli i rodziców*, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 1999.

Petrie P., *Komunikacja w pracy z dziećmi i młodzieżą. Wprowadzenie do pedagogiki społecznej*, tłum. J. Gilewicz, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2013.

Pękala T., *Autonomiczne i nieautonomiczne. O regułach gry między filozofią i sztuką*, w: *Filozoficzne aspekty literatury. Horyzonty metodologiczne i interpretacyjne*, red. A. Skała, Wydawnictwo Naukowe Tygiel, Lublin 2018, s. 9-17.

Plieth-Kalinowska I., Musielewicz A., *Akceptacja i adaptacja społeczna dzieci z dysfunkcjami rozwojowymi. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2019.

Półtawska W., *Eros et iuventus*, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2009.

Pronzato A., *W ramionach Ojca*, tłum. L. Sędzimir, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2004.

Przełęcki M., *O rozumności i dobroci. Propozycje i morały*, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 2002.

Przesmycki P., *Patriotyzm w nauczaniu Kościoła katolickiego*, „Annales. Etyka w Życiu Gospodarczym" 2008, t. 11, nr 2, s. 195-203.

Pulikowski J., *Jak budować więzi w rodzinie?*, Wydawnictwo Fides, Kraków 2011.

Pulikowski J., *Jak wygrać ojcostwo? Instrukcja obsługi*, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2005.

Pulikowski J., *Szczęście mężczyzny*, Inicjatywa Wydawnicza Jerozolima, Poznań 2018.

Pulikowski J., *Warto być ojcem. Najważniejsza kariera mężczyzny*, Inicjatywa Wydawnicza Jerozolima, Poznań 2010.

Pullin A.S., *Biologiczne podstawy ochrony przyrody*, tłum. A. Amirowicz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.

Pytel J., *Księgi biblijne są słowem Bożym*, w: *„Tak mówi Bóg". Ogólne wiadomości o Piśmie Świętym*, red. M. Peter, Drukarnia i Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1981, s.37-51.

Radcliffe T., *Odwaga*, [online:] https://wdrodze.pl/article/odwaga/ [dostęp: 31.08.2022].

Ratzinger J., *Pielgrzymująca wspólnota wiary. Kościół jako komunia*, tłum. W. Szymona, Wydawnictwo M, Kraków 2003.

Ratzinger J., *Wiara – prawda – tolerancja. Chrześcijaństwo a religie świata*, tłum. R. Zajączkowski, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2004.

Refleksje nad godnością człowieka, red. A. Królikowska, Z. Marek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

Risé C., *Sztuka ojcostwa*, tłum. A. Soćko, Wydawnictwo W drodze, Poznań 2012.

Rodzina – bezcenny dar i zadanie, red. J. Stala, E. Osewska, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2006.

Rodzina fundamentem społeczeństwa, narodu i państwa, red. S. Kowolik, Fundacja Krzewienia Katolickiej Nauki Społecznej, Tarnowskie Góry 2004.

Rodzina na przełomie wieków, red. K. Majdański, Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 2000.

Rolheiser R., *W poszukiwaniu duchowości XXI wieku*, tłum. K. Tybinka, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2006.

Rosenberg M.B., *Edukacja wzbogacająca życie. Porozumienie bez przemocy przyczynia się do poprawy wyników nauczania, redukuje konflikty i wzbogaca wzajemne relacje między uczniami i nauczycielami*, tłum. A. Mills, Jacek Santorski & Co Agencja Wydawnicza, Warszawa 2006.

Rozumność i racjonalność, red. T. Buksiński, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM, Poznań 1997.

Rozwój i dobro wspólne. Dyskurs w 25-lecie encykliki Sollicitudo rei socialis Jana Pawła II, red. J. Mazur, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, Kraków 2012.

Rybicka A., *Psychologiczne oblicza patriotyzmu*, „Refleksje. Pismo Naukowe Studentów i Doktorantów WNPiD UAM" 2018, nr 17, s. 119-131.

Safjan M., *Prawo, wartości i demokracja*, „Chrześcijaństwo – Świat – Polityka. Zeszyty Społecznej Myśli Kościoła" 2008, nr 1(5), s. 5-23.

Sękowski A.E., *Osiągnięcia uczniów zdolnych*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2001.

Siemianowski A., *Szkice z etyki wartości*, Prymasowskie Wydawnictwo Gaudentinum, Gniezno 2006.

Siewiora J., *Odwaga i służba jako komponenty wychowania społecznego*, „Problemy Współczesnej Pedagogiki" 2018, nr 4(1), s. 73-82.

Skubała P., *Człowiek i przyroda – skazani na współdziałanie*, w: *Śląskie. Tu edukujemy. Regionalna edukacja ekologiczno-przyrodnicza*, red. A. Wower, A. Kloczkowska, M. Duda, Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska, Katowice 2020, s. 10-15.

Sławiński S., *Dojrzewać do miłości*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1998.

Słotwińska H., *Samokształcenie i samowychowanie elementami autoformacji*, „Paedagogia Christiana" 2007, nr 1(19), s. 65-81.

Słownik języka polskiego, t. 3, red. M. Szymczak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

Smith M., *Między ojcem a synem. Dzielenie się wiarą, umacnianie więzi i stawanie się mężczyzną*, tłum. B. Majczyna, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.

Stankowska-Mazur I., *Psychologiczne związki człowieka z naturą*, Instytut Rozwoju Miast i Regionów, Warszawa – Kraków 2020.

Stańczak M., *Doświadczenia rodzin w odkrywaniu i rozwijaniu zdolności dzieci – perspektywa pedagogiczna*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2019.

Stasiulewicz K., *Godność osobowa podstawową wartością*, w: *Wychowanie ku wartościom w świetle nauczania Jana Pawła II. Elementy teorii i praktyki*, t. 3, *Solidarność. Mądrość. Wspólnota. Wierność. Młodość*, red. K. Chałas, Wydawnictwo Jedność, Lublin – Kielce 2006, s. 112-121.

Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe, red. M. Kofta, A. Jasińska-Kania, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2001.

Stępniak M., *Społeczny wymiar wiary*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2002.

Strelau J., Zawadzki B., *Psychologia różnic indywidualnych*, w: *Psychologia akademicka. Podręcznik*, t. 1, red. J. Strelau, D. Doliński, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2020, s. 765-846.

Struzik Z., *Dziękujemy za wartości. Katechezy na Dzień Dziękczynienia według nauczania Jana Pawła II*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2009.

Struzik Z., *Obrona wolności narodu Księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski w 100. rocznicę odzyskania niepodległości 1918-2018*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Struzik Z., *Program wychowawczy oparty na wartościach według nauczania Jana Pawła II*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Struzik Z., *Przesłanie Świętego Jana Pawła II. Materiały edukacyjne. Encykliki i adhortacje*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2015.

Struzik Z., *Przyszłość ludzkości idzie przez rodzinę*, w: *Miłość i życie. Małżeństwo i rodzina w budowaniu cywilizacji miłości* (Sympozja Instytutu Papieża Jana Pawła II w Warszawie, t. 13), red. M. Ryś, Z. Struzik, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2015, s. 13-30.

Struzik Z., *Rodzina źródłem cywilizacji życia*, w: *Ewangelia życia a utylitaryzm w nauczania Jana Pawła II* (Sympozja Instytutu Papieża Jana Pawła II w Warszawie, t. 1), red. Z. Struzik, D. Żukowska-Gardzińska, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2008, s. 93-105.

Struzik Z., *Trwałość małżeństwa i rodziny zawarta w zgodzie małżeńskiej*, w: *Spotkania małżeńskie. Materiały formacyjne. Zeszyt 16*, oprac. J. Grzybowski, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2010, s. 109-118.

Struzik Z., *Tworzenie i trwałość wspólnoty małżeńskiej*, w: tegoż, *Przewodnik dla narzeczonych i małżeństw. Narzeczeństwo jako przygotowanie do małżeństwa i rodziny w nauczaniu Jana Pawła II*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2012, s. 61-79.

Struzik Z., *Wprowadzenie do programu wychowawczego opartego na wartościach według nauczania Jana Pawła II*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2017.

Struzik Z., *Wychowanie do czystości*, w: *Stworzeni do miłości. Wokół Jana Pawła II teologii ciała* (Sympozja Instytutu Papieża Jana Pawła II w Warszawie, t. 3), red. A.J. Najda, Z. Struzik, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2011, s. 47-56.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Podręcznik dla liceów i techników. Poziom 4*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2022.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Podręcznik dla liceów i techników. Poziom 3*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2022.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 0*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2020.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 1*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2020.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 2*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2020.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 3*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2020.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 4*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2020.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 5*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2021.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 6*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2021.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 7*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2019.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 8*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2021.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 5. Wartość i godność rodziny w nauczaniu Jana Pawła II*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2017.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 6. Dziecięctwo Boże w nauczaniu księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego i Jana Pawła II*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 8. Wartość przesłania encykliki Humanae vitae. Nauczania papieskie*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 10. Teologia ciała w nauczaniu Jana Pawła II*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 11. Macierzyństwo wyrazem miłości Ojczyzny w nauczaniu papieskim*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2019.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 12. Wartość i ważność wieku dojrzałego*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2019.

Styczeń T., *Urodziłeś się, by kochać*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1993.

Swoistość człowieka? Rozumność, red. G. Bugajak, J. Tomczyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2009.

Szacka B., *Czas przeszły, pamięć, mit* (Współczesne Społeczeństwo Polskie Wobec Przeszłości, t. 3), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006.

Szahaj A., *E pluribus unum? Dylematy wielokulturowości i politycznej poprawności*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2004.

Szarkowska A., *Świadomość i pamięć historyczna*, w: *Terror i konspiracja. Młodzież wobec indoktrynacji komunistycznej 1945-1956*, red. E.J. Kryńska, Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie, Białystok 2004, s. 21-24.

Szatur-Jaworska B., Błędowski P., Dzięgielewska M., *Podstawy gerontologii społecznej*, Oficyna Wydawnicza Aspra, Warszawa 2006.

Szczerek S., *Posługa rodzinie w nauczaniu Jana Pawła II*, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia, Sandomierz 2006.

Szczurkowska J., *Ja, patriota. Psychologia patriotyzmu*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016.

Szulakiewicz M., *„Uczyń nas otwartymi". Studia z filozofii otwartości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2021.

Szulist J., *W kierunku pełniejszego człowieczeństwa. Dobro wspólne jako wzorzec dla personalistycznych odniesień w rzeczywistości społeczno-politycznej*, Wydawnictwo Bernardinum, Pelplin 2009.

Szymańska M.F., *Miłość wychowawcza*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 599-604.

Szymik J., *Relacja „teologia – literatura piękna" we współczesnej refleksji metodologicznej*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne" 1992-1993, t. 25-26, s. 171-177.

Szymik J., *Teologia na początek wieku*, Wydawnictwo Apostolicum, Katowice – Ząbki 2001.

Szymik J., *W poszukiwaniu teologicznej głębi literatury. Literatura piękna jako locus theologicus*, Wydawnictwo Księgarnia św. Jacka, Katowice 2007.

Ślipko T., Zwoliński A., *Rozdroża ekologii*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1999.

Ślipko T., *Zarys etyki szczegółowej. Etyka osobowa*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2009.

Śliwak J., *Osobowość altruistyczna. Osobowościowe korelaty altruizmu. Psychologiczne badania empiryczne*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2001.

Świdrak E., *Świadomość wychowawcza we współczesnej rodzinie*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2013.

Świrko-Pilipczuk J., *Wartości i cele kształcenia ogólnego*, w: F. Bereżnicki, *Dydaktyka kształcenia ogólnego*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2001, s. 43-120.

Tatarkiewicz W., *O szczęściu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.

Tillmann K.J., *Teorie socjalizacji. Społeczność, instytucja, upodmiotowienie*, tłum. G. Bluszcz, B. Miracki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.

Tischner J., *Myślenie według wartości*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2011.

Tischner J., *Zrozumieć własną wiarę*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2012.

Tokarczyk R., *Współczesne kultury prawne*, Oficyna A Wolters Kluwer Business, Warszawa 2012.

Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. 10: *Uczucia (1-2, qu. 22-48)*, tłum. J. Bardan, oprac. F.W. Bednarski, Katolicki Ośrodek Wydawniczy Veritas, Londyn 1983.

Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. 11, *O sprawnościach (1-2, qu. 49-70)*, tłum. J. Bardan, oprac. F.W. Bednarski, Katolicki Ośrodek Wydawniczy Veritas, Londyn 1983.

Tomkowiak H., *Współzawodnictwo czy współpraca – model systemu edukacji a realia rynku pracy*, w: *Społeczno-edukacyjny potencjał szkoły a rynek pracy* (Psychologia i Pedagogika, t. 325), red. M. Christoph, S. Wawrzyniak, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2020, s. 465-478.

Tożsamość, odmienność, tolerancja a kultura pokoju, red. J. Kłoczowski, S. Łukasiewicz, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 1998.

Trempała J., Czyżowska D., *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

Twardowski J., *Potrzebne do szczęścia*, wybór J. Twardowski, A. Iwanowska, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2015.

Tytko M., *Filozofia ojcostwa*, „Pedagogia Ojcostwa" 2012, nr 2, s. 119-132.

Ungeheuer-Gołąb A., *Literatura dla dzieci i młodzieży – wartość rozwojowa*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 540-550.

Wesoły W., *Pojęcie „dobra wspólnego" w starożytności, średniowieczu i we współczesnym nauczaniu Kościoła*, „Nurt SVD" 2010, t. 44, nr 1(127), s. 261-278.

White N., *Filozofia szczęścia. Od Platona do Skinnera*, tłum. M. Chojnacki, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.

Widłak T.H., *Wspólnota międzynarodowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2012.

Wilowski W., *Utracona mądrość. Umiłowanie mądrości a mądrość. Studium z filozofii porównawczej. Od greckich siedmiu mędrców, poprzez Bhartrhariego, Zhuangzi i Salomona, do Schopenhauera*, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2012.

Wojciszke B., *Psychologia miłości. Intymność, namiętność, zaangażowanie*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2009.

Wojciszke B., *Psychologia społeczna*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2021.

Wojtyła K., *Elementarz etyczny*, Drukarnia Akapit, Lublin 2018.

Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2015.

Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, red. T. Styczeń, W. Chudy, J.W. Gałkowski, A. Rodziński, A. Szostek, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2020.

Wolicki M., *Dojrzała osobowość, dojrzałe sumienie*, Tum Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, Wrocław 2000.

Wolska U., *Odwaga bycia sobą*, „Paideia" 2020, t. 2, nr 2, s. 181-193.

Wójcik S., *Pokój*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 796-798.

Wright H.N., *Tatusiowa córeczka, czyli o niezwykłym wpływie ojca na osobowość córki*, tłum. A. Nizińska, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 1993.

Wrońska K., *Osoba i wychowanie. Wokół personalistycznej filozofii wychowania Karola Wojtyły-Jana Pawła II*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.

Wybrane zagadnienia edukacji uczniów zdolnych, t. 1, *Zdolności i stymulowanie ich rozwoju*, red. W. Limont, J. Cieślikowska, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2005.

Wyszyński S., *Miłość i sprawiedliwość społeczna. Rozważania społeczne*, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2001.

Wzrastanie człowieka w godności, miłości i miłosierdziu, red. M. Kalinowski, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2005.

Zadykowicz T., *Wierność*, w: *Encyklopedia nauczania moralnego*, red. J. Nagórny, K. Jeżyna, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2005, s. 573-575.

Zasieczna B., *Encyklopedia przyrody. Fauna i flora Europy*, Wydawnictwo Muza, Warszawa 2001.

Zdrowa i mocna rodzina fundamentem społeczeństwa, red. J. Stala, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, Kraków 2019.

Zięba S., *Ekologia*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 340-346.

Zięba S., *Historia myśli ekologicznej*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2004.

Żukowska-Gardzińska D., *Wierność małżeńska*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 1319-1321.

Żywczok A., *Wychowanie do radości życia*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2004.

WYCHOWANIE DO WARTOŚCI poziom 2

Podręcznik stanowi kolejną część przygotowywanego i publikowanego w ostatnich latach programu wychowawczego. Jego adresatem jest uczeń szkoły średniej. Zawiera on propozycje ukierunkowane przede wszystkim na wychowanie, których zadaniem jest dopełnienie procesów kształcenia (głównie intelektualnego) młodego pokolenia. Program, poza rozważaniami teoretycznymi o potrzebie podejmowania wychowania aksjologicznego, obejmuje materiał umożliwiający praktyczne podejmowanie takich inicjatyw. Ponadto zawiera opis działań niosących młodzieży pomoc w osiąganiu dojrzałości ludzkiej (naturalnej) i religijnej (nadnaturalnej).

Ks. prof. dr hab. Zbigniew Marek SJ

W świecie wzajemnie przenikających się idei i ścierających się poglądów hierarchia wartości współczesnego człowieka ulega niekiedy nadwerężeniu, a nawet wypaczeniu, gdy kłamstwo aspiruje do statusu prawdy, zło – dobra, brzydota zaś – piękna. Błędne teorie zniekształcają sposób pojmowania wartości, co pociąga za sobą wymierne konsekwencje dla ludzkiego życia, czego wyrazem jest kierowanie się subiektywnymi normami postępowania, odczytując wartości przez pryzmat własnych potrzeb i korzyści. Niejako w reakcji na to zjawisko Autor niniejszego podręcznika podejmuje próbę rewitalizacji wymiaru aksjologicznego, usiłując sprowadzić go w wymiarze wychowawczym na właściwe tory.

Dr hab. Piotr T. Nowakowski, prof. UR

Instytut Papieża Jana Pawła II
ul. Ks. Prymasa Augusta Hlonda 1
02-972 Warszawa
tel. 22 213 11 90
e-mail: instytut@ipjp2.pl
www.ipjp2.pl

INSTYTUT PAPIEŻA JANA PAWŁA II W WARSZAWIE

Mazowsze. serce Polski